

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η Βρετανική Εξωτερική και Αμυντική πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή: Επιδράσεις και συνέπειες για την Κύπρο σε διμερές και πολυμερές πλαίσιο από την ίδρυση του ΝΑΤΟ και την παρέμβαση του στο Κυπριακό (1949-1960)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΗΛΙΑΔΗΣ

2019

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η Βρετανική Εξωτερική και Αμυντική πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή: Επιδράσεις και συνέπειες για την Κύπρο σε διμερές και πολυμερές πλαίσιο από την ίδρυση του ΝΑΤΟ και την παρέμβαση του στο Κυπριακό (1949-1960)

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΗΛΙΑΔΗΣ

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση διδακτορικού τίτλου σπουδών στο Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ, 2019

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΗΛΙΑΔΗΣ

©Ανδρέας Γ. Ηλιάδης, 2019

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Υποψήφιος Διδάκτορας: Ανδρέας Γ. Ηλιάδης

Τίτλος Διατριβής:

Η Βρετανική Εξωτερική και Αμυντική πολιτική στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή: Επιδράσεις και συνέπειες για την Κύπρο σε διμερές και πολυμερές πλαίσιο από την ίδρυση του ΝΑΤΟ και την παρέμβαση του στο Κυπριακό (1949-1960).

Η παρούσα Διδακτορική Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για απόκτηση Διδακτορικού Διπλώματος στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας και εγκρίθηκε στις 16 Σεπτεμβρίου 2019 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Ερευνητικός Σύμβουλος: Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπλ. Καθηγητής.

Μέλος Επιτροπής: Δημήτριος Μ. Κοντογεώργης, Λέκτορας, Προεδρεύων.

Μέλος Επιτροπής: Αχιλλεύς Κ. Αιμιλιανίδης, Καθηγητής, Τμήμα Νομικής Παν. Λευκωσίας.

Μέλος Επιτροπής: Γιώργος Καζαμίας, Αναπλ. Καθηγητής.

Μέλος Επιτροπής: Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ

Η παρούσα διατριβή υποβάλλεται προς συμπλήρωση των απαιτήσεων για απονομή Διδακτορικού Τίτλου του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι προϊόν πρωτότυπης εργασίας αποκλειστικά δικής μου, εκτός των περιπτώσεων που ρητώς αναφέρονται μέσω βιβλιογραφικών αναφορών, σημειώσεων ή και άλλων δηλώσεων.

Ανδρέας Γ. Ηλιάδης

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΗΛΙΑΔΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διατριβή καταπιάνεται με την περιφερειακή πολιτική άμυνας και ασφάλειας της Βρετανίας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Παρουσιάζει την εξέλιξη και ανάπτυξη της βρετανικής προσέγγισης για την περιοχή και το πώς αυτή επηρέασε συγκεκριμένα την Κύπρο ειδικά μετά το τέλος τους του Β' Παγκόσμιου Πόλεμου και κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ μέχρι και την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η διατριβή παρουσιάζει επίσης την αντανάκλαση του Κυπριακού κατά τη δεκαετία του 1950 εντός του Οργανισμού του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ), καθώς και το πώς εκλαμβάνονταν η νεοσύστατη Κυπριακή Δημοκρατία εντός του διεθνούς οργανισμού. Η περιφερειακή πολιτική της Βρετανίας εξετάζεται υπό το πρίσμα των συμφερόντων άλλων δυνάμεων στην περιοχή και σημαντικών εξελίξεων και πολιτικών αποφάσεων που διαμόρφωσαν το διεθνές σύστημα. Κεντρικός άξονας της μελέτης είναι η εξέλιξη της βρετανικής πολιτικής για την περί Κύπρου αντίληψη ως προς τα συμφέροντα άμυνας και ασφάλειας του Ηνωμένου Βασιλείου.

Πέραν της παρουσίασης και ανάλυσης της διαθέσιμης διεθνούς βιβλιογραφίας, ειδική έμφαση έχει δοθεί στην παρουσίαση πρωτογενούς αρχειακού υλικού. Ειδικότερα, εκτός από την παρουσίαση υλικού από τα Εθνικά Αρχεία του Ηνωμένου Βασιλείου και των αρχείων του Υπουργείου Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, παρουσιάζονται πρωτογενείς πηγές, σημειώματα, πρακτικά, επιστολές και έγγραφα από το Αρχείο του ΝΑΤΟ, τα οποία ελήφθησαν κατόπιν αριθμού επισκέψεων σε αρχειακό κέντρο του ΝΑΤΟ, στην έδρα του οργανισμού στις Βρυξέλλες. Επίσης, εξετάζεται το προσωπικό αρχείο του δεύτερου Γενικού Γραμματέα του ΝΑΤΟ, Paul-Henri Spaak, που αφορά ειδικά τις ενέργειες του σχετικά με την Κύπρο. Το εν λόγω αρχείο ερευνήθηκε από τον γράφοντα στο Ίδρυμα Spaak, το οποίο έχει την έδρα του στις Βρυξέλλες. Πρωτογενές αρχειακό υλικό έχει ληφθεί, επίσης, από τα Στρατιωτικά Αρχεία του King's College London, τα αρχεία του National Army Museum στο Λονδίνο, του Βασιλικού Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων (Chatham House) και του Royal United Services Institute του Λονδίνου.

Η εξέταση και παρουσίαση του πρωτογενούς αρχειακού υλικού από τα αρχεία του ΝΑΤΟ και του προσωπικού αρχείου του Paul-Henri Spaak αποτελούν συνεισφορά στη μελέτη της περιόδου 1949-1959 και ειδικά σε ό,τι αφορά τον αντίκτυπο και επίδραση που είχε ο αγώνας της ΕΟΚΑ 1955-1959 εντός του ΝΑΤΟ. Η παρουσίασή τους, συμπληρώνει τη γνώση

μας και τη μέχρι τούδε βιβλιογραφία, η οποία στηρίζεται εν πολλοίς σε απομνημονεύματα και βιογραφίες πολιτικών της τότε εποχής.

Περαιτέρω επιστημονική συνεισφορά, αποτελεί η περιπτωσιολογική μελέτη και παρουσίαση των πρωτοβουλιών που επιχείρησαν να αναλάβουν οι δύο πρώτοι Γενικοί Γραμματείς του NATO, Lord Ismay και Paul-Henri Spaak, μέσω πρωτογενούς αρχειακού υλικού που συλλέχθηκε από τα Αρχεία του NATO, το προσωπικό αρχείο του Lord Ismay, που ευρίσκεται στη συλλογή Στρατιωτικών Αρχείων του King's College London και του προσωπικού αρχείου του Spaak. Η εξέταση, παρουσίαση και ανάλυση των εν λόγω αρχείων συμβάλλει σε μια πολυεδρική θεώρηση των υπό μελέτη περιόδων και καλύτερη κατανόηση της γεωπολιτικής σημασίας της Κύπρου στην Ανατολική Μεσόγειο ήδη από τις πρώτες δεκαετίες λειτουργίας του NATO.

Μέσω της έρευνας και ανάλυσης, προκύπτει αριθμός συμπερασμάτων που αφορούν αφενός την ιστορική, πολιτική, διπλωματική και στρατιωτική αξία του συνόλου της περιοχής της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου, αλλά και συγκεκριμένα της Κύπρου, για τη Βρετανία και πώς αυτή μετεξελίσσεται μετά τη δημιουργία του NATO, για την ασφάλεια της Δύσης σε γενικότερο πλαίσιο. Γίνεται, επίσης, εκτίμηση των επιλογών που είχε η Ελλάδα για προώθηση του ζητήματος της Κύπρου και χρήσης του πλαισίου του NATO κατά την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959).

Τέλος, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης εξετάζονται και παρουσιάζονται, συμπληρωματικά, σειρά οριζόντιων ζητημάτων που αφορούν την περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου, όπως η ενεργειακή ασφάλεια, τα ισοζύγια ισχύος και δυνάμεως, ο ρόλος των υπηρεσιών συλλογής πληροφοριών, ο σημερινός ρόλος και σημασία των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο, και το πώς η απόφαση της Βρετανίας για αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Brexit) σχετίζεται και έχει παραλληλισμούς με την προσπάθεια της Βρετανίας να ανακάμψει και να αναθεωρήσει τη διεθνή της θέση στις αρχές της δεκαετίας του 1950.

ABSTRACT

This doctoral research focuses on the political and military dimensions of the British foreign and security policy in the Eastern Mediterranean, the Middle East, and particularly in regard to Cyprus. It provides a comprehensive study of the British approach towards regional security and defence especially after the the Second World War and during the period of the National Organisation of Cypriot Fighters' (EOKA) struggle upuntil the establishment of the Republic of Cyprus . This research appraises British competition with other powers, emerging threats and crises, and the means and policies followed for the safeguard of British strategic objectives. This is also a study of how the Cypriot Issue was perceived and addressed within the North Atlantic Treaty Organisation (NATO), during the organisation's operational activity, and how the EOKA struggle (1955-1959), and later the young Republic of Cyprus was comprehended and assessed by it.

In addition to the study, examination and analysis of the currently available literature, special attention has been given to the study and assessment of primary resources. These include relevant documents found at the UK National Archives, the archives of the US State Department, as well as notes, meeting minutes, correspondence letters and official documents from the NATO archival centre in Brussels. Another important primary source used for the purposes of this study is the personal archive of the second Secretary General of NATO, Paul-Henri Spaak, who showed special interest in the Cypriot Issue. Complementary material was also found at the King's College London Military Archives, the National Army Museum in London, the Royal Institute of International Relations (Chatham House) and the Royal United Services Institute, also in London.

This comparative study of archival material from so many different sources, especially the material deriving from the NATO archives and the personal archive of Paul-Henri Spaak can be considered as a substantial contribution to modern historical studies and an enrichment of the already existing literature regarding the period between 1949 and 1959, and how the EOKA struggle was perceived within NATO. Specifically, the initiatives undertaken by Paul-Henri Spaak, but also he is predecessor, the First Secretary General of NATO, Lord Ismay, are assessed with the study and analysis of documents made available by the NATO archives, and the personal archives of both Lord Ismay and Spaak found in the Military Archives of King's College London and the NATO Archives and Spaak Foundation

respectively. These personal archives are studied comparatively, allowing a comprehensive understanding of the overall periods under study, and the geopolitical significance of Cyprus within the basin of the eastern Mediterranean, already from the first decades after the establishment of NATO. The various options that Greece faced within NATO for promoting the Cyprus Issue, during the period of the EOKA struggle (1955-1959) are also evaluated.

This doctoral study has allowed the construction of a plethora of arguments, drawing conclusions regarding the historical, political, diplomatic and military significance of the entirety of the eastern Mediterranean region and the Middle East, and Cyprus in particular, for Great Britain, and how this evolves after the foundation of NATO. A final dimension of the study is the link with contemporary issues and developments vis-à-vis the British-Cypriot relationship, current regional developments in the eastern Mediterranean and the Middle East, the effects of the decision of the United Kingdom for exiting the EU (BREXIT) and the modern relevance of the Commonwealth and the North Atlantic Treaty Organisation (NATO).

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω θερμές ευχαριστίες προς τον ερευνητικό επόπτη μου, Αναπληρωτή Καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, Πέτρο Παπαπολυβίου. Η πίστη και εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπο μου, καθώς και η καθοδήγηση και οι συμβουλές που μου παρείχε κατά τη διάρκεια εκπόνησης της έρευνας ήταν καθοριστικής σημασίας για την ολοκλήρωση και κατάθεσή της παρούσας διδακτορικής διατριβής.

Ευχαριστώ θερμά τους αγαπητούς φίλους Νικόλα Σ. Κωνσταντινίδη (εκ Κερύνειας), Δρ Κωνσταντίνο Χατζησάββα (εκ Κερύνειας) και Θεόδωρο Δ. Γκότση (εκ Πάφου) για την ουσιαστική υποστήριξη που μου παρείχαν μέσω συζητήσεων, ανταλλαγής απόψεων, σχολίων και παρατηρήσεων σε διάφορα προσχέδια του κειμένου και με κοινές επισκέψεις για σκοπούς έρευνας, στα Αρχεία του NATO στις Βρυξέλλες και στα Εθνικά Αρχεία της Βρετανίας στο Kew Gardens.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω ανεξαιρέτως όλους τους λειτουργούς των διαφόρων αρχειακών ιδρυμάτων και βιβλιοθηκών που επισκέφθηκα σε Βρυξέλλες και Λονδίνο κατά τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας διατριβής. Συγκεκριμένα, οι λειτουργοί στα αρχεία του NATO, στο αρχείο του Paul-Henri Spaak, στα Εθνικά Αρχεία της Βρετανίας, στα Στρατιωτικά Αρχεία του King's College και στη βιβλιοθήκη του Chatham House μου προσέφεραν αβίαστα το χρόνο τους και την απαραίτητη βοήθεια προς εντοπισμό εγγράφων και απρόσκοπτη πρόσβαση σε αρχειακό υλικό.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς το ακαδημαϊκό και διοικητικό προσωπικό του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, για την αγαστή συνεργασία και επικοινωνία, διασφαλίζοντας την αποτελεσματική φοίτηση μου παράλληλα με την εργασία μου στην εξωτερική υπηρεσία της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες μου ευχαριστίες στη σύζυγο μου, Δρ Μαρία Δικωμίτου-Ηλιάδου (εκ Λάρνακος Λαπήθου) για την υπομονή και την ενέργειά της, τη συνεχή ενθάρρυνση και υποστήριξη που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια όλων των χρόνων φοίτησης μου στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και κυρίως για την επιμονή της να ολοκληρώσω και να καταθέσω την παρούσα διατριβή.

Στους γονείς μου, Γιώργο και Κυριακή.

Για τη Μαίρη.

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΗΛΙΑΔΗΣ

	Σελίδα
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	
ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ	i
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ	li
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	iii
ABSTRACT	v
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ	xi
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	xiii
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – Εισαγωγή	1
1.1. Παρουσίαση ερευνητικού θέματος	1
1.2. Υπόθεση εργασίας διατριβής	10
1.3. Δομή διατριβής	11
1.4. Ερευνητικά ερωτήματα	12
1.5. Θεωρητική προσέγγιση και υπόβαθρο	13
1.6. Στρατηγικές εξισορρόπησης σε Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή	14
1.7. Βιβλιογραφική ανασκόπηση	15
1.8. Η διεθνής διάσταση του Κυπριακού τη δεκαετία του 1950	16
1.9. Συμβολή διατριβής και επίκαιρη θεματολογία	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Η βρετανική προσέγγιση για θέματα άμυνας και ασφάλειας της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής και η διεθνής θέση και περιφερειακός ρόλος της Βρετανίας μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου	23
2.1. Παραδοσιακή Βρετανική ναυτική ισχύς και διατήρηση ισοζυγίων ισχύος στη Μέση Ανατολή και Μεσόγειο	23
2.2. Διπλωματικές και στρατιωτικές κινήσεις θωράκισης της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου	31
2.3. Η θέση της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο	34
2.4. Η μεσογειακή στρατηγική της Βρετανίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου	46
2.5. Το μεσογειακό πρόβλημα της Βρετανίας την περίοδο 1937-1939, ο αντίκτυπός του στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και οι σκέψεις για τη χρήση της Κύπρου	53
2.6. Διπλωματική και στρατιωτική στόχευση Λονδίνου στη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου	62
2.7. Αναζητώντας διέξοδο: Η περιφερειακή πολιτική ασφάλειας της Βρετανίας για τη Μέση Ανατολή μετά το 1945	78
2.8. Η διατήρηση του κύρους και προβολής περιφερειακής ισχύος της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο στην πρώιμη ψυχροπολεμική περίοδο	83
2.9. Η κοινοπολιτειακή διάσταση της περιφερειακής αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή	87

2.10	Ο ανταγωνισμός της Βρετανίας με άλλα κράτη για τον περιφερειακό στρατηγικό έλεγχο της περιοχής της Μέσης Ανατολής μετά το 1945	91
2.11.	Ψυχρός Πόλεμος, βρετανικές μυστικές υπηρεσίες και υπηρεσίες συλλογής πληροφοριών. Ο ρόλος της Κύπρου για την διεθνή ισχύ της Βρετανίας	104
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – Επιπτώσεις και επιδράσεις από την ίδρυση του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO). Η βρετανική πολιτική στον απόηχο της κυπριακής εξέγερσης και άλλων περιφερειακών κρίσεων και προκλήσεων		116
3.1	Η δημιουργία συλλογικών δομών ασφάλειας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο	116
3.2.	Τα ιδρυτικά κράτη μέλη του NATO και η διαδικασία εισδοχής της Ελλάδας και της Τουρκίας	119
3.3.	Η ιταλική στάση για την ένταξη Ελλάδας και Τουρκίας: Η ανάδειξη της μεσογειακής διάστασης του NATO	130
3.4.	Η απόφαση για την περιοχή ευθύνης του NATO και η Κύπρος	131
3.5.	Η κατάληξη του ζητήματος της περιοχής ευθύνης του NATO σε σχέση με την Κύπρο	137
3.6.	Η μεσογειακή διάσταση του NATO και η προσπάθεια της Βρετανίας για άσκηση διοικητικού ελέγχου στην περιοχή. Οι προτάσεις για τη δημιουργία της Διοίκησης Μέσης Ανατολής (MEC) και του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής (MEDO)	144
3.7.	Η Κρίση στο Σουέζ και ο αντίκτυπος της στην Κύπρο και την περιοχή	152
3.8.	Η δημιουργία θεσμικού πλαισίου στο NATO για παροχή καλών υπηρεσιών και επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών μελών	165
3.9.	Ο ρόλος του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου ως χώρου διαβούλευσης και συζήτησης του κυπριακού ζητήματος (1956-1960)	177
3.10.	Ίδρυση Κυπριακής Δημοκρατίας και NATO (1960-1963)	210
3.11.	Η κρίση του Δεκεμβρίου 1963 και η επανάκτηση του ενδιαφέροντος του NATO για την Κύπρο. Το “Watching Brief” του Γενικού Γραμματέα του NATO	225
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – Συμπεράσματα		230
4.1.	Η στρατηγική και αμυντική πολιτική της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή και η γεωπολιτική σημασία της Κύπρου για τη Βρετανία μέχρι και τα μέσα του 20 ^{ου} αιώνα	231
4.2.	NATO και Κύπρος κατά τη δεκαετία του 1950 μέχρι και την ανακήρυξη της Κυπριακής Ανεξαρτησίας	240
4.3.	Καταληκτικά σχόλια	249
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ		254

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ

BREXIT:	Britain's Exit from the European Union
CENTO:	Central Treaty Organisation
CIA:	Central Intelligence Agency
CiC:	Commander in Chief
CID:	Committee of Imperial Defence
CO:	Colonial Office
COS:	Chiefs of Staff
CRO:	Commonwealth Relations Office
ERG:	European Research Group
FCO:	Foreign and Commonwealth Office
FRUS:	Foreign Relations of the United States
GCHQ:	Government Communications Headquarters
ICJ:	International Court of Justice/ Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης
IZL:	Irgun Zvai Leumi
JIC:	Joint Intelligence Committee
KCLMA:	King's College London Military Archives
MEC:	Middle East Command/ Διοίκηση Μέσης Ανατολής
MEDO:	Middle East Defence Organisation/ Οργανισμός Άμυνας Μέσης Ανατολής
MI5:	Military Intelligence 5
MI6:	Military Intelligence 6
MoD:	Ministry of Defence
NAM:	National Army Museum Archives
NATO IS:	NATO International Staff/ Διεθνής Γραμματεία NATO
NATO MC:	NATO Military Committee/ Στρατιωτική Επιτροπή NATO
NSA:	National Security Agency
NAC:	North Atlantic Council/ Βορειοατλαντικό Συμβούλιο
NATO AoR:	NATO Area of Responsibility/Περιοχή Ευθύνης NATO
NATO:	North Atlantic Treaty Organisation/ Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου
OSS:	Office of Strategic Services
PHPS:	Post Hostilities Planning Staff
PHS:	Αρχείο Ιδρύματος Paul-Henri Spaak

PUS:	Permanent Under-Secretary
QC:	Queens Counsel
RIIA:	Royal Institute of International Affairs (Chatham House)
RUSI:	Royal United Services Institute
SACEUR:	NATO Supreme Allied Commander Europe/Ανώτατος Στρατιωτικός Διοικητής Ευρώπης NATO
SHAPE:	Supreme Headquarters Allied Powers Europe- NATO
SIGINT:	Signals Intelligence
SIS:	Secret Intelligence Service
SOE:	Special Operations Executive
TNA:	The National Archives/ Εθνικά Αρχεία Ηνωμένου Βασιλείου
UNCLOS:	United Nations Convention on the Law of the Sea
ΑΟΖ:	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΕΕ:	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΟΚΑ:	Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών
ΗΒ:	Ηνωμένο Βασίλειο
ΗΠΑ:	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
NATO:	Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου
ΟΗΕ:	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΥΠΑΜ:	Υπουργείο Άμυνας/Υπουργός Άμυνας
ΥΠΕΞ:	Υπουργείο Εξωτερικών/ Υπουργός Εξωτερικών

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σελίδα

Εικόνα 1. Η δυνητική χρήση του νησιού ως τόπου φιλοξενίας σμηνών πολεμικών αεροσκαφών προς υποστήριξη στρατιωτικών επιχειρήσεων σε γειτονικά κράτη και περιοχές της Μέσης Ανατολής.	58
Εικόνα 2. Χάρτης με την ενδεχόμενη δημιουργία βρετανικής βάσης βαρέων βομβαρδιστικών στην Κύπρο ικανά για να πλήξουν στόχους εντός της επικράτειας της Σοβιετικής Ένωσης.	72
Εικόνα 3. Η περιοχή ευθύνης του NATO, της οποίας η Κύπρος δεν αποτελούσε μέρος.	132
Εικόνα 4. Οι περιφερειακές δομές διοίκησης και ελέγχου των δυνάμεων του NATO.	152
Εικόνα 5. Τα δικαιώματα υπερπτήσεων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής και ο κομβικός ρόλος της Κύπρου.	154
Εικόνα 6. Απεικόνιση της υφιστάμενης παρουσίας στρατιωτικών δυνάμεων του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή.	238
Εικόνα 7. Πίνακας με τις περιοχές κρίσεων, στις οποίες ενεπλάκη η Βρετανία κατά την περίοδο 1950-1966 (UK Emergency Operations).	250
Εικόνα 8. Οι Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου.	251

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΗΛΙΑΔΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – Εισαγωγή

1.1. Παρουσίαση ερευνητικού θέματος

Η παρούσα διατριβή σκοπεύει, πρώτον, να καταγράψει την εξελικτική πορεία της βρετανικής στρατιωτικής και αμυντικής θεώρησης για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής και της στρατηγικής χρησιμότητας της Κύπρου από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα όταν η Κύπρος τέθηκε υπό τον έλεγχο της Βρετανίας (1878), μέχρι και τα πρώτα χρόνια της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας (1963). Επιπρόσθετα, η παρούσα μελέτη παρουσιάζει μέσω ενός δεύτερου πρίσματος την αντανάκλαση του Κυπριακού Αγώνα κατά την κρίσιμη δεκαετία του '50 σε διεθνές επίπεδο, και πιο συγκεκριμένα, εντός του Οργανισμού του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO).

Το έτος 2019 συμπίπτει με αριθμό συμβολικών επετειακών ημερομηνιών. Συγκεκριμένα, συμπίπτει με τη συμπλήρωση εκατό χρόνων από τη Διάσκεψη Ειρήνης του Παρισιού, όπου διαμορφώθηκε ο χάρτης της Μέσης Ανατολής μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και με τη συμπλήρωση εβδομήντα ετών από την ίδρυση του NATO¹ και της Κοινοπολιτείας². Αμφότεροι οργανισμοί ιδρύθηκαν τον Απρίλιο του 1949 και για τη δημιουργία τους, η Βρετανία είχε σημαίνοντα ρόλο, επιχειρώντας μέσω αυτών να εφαρμόσει την εξωτερική και αμυντική της πολιτική στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου. Το 2019, επίσης, συμπληρώνονται εξήντα χρόνια από τη συνομολόγηση των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου και του τέλους του στρατιωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ.

Κατά συνέπεια, τα πιο πάνω ιστορικά ορόσημα αποτελούν για τους μελετητές και ερευνητές ευκαιρία για άντληση διδαγμάτων, σύνοψη συμπερασμάτων και διερεύνηση νέων παραμέτρων για την επικαιροποίηση πληροφοριών και συμπερασμάτων. Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε δύο σημεία ειδικού ερευνητικού ενδιαφέροντος: πρώτον την παρουσίαση της αμυντικής και στρατιωτικής πολιτικής και προσέγγισης της Βρετανίας για την περιοχή της Μέσης Ανατολής, και δεύτερον την παρουσίαση της ίδρυσης του NATO και του ρόλου που διαδραμάτισε η Κύπρος και το Κυπριακό από την περίοδο ίδρυσης της Συμμαχίας μέχρι την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σημειώνεται ότι, στο

¹ Περισσότερα σχετικά με 70^η επέτειο ίδρυσης NATO, βλ. Shea 2019; Stavridis 2019; Politico 2019.

² Περισσότερα σχετικά με 70^η επέτειο ίδρυσης Κοινοπολιτείας, βλ. Commonwealth Secretariat, "Commonwealth at 70" <http://thecommonwealth.org/commonwealth-70>, The Economist, 27 April 2019, 'Don't let the sun go down: The Commonwealth turns 70', <https://www.economist.com/britain/2019/04/27/the-commonwealth-turns-70>

πλαίσιο της διατριβής παρουσιάζονται σύγχρονες προοπτικές και ιστορικές ομοιότητες της περιόδου μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου με τη σημερινή βρετανική εξωτερική και αμυντική πολιτική.

Βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι, η βρετανική θεώρηση για την Κύπρο στηριζόταν στη συνολική σημασία που απέδιδε στην παρουσία της στην Μέση Ανατολή και Βόρειο Αφρική και την Ανατολική Μεσόγειο για τον στρατηγικό, πολιτικό, εμπορικό, ναυτικό και στρατιωτικό έλεγχο της περιοχής. Με βάση την προαναφερθείσα συνισταμένη, θα εξεταστεί η εξέλιξη αυτής της θεώρησης και της σπουδής που απέδιδε η Βρετανία για τη μη διατάραξη των ισοζυγίων ισχύος και επιρροής στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Μέσω της παράθεσης ιστορικών και πολιτικών εξελίξεων, θα επιχειρηθεί να καταδειχθεί ότι η Βρετανία προσπαθούσε με κάθε δυνατή ευκαιρία και συμβάν να εμβαθύνει και εδραιώσει την παρουσία της στην περιοχή. Στις περιπτώσεις όπου η βρετανική παρουσία ή έλεγχος ευρισκόταν υπό αμφισβήτηση, η Βρετανία θα προσπαθούσε να επιβάλει τέτοιου είδους ρυθμίσεις που θα διατηρούσαν τη στρατηγική της πρωτοκαθεδρία στην περιοχή.

Η περίοδος από την απόκτηση της Κύπρου από τη Βρετανία το 1878 μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου παρουσιάζεται για να αποδώσει τον εξελικτικό τρόπο αντίληψης και σχεδιασμού της εποχής και για την παρουσίαση των συνθηκών που επικρατούσαν στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου κατά την περίοδο πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι και την περίοδο του Μεσοπολέμου (1919-1939).

Ακολούθως η διατριβή θα επικεντρωθεί στις εξελίξεις που σημειώθηκαν σε διεθνές επίπεδο, με τη δημιουργία του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος και διεθνών οργανισμών, του μετασχηματισμού της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας, συνεπεία των κινημάτων για αποαποικιοποίηση και της αντανάκλασης του Κυπριακού και του Κυπριακού Αγώνα εντός του ΝΑΤΟ. Ειδικότερα, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, οι εξελίξεις γύρω από την κυπριακή υπόθεση – και δη το αίτημα για αυτοδιάθεση και Ένωση με την Ελλάδα – δεν συντελούνταν στο κενό (vacuum) αλλά επηρεάζονταν και τύγχαναν επίδρασης από διεθνείς και περιφερειακές εξελίξεις. Όπως

υποστηρίζει ο Andrew Mumford³, η περίπτωση της Κύπρου και ειδικά η βρετανική εκστρατεία εναντίον της ΕΟΚΑ επηρεάστηκε από το γενικότερο κλίμα των περιφερειακών δυναμικών στη Μέση Ανατολή την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και από τις ευαίσθητες πολιτικές περί αποαποικιοποίησης που ήταν σε διεθνή έξαρση⁴.

Όπως υποστήριξε η Γιάγκου⁵, είναι αναμφισβήτητο ότι η βρετανική πολιτική και διπλωματία σε σχέση με την Κύπρο και την περιοχή επηρεάστηκε από ένα πλέγμα εξελίξεων κατά τα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, όσο και εξελίξεων στον ευρύτερο χώρο της βρετανικής αυτοκρατορίας στο πλαίσιο της αποαποικιοποίησης. Η μελέτη λαμβάνει υπόψη την εξέλιξη των στρατηγικών συμφερόντων της Βρετανίας και των ισοζυγίων ισχύος και περιφερειακού ανταγωνισμού στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου. Υπό αυτό το πρίσμα, η απόκτηση της Κύπρου από τη Βρετανία το 1878 μέχρι την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960 αποτέλεσε μια εξελικτική περίοδο τόσο για τα εθνικά και περιφερειακά συμφέροντα της Βρετανίας όσο για την εξέλιξη και διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος και δημιουργίας διεθνών/πολυμερών οργανισμών. Σχηματικά, όπως υποστηρίζει ο French⁶, η διατήρηση της Κύπρου υπό Βρετανική κυριαρχία από το 1878 μέχρι την δεκαετία του 1940 είχε ως στρατηγικό σκοπό τον αποκλεισμό ελέγχου της Κύπρου από άλλη ανταγωνιστική προς τα συμφέροντα της Βρετανίας δύναμη. Για να το επιτύχει αυτό, παραδείγματος χάριν, την περίοδο 1878-1940, η Βρετανία χρειάστηκε σε αριθμό περιπτώσεων να προβεί σε αμοιβαία συμφωνία με τη Γαλλία ή την Ιταλία για τη διατήρηση των ισορροπιών ισχύος στην Ανατολική, Κεντρική και Δυτική Μεσόγειο.

Μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου το 1945, η επακόλουθη δημιουργία διεθνών οργανισμών και υιοθέτηση κανόνων λειτουργίας τόσο των διεθνών όσο και διακρατικών σχέσεων, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη μείωση των διεθνών και περιφερειακών κρίσεων και στη δημιουργία αισθήματος προβλεψιμότητας για τη λειτουργία του διεθνούς συστήματος (Rules Based International Order)⁷. Όμως, όπως υποστηρίζει ο

³ Mumford 2017, 14.

⁴ Βλ. επίσης Edwards 2012, 126-151.

⁵ Γιάγκου 2013, 30.

⁶ French 2015, 37.

⁷ Chalmers 2019.

Malcolm Chalmers⁸, παρά τα όσα θετικά προέκυψαν από τη δημιουργία του διεθνούς διακρατικού και πολυμερούς πλαισίου συνεργασίας, κατά την πρώτη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου το πολυμερές πλαίσιο που δημιουργήθηκε συνυπήρχε και αντανάκλούσε τις γεωπολιτικές πραγματικότητες, που με τη σειρά τους ήταν συνυφασμένες με τη διατήρηση των περιφερειακών ισοζυγίων ισχύος των μεγάλων δυνάμεων, νικητριών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου.

Το ζήτημα της διατήρησης των ισοζυγίων ισχύος και της διεθνούς εικόνας της Βρετανίας ως ενός πολιτικά και στρατιωτικά ισχυρού κράτους, ικανού να αμυνθεί και υπερασπισθεί την περιοχή της Μέσης Ανατολής σε περίπτωση πολέμου με την ΕΣΣΔ, αποτελούσε βασικό πυλώνα και παράγοντα σχεδιασμού και εφαρμογής της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της κατά τον Ψυχρό Πόλεμο⁹. Στο πλαίσιο της διατριβής θα παρουσιασθεί η προσέγγιση της Βρετανίας ως προς το ζήτημα του περιφερειακού ισοζυγίου ισχύος στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, η εξέλιξη του μέχρι την έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και το πώς η θεώρηση αυτή επηρέασε τη βρετανική πολιτική κατά τον Ψυχρό πόλεμο.

Όπως υποστηρίζει ο Rory Cormac¹⁰, τις δεκαετίες του 1940 και 1950, οι δύο βασικοί παράμετροι για τη λήψη αποφάσεων στο Whitehall, στην κυβερνητική έδρα της Βρετανίας στο Λονδίνο, ήταν το διττό πλαίσιο/μέτωπο αφενός της διαχείρισης του Ψυχρού Πολέμου και αφετέρου του αιτήματος αποαποικιοποίησης περιοχών της. Ως παράδειγμα της επίδρασης που είχε ο Ψυχρός Πόλεμος για τη θεώρηση ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής άμυνας της Βρετανίας, ο Cormac¹¹ σημειώνει την αρχική πρόθεση του μεταπολεμικού πρωθυπουργού της Βρετανίας Clement Attlee το 1946 για αποχώρηση της Βρετανίας από τις αμυντικές δεσμεύσεις της στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, αφού έκρινε ότι πλέον η Βρετανία δεν ήταν σε θέση να τις υπερασπισθεί, λαμβάνοντας επίσης υπόψη την εξέλιξη της στρατιωτικής τεχνολογίας και εξοπλισμών στον τομέα της πολεμικής αεροπορίας. Ο Attlee, αν και αρχικά συγκρούστηκε και διαφώνησε με τους αρχηγούς του Στρατιωτικού Επιτελείου του Υπουργείου Άμυνας, στο τέλος, λόγω των σοβαρών ενστάσεων του Υπουργού Εξωτερικών Ernest Bevin, άλλων

⁸ Στο ίδιο.

⁹ Cormac 2013, 4.

¹⁰ Στο ίδιο, 3. Βλ. επίσης, Devereux 1990, 2-10.

¹¹ Cormac 2013, 4.

υπουργών και των αρχηγών των Ενόπλων Δυνάμεων, αναγκάστηκε να αλλάξει προσέγγιση και να ακολουθήσει την ορθόδοξη προσέγγιση των στρατιωτικών επιτελών¹². Το εν λόγω συμβάν ανέδειξε την άποψη του Sir Basil Liddell-Hart: «υπάρχουν δύο χιλιάδες χρόνια εμπειρίας που μας υποδεικνύουν ότι το μοναδικό πράγμα που είναι δυσκολότερο από το να γίνει αποδεχτή μια νέα ιδέα στο μυαλό του στρατιωτικού, είναι να αφήσει μια παλιά ιδέα»¹³.

Ο στρατηγικός έλεγχος της Κύπρου, δεν ήταν και δεν είναι έννοια στατική ή νεφελώδης. Με την εξέλιξη των περιφερειακών και διεθνών συσχετισμών ισχύος, της ανάπτυξης της ναυτικής και στρατιωτικής τεχνολογίας, του υπερπόντιου εμπορίου μέσω των θαλάσσιων οδών και τη διαφοροποίηση των ισοζυγίων ισχύος στην περιοχή, η έννοια και σημασία της Κύπρου εξελισσόταν αναλόγως των συμφερόντων που ήθελε να προωθήσει και να προασπίσει η Βρετανία. Όπως υποστήριξε ο Crouzet¹⁴, ο Disraeli μπορεί να υπερέβαλλε όταν παρουσίαζε και εμφάνιζε την απόκτηση της νήσου Κύπρου στη Διάσκεψη του Βερολίνου το 1878 ως το κλειδί για τον έλεγχο της Δυτικής Ασίας, όμως η στρατηγική σημασία της Κύπρου για τη Βρετανία εξελίχθηκε και σταδιακά εξειδικεύτηκε. Η εξειδίκευση της στρατηγικής χρησιμότητας της Κύπρου για τη Βρετανία, η οποία και αυτή εξελίχθηκε λόγω περιφερειακών και διεθνών εξελίξεων, ξεκίνησε μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου και συνεχίζεται ακόμη μέχρι σήμερα, μέσω της παρουσίας των βρετανικών στρατιωτικών βάσεων στην Κύπρο. Μόλις τον Μάρτιο του 2017, το Υπουργείο Άμυνας της Βρετανίας ανακοίνωσε την ολοκλήρωση του έργου αναβάθμισης της αεροπορικής βάσης της Βασιλικής Πολεμικής Αεροπορίας στο Ακρωτήρι¹⁵, καθιστώντας έτσι τη συγκεκριμένη βάση ικανή για την υποστήριξη οποιασδήποτε μορφής επιχείρησης για τα επόμενα είκοσι χρόνια. Μέσω της συγκεκριμένης αναβάθμισης οι βρετανικές στρατιωτικές βάσεις στην Κύπρο αποτελούν, από το 2019, τη μεγαλύτερη μόνιμη διακλαδική επιχειρησιακή βάση εκτός της επικράτειας του Ηνωμένου Βασιλείου, με τον

¹² Στο ίδιο, 3.

¹³ Liddell-Hart 1944, 115. Η ακριβής αναφορά έχει ως εξής: “There are two thousand years of experience to tell us that the only thing harder than getting a new idea into the military mind is to get an old idea out”.

¹⁴ Crouzet 2011, 22. Βλ. επίσης Μάλλινσον 2011, 61-63.

¹⁵ Το συγκεκριμένο έργο αναβάθμισης της αεροπορικής βάσης Ακρωτηρίου στοίχισε 46 εκατομμύρια λίρες. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ., “RAF Akrotiri opens newly-renovated runway”, <https://www.gov.uk/government/news/raf-akrotiri-opens-newly-renovated-runway>

μεγαλύτερο αριθμό στρατιωτών που ευρίσκονται σε ανάπτυξη/αποστολή στο εξωτερικό¹⁶.

Όπως υποστηρίζει ο Calder Walton¹⁷, η Κύπρος αποτέλεσε μεγάλη και σημαντική βάση συλλογής και υποκλοπής μηνυμάτων μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, εξελίσσοντας έτσι την παραδοσιακή αντίληψη που κατέγραψε ο Crouzet για τον ρόλο της Κύπρου ως προκεχωρημένου φυλακίου και στρατιωτικής βάσης επιτήρησης στην Ανατολική Μεσόγειο¹⁸. Η διατήρηση των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο, οι οποίες όπως αναφέραμε πιο πάνω αποτελούν από το 2019 τις πιο σημαντικές υπερπόντιες βάσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη αστάθεια στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, τις σύγχρονες και αναδυόμενες απειλές, τις νέες μορφές τρομοκρατίας και θέματα ασύμμετρων απειλών, ενεργειακής ασφάλειας και υβριδικού πολέμου, καθιστούν τον ρόλο της Κύπρου εξέχουσας σημασίας για την προώθηση των διαχρονικών βρετανικών συμφερόντων στην περιοχή.

Κατ' αναλογία της χρήσης των όρων μικρόκοσμος και μακρόκοσμος, που χρησιμοποίησε ο Χατζηβασιλείου¹⁹ για την ανάλυση και ερμηνεία της δεκαετίας του 1950 για το Κυπριακό, η παρούσα διατριβή διαπνέεται από την παρουσίαση, κυρίως του μακρόκοσμου, ήτοι του διεθνούς και περιφερειακού περιβάλλοντος, εξωτερικών πολιτικών και διπλωματικών εξελίξεων και διεθνών διεργασιών από την περίοδο 1878 και εντεύθεν με έμφαση στην περίοδο 1945-1960. Τη σημασία των εξωγενών συνθηκών σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο καταγράφει και ο Χριστοδουλίδης²⁰, ο οποίος υποστηρίζει ότι η Κύπρος και το κυπριακό ζήτημα γενικότερα, αντιμετωπίζονταν υπό το πρίσμα της ανάγκης εξυπηρέτησης των συμφερόντων κατά πρώτο λόγο των μεγάλων δυνάμεων και δεδομένων σε διεθνές συστημικό επίπεδο. Η επίδραση όμως των εν λόγω εξωγενών παραγόντων και των συνθηκών που επικρατούσαν σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο την εκάστοτε περίοδο συνέτεινε, όπως υποστηρίζει ο Χριστοδουλίδης, στο να

¹⁶ Στο ίδιο.

¹⁷ Walton 2014, 155.

¹⁸ Crouzet 2011, 22.

¹⁹ Χατζηβασιλείου 2005, 283-284.

²⁰ Χριστοδουλίδης 2009, 236-237.

μετατραπεί το Κυπριακό σε ένα σύνθετο και πολύπλοκο διεθνές ζήτημα ξεφεύγοντας από τα στενά όρια ενός αποικιακού προβλήματος²¹.

Ποιος όμως ήταν ο μακρόκοσμος και ποια τα περιφερειακά δεδομένα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής που ίσχυαν με το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου; Ο Allen Packwood²², αποδίδει με ευκρίνεια τη σημασία της περιοχής για τη Βρετανία: «Η διεθνής θέση της Βρετανίας ως παγκόσμιας αυτοκρατορίας την είχε οδηγήσει στο να δημιουργήσει ένα ισχυρό δίκτυο για την προστασία των κύριων εμπορικών της οδών, διαμέσου της Μεσογείου και μέσω της Διώρυγας του Σουέζ, στην Ινδία, Χονγκ Κόνγκ, Σιγκαπούρη, Αυστραλία και Νέα Ζηλανδία. Ναυτικές βάσεις είχαν δημιουργηθεί στο Γιβραλτάρ, Μάλτα και Αλεξάνδρεια. Η Αίγυπτος αν και τυπικά ανεξάρτητο κράτος αποτελούσε κράτος-πελάτη ενώ Βρετανία και Αίγυπτος διοικούσαν από κοινού το Σουδάν. Η Παλαιστίνη και η Υπεριορδανία διοικούνταν από τη Βρετανία με εντολή της Κοινωνίας των Εθνών. Η Σομαλιλάνδη ήταν προτεκτοράτο και το Άντεν, η Κύπρος και η Κένυα αποτελούσαν αποικίες του Στέμματος. Η Βρετανία, επίσης, διατηρούσε ισχυρά συμφέροντα στο Ιράκ και στο Ιράν, όπου υπήρχαν σημαντικά αποθέματα πετρελαίου.»

Όπως υποστηρίζει ο Crouzet²³, ο νησιωτικός χαρακτήρας και η εγγύτητα της Κύπρου με την Ασία είναι δύο γεωγραφικοί παράγοντες που επηρέασαν αποφασιστικά τη μοίρα της. Η γειννίαση της Κύπρου με τη Μέση Ανατολή και η εγγύτητα της με τη Διώρυγα του Σουέζ την μετέτρεψαν ανέκαθεν σε αντικείμενο επεκτατικών επιθυμιών αυτοκρατοριών που κυριαρχούσαν στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και δη της Βρετανικής κατά την υπό μελέτη περίοδο.

Περαιτέρω, η παρούσα μελέτη εξετάζει τις διαφορετικές προσεγγίσεις και τη διαφορά απόψεων μεταξύ ΗΠΑ και Βρετανίας στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Λονδίνο και Ουάσιγκτον διατηρούσαν ξεχωριστούς σχεδιασμούς και προτεραιότητες για την περιοχή της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής. Η Κύπρος ως μέρος του υποσυστήματος της Μέσης Ανατολής επηρεάστηκε από

²¹ Στο ίδιο.

²² Packwood 2018, 63.

²³ Crouzet 2011, 21-22.

τις εξελίξεις που συνέβησαν στην περιοχή την περίοδο μεταξύ 1945 και 1960 και η παρουσίαση και ανάλυση της εξέλιξης αυτής της διαδικασίας συντείνει στην εξαγωγή συμπερασμάτων και άντλησης διδαγμάτων. Όπως σημειώνει ο Χατζηβασιλείου²⁴, «η αντίληψη που ήθελε το Λονδίνο και την Ουάσιγκτον να προωθούν κοινούς στόχους στο Κυπριακό είναι σε μεγάλο βαθμό ανακριβής: οι εξελίξεις στο εθνικό θέμα διαμορφώθηκαν σε ένα περιβάλλον – λανθάνοντος ακόμη – ανταγωνισμού Λονδίνου και Ουάσιγκτον στην Μέση Ανατολή. Έστω και αν συμφωνούσαν ότι καλό θα ήταν να παραμείνει το Κυπριακό εκτός του πλαισίου του ΟΗΕ, συχνά οι δύο μεγάλες δυτικές χώρες λάμβαναν διαφορετικές θέσεις για την ουσία του προβλήματος».

Ο ευρύτερος χώρος της Ανατολικής Μεσογείου, στο πλαίσιο ενός αναπτυσσόμενου συστήματος της βρετανικής αυτοκρατορίας και παγκόσμιας δύναμης, θα πρέπει επίσης να προσδιοριστεί πάνω στο ίδιο υπόβαθρο. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, η Βρετανία επιδίωξε σποραδικά να συγκεντρώσει δύναμη και επιρροή στην ηπειρωτική Ευρώπη, να μετατραπεί με άλλα λόγια σε ολοκληρωμένη μεγάλη δύναμη. Αναζητώντας ένα στρατηγικό αντίβαρο, συνήθως τακτική της εποχής, η φυσική αντίδραση της Βρετανίας εκδηλώθηκε εν μέρει μέσα από τη διάθεση της να μετατρέψει τη Μεσόγειο σε αγγλική λίμνη. Η ανάγκη επικράτησης στις ανατολικές ακτές της Μεσογείου γινόταν ακόμη πιο επιτακτική για τη Βρετανία δεδομένης της σημασίας της περιοχής αυτής στον δρόμο για τις ινδικές κτήσεις της αυτοκρατορίας²⁵.

Η διατριβή επίσης εξετάζει τον ρόλο των σχεδιαστών άμυνας και του επιτελείου των ενόπλων δυνάμεων της Βρετανίας για τη διαδικασία χάραξης πολιτικής για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, Μέσης Ανατολής και της περίπτωσης της Κύπρου. Όπως θα παρατηρήσουμε, ειδικά μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και τη δημιουργία του νέου διεθνούς συστήματος, η Βρετανία, όπως υποστηρίζει ο Cormac²⁶, απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στο εννοιολογικό περιεχόμενο της αποαποικιοποίησης και των συνεπειών που είχε για τη διεθνή υπόσταση και εικόνα της. Υπό αυτό το πρίσμα, προσθέτει ο Cormac, η Βρετανία έδωσε έμφαση και σημασία στη στρατηγική διαχείριση της απώλειας των

²⁴ Χατζηβασιλείου 2001, 61. Βλ. επίσης, Hatzivassiliou 1994, 149-168.

²⁵ Holland & Markides 2007, 25-26.

²⁶ Cormac 2013, 4.

αποικιών της και στην αναζήτηση τρόπων συνέχισης προβολής της ισχύος και επιρροής της σε διεθνές πλαίσιο²⁷.

Κατά συνέπεια, η βρετανική αμυντική πολιτική και ο σχεδιασμός αυτής, τις δεκαετίες του 1940 και 1950, γινόταν όπως υποστηρίζει ο David French²⁸, με γνώμονα τη διατήρηση όσο δυνατόν περισσότερου διεθνούς κύρους και ισχύς της Βρετανίας, σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες. Η παρουσίαση των απόψεων των επιτελών των Ενόπλων Δυνάμεων και των σχεδιαστών της βρετανικής αμυντικής πολιτικής για τον μακρόκοσμο της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής συμβάλει στην περιεκτική ανάλυση και προσέγγιση για τις αποφάσεις του Λονδίνου σε σχέση με την περίπτωση της Κύπρου.

Συνεπώς, η βρετανική πολιτική ακολουθούσε ανά περίπτωση μια πραγματιστική προσέγγιση για την αντιμετώπιση κρίσεων σε αποικίες της αυτοκρατορίας που είχαν ως αίτημα την αυτοδιάθεση ή ανεξαρτησία τους. Όπως υποστηρίζει ο Calder Walton²⁹, η αποχώρηση της Βρετανίας από τις αποικίες της δεν είχε προσχεδιαστεί από αυτήν αλλά ήταν αποτέλεσμα συνομολόγησης, ανά περίπτωση, της καλύτερης δυνατής συμφωνίας και συνθηκών για την αποχώρηση της, όταν πλέον δεν ήταν σε θέση να ελέγξει τις εξελίξεις. Σε αυτή τη προσπάθεια, η ανά περίπτωση αντίδραση της Βρετανίας αποτελούσε συνεργασία των Υπουργείων Εξωτερικών, Άμυνας, Αποικιών καθώς επίσης και των μυστικών υπηρεσιών και υπηρεσιών συλλογής πληροφοριών MI5 και MI6. Για τα εν λόγω υπουργεία και υπηρεσίες, τον ρόλο και την εξέλιξη τους γίνονται αναφορές στη συνέχεια της παρούσας διατριβής.

Απόρροια αδυναμίας της Βρετανίας να ελέγξει και διαχειρισθεί περιφερειακές εξεγέρσεις ήταν η διαδικασία αποχώρησης της από τις αποικίες της, που επιταχύνθηκε τις περιόδους 1945-1948 και 1959-1964, όταν ο Harold Macmillan διακήρυξε τον «αέρα της αλλαγής»³⁰. Παρόμοιες πιέσεις, για αποχώρηση από τις αποικίες της, δέχθηκε και η Γαλλία, που

²⁷ Στο ίδιο.

²⁸ French 1990, 202.

²⁹ Walton 2014, xxv.

³⁰ Πρόκειται για την ομιλία που εκφώνησε ο Macmillan στο κοινοβούλιο της Νοτίου Αφρικής στις 3 Φεβρουαρίου 1960, η οποία έμεινε στην ιστορία ως ορόσημο για την επιτάχυνση της διαδικασίας ανεξαρτητοποίησης βρετανικών αποικιών στην Αφρική.

προέρχονταν από ένα συνδυασμό τοπικών εξεγέρσεων και πιέσεων από τις ΗΠΑ, τη Σοβιετική Ένωση και το αυξανόμενο κύμα υπέρ της αποαποικιοποίησης εντός του ΟΗΕ³¹.

Λόγω της διαφορετικής προσέγγισης Βρετανίας και ΗΠΑ στο ζήτημα της αποαποικιοποίησης, οι υφέρπουσες διαφορές που υπήρχαν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου για το μεταπολεμικό σύστημα διεθνούς διακυβέρνησης, είχε ως αποτέλεσμα να μετακυλήσουν σε περιφερειακές διαφορές και πολιτικές κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Όπως υποστηρίζει ο Westad³², τόσο η Βρετανία όσο και η Γαλλία απεχθάνονταν την προοπτική υπόταξης στην ισχύ των ΗΠΑ όντας, μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου, σε οικονομική δυσπραγία και αδυναμία. Επιπρόσθετα, και οι δύο χώρες, εξέφραζαν σκεπτικισμό και υποψίες ως προς τις επιδιώξεις των ΗΠΑ για τις υπερπόντιες αποικίες που διατηρούσαν. Παρά τη δυσμενή οικονομική κατάσταση στο εσωτερικό της Βρετανίας, η διατήρηση της εικόνας της αυτοκρατορίας προσέδιδε στην χώρα καθεστώς Μεγάλης Δύναμης³³. Ο τελευταίος Βρετανός Κυβερνήτης στην Νιγηρία Sir James Robertson σημείωσε το 1959 για την πορεία αποαποικιοποίησης: «Το πρόβλημα είναι ότι δεν μας δόθηκε επαρκής χρόνος, λόγω του ότι πλέον δεν ήμασταν σε ισχυρή θέση ως αποτέλεσμα των δύο παγκόσμιων πολέμων, λόγω της αντίθεση των ΗΠΑ στην ιδέα και αντίληψή μας περί αποικιοκρατίας και λόγω των εχθρών μας, των κομμουνιστών, έπρεπε να κινηθούμε ταχύτερα από ότι θα επιθυμούσαμε»³⁴.

1.2. Υπόθεση εργασίας διατριβής

Η διατριβή έχει ως κεντρικό πυλώνα, γύρω από τον οποίο στηρίζεται η υπόθεση εργασίας, τη σημασία της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου και της ιστορικής σημασίας της ως υποσυστήματος ασφάλειας και άμυνας για τα συμφέροντα της Βρετανίας. Γύρω από τον εν θέματι ερευνητικό άξονα, η μελέτη επικεντρώνεται στη διερεύνηση και αποσαφήνιση ερευνητικών ερωτημάτων που σχετίζονται με τη σημασία της ναυτικής και θαλάσσιας ισχύος στην Ανατολική Μεσόγειο, στον ρόλο της Βρετανίας ως εξισορροπιστή ισχύος στη Μέση Ανατολή, στον περιφερειακό ανταγωνισμό και αντίκτυπο των ισοζυγίων ισχύος για την Κύπρο και γενικότερα για τη σημασία της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής για την βρετανική εξωτερική, αμυντική πολιτική και πολιτική ασφάλειας. Περαιτέρω,

³¹ Walton 2014, xxv.

³² Westad 2017, 266-267.

³³ Στο ίδιο.

³⁴ Στο ίδιο.

ανάμεσα στα ερευνητικά ερωτήματα, με τα οποία καταπιάνεται η διατριβή, είναι η μελέτη της βρετανικής πολιτικής και οι συνέπειές της για την περιοχή μετά το τέλος των δύο παγκόσμιων πολέμων, η διαδικασία αποαποικιοποίησης της Κύπρου, οι παράγοντες που την επηρέασαν σε περιφερειακό επίπεδο, καθώς και η επίδραση της εμπλοκής του NATO την περίοδο 1955-1959.

1.3. Δομή διατριβής

Η εξέταση της υπόθεσης εργασίας της διατριβής, καθώς και των ερευνητικών ερωτημάτων, μέσα από τη μεθοδολογική προσέγγιση υλοποιείται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εισαγωγή, οι ερευνητικοί στόχοι και επιδιώξεις της διατριβής.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται και αναλύεται η παραδοσιακή βρετανική θεώρηση για τη διατήρηση της περιφερειακής ισχύος της στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Δίδεται έμφαση στην παρουσίαση και ανάλυση της παραδοσιακής πολιτικής της Βρετανίας και προσέγγισής της ως προς τη σημασία της ναυτικής ισχύος, της προστασίας των θαλάσσιων οδών επικοινωνίας και εμπορίου, της διατήρησης περιφερειακών ισοζυγίων ισχύος και ανταγωνισμού στην περιοχή. Επίσης, παρουσιάζεται η εκπόνηση της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου και των επιπτώσεων που είχε ο εν λόγω σχεδιασμός για την περιοχή.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται και αναλύεται η επίδραση της δημιουργίας διεθνών, συλλογικών οργανισμών και δη του NATO, αφενός για την περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου - περιλαμβανομένων των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας - και αφετέρου της αντανάκλασης που είχε ο αγώνας της ΕΟΚΑ 1955-1959 εντός του εν λόγω οργανισμού. Δίδεται έμφαση στη δημιουργία των θεσμικών δομών του NATO και την εξελικτική ενασχόληση του οργανισμού με την Κύπρο, περιλαμβανομένων των συζητήσεων για το Κυπριακό και των διαμεσολαβητικών πρωτοβουλιών που ανέλαβαν οι δύο πρώτοι Γενικοί Γραμματείς του Οργανισμού Lord Ismay και Paul-Henri Spaak αντίστοιχα.

Καταληκτικά, στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται τα συμπεράσματα και οι εκτιμήσεις που προκύπτουν από την παρούσα έρευνα.

1.4. Ερευνητικά ερωτήματα

Όπως αναφέρεται πιο πάνω, βασικοί στόχοι της διδακτορικής διατριβής είναι η παρουσίαση της αμυντικής και περιφερειακής σημασίας της Κύπρου στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή για τη Βρετανία και οι πολιτικές, διπλωματικές και αμυντικές πτυχές διαχείρισης του κυπριακού ζητήματος εντός του NATO, τη δεκαετία 1950-1960, με έμφαση την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ.

Συνοπτικά, η διατριβή έχει ως στόχο να αποσαφηνίσει τα κάτωθι ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποια ήταν η ολιστική προσέγγιση της Βρετανίας και τα εργαλεία προώθησης των συμφερόντων της στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής;
- Σε ποιο βαθμό η πολιτική της Βρετανίας για την Κύπρο επηρεαζόταν από την περιφερειακή της προσέγγιση;
- Ποια ήταν η εξελικτική προσέγγιση της Βρετανίας αναφορικά με τον ρόλο και σημασία της Κύπρου στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής;
- Ποια ήταν η λειτουργική και επιχειρησιακή σημασία της Κύπρου στους τομείς άμυνας, ασφάλειας, συλλογής πληροφοριών;
- Πώς εξελίχθηκε σταδιακά ο ρόλος της Κύπρου στην περιοχή μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους και κατά τον Ψυχρό Πόλεμο;

Περαιτέρω, θα εξεταστεί η ίδρυση και θεσμική εξέλιξη του NATO και τι είδους επιδράσεις είχε η εξέλιξη του οργανισμού για την κυπριακή υπόθεση. Σε αυτό το πλαίσιο η διατριβή έχει στόχο να αποσαφηνίσει τα κάτωθι ερευνητικά ερωτήματα:

- Η ίδρυση του NATO, η ένταξη Ελλάδας-Τουρκίας και το ζήτημα του αποκλεισμού της Κύπρου από την περιοχή ευθύνης και αρμοδιότητας του οργανισμού.
- Ποια ήταν η στάση του NATO κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ;
- Ο αντίκτυπος του αγώνα της ΕΟΚΑ στο εσωτερικό του NATO. Ποιες θέσεις εξέφραζαν εντός του NATO η Ελλάδα, η Τουρκία, το Ηνωμένο Βασίλειο και άλλα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη και ποια ήταν η διπλωματική τους προσέγγιση.
- Ποιος ήταν ο ρόλος των πρώτων δύο Γενικών Γραμματέων του NATO Lord Ismay και Paul-Henri Spaak και πώς προσπάθησαν να προσφέρουν τις καλές τους υπηρεσίες;

- Ποιο ήταν το θεσμικό πλαίσιο παροχής καλών υπηρεσιών και διαβούλευσης μεταξύ των κρατών μελών;

1.5. Θεωρητική προσέγγιση και υπόβαθρο

Η διατριβή έχει υιοθετήσει ως κύρια θεωρητική προσέγγιση την ανάλυση της ρεαλιστικής και νεορεαλιστικής σχολής των διεθνών σχέσεων. Διαπνέεται από τη συσχέτιση των γεγονότων και συμπερασμάτων με τις βασικές αξιώσεις της ρεαλιστικής σχολής των διεθνών σχέσεων, ειδικά σε ότι αφορά την προώθηση εθνικών συμφερόντων, διακρατικών σχέσεων και διατήρησης ισοζυγίων ισχύος³⁵ εντός του διεθνούς και περιφερειακού συστήματος της υπό εξέταση περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, του οποίου μέρος αποτελεί η Κύπρος. Η συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση υιοθετήθηκε τόσο σε σχέση με την πολιτική της Βρετανίας όσο και με τον τρόπο διαχείρισης της κυπριακής κρίσης στο ακόμη πιο συστημικό πλαίσιο του NATO, με την αλληλεπίδραση των άμεσα εμπλεκόμενων κρατών, με τα συμφέροντα και επιδιώξεις του συνόλου του οργανισμού.

Ορισμένες από τις βασικές αρχές των διεθνών σχέσεων, σύμφωνα με τη ρεαλιστική σχολή σκέψης, αφορούν την άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος, την αρχή της αυτοβοήθειας, την ανάγκη επιβίωσης των κρατών μέσω της διατήρησης ή αύξησης της ισχύος τους³⁶. Η περιοχή και το υποσύστημα της Μέσης Ανατολής, αποτέλεσαν για τη Βρετανία πεδίο είτε για απόκτηση ή προβολή ισχύος, είτε για έλεγχο επί των πόρων της περιοχής είτε για έλεγχο επί της συμπεριφοράς άλλων κρατών και οντοτήτων στην περιοχή. Περαιτέρω, καθότι, όπως θα παρουσιαστεί σε κατοπινό κεφάλαιο, η Βρετανία απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στον αποτελεσματικό έλεγχο της Μέσης Ανατολή, μέσω της ισχύος της, ούτως ώστε να αναδεικνύει τη θέση της ως μεγάλης δύναμης σε παγκόσμια κλίμακα, ως βασική συνιστώσα της συνολικής ισχύς της. Όπως υποστηρίζει ο Waltz³⁷, «τα κράτη επειδή βρίσκονται σε ένα σύστημα αυτοβοήθειας, είναι αναγκασμένα να

³⁵ Περισσότερα για θεωρίες διεθνών σχέσεων και ρεαλιστική σχολή σκέψης, βλ.: Haas & Whitting 1956; Bull 1977; Keohane 1986; Wight 1991; Baldwin 1993; Morgenthau 1993; Carr 2001; Waltz 2001; Berridge 2002; Woods 2002; Nye 2003; Paul, Wirtz & Fortmann 2004; Waltz 2011; Paul 2012; Mearsheimer 2014; Mearsheimer 2018.

³⁶ Waltz 2011, 9-31.

³⁷ Στο ίδιο, 278.

χρησιμοποιούν τις συνδυασμένες δυνατότητες τους, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα τους».

1.6. Στρατηγικές εξισορρόπησης σε Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή

Σύμφωνα με τον Buzan³⁸, τόσο η διαδικασία αποικιοποίησης όσο και αποαποικιοποίησης αποτέλεσαν γενεσιουργές αιτίες για τη δημιουργία των υφιστάμενων γεωγραφικών περιοχών και περιφερειών ανά την υφήλιο. Αμφότερες οι διαδικασίες είχαν ως αποτέλεσμα να διαμορφώσουν τη σχέση και επίδραση εκάστης περιοχής τόσο με το δυτικό σύστημα (αξιών, ασφάλειας κλπ.) όσο και μεταξύ των κρατών που την αποτελούσαν.

Ειδικότερα, σε ότι αφορά τη βρετανική πολιτική, έχει υιοθετηθεί η θεωρητική προσέγγιση του John J. Mearsheimer, που υποστηρίζει ότι στο πλαίσιο του κλασσικού ρεαλισμού, κάποια κράτη ασκούν επιθετικό ρεαλισμό με στόχο να αποτελούν εξωτερικούς εξισορροπιστές ισχύος³⁹. Η παρούσα έρευνα υποδεικνύει ότι η Βρετανία, παραδοσιακά προσπαθούσε να αποτελέσει κύριο εξωτερικό εξισοροπιστή ισχύος στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής.

Σύμφωνα με τον Mearsheimer⁴⁰, «οι μεγάλες δυνάμεις δεν επιδιώκουν μόνο την κυριαρχία στην δική τους περιοχή, αλλά επιδιώκουν να αποτρέψουν ανταγωνιστές σε άλλες περιοχές από του να αποκτήσουν την ηγεμονία. Οι περιφερειακοί ηγεμόνες φοβούνται ότι ένας ισότιμος ανταγωνιστής θα αμφισβητήσει την ηγεμονία τους, διαφοροποιώντας έτσι το ισοζύγιο ισχύος. Κατά συνέπεια, οι περιφερειακοί ηγεμόνες δρουν και ενεργούν ως εξωτερικοί εξισοροπιστές σε άλλες περιοχές του πλανήτη αν και θα προτιμούσαν να ενεργούν για αυτό το ρόλο ως τελευταίο μέτρο». Ταυτόχρονα, οι μεγάλες δυνάμεις, σύμφωνα με τον Mearsheimer, είναι προσανατολισμένες στο να ενεργούν με τη λογική της διατήρησης του ισοζυγίου ισχύος, ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται την υιοθέτηση ή/και εφαρμογή αδίστακτων πολιτικών⁴¹.

³⁸ Buzan 2012, 24-25.

³⁹ Levy & Thompson 2010; Fiammenghi 2011.

⁴⁰ Mearsheimer 2014, 140-141.

⁴¹ Mearsheimer 2018, 216.

Αυτή η προσπάθεια, αφενός ελέγχου για προώθηση και διατήρηση των εθνικών συμφερόντων της Βρετανίας στην περιοχή και αφετέρου ελέγχου και διαχείρισης των περιφερειακών ισοζυγίων ισχύος θα παρουσιασθεί μέσω της παράθεσης παραδειγμάτων και γεγονότων. Η προσπάθεια αυτή της Βρετανικής πολιτικής αποτέλεσε μείγμα ναυτικής ισχύος, στρατιωτικής παρουσίας και προβολής ισχύος, διπλωματικών ενεργειών, όπως επίσης και ad hoc περιφερειακών συνεργασιών και συμμαχιών για την εκμετάλλευση της περιοχής της Μέσης Ανατολής, όπως παραδείγματος χάριν, η Συμφωνία Sykes-Picot για τον διαμοιρασμό της περιοχής μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας⁴².

Η έννοια της ισορροπίας ισχύος αποτελούσε διαχρονικό άξονα για την εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής της Βρετανίας. Ο Joseph S. Nye αναδεικνύει ότι η Βρετανία είχε υιοθετήσει αυτή την έννοια ως πολιτική για να μην επιτρέπει την ανάδειξη και επικράτηση ανταγωνιστικών προς αυτή δυνάμεων. Παρουσιάζει ως ιστορικά παραδείγματα τη θέση του Lord Palmerston όταν ήταν Υπουργός Εξωτερικών το 1848, ότι «η Βρετανία δεν έχει μόνιμους συμμάχους ή εχθρούς αλλά μόνιμα συμφέροντα», τη στάση του Sir Edward Grey, όταν ήταν Υπουργός Εξωτερικών το 1914, για αποφυγή έναρξης πολέμου με τη Γερμανία, μέχρι τη στιγμή που η απειλή κυρίευσης της ηπειρωτικής Ευρώπης από τη Γερμανία σήμαινε άμεση απειλή για τη Βρετανία και τέλος τη σπουδή του Churchill να επιδιώξει το 1941 συνεργασία με τον Στάλιν εναντίον της Γερμανίας, όταν η τελευταία εισέβαλε στο έδαφος της Σοβιετικής Ένωσης⁴³.

1.7. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Για τους σκοπούς έρευνας και συγγραφής της διατριβής έγινε συνδυασμός βιβλιογραφικών πηγών. Ειδικότερα, έγινε χρήση διεθνούς βιβλιογραφίας, ακαδημαϊκών συγγραμμάτων, πρωτογενών πηγών και υλικού από αρχειακά κέντρα, ερευνητικά κέντρα και δεξαμενές σκέψης. Επίσης, έγινε χρήση εξειδικευμένων διπλωματικών, αμυντικών και στρατιωτικών κειμένων, μηνυμάτων και αναλύσεων.

Λαμβάνοντας υπόψη του θέματος της διατριβής, η έρευνα για τους σκοπούς μελέτης και συγγραφής επικεντρώθηκε στη συστηματική συλλογή πρωτογενούς αρχειακού υλικού από τα Εθνικά Αρχεία του Ηνωμένου Βασιλείου, του Αρχείου του NATO στις Βρυξέλλες, το

⁴²Στο ίδιο, 194.

⁴³ Nye 2003, 62.

Ίδρυμα Paul-Henri Spaak στις Βρυξέλλες, το Υπουργείο Εξωτερικών του Βασιλείου του Βελγίου, τα Αρχεία του US State Department (FRUS), το Κέντρο Στρατιωτικών Αρχείων Sir Basil Liddell-Hart του King's College London, το ερευνητικό κέντρο του National Army Museum στο Λονδίνο και το αρχείο και τη βιβλιοθήκη των δεξαμενών σκέψης Royal Institute of International Affairs (Chatham House) και Royal United Services Institute (RUSI).

Έγινε επίσης, συλλογή και χρήση ανοικτών πηγών από το διαδίκτυο, ειδικά ομιλιών αξιωματούχων, κειμένων και αποφάσεων διεθνών οργανισμών, διακηρύξεων, πρακτικών συζητήσεων σε εθνικά κοινοβούλια και μελετών/αναλύσεων κοινοβουλευτικών επιτροπών, κυρίως της Βουλής των Κοινοτήτων του Ηνωμένου Βασιλείου. Επιπρόσθετα με τα πιο πάνω, έγινε επίσης χρήση ηλεκτρονικών πηγών, επιστημονικών άρθρων και αναλύσεων, ομιλιών, ανακοινώσεων Τύπου, άρθρων σε εφημερίδες και παρουσιάσεων που δημοσιεύτηκαν σε διεθνή ακαδημαϊκά συγγράμματα.

Σε ότι αφορά τη χρήση πρωτογενούς αρχειακού υλικού, αυτή αποτελεί το κέντρο βάρους της έρευνας και περιεχόμενου της διατριβής. Η χρήση της διαθέσιμης βιβλιογραφίας και ακαδημαϊκών άρθρων συμπληρώνει τα όσα παρατίθενται και υποστηρίζονται στη διατριβή. Διαπιστώνεται ότι η βιβλιογραφία είναι εκτεταμένη σε ότι αφορά την εξέταση και ανάλυση της βρετανικής πολιτικής στους τομείς της άμυνας, ασφάλειας, μυστικών υπηρεσιών και πληροφοριών καθώς επίσης και για την ιστορική εξέλιξη της ναυτικής παράδοσης και σημασίας του δικτύου των αποικιακών κτήσεων της Βρετανίας για τη διατήρηση των στρατηγικών της συμφερόντων. Σκοπός της διατριβής είναι να συνθέσει την υφιστάμενη βιβλιογραφία με τις πρωτογενείς πηγές και αρχειακό υλικό.

1.8. Η διεθνής διάσταση του Κυπριακού τη δεκαετία του 1950

Διαπιστώθηκε ότι η πλειοψηφία της υφιστάμενης και διαθέσιμης βιβλιογραφίας και έρευνας για την Κύπρο που αφορά στη διεθνοποίηση του αιτήματος της Κύπρου για αυτοδιάθεση και ένωση με την Ελλάδα ασχολείται κυρίως με τις διπλωματικές ενέργειες που έγιναν εντός ΟΗΕ, στο πλαίσιο των προσφυγών της Ελλάδας ενώπιον της Γενικής

Συνέλευσης του Οργανισμού⁴⁴. Προσφυγές, οι οποίες εντός του ΟΗΕ, είχαν «ηθική κυρίως και μόνο αξίαν», σύμφωνα με τον πρέσβη Γ. Μελά⁴⁵.

Η διεθνοποίηση του Κυπριακού, όπως την όρισε ο Τενεκίδης, αφορούσε «την άσκηση προσφυγής με σκοπό την υποβολή μιας διαφοράς ή μιας διαμάχης για κρίση και λήψη μέτρων σε ένα διεθνές όργανο»⁴⁶, στη συγκεκριμένη περίπτωση εντός του πλαισίου του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Όπως σημειώνει ο Χατζηβασιλείου, η προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ για την υπόθεση της Κύπρου, σε συνάρτηση με την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ και την σύγκληση της Τριμερούς στο Λονδίνο συνέτειναν στο να δοθεί «έμφαση όλο και περισσότερο από την αποικιακή στη διεθνή του πτυχή»⁴⁷.

Η διαδικασία υποβολής και συζήτησης των διαδοχικών προσφυγών της Ελλάδας στον ΟΗΕ για το Κυπριακό την περίοδο 1954-1958 έχουν τύχει εκτενούς ιστορικής και πολιτικής μελέτης και ανάλυσης. Η αποτυχία των προσφυγών σχετιζόταν με την κατάσταση και τα ισοζύγια δυνάμεων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και το κατάλοιπο εξουσίας και επιρροής που προσπαθούσε να διατηρήσει η Βρετανία στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Σύμφωνα με τον Devereux⁴⁸, το 1945 η Βρετανία ήταν κυρίαρχη στη Μέση Ανατολή. Η περιοχή συνέχιζε να ήταν ζωτικής στρατηγικής σημασίας και η βάση στο Σουέζ αποτελούσε τον κεντρικό άξονα της αμυντικής πολιτικής της στην περιφέρεια. Παρά τις συστάσεις της Post-Hostilities Planning Committee⁴⁹ που είχε καταλήξει το 1945 ότι η Βρετανία θα πρέπει σταδιακά να απεμπλακεί από τις δεσμεύσεις της στη Μέση Ανατολή, το Γενικό Επιτελείο διατήρησε τη Μέση Ανατολή ως «περιοχή υψίστης σημασίας» και προσπάθησε να επαναφέρει το αμυντικό σύστημα που διατηρούσε πριν τον Β΄ Παγκόσμιο

⁴⁴ Περισσότερα αναφορικά με διεθνοποίηση Κυπριακού, βλ. Τενεκίδης 1982; Hatzivassiliou 1997; Χόλλαντ 1999; Τερλεξής 2004.

⁴⁵ Βλ. σχετική Έκθεση πρέσβη Γ. Μελά ημερομηνίας 20 Νοεμβρίου 1957 σε Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής 1992, 462-464.

⁴⁶ Τενεκίδης 1982, 11.

⁴⁷ Χατζηβασιλείου 2005, 283.

⁴⁸ Devereux 1990, 2.

⁴⁹ Ειδική επιτροπή σχεδιασμού επιτελών του βρετανικού Υπουργείου Άμυνας κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου με εντολή την εξέταση σεναρίων και προτεραιοτήτων μετά την λήξη του πολέμου.

πόλεμο, έχοντας δηλαδή την Ινδία ως βασικό πυλώνα και τη Μέση Ανατολή ως το συμπλήρωμα⁵⁰.

Στα χρόνια που ακολούθησαν και τις εξελίξεις που επήλθαν στα μέσα της δεκαετίας του 1950, έθεταν τη Μέση Ανατολή στο προσκήνιο και σε μια περίοδο «κοινωνικών αναστατώσεων που καθιστούσε την περιοχή στόχο της κομμουνιστικής προπαγάνδας»⁵¹ με την άνοδο του αραβικού εθνικισμού με αντιδυτική ρητορική, την αραβοϊσραελινή διένεξη και την προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να διεισδύσει στην περιοχή⁵². Συναφώς, τόσο ο Τερλεξής και Χατζηβασιλείου σημειώνουν ότι όταν το Κυπριακό ετοιμαζόταν να εμφανιστεί στον ΟΗΕ, η ένταση του Ψυχρού Πολέμου, που είχε προηγηθεί σε άλλα σημεία της υφελίου, σε Κεντρική/Ανατολική Ευρώπη και την Κορέα, είχε μειωθεί και ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων μεταφέρθηκε στην περιοχή της Μέσης Ανατολής⁵³.

Η διαφορά προσέγγισης μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας αντίστοιχα, ήταν έκδηλη κατά τη συζήτηση στον ΟΗΕ, στο πλαίσιο της υποβολής της πρώτης προσφυγής για το Κυπριακό, τον Αύγουστο του 1954. Η μεν Ελλάδα, επιχειρηματολόγησε με επίκεντρο τον καταστατικό χάρτη του ΟΗΕ περί του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των λαών, η μεν Βρετανία με όρους περιφερειακής και διεθνούς ασφάλειας στο πλαίσιο του συστήματος ισορροπίας. Ως είχε υποστηρίξει ο Selwyn Lloyd, ενώπιον της Γενικής Επιτροπής του ΟΗΕ στις 23 Σεπτεμβρίου 1955: «η ισχύς της χώρας μου στη συγκεκριμένη περιοχή του πλανήτη, αποτελεί βασικό παράγοντα ειρήνης. Διατηρούμε υποχρεώσεις μέσω διμερών συμφωνιών με αραβικά κράτη και έχουμε ζωτικό ενδιαφέρον για την νότια πτέρυγα του NATO και για την άμυνα της Ελλάδας και της Τουρκίας περιλαμβανομένων. Έχουμε επίσης, σημαντικές υποχρεώσεις που απορρέουν από τον Καταστατικό Χάρτη. Η Κύπρος είναι ζωτικής σημασίας για την εκπλήρωση αυτών των υποχρεώσεων (...) δεν υπάρχει εναλλακτική λύση από τη διατήρηση της κυριαρχίας. Ο πλήρης διοικητικός έλεγχος είναι αναγκαίος επειδή οποιαδήποτε συμφωνία για εκχώρηση θα έχει ημερομηνία λήξης και η ελληνική κυβέρνηση, όπως όλες οι κυβερνήσεις, αλλάζουν. Η Βρετανία διατηρεί επίσης δεσμεύσεις στο πλαίσιο του Συμφώνου της Βαγδάτης, στο οποίο μετέχουν το Ιράκ, η Τουρκία και η

⁵⁰ Devereux 1990, 3-4.

⁵¹ Τερλεξής 2004, 165.

⁵² Χατζηβασιλείου 2005, 286.

⁵³ Τερλεξής 2004, 165; Χατζηβασιλείου 2005, 286.

Περσία και της τριμερούς διακήρυξης Βρετανίας-ΗΠΑ-Γαλλίας του Μαΐου 1950, μέσω της οποίας εξέφρασαν το ενδιαφέρον τους για τη διατήρηση της ειρήνης και σταθερότητας στην περιοχή. Τέλος, υπάρχουν οι υποχρεώσεις εντός του NATO, οι οποίες είναι συλλογικές με τα άλλα κράτη του οργανισμού για την αεροπορική και ναυτική άμυνα της Ανατολικής Μεσογείου»⁵⁴.

Ο ΟΗΕ δεν αποτέλεσε το μοναδικό πολυμερές πεδίο όπου το Κυπριακό, ως αποτέλεσμα της επαναστατικής δράσης της ΕΟΚΑ την περίοδο 1955-1959, αποτέλεσε ζήτημα συζήτησης, διαφορών, έντασης και αντιπαράθεσης μεταξύ τόσο των άμεσα εμπλεκόμενων κρατών Ελλάδας, Τουρκίας, Ηνωμένου Βασιλείου, όσο και ενδιαφερομένων τρίτων κρατών. Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, με κέντρο βάρους το πρωτογενές αρχειακό υλικό από την έδρα του NATO, θα παρουσιασθεί το ενδιαφέρον που επέδειξε το NATO για τις εξελίξεις στην Κύπρο την περίοδο 1955-1959, διαμέσου των δύο πρώτων Γενικών Γραμματέων του οργανισμού. Ως αποτέλεσμα του γεωπολιτικού ενδιαφέροντος για την περιοχή της Μέσης Ανατολής καθώς επίσης ευρύτερων ζητημάτων ασφάλειας του δυτικού κόσμου η έκρυθμη κατάσταση στην Κύπρο απειλούσε τη συνοχή και ενότητα του NATO.

Η μελέτη των αρχείων του NATO για την υπό αναφορά περίοδο, στα οποία περιλαμβάνονται πρακτικά Συνόδων Κορυφής και Υπουργικών Συνόδων, ενημερωτικά σημειώματα της Διεθνούς Γραμματείας, επιστολές του Γενικού Γραμματέα και αξιωματούχων του οργανισμού, κείμενα αποφάσεων και ανακοινωθέντων, αποφάσεις θεσμικών οργάνων όπως του Βόρειο-Ατλαντικού Συμβουλίου και της Στρατιωτικής Επιτροπής, αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την συμπλήρωση της διαθέσιμης γνώσης και συμπληρώνει την εικόνα για παράλληλες διεργασίες στο πλαίσιο του ΟΗΕ. Παράλληλα, αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την ερμηνεία της στόχευσης και διπλωματικής προσέγγισης Ελλάδας, Τουρκίας, Ηνωμένου Βασιλείου. Περαιτέρω, το προσωπικό αρχείο του δεύτερου Γενικού Γραμματέα του NATO, Paul-Henri Spaak, παρέχει πληροφόρηση ως προς το εύρος της εμπλοκής του και ενασχόλησής του με το κυπριακό ζήτημα και των σημαντικών προσωπικών προσπαθειών που κατέβαλε για την επίτευξη συμφωνίας και προσωρινής διευθέτησης.

⁵⁴ Chatham House Memoranda 1959, 12-13.

1.9. Συμβολή διατριβής και επίκαιρη θεματολογία

Η συνδρομή της διατριβής εντοπίζεται στο ότι εμπλουτίζει και συμπληρώνει την υπάρχουσα βιβλιογραφία και ερευνητική παραγωγή, ειδικά σε ότι αφορά την αντανάκλαση και επίδραση του Κυπριακού τη δεκαετία του 1950 εντός του NATO. Περαιτέρω, αποτελεί πολιτικό-στρατιωτική έρευνα λαμβάνοντας υπόψη την εξελικτική βρετανική εξωτερική και αμυντική πολιτική στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Η παρουσίαση των αρχειακών πηγών του NATO και του προσωπικού αρχείου του δεύτερου Γενικού Γραμματέα του NATO, Paul-Henri Spaak, σε συνδυασμό και συνάρτηση με άλλες πρωτογενείς πηγές, αποτελούν επίσης σημαντική συμβολή αφού εμπλουτίζουν και συμπληρώνουν την υφιστάμενη γνώση. Η μελέτη και παρουσίαση της επίδρασης που είχε ο αγώνας της ΕΟΚΑ 1955-1959, εντός του NATO, και ειδικά μεταξύ των κρατών μελών του, των εσωτερικών του διεργασιών και του ενδιαφέροντος που αυτό επέδειξε αποτελεί επιπρόσθετη συμβολή και προσθήκη στη διαθέσιμη έρευνα για την ολιστική κατανόηση των διπλωματικών διεργασιών που οδήγησαν στις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και στην ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Επιπρόσθετα των πιο πάνω, η διατριβή αποτελεί επίσης επίκαιρη, χρονικά, ερευνητική συμβολή λόγω σειράς πρόσφατων εξελίξεων και συμβάντων που έχουν αναθερμάνει το πεδίο της έρευνας και μελέτης για τη συγκεκριμένη περίοδο. Αν και το γενικότερο ζήτημα της βρετανικής πολιτικής στην Κύπρο, ο αγώνας της ΕΟΚΑ και η πορεία αποαποικιοποίησης και ανεξαρτησίας της Κύπρου απασχόλησαν εκτενώς ιστορικούς και ερευνητές εντούτοις πρόσφατες εξελίξεις έχουν φέρει εκ νέου στο προσκήνιο την περίοδο της διεθνούς αποαποικιοποίησης και την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959 και που αποτελούν έναυσμα για μελλοντική ερευνητική ενασχόληση και μελέτη⁵⁵.

⁵⁵ Ειδικότερα, ανάμεσα στις πιο πρόσφατες και επίκαιρες διπλωματικές και πολιτικές εξελίξεις αφορούν, α) την αγωγή που κατέθεσαν 34 αγωνιστές της ΕΟΚΑ 1955-1959 εναντίον της βρετανικής κυβέρνησης για βασανιστήρια, κακοποίηση και απάνθρωπη μεταχείριση την περίοδο 1956-1958 από τις βρετανικές αποικιακές αρχές, β) τη γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης στη Χάγη σε σχέση με την αποαποικιοποίηση του Μαυρίκιου, γ) την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου Βρετανίας στις 30 Ιουλίου 2018 στην υπόθεση Bashir ότι οι Βρετανικές Βάσεις στην Κύπρο αποτελούν αποικιακό κατάλοιπο και δ) την απόφαση του Ηνωμένου Βασιλείου για αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Brexit) και την ανάγκη που προέκυψε για την συνομολόγηση ειδικού Πρωτοκόλλου για τις περιοχές των Βρετανικών Βάσεων στην Κύπρο εντός της Συμφωνίας Αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ε.Ε.

Αν και το ζήτημα του της αποχώρησης της Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παρούσας διατριβής, σημειώνουμε, για σκοπούς καταγραφής, ότι έχει λάβει, εντός της ίδιας της Βρετανίας, αναθεωρητική προσέγγιση ως προς τη μελλοντική διεθνή και διπλωματική προσέγγιση της χώρας. Διακρίνονται τρία ξεχωριστά επίπεδα: πρώτον, η προσπάθεια που καταβάλλει η Βρετανία για την αναζωογόνηση και αναβάθμιση του ρόλου της Κοινοπολιτείας, περιλαμβανομένων των εμπορικών σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών της, δεύτερον, ο νέος προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής της Βρετανίας, υπό το δόγμα «Παγκόσμια Βρετανία» (Global Britain), που αποτελεί τον άξονα εκπόνησης της εξωτερικής πολιτικής της χώρας και τρίτον, η αμυντική πολιτική της Βρετανίας που, σε συνάρτηση με την εφαρμογή της πολιτικής του Foreign and Commonwealth Office, για την Παγκόσμια Βρετανία, έχει ανακοινώσει την πρόθεση για επιστροφή της Βρετανίας «ανατολικά του Σουέζ» με διάθεση για μόνιμη στρατιωτική παρουσία στη Μεσόγειο, στον Αραβικό Κόλπο και την Άπω Ανατολής.

Τα πιο πάνω στοιχεία ενέχουν αρκετές ομοιότητες και παραλληλισμούς με την περίοδο αμέσως μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και τους στόχους που είχε το Λονδίνο για τη διεθνή του υπόσταση και το περιφερειακό του κύρος στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου. Υπό αυτό το πρίσμα, παρατηρούμε ότι η διμερής αμυντική και στρατιωτική συνεργασία μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας και της Βρετανίας ευρίσκεται σήμερα σε πρωτοφανή επίπεδα με την υπογραφή, στις 4 Απριλίου 2019, του πρώτου από της ιδρύσεως της Κυπριακής Δημοκρατίας, διμερούς Μνημονίου Συνεργασίας για την αναβάθμιση της συνεργασίας με την Βρετανία σε τομείς Άμυνας και Ασφάλειας.

Καταληκτικά, η αναβάθμιση των υποδομών των Βρετανικών Βάσεων στην Κύπρο, που συντελέστηκε τα προηγούμενα έτη και ο χαρακτηρισμός τους από τα Υπουργεία Άμυνας και Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου ως της σημαντικότερης στρατιωτικής βάσης εκτός της βρετανικής επικράτειας, η αναβίωση της ψυχροπολεμικής σύγκρουσης Βρετανίας με τη Ρωσία, η συνεχιζόμενη αστάθεια στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής και η ανακάλυψη σημαντικών ποσοτήτων φυσικού αερίου και πετρελαίου στις αποκλειστικές οικονομικές ζώνες της Κύπρου, Αιγύπτου και Ισραήλ καθιστούν τη μελέτη και ανάλυση του παρελθόντος της περιοχής της Ανατολικής

Μεσογείου και Μέσης Ανατολής επίκαιρη, επιτακτική και ζωτική για τον καθορισμό μελλοντικών στρατηγικών και κατευθύνσεων.

Ως αποτέλεσμα των πιο πάνω εξελίξεων, ο γεωπολιτικός χώρος της Ανατολικής Μεσογείου έχει αποκτήσει σημαντική αυτοτέλεια, ως ξεχωριστό υποσύστημα ασφάλειας στην περιφέρεια της Μέσης Ανατολής και σημασία για το δυτικό σύστημα ασφάλειας, περιλαμβανομένων του NATO⁵⁶ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η παρούσα διατριβή μέσω της εξέτασης και ανάλυσης αρχειακού υλικού και βιβλιογραφίας θα προσπαθήσει να παρουσιάσει την εξελικτική πορεία της βρετανικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή, με άμεσες συνέπειες για την Κύπρο και τις στρατηγικές περιφερειακής ισχύος και διπλωματικής επιρροής, οι οποίες όπως φαίνεται επαναλαμβάνονται καθώς μεταβάλλονται στον ιστορικό χρόνο.

⁵⁶ Βλ. ενδεικτικά, Damon Wilson, 'NATO Membership for Cyprus. Yes, Cyprus', 31 March 2019, Atlantic Council. Σε σύνδεσμο <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/nato-membership-for-cyprus>, ημερομηνία πρόσβασης 5 Απριλίου 2019.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η βρετανική προσέγγιση για θέματα άμυνας και ασφάλειας της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής και η διεθνής θέση και περιφερειακός ρόλος της Βρετανίας μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

«η θάλασσα είναι μια και ενιαία, μια έκφραση που θα ακούσεις συχνά από Βρετανό»⁵⁷

James Stavridis, Admiral, US Navy (Ret.)

NATO Supreme Allied Commander 2009-2013

2.1. Παραδοσιακή βρετανική ναυτική ισχύς και διατήρηση ισοζυγίων ισχύος στη Μέση Ανατολή και Μεσόγειο

Η Βρετανία διατηρούσε διαχρονικά ερείσματα και ναυτική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή⁵⁸. Κράτη της περιοχής είτε αποτελούσαν αποικίες του στέμματος, είτε περιοχές υπό την διοικητική ευθύνη και δικαιοδοσία της Βρετανίας. Η Βρετανία είχε επενδύσει στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου στο πλαίσιο της στρατηγικής της για διασφάλιση της οικονομικής και εμπορικής της ανάπτυξης, ναυτικής ισχύος και στρατηγικών ωφελημάτων που σχετίζονταν με την διατήρηση του ισοζυγίου δυνάμεων και ανταγωνισμού με άλλες δυνάμεις/κράτη για την άσκηση επιρροής στην περιοχή.

Η δημιουργία και πηγή ισχύος της βρετανικής αυτοκρατορίας από τον 18^ο αιώνα μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου το 1945 στηριζόταν σε αρκετά μεγάλο βαθμό στο ναυτικό της και τον έλεγχο των θαλάσσιων οδών. Η στρατηγική απροθυμία της Βρετανίας για αποφυγή φυσικής παρουσίας και δεσμεύσεων στην ηπειρωτική Ευρώπη λειτούργησε καταλυτικά για την επικέντρωσή της στην ανάπτυξη της ναυτικής ισχύος της έτσι ώστε αυτή να λειτουργεί εξισορορητικά έναντι των μεγαλύτερων ηπειρωτικών χωρών της κεντρικής Ευρώπης⁵⁹, τόσο στην άμεση γειτονία της όσο και σε περιφερειακό επίπεδο σε

⁵⁷ Stavridis 2017, 2. Η ακριβής αναφορά “The Sea is one is an expression you will hear from a Brit”.

⁵⁸ Περισσότερα για τη σημασία της ναυτικής ισχύος και θαλάσσιας πολιτικής για τη Βρετανία, βλ. Fiennes 1917; Carr 1937; Monroe 1938; 1948; James 1948; Roskill 1962; Wight 1978; Hattendorf 2000; Abulafia 2012; Kaplan 2012; Holland 2013; Roskill 2016; Lambert 2018.

⁵⁹ Desch 1989, 103.

περιοχές όπου διατηρούσε κτήσεις και αποικίες⁶⁰. Ο Ναύαρχος Nelson είχε υποστηρίξει ότι «ο βρετανικός πολεμικός στόλος αποτελεί τον καλύτερο διαπραγματευτή στην Ευρώπη», ενώ ο Francis Bacon υποστήριξε ότι «όποιος ελέγχει τη θάλασσα, έχει τη δυνατότητα να αποκομίσει όσα περισσότερα ή όσα λιγότερα επιθυμεί από ένα πόλεμο ανάλογα με την θέλησή του»⁶¹.

Η Βρετανία παραδοσιακά, σύμφωνα με τον Martin Wight, διατηρούσε πολιτική με αντικειμενικό σκοπό τη διατήρηση του ισοζυγίου δυνάμεων με τους ανταγωνιστές της στην ηπειρωτική Ευρώπη⁶². Αυτός ήταν και ο καθορισμένος ρόλος του βρετανικού στρατού από το 1727 μέχρι το 1867, ήτοι της «διατήρησης του ισοζυγίου δυνάμεων στην Ευρώπη» σύμφωνα με το προοίμιο του 'Mutiny Act', δηλαδή του νόμου με τον οποίο συγκροτείτο ο στρατός της χώρας. Βασική επιδίωξη της βρετανικής πολιτικής ήταν η αποτροπή ανάδειξης μιας ισχυρής δύναμης στην ηπειρωτική Ευρώπη που θα έθετε σε κίνδυνο είτε την ακεραιότητα της εδαφικής επικράτειάς της είτε την αποκοπή των θαλάσσιων επικοινωνιών της. Η «ενστικτώδης αντίδραση της Βρετανίας», όπως την χαρακτηρίζει ο Harold Nicolson, ήταν συνεπής, σταθερή και επαναλαμβανόμενη για περίοδο 250 ετών⁶³.

Στο πλαίσιο λοιπόν της υψηλής ναυτικής στρατηγικής της Βρετανίας, μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα είχε καταλάβει διάφορες περιοχές έτσι ώστε να είναι σε θέση να υπερασπίζεται τις αποικίες και κτήσεις της ανά την υφήλιο. Όπως καταγράφει ο Michael Desch⁶⁴, κατέλαβε το Capetown, Ascension και Sierra Leone για την προστασία των αφρικανικών αποικιών και τον Μαυρικό, τις Σεϋχέλλες, την Κεϋλάνη, τη Ζανζιβάρη, τη Μομπάσα, το Άντεν, τη Μάλτα, το Γιβραλτάρ και την Κύπρο για την προστασία και διαφύλαξη της θαλάσσιας διαδρομής μέχρι την Ινδία. Αντίστοιχα, για την προάσπιση των κτήσεων της στο δυτικό ημισφαίριο, κατέλαβε την Αγία Λουκία, το Τομπάγκο, τη Γκαϊάνα και τα νησιά Φώκλαντ. Τέλος, για την ασφάλεια του Καναδά, κατείχε θέσεις στο Λούισμπεργκ και στο Χάλιφαξ. Η στρατηγική της Βρετανίας για ναυτική υπεροχή και επικράτηση στις θαλάσσιες επικοινωνίες, συμπυκνώνονταν στην άποψη του ναυάρχου

⁶⁰ Branden & Shelley 2006, 31-34.

⁶¹ Και οι δύο αναφορές όπως αναφέρονται σε Wight 1978, 69-70.

⁶² Wight 1978, 171-172.

⁶³ Nicolson 2010, 132.

⁶⁴ Desch 1989, 103.

και αρχηγού του Βασιλικού Ναυτικού, Sir John Fisher⁶⁵ το 1904, για τα πέντε κλειδιά και περιοχές ο έλεγχος των οποίων συνεπαγόταν τον έλεγχο του πλανήτη: «Πέντε κλειδιά αποτελούν την κλειδαριά του πλανήτη. Η Σιγκαπούρη, το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας, η Αλεξάνδρεια, το Γιβραλτάρ και το Ντόβερ. Και τα πέντε αυτά κλειδιά ανήκουν στην Αγγλία. Οι πέντε μεγάλοι στόλοι της Αγγλίας έχουν στην κατοχή τους αυτά τα κλειδιά»⁶⁶.

Αυτό οδήγησε τη βρετανική πλευρά σε σειρά αποφάσεων και ενεργειών για προάσπιση των συμφερόντων της στην περιοχή της Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Η Κύπρος ως μέρος του γενικότερου υποσυστήματος ασφάλειας της Μέσης Ανατολής, στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, επηρεάστηκε εξελικτικά, όπως θα δούμε πιο κάτω, αφού η πολιτική και στρατηγική αναδίπλωση της Βρετανίας για τη διατήρηση της παρουσίας και ρόλου της στην περιοχή, αφορούσε είτε άμεσα είτε έμμεσα, αναλόγως των χρονικών συγκυριών και ισοζυγίων δυνάμεων, και την Κύπρο⁶⁷. Η εξέλιξη του διεθνούς συστήματος οδήγησε σταδιακά την ανάγκη της Βρετανίας για ενέργειες σε διμερές επίπεδο και αργότερα με την δημιουργία των διεθνών οργανισμών, σε πολυμερές επίπεδο, για τη διασφάλιση των συμφερόντων της στην περιοχή.

Η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, λόγω της ιδιόζουσας και διακριτής της διπλωματικής ιστορίας, αποτελεί, όπως υποστηρίζει ο L. Carl Brown ξεχωριστό υποσύστημα στις διεθνείς σχέσεις, έντονα επηρεασμένο από την επίδραση της ιστορίας και της γεωγραφίας⁶⁸. Κατά συνέπεια, τόσο η πολιτικό-διπλωματική όσο και στρατιωτική ιστορία της περιοχής, εξελίχθηκε με τη διττή προσέγγιση από τις μεγάλες δυνάμεις, περιλαμβανομένης της Βρετανίας, είτε στην εξασφάλιση/διασφάλιση του ελέγχου της περιοχής είτε σε αποτροπή άλλης δύναμης να αποκτήσει καθεστώς περιφερειακής ηγεμονίας⁶⁹ μέσω της διατήρησης των ισοζυγίων δυνάμεως και περιφερειακής ισχύος⁷⁰. Όπως υποστηρίζει ο Benjamin Miller, η Μέση Ανατολή αποτελούσε ένα «διάτρητο»

⁶⁵ Διετέλεσε επικεφαλής του βρετανικού Πολεμικού Ναυτικού (First Sea Lord) την περίοδο 1904-1910 και 1914-1915.

⁶⁶ Όπως αναφέρεται σε Mahajan 2002, 2: "Five keys lock up the world: Singapore, the Cape, Alexandria, Gibraltar, Dover. Those five keys belong to England and the five great fleets of England hold those keys".

⁶⁷ Χατζηβασιλείου 2009.

⁶⁸ Brown 2001, ix.

⁶⁹ Στο ίδιο, xiv.

⁷⁰ Περισσότερα για παραδοσιακή ερμηνεία όρου ισοζυγίου δυνάμεων, βλ. Paul, Wirtz & Fortmann 2004, 4-11.

περιφερειακό σύστημα, όπου οι μεγάλες δυνάμεις επενέβαιναν συνεχώς για τη διατήρηση του περιφερειακού ισοζυγίου ισχύος⁷¹. Με την έννοια της εξελικτικής προσέγγιση της στρατηγικής σημασίας της Κύπρου θα επιχειρηθεί να υποστηριχθεί ότι η Κύπρος από το 1878, όταν περιήλθε στην κατοχή της Βρετανίας, μέχρι την αποχώρηση της τελευταίας από την Αίγυπτο και τη βάση του Σουέζ, αποτελούσε την στρατηγική της εφεδρεία.

Στο πλαίσιο του Συνεδρίου του Βερολίνου το 1878⁷², ο Disraeli είχε ενεργήσει προς την κατεύθυνση της απόκτησης της Κύπρου από την Οθωμανική Αυτοκρατορία για να διασφαλισθεί η οδός επικοινωνίας, εμπορίου και πρόσβασης της Βρετανίας στην Ινδία και Άπω Ανατολή. Όπως διακήρυξε ο Disraeli από το βήμα της Βουλής των Κοινοτήτων η κίνησή του για απόκτηση της Κύπρου δεν αφορούσε τόσο τη Μεσόγειο, όσο τη διασφάλιση των βρετανικών συμφερόντων στην Ινδία⁷³, τονίζοντας ότι αποτελούσε ενέργεια για τη διατήρηση και προστασία της αυτοκρατορίας. Όπως υποστηρίζει ο Hattendorf, η τότε βρετανική αντίληψη άμεσα συνυφασμένη με την έννοια της ναυτικής ισχύος που διατηρούσε, αφορούσε την εξωτερική και οριζόντια διάσταση της αυτοκρατορίας, στην οποία η ναυτική διαδρομή από τη Βρετανία μέχρι την Ινδία, περιλάμβανε ως βρετανικά τμήματά της το Γιβραλτάρ, Μάλτα, Κύπρο, Αλεξάνδρεια και Άντεν⁷⁴. Η δε σημασία της απρόσκοπτης θαλάσσιας εμπορικής οδού από τη Βρετανία προς την Ινδία, περιγράφεται αναλυτικά από τον Sneh Mahajan, όπου καταγράφεται η ιδιαίτερη έμφαση που απέδιδαν πολιτικοί και στρατιωτικοί επιτελείς για την Ινδία. Η Διεύθυνση Στρατιωτικών Πληροφοριών της Βρετανίας κατέγραφε το 1901, στο σημείωμα με θέμα «Στρατιωτικές ανάγκες της Αυτοκρατορίας σε περίπτωση πολέμου με τη Γαλλία και τη Ρωσία» ότι: «γενικά ομιλούντες από τη στιγμή που το ναυτικό εκπληρώνει τον σκοπό του, η Βρετανική αυτοκρατορία είναι απροσπέλαστη από τους στρατούς ξηράς των μεγάλων ηπειρωτικών δυνάμεων εκτός σε ένα σημείο, στην Ινδία. Μόνο εκεί μπορεί να δεχθούμε τεράστιο πλήγμα. Η απώλεια της Ινδίας θα αποτελέσει θανάσιμο πλήγμα για

⁷¹ Paul, Wirtz & Fortmann 2004, 244.

⁷² Περισσότερα για το Συνέδριο του Βερολίνου, βλ. Satow 2011, 89-93, 182-183 και TNA FO 566/476 Turkey (Constantinople and Berlin Conference).

⁷³ Hattendorf 2000, 42.

⁷⁴ Στο ίδιο.

την ευημερία, ισχύ και κύρος μας. Κατά συνέπεια, δεύτερο σε σημασία, μετά την ασφάλεια του Ηνωμένου Βασιλείου, έρχεται το ζήτημα της άμυνας της Ινδίας»⁷⁵.

Το 1904 ο First Sea Lord του Βασιλικού Ναυτικού της Βρετανίας, Ναύαρχος Sir John Fisher διακήρυξε ότι «το ναυτικό είναι η 1^η, 2^η, 3^η, 4^η και 5^η γραμμή άμυνας. Αν το ναυτικό δεν διαθέτει υπεροχή, το μέγεθος του στρατού, όσο μεγάλος και να είναι, δεν θα έχει σημασία. Δεν είναι η περίπτωση εισβολής που πρέπει να μας φοβίζει αν ηττηθεί το ναυτικό μας. Είναι η πείνα και η ανέχεια»⁷⁶.

Σε παρόμοιου περιεχομένου δήλωση, λόγω της Κύπρου, προέβη και ο βρετανός Πρωθυπουργός Anthony Eden την 1^η Ιουνίου 1956 σε ομιλία του στο Norwich, κατά την οποία τόνισε ότι «η βιομηχανική ζωή της χώρας μας όπως και της Δυτικής Ευρώπης, εξαρτάται σήμερα, και θα συνεχίσει να εξαρτάται για πολλά χρόνια, από την προμήθεια πετρελαίου από τη Μέση Ανατολή. Αν οι πηγές πετρελαίου μας ευρίσκονταν υπό απειλή, θα είμαστε υποχρεωμένοι να τις υπερασπιστούμε. Χωρίς την Κύπρο δεν θα διαθέτουμε συγκεκριμένες εγκαταστάσεις και δυνατότητες για να διασφαλίζουμε την προμήθεια πετρελαίου. Χωρίς πετρέλαιο θα υπάρξει ανεργία και πείνα στη Βρετανία. Είναι τόσο απλό»⁷⁷.

Κατά συνέπεια, η ασφάλεια και προάσπιση των θαλάσσιων οδών και επικοινωνιών, διαμέσου των βάσεων και ναυστάθμων που είχε δημιουργήσει η Βρετανία, ως «μέρος των κρίκων της αλυσίδας των βρετανικών θέσεων στο δρόμο προς την Ινδία»⁷⁸, μέρος της οποίας αποτελούσε και η Κύπρος, είχε πολύπλευρη σημασία για τη Βρετανία. Στην άμεση περιφέρεια της Κύπρου, η Βρετανία είχε δύο άμεσες στρατηγικές ανησυχίες: πρώτον τη διασφάλιση της απρόσκοπτης χρήσης της Διώρυγας του Σουέζ και την προστασία των συμφερόντων της στην περιοχή του Περσικού Κόλπου, που στην πορεία του χρόνου έγιναν

⁷⁵ TNA CAB 38/1/6 Military needs of the Empire in a war with France and Russia. Βλ. επίσης, Mahajan 2002, vii-viii.

⁷⁶ Till 1984, 27.

⁷⁷ “No Cyprus, no certain facilities to protect our supply of oil. No oil, unemployment and hunger in Britain. It is as simple as that”, όπως αναφέρεται σε Brown 2001, 38. Βλ. επίσης, New Zealand House of Representatives, Parliamentary Debates, Second Session, Thirty first Parliament 7 August-12 September, Government Printer, Wellington, 936.

⁷⁸ Χατζηβασιλείου 2009, 229.

ακόμη πιο ζωτικά με την ανακάλυψη κοιτασμάτων πετρελαίου κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα⁷⁹.

Η αντίληψη περί της ναυτικής ισχύος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας ήταν εμπεδωμένη σε ολόκληρο το πολιτικό, οικονομικό και εμπορικό φάσμα και αποτελούσε την κυριότερη πηγή ισχύος της Βρετανίας. Αποτελούσε κρίσιμο παράγοντα για τη διαδικασία σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, ενώ αποτελούσε επίσης εργαλείο για την εξωτερική και αμυντική πολιτική της Βρετανίας⁸⁰.

Η σημασία της διατήρησης αυτής της δυνατότητας και ισχύος της Βρετανίας αποτελούσε υπαρξιακό ζήτημα για τη χώρα όπως το περιέγραψε ολιστικά ο Harold Nicolson στο βιβλίο του "Why Britain is at War". «Η Βρετανία είναι ένα μικρό νησί στο οποίο ευρίσκεται μεγάλος αριθμός πληθυσμού, ο οποίος είναι εξαρτώμενος για την εισαγωγή προμηθειών από το εξωτερικό. Είναι επίσης, ένα μικρό νησί που ευρίσκεται σε απόσταση μόνο είκοσι πέντε μιλίων από την ηπειρωτική Ευρώπη, και είναι συνδεδεμένη με την τεράστια αυτοκρατορία της και τις πηγές τροφίμων και πρώτων υλών μέσω εύθραυστων και εκτεθειμένων διόδων επικοινωνίας. Είναι συνεπώς από τις πιο ευάλωτες χώρες στον κόσμο. Σε περίπτωση που μια από αυτές τις εύθραυστες αρτηρίες επικοινωνίας έπαυε να λειτουργεί τότε θα έχανε τη ζωτική της τροφοδοσία. Η Γερμανία μπορεί να δεχθεί εισβολή και να κυριευθεί αλλά θα συνεχίσει να είναι η Γερμανία. Η Γαλλία μπορεί να δεχθεί εισβολή και να κυριευθεί αλλά θα συνεχίσει να είναι η Γαλλία. Αν η Βρετανία, έστω μια φορά, απωλέσει τον έλεγχο των δικών της οδών επικοινωνίας δεν θα πάψει μόνο να είναι μεγάλη δύναμη αλλά θα πάψει να θεωρείται δύναμη. Θα μετατραπεί σε ένα παράσιτο που θα ζει αναλόγως με την καλή θέληση άλλων οργανισμών. Είναι για αυτό τον λόγο που τη στιγμή που αναδύεται η ισχύς μιας ευρωπαϊκής δύναμης, το αίσθημα αυτοπροστασίας μας, μας θέτει σε εγρήγορση και συναγερμό»⁸¹.

Σημαντικός παράγοντας που συνέτεινε στο να αναπτυχθεί η ναυτική ισχύς της Βρετανίας ήταν η σημασία και υποστήριξη που της απέδιδαν όλες οι συνιστώσες εσωτερικές ισχύος. Ειδικότερα, το σύνολο του πολιτικού προσωπικού, τα μέλη του Κοινοβουλίου και οι

⁷⁹ Mansfield 2013, 168.

⁸⁰ Mahajan 2002, 3.

⁸¹ Nicolson 2010, 133.

εκάστοτε κυβερνήσεις της Βρετανίας τόσο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} όσο και διαμέσου του 20^{ου} αιώνα, ασχολούνταν επιμελώς με το ζήτημα. Όπως εύσχημα επεξηγείται από τον Richard Harding, «η θαλάσσια ισχύς της Βρετανίας δεν οφείλεται απλώς στο ναυτικό ή στον πολεμικό στόλο αλλά στην αποτελεσματική ενσωμάτωση της διοικήσεώς της, του πολιτικού της συστήματος, του στρατού της, των αποικιών της και της εμπορικό-ναυτικής οικονομίας της στην κατεύθυνση των σκοπών του κράτους⁸². Η πραγματική ισχύς ενός ναυτικού εξαρτάται ουσιωδώς από τα οικονομικά, την ικανότητα κεντρικής διοικήσεως, την ποιότητα και ποσότητα των πραγματικών ναυτικών πόρων, τα πλοία, τους ναύτες και το σώμα των αξιωματικών, τη ναυτική υποδομή και την ποιότητα λήψης αποφάσεων, τόσο σε επίπεδο πολιτικής όσο και ναυτικού»⁸³.

Υπάρχει πληθώρα παραδειγμάτων και αναφορών που καταδεικνύουν την οργανική σχέση της εσωτερικής βρετανικής πολιτικής με τη διαχείριση της ναυτικής ισχύος και αντιμετώπιση της θαλάσσιας σύνδεσης της βρετανικής αυτοκρατορίας, με κεντρικό σημείο αναφοράς τη διαδρομή προς την Ινδία, ως ενιαίας οδού. Ενδεικτικά, για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, αναφέρουμε τη συζήτηση ενώπιον της Βουλής των Λόρδων⁸⁴ στις αρχές Μαΐου 1903, με θέμα την παρουσία της Βρετανίας στην περιοχή του Περσικού Κόλπου. Ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας, Henry Petty-Fitzmaurice (5th Marquess of Lansdowne), υποστήριξε ότι δεν έχει δισταγμό να δηλώσει ότι «το ενδεχόμενο δημιουργίας ναυτικής βάσης στην περιοχή του Περσικού Κόλπου από άλλη δύναμη θα αποτελέσει μεγάλη απειλή για τα βρετανικά συμφέροντα και θα πρέπει να αντισταθούμε με όλα τα μέσα που έχουμε στη διάθεσή μας»⁸⁵. Στη συζήτηση που ακολούθησε ο Lord Lamington, υποστήριξε ότι η Ινδία ευρίσκεται σε ίση απόσταση μεταξύ της Αυστραλίας και Νοτίου Αφρικής και αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές βάσεις που διατηρεί η Βρετανία παγκοσμίως για την προάσπιση των συμφερόντων της. Ακολούθως, αναφέρθηκε στις απόψεις και θεωρίες του Mahan, ότι αν η Βρετανία παραχωρήσει την περιοχή του Περσικού Κόλπου ή προβεί σε διευθετήσεις που θα υπονομεύσουν τα εμπορικά, πολιτικά και στρατιωτικά της συμφέροντα, θα θέσει σε αμφιβολία την ναυτική

⁸² Harding 1999.

⁸³ Ηλιοπούλος 2010, 36.

⁸⁴ Great Britain and the Persian Gulf, House of Lords Debate, 05 May 1903, vol 121 cc1329-54, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1903/may/05/great-britain-and-the-persian-gulf>

⁸⁵ Στο ίδιο.

υπεροχή της στην Άπω Ανατολή και της συνδεσιμότητας της αυτοκρατορίας με την Αυστραλασία⁸⁶.

Το πιο πάνω ενδεικτικό απόσπασμα, αναφέρεται για να υποστηριχθεί αφενός ότι το σύνολο του βρετανικού πολιτικού συστήματος αντίκρυζε την ναυτική ισχύς ως την κύρια πηγή προάσπισης των συμφερόντων της χώρας και αφετέρου τον υψηλό βαθμό ενσωμάτωσης καινοφανών θεωριών της εποχής του τέλους του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα για τη γεωπολιτική σημασία του χώρου και των θαλασσών. Οι θεωρίες του Mahan και κυρίως του Halford Mackinder που αναπτύχθηκαν εκείνη την εποχή βρήκαν ευήκοα ώτα στο πολιτικό σύστημα της Βρετανίας. Ήρθαν να απαντήσουν ως προς τον τρόπο με τον οποίο η Βρετανία μπορούσε να εξισορροπήσει την πιθανή απειλή που θα προερχόταν από την ενδεχόμενη ανάδειξη και επικράτηση μιας ηπειρωτικής δύναμης. Μέσω της θεωρητικής τους προσέγγισης ενίσχυσαν την τάση της Βρετανίας για ναυτική και θαλάσσια κυριαρχία ως το κύριο εργαλείο εξισορρόπησης και ελέγχου της ισχύς των ανταγωνιστών της στην ηπειρωτική Ευρώπη⁸⁷.

Από το κλασικό δοκίμιο του Mackinder, που παρουσιάστηκε ενώπιον της Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας του Λονδίνου το 1904, συγκρατούμε την πιο κάτω αναφορά σε ότι σχετίζεται με την υπό εξέταση περιοχή της Μέσης Ανατολής και το ζήτημα των ισορροπιών ισχύος. Είχε υποστηρίξει, λοιπόν ο Mackinder, ότι τα ζητήματα που αφορούσαν τις περιοχές της Εγγύς, Μέσης και Άπω Ανατολής σχετίζονται με το ασταθές ισοζύγιο δυνάμεων μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών δυνάμεων όπου οι τοπικές δυνάμεις, στην παρούσα φάση, είναι κατά το μάλλον ή ήττον ασήμαντες⁸⁸.

Ειδικά σε ότι αφορούσε τον έλεγχο των θαλασσίων εμπορικών οδών όπου, σύμφωνα με τον πρώην Ανώτατο Στρατιωτικό Διοικητή του NATO στην Ευρώπη (Supreme Allied Commander Europe-SACEUR) και ναύαρχο (ε.α.) των ΗΠΑ James Stavridis, το Ηνωμένο Βασίλειο είχε ως αρχή ότι οι διεθνείς θαλάσσιοι οδοί είναι αλληλένδετες και ενιαίες και ο έλεγχος της θάλασσας ήταν βασικός για την επιβίωσή του⁸⁹.

⁸⁶ Στο ίδιο.

⁸⁷ Blouet 2004.

⁸⁸ Mackinder 1904, 437. Περισσότερα για το έργο και θεωρίες του Mackinder, βλ. Dougherty & Pfaltzgraff 1992, 90-98 και Dodds & Sidaway 2004.

⁸⁹ Stavridis 2017, 2 και 125-164.

Με την τεχνολογική ανάπτυξη νέων πολεμικών και αμυντικών εξοπλισμών και δη της αεροπορίας, μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, ο μετασχηματισμός των ενόπλων δυνάμεων όλων των μεγάλων κρατών της εποχής έγινε επιτακτική ανάγκη. Ο στρατηγός Jan Smuts είχε προειδοποιήσει σχετικά το βρετανικό υπουργικό συμβούλιο, με αναφορά του το καλοκαίρι του 1918. Με αυτήν, εξέφραζε την εκτίμηση ότι σε μια όχι πολύ μακρινή ημέρα οι αεροπορικές επιχειρήσεις με την καταστροφή που θα επέφεραν στο εχθρικό έδαφος και τη διάλυση των βιομηχανικών κέντρων και οικιστικών περιοχών θα γίνονταν η κύρια μορφή πολεμικών επιχειρήσεων, όπου οι στρατιωτικές και ναυτικές επιχειρήσεις θα ήταν δευτερεύουσας σημασίας⁹⁰.

Αυτός ο μετασχηματισμός, από τις ναυτικές σε αεροπορικές δυνατότητες είχε καθοριστική επίδραση στην περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Αυτός ο παράγοντας, μετά την περίοδο 1914-1918, έδινε στην Κύπρο προοπτικές αναβάθμισης της θέσης της αφού, λόγω της ανάπτυξης της αεροπορίας, το νησί ήταν τοπογραφικά σε πλεονεκτικότερη θέση για την ανάπτυξη αεροπορικής βάσης παρά λιμανιού για το πολεμικό ναυτικό⁹¹.

2.2. Διπλωματικές και στρατιωτικές κινήσεις θωράκισης της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή μέχρι την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου

Η στρατιωτική επέμβαση της Βρετανίας στην Αίγυπτο το 1882⁹² και η επακόλουθη στρατιωτική ανάπτυξη και έλεγχος της Διώρυγας του Σουέζ έθεσε τις δυνητικές υποδομές και δυνατότητες που μπορούσε να προσφέρει η Κύπρος για την ανάπτυξή της ως περιφερειακού τακτικού στρατηγείου σε δεύτερη μοίρα. Όπως υποστηρίζει ο Sir Ronald Storrs στα απομνημονεύματά του «η κατοχή της Αιγύπτου το 1882, τέσσερα μόλις χρόνια μετά αυτήν της Κύπρου, διασφάλισε μια αδιαμφισβήτητη στρατιωτική και ναυτική βάση, με έλεγχο της Διώρυγας του Σουέζ. Η Κύπρος έγινε λιγότερο σημαντική, από ότι είχε εκτιμηθεί και συνεπώς παραγνωρίστηκε, με την οικονομική ανάπτυξη και επένδυση να διατηρείται στο απολύτως απαραίτητο»⁹³.

⁹⁰ Freedman 2017, 55.

⁹¹ TNA CAB 66/16/41 Future of Cyprus.

⁹² Επικεφαλής των βρετανικών στρατευμάτων ήταν Sir Garnet Wolseley, ο οποίος ήταν ο πρώτος Ύπατος Αρμοστής στην Κύπρο με την άφιξη του στην Κύπρο στις 22 Ιουλίου 1878, Cavendish 1991.

⁹³ Storrs 1937, 488-489; James 2017, 77-87

Η διαζευκτική και παράλληλη σχέση της βρετανικής απόκτησης της Κύπρου ως *place d'armes*⁹⁴ στην Ανατολική Μεσόγειο με τον βρετανικό έλεγχο της Αιγύπτου και του Σουέζ αποτέλεσε ζήτημα ανάλυσης και ερμηνείας τη χρονική περίοδο μετά τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου το 1878⁹⁵. Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης κρίνουμε σκόπιμο να περιλάβουμε τα πιο κάτω στρατηγικά ερωτήματα που έθεσε ο Sir Samuel White Baker, στην ομιλία του ενώπιον του Royal United Services Institution (RUSI) στις 26 Ιανουαρίου 1883, με τίτλο “Cyprus as a strategical Position”, προς υποβοήθηση της ερευνητικής και αναλυτικής στοχοθεσίας/προσέγγισης της παρούσας εργασίας.

Στην ομιλία του ο Baker επιχειρηματολόγησε υπέρ της στρατηγικής σημασίας της Κύπρου για τη Βρετανία, εις αντίθεση με το τι υποστήριζαν την εποχή εκείνη αρκετοί πολιτικοί ως άστοχη και ανούσια απόφαση, χωρίς προστιθέμενη στρατηγική αξία για το Λονδίνο αφού η Βρετανία ήδη έλεγχε την Αίγυπτο, το Σουέζ και το λιμάνι της Αλεξάνδρειας, καθιστώντας την απόκτηση της Κύπρου άνευ αντικρίσματος. Τα ερωτήματα που έθεσε ο Baker, αφορούσαν την περιφερειακή προσέγγιση για τη στρατηγική σημασία της περιοχής στο σύνολό της. Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα που έθεσε ήταν τα ακόλουθα:

- Αν η Αίγυπτος ήταν ανεξάρτητη υπό τον έλεγχο της Βρετανίας, θα μπορούσε να γίνει ανεκτή η κατοχή της Κύπρου από τη Γαλλία;
- Αν η Αγγλία είχε την Αίγυπτο υπό καθεστώς μόνιμης κατοχής, θα μπορούσε να αποδεχθεί μια άλλη ανταγωνιστική δύναμη/χώρα να εγκαταστήσει στρατιωτικές δυνάμεις στην Κύπρο;
- Με την παρουσία της Αγγλίας τόσο στην Κύπρο όσο και στην Αίγυπτο, δεν συνεπάγεται ότι η κατοχή της μίας περιοχής εγγυάται την ασφάλεια της άλλης;
- Με την Κύπρο να αποτελεί στρατιωτική και ναυτική βάση, και σε τόσο κοντινή απόσταση από την Αλεξάνδρεια και το Πορτ Σάιδ, ποια δύναμη θα επιχειρούσε να επιτεθεί στην Αίγυπτο;⁹⁶.

⁹⁴ Thornton 1963, 59.

⁹⁵ Περισσότερα για την βρετανική πολιτική στην περιοχή την περίοδο μετά το 1875 βλ. Makrides-Weston 2019 και Makrides-Weston 2001.

⁹⁶ Baker 1883. “If Egypt were independent of British control, could we afford to see France in the occupation of Cyprus? If England were in permanent occupation of Egypt, could we permit a rival power to establish a force in Cyprus? If England were established both in Cyprus and in Egypt, would not the possession of the former guarantee the safety of the latter? Would any Power

Η συνεκτική απάντηση του ιδίου στα πιο πάνω ερωτήματα, ευρίσκεται στην πιο κάτω πρότασή του: «Αν η Κύπρος είναι σε εχθρικά χέρια, η εμπορική μας διαδρομή προς την Ινδία θα τεθεί σε κίνδυνο και η κυριαρχία μας στην Αίγυπτο θα είναι ανασφαλής. Στα χέρια της Αγγλίας, η Κύπρος, μπορεί να αποτελέσει το κλειδί για την περιοχή και να αποτελέσει στρατηγικό σημείο για τον έλεγχο του ανατολικού μέρους της Μεσογείου, τον έλεγχο της περιοχής για πρόσβαση στην Αίγυπτο και τον έλεγχο ολόκληρης της ακτής της Συρίας»⁹⁷.

Για τη Βρετανία η κύρια πηγή ανησυχίας κατά την περίοδο απόκτησης της Κύπρου το 1878 και τα αμέσως επόμενα χρόνια που ακολούθησαν μέχρι τη συνομολόγηση της *entente cordiale*⁹⁸ το 1904, για την επιρροή και ισοζύγιο δυνάμεων στην περιοχή της Μεσογείου προερχόταν από την Γαλλία⁹⁹. Τούτο πήγαζε από τις προσπάθειες Βρετανίας και Γαλλίας για την άσκηση περιφερειακού ελέγχου σε Ανατολική και Δυτική Μεσόγειο αντίστοιχα. Από το Συνέδριο του Βερολίνου του 1878 και εντεύθεν, Βρετανία και Γαλλία προέβησαν σε μεταξύ τους συνεννοήσεις, μέσω Συμφωνιών για τον καθορισμό των περιοχών ελέγχου τους με στόχο τη μη διατάραξη των ισορροπιών ισχύος στην Μεσόγειο.

Η αποδοχή εκ μέρους της Γαλλίας απόκτησης της Κύπρου από τη Βρετανία κατά τη Σύνοδο του Βερολίνου, συνδυάστηκε με την αποδοχή εκ μέρους της Βρετανίας για παραχώρηση της Τυνησίας στη Γαλλία. Αργότερα, το 1881 η Τυνησία θα ανακηρυσσόταν ως γαλλικό προτεκτοράτο¹⁰⁰. Κατόπιν, το 1904, με ρύθμιση που ομοίαζε με την ταυτόχρονη απόφαση για τις περιπτώσεις Κύπρου και Τυνησίας, με την Διακήρυξη Αγγλίας-Γαλλίας για την Αίγυπτο και το Μαρόκο¹⁰¹, η μεν Βρετανία αναγνώριζε, τη γαλλική πρωτοκαθεδρία στο

venture to attack Egypt while Cyprus was a military and naval station, within a long day's steaming of Alexandria and a short day from Port Said?"

⁹⁷ Στο ίδιο.

⁹⁸ Περισσότερα για το περιεχόμενο της Συμφωνίας, βλ. TNA FO 93/33/201 Declaration and Secret Articles, και Satow 2011, 220-221.

⁹⁹ Thorton 1963, 59.

¹⁰⁰ Mckay 1945, 368-390.

¹⁰¹ Cambon & Cambon 1907, 6-8.

Μαρόκο η δε Γαλλία, με καθυστέρηση 22 ετών που είχαν παρέλθει από το έτος 1882¹⁰², αναγνώρισε τη βρετανική πρωτοκαθεδρία στην Αίγυπτο¹⁰³.

2.3. Η θέση της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο

Πριν ακόμη τη λήξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, Βρετανία και Γαλλία, μέσω της Συμφωνίας Sykes-Picot το 1916¹⁰⁴ προχώρησαν σε διαμοιρασμό της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Ως αποτέλεσμα του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου και της Συνθήκης Ειρήνης του Παρισιού το 1919¹⁰⁵, η Βρετανία κατόρθωσε να θέσει υπό τον έλεγχο και επιρροή της ολόκληρη την περιοχή της Μέσης Ανατολής εκτός της Συρίας. Σύμφωνα με τον A. P. Thorton όσο η Βρετανία ήταν αποφασισμένη να διατηρήσει αυτόν τον έλεγχο καμία άλλη μεγάλη δύναμη δεν ήταν σε θέση να εισέλθει στον περικλειστο κόσμο της Μεσογείου και της Λεβαντίνης¹⁰⁶. Η Βρετανία κατόρθωσε με τις διπλωματικές της ενέργειες να θέσει υπό την κυριαρχία και έλεγχό της τη μερίδα του λέοντος από τις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής στο πλαίσιο ρύθμισης του Ανατολικού Ζητήματος¹⁰⁷. Ενός ζητήματος που όπως χαρακτηριστικά υποστήριξε ο Martin Wight αποτέλεσε σταθμό για τον τρόπο διαχείρισης ζητημάτων που σχετίζονται με την ισορροπία δυνάμεων και ισχύος μεταξύ μεγάλων δυνάμεων¹⁰⁸.

Με τον συνδυασμό της Συμφωνίας Sykes-Picot και των αποφάσεων της Διάσκεψης Ειρήνης του Παρισιού, η Βρετανία αποκτούσε φυσική παρουσία από τη Βόρειο Αφρική μέχρι τις μοναρχίες του περσικού κόλπου¹⁰⁹. Μετά την τελική ολοκλήρωση της Διάσκεψης της Ειρήνης το 1923, η Βρετανία ισχυροποίησε την στρατηγική της θέση από την Ανατολική

¹⁰² TNA CAB 66/67/5 Imperial Security in the Middle East, παράγραφος 35, "Herself (σ.σ. France) she can never forgive for the fact that she refused to enter Egypt with us in 1882 and that our primacy there has even since been unchallengeable. It is true that she acknowledged that primacy when the Entente was established in 1904 in return for our acknowledgment of her primacy in Tunis and Morocco; but that has not changed her inner feelings on the subject".

¹⁰³ Thorton 1963, 117.

¹⁰⁴ Για το πλήρες κείμενο της Συμφωνίας Sykes-Picot, βλ. Fisher 1999, 302-304. Περισσότερα για την ανάπτυξη των κρατών σε περιοχή Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής, βλ. Kissinger 2014, 96-145.

¹⁰⁵ Περισσότερα για αποφάσεις Διάσκεψης Ειρήνης Παρισιού 1919 σε επετειακή έκδοση International Affairs 2019, 100 years after the Paris peace conference, 95:l.

¹⁰⁶ Thornton 1963, 182.

¹⁰⁷ Wight 1978, 180.

¹⁰⁸ Στο ίδιο.

¹⁰⁹ Marshall 2016, 143-184.

Μεσόγειο μέχρι τον Περσικό Κόλπο, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ότι το είχε κατορθώσει με τη Διάσκεψη του Βερολίνου το 1878. Η εικόνα της περιοχής, πέραν της Κύπρου, παρουσίαζε τη Βρετανία ως έχουσα τον έλεγχο της Αιγύπτου, του Ιράκ, της Υπεριορδανίας και Παλαιστίνης. Η βρετανική σφαίρα επιρροής από τη Λιβύη μέχρι το Ιράν αντιμετώπιζε και εξισορροπούσε το στρατηγικό ισοζύγιο με την παρουσία της Γαλλίας και της Ιταλίας στην περιοχή¹¹⁰.

Σημειώνεται επίσης ότι, στην υπό αναφορά Συμφωνία Sykes-Picot του 1916, υπήρχε ειδική ρήτρα σύμφωνα με την οποία η Βρετανία δεν μπορούσε να εκχωρήσει ή παραχωρήσει την Κύπρο σε οποιαδήποτε άλλη τρίτη δύναμη χωρίς τη συγκατάθεση της Γαλλίας¹¹¹. Παρόμοιας μορφής πρόνοια είχε περιληφθεί στη μυστική συμφωνία, που υπεγράφη στις 29 Ιουλίου 1919, μεταξύ Ελλάδας και Ιταλίας, που προνοούσε ότι, ενόσω η Βρετανία κατείχε την Κύπρο τότε η Ιταλία θα κατείχε τη Ρόδο. Επιπρόσθετα, αναφερόταν ότι, αν κατά τη διάρκεια των πρώτων πέντε ετών της εν λόγω Συμφωνίας, η Βρετανία εκχωρούσε τα δικαιώματά της στην Κύπρο, παραχωρώντας την σε άλλο κράτος, η Ιταλία θα αποδεχόταν τη διενέργεια δημοψηφίσματος των κατοίκων της Ρόδου για το πολιτικό τους μέλλον¹¹². Η πρόνοια που περιλήφθηκε στη Συμφωνία Sykes-Picot του 1916 επαναβεβαιώθηκε με το άρθρο 4 της Συνθήκης Γαλλίας-Βρετανίας της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1920 σύμφωνα με το οποίο: «Με γνώμονα τη γεωγραφική και στρατηγική θέση της νήσου Κύπρου πλησίον του Κόλπου της Αλεξανδρέττας, η βρετανική κυβέρνηση συμφωνεί όπως μην ξεκινήσει καμία διαπραγμάτευση για την εκχώρηση ή αποδέσμευσή της χωρίς την εκ των προτέρων συμφωνία της γαλλικής κυβερνήσεως»¹¹³.

Στη συνολική μεταπολεμική στρατηγική του Λονδίνου, ξεχωριστή στρατηγική σημασία αποδιδόταν στη διατήρηση των ερεισμάτων της χώρας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής¹¹⁴. Ο πρότερος χαρακτηρισμός του Otto von Bismarck για

¹¹⁰ TNA CAB 66/16/41 Future of Cyprus.

¹¹¹ Βλ. παράγραφο 4 Συμφωνίας Sykes-Picot: "That Great Britain be accorded (1) the ports of Haifa and Acre, (2) guarantee of a given supply of water from the Tigris and Euphrates in area (a) for area (b). His Majesty's Government, on their part, undertake that they will at no time enter into negotiations for the cession of Cyprus to any third Power without the previous consent of the French Government".

¹¹² TNA CAB 24/89/62 Proposal to cede Cyprus to Greece.

¹¹³ TNA CAB 66/16/41 Future of Cyprus.

¹¹⁴ Περισσότερα για διαμόρφωση θέσεων Βρετανίας για περιοχή Μέσης Ανατολής που οδήγησαν σε συμφωνία Sykes-Picot σε TNA CAB 24/1/51 The Arab Question. Evidence of Lieutenant-Colonel

τη σημασία ελέγχου της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής για τη Βρετανία, “ως της σπονδυλικής στήλης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας” απέδιδε την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική αξία για το Λονδίνο¹¹⁵.

Το ζήτημα της μεταβολής των ισοζυγίων ισχύος, για το οποίο το Λονδίνο απέδιδε ιδιαίτερη σημασία, είχε προβλέψει το 1901 ο Γερμανός Kaiser, William, όταν σε συνομιλία του με τον τότε Υπουργό Πολέμου της Βρετανίας Brodrick, του ανέφερε τα εξής σχετικά με το μελλοντικό ισοζύγιο δυνάμεων και τη θέση της Βρετανίας: «δεν υπάρχει άλλο ισοζύγιο δυνάμεων εκτός από εμένα και τις τριάντα στρατιές μου. Η Αγγλία είναι κοντόφθαλμη. Στο τέλος θα βρεθεί στη μέση, πιεζόμενη μεταξύ της Αμερικής και της Ρωσίας, αφού δεν θα έχει άλλους συμμάχους. Αυτό μπορεί να χρειαστεί πενήντα χρόνια για να γίνει αλλά θα συμβεί»¹¹⁶.

Εκκινώντας, λοιπόν, αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πόλεμου, εντός των κυβερνητικών επιτελείων της Βρετανίας έτυχε αναγνώρισης η στρατηγική αξία και σημασία της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου για τη χώρα¹¹⁷. Ανάλογη συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων μεταξύ υπουργών, ηγεσίας στρατιωτικών δυνάμεων, διπλωματών, σχεδιαστών εξωτερικής πολιτικής και άμυνας διεξήχθη μετά από σχεδόν είκοσι έτη, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου.

Εκτιμάται ότι κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα για τη βρετανική στρατηγική αντίληψη και διαδικασία λήψης αποφάσεων που αφορούσαν τις υπό εξέταση περιοχές χρήζουν επισήμανσης και παρουσίασης για άντληση διδαγμάτων και πρακτικών. Ειδικότερα, η συζήτηση, εντός κυβερνητικών κύκλων στο Whitehall μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο για τη στρατηγική αξία της Κύπρου, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου – ειδικά της διώρυγας του Σουέζ – για τη Βρετανία και την ανταγωνιστική προσέγγιση της με άλλα κράτη, όπως τη Γαλλία και τις ΗΠΑ στην περιοχή φέρει ομοιότητες με τον ρόλο που

Sir Mark Sykes, TNA CAB 24/2/27 The Arab Revolt. *Precis of Evidence of Lieutenant-Colonel Sir Mark Sykes.*

¹¹⁵ Tunzelmann 2016, 19.

¹¹⁶ Lord Middleton, 1939. *Records and Reactions*, 176, όπως αναφέρεται σε Thorton 1963, 107.

¹¹⁷ Barr 2011; Catherwood 2004.

αναζητούσε η Βρετανία στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής την περίοδο 1945-1960¹¹⁸.

Παρομοίως, η συζήτηση μεταξύ των διαφόρων υπουργείων και τμημάτων εντός της βρετανικής κυβέρνησης, για το ενδεχόμενο παραχώρησης της Κύπρου στην Ελλάδα, ως αντάλλαγμα για τη συμμετοχή και προσφορά της χώρας κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο επαναλήφθηκε μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Κατά συνέπεια, θα παρουσιασθούν τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν και το διπλωματικό και διεθνές πλαίσιο που ήταν ενταγμένα.

Για τους σκοπούς του παρούσας μελέτης θα αναφερθούμε στα κύρια επιχειρήματα που αναπτύχθηκαν αμέσως μετά τη λήξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου για τη στρατηγική χρησιμότητα της Κύπρου. Ο H.A.L Fisher¹¹⁹, μέλος του Υπουργικού Συμβουλίου, με σημείωμα του τον Αύγουστο του 1919 προς το War Cabinet της βρετανικής κυβέρνησης εισηγήθηκε όπως η Κύπρος παραχωρηθεί στην Ελλάδα, σημειώνοντας ότι «δεν μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι κάναμε κάτι ουσιαστικό για την Κύπρο σε αντίθεση με όσα μας έχει προσφέρει η Κύπρος. Είναι γεγονός ότι θα χάσουμε μια πηγή, ασήμαντων εσόδων. Με την παραχώρηση του νησιού στην Ελλάδα θα εκπληρωθεί η υπόσχεση που της είχαμε δώσει το 1915 και θα ικανοποιήσουμε τις πολιτικές προσδοκίες του χριστιανικού πληθυσμού του νησιού και, επιτέλους, θα ενεργήσουμε σύμφωνα με τις διακηρυγμένες αρχές πάνω στις οποίες, σε συνεργασία με τους συμμάχους μας, θα προχωρήσουμε στην ανοικοδόμηση του πολιτικού ιστού της Ευρώπης»¹²⁰. Στο ίδιο σημείωμα, ο Fisher, σημείωνε ότι ενδεχόμενο πολιτικό επιχείρημα υπέρ της διατήρησης της Κύπρου από τη Βρετανία αφορούσε τη θέση της μουσουλμανικής μειονότητας, εισηγούμενος τη λήψη ειδικών μέτρων που να διασφάλιζαν την προστασία του μη χριστιανικού πληθυσμού στο νησί¹²¹.

¹¹⁸ Για περισσότερα σχετικά με την πολιτική Βρετανίας σε Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, βλ. Cohen 2017; Fisher 1999.

¹¹⁹ Ο H.A.L. Fisher την υπό αναφορά περίοδο κατείχε τη θέση του President of the Board of Education, ήτοι Υπουργός Παιδείας της Βρετανικής Κυβέρνησης.

¹²⁰ TNA CAB 24/87/90 The Case of Cyprus.

¹²¹ Στο ίδιο.

Η ιδεαλιστική προσέγγιση του Fisher, βρήκε στον αντίποδα τα υπουργεία Πολεμικού Ναυτικού (Admiralty) και Αεροπορίας (Air Ministry), τα οποία εξέθεσαν με σημειώματά τους τον Οκτώβριο του 1919 τα στρατιωτικά, αμυντικά και στρατηγικά επιχειρήματα υπέρ της διατήρησης της Κύπρου, λαμβάνοντας υπόψη τις νέες πολιτικές πραγματικότητες και συσχετισμούς δυνάμεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου που δημιουργήθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Εκ μέρους του Υπουργείου Ναυτικών Υποθέσεων, ο First Lord of the Admiralty Walter H. Long, χαρακτήρισε την εισήγηση για παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα ως επικίνδυνη, τόσο για τα συμφέροντα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας όσο και για τα συμφέροντα της νεότευκτης Κοινωνίας των Εθνών¹²².

Το παραπάνω σημείωμα, ημερομηνίας 3 Οκτωβρίου 1919, του Walter H. Long, αποτέλεσε περιεκτική αντανάκλαση του διεθνούς και περιφερειακού συστήματος που προέκυψε με το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, σύμφωνα με τη βρετανική θεώρηση και αντίληψη. Το περιεχόμενό του, ανέπτυξε τα γενικευμένα και τετριμμένα επιχειρήματα που μπορούσαν να ίσχυαν πριν το 1914 και γενικότητες περί της στρατηγικής θέσης και σημασίας της Κύπρου στην περιοχή. Με βάση τα διδάγματα του πολέμου η βρετανική προσέγγιση για την Κύπρο εμπλουτίστηκε και εξελίχθηκε, αφού στα επιχειρήματα για τη σημασία της για τη Βρετανία περιλαμβάνονταν πλέον το νέο περιφερειακό ισοζύγιο δυνάμεων που δημιουργήθηκε με τον έλεγχο εδαφών στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής από τη Γαλλία και Ιταλία, την ανάδειξη της Ελλάδας ως δυνητικά υπολογίσιμης ναυτικής δύναμης στη Μεσόγειο και της δημιουργίας της Κοινωνίας των Εθνών. Η αναφορά του Long στα διδάγματα από τις αρνητικές συνέπειες που είχε για τη Βρετανία η εκχώρηση της νήσου Ελιγολάνδης¹²³ στη Γερμανία το 1890, οπότε η Γερμανία απέκτησε τη γεωστρατηγικής σημασίας νήσο στη Βόρεια Θάλασσα στην οποία ανέπτυξε βάση θωρηκτών και ναυτικού εξοπλισμού¹²⁴, αναδεικνυε ότι το Λονδίνο είχε προβεί σε

¹²² TNA CAB 24/89/62 Proposal to cede Cyprus to Greece.

¹²³ Το νησί Ελιγολάνδη (Heligoland) άνηκε στον έλεγχο της Βρετανίας από το 1807 μέχρι το 1890 οπότε και δόθηκε στη Γερμανία στο πλαίσιο της αγγλογερμανικής Συμφωνίας. Τα επόμενα χρόνια η Γερμανία μετέτρεψε το νησί, που ευρίσκεται στο γερμανικό αρχιπέλαγος στη Βόρεια Θάλασσα, σε ναυτική στρατιωτική βάση του στόλου καταδρομικών της στην περιοχή. Βλ. επίσης, Scientific American, Vol. 111, No. 11 (September 12, 1914), 212-213; Gillard 1960, 631-653, Sanderson 1963, 49-72.

¹²⁴ Ηλιόπουλος 2010, 111-114.

καταγραφή και άντληση διδαγμάτων για τη σημασία ελέγχου νήσων ασχέτως του μικρού μεγέθους τους σε κρίσιμες θαλάσσιες οδούς και στρατηγικές περιοχές.

Έγραφε λοιπόν, στο σημείωμα του ο επί των Ναυτικών Υποθέσεων Υπουργός Long για τη στρατιωτική, ναυτική και αμυντική σημασία της Κύπρου:

«Αντιλαμβανόμαστε ότι στις διαπραγματεύσεις που ευρίσκονται σε εξέλιξη μεταξύ μας και της Γαλλίας, όσον αφορά στη Συρία, η πολιτική της κυβέρνησης βασίζεται στις διακηρύξεις των δύο κυβερνήσεων τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση με τους Άραβες. Ως αποτέλεσμα αυτών των διευθετήσεων, η Γαλλία έλαβε την ευθύνη για την Κιλικία και Συρία, περιλαμβανομένων των λιμανιών σε Αλεξανδρέττα, Μερσίνα και Βηρυτό. Είναι επίσης πιθανόν ότι μια περιορισμένη περιοχή που θα περιλαμβάνει το λιμάνι της Αττάλειας θα παραχωρηθεί στην Ιταλία.

Η πρόταση για να παραχωρηθεί η Κύπρος στην Ελλάδα έρχεται σε μια χρονική στιγμή που το σύνολο αυτής της ακτογραμμής και των εφαλπτόμενων περιοχών θα περάσουν από τα αδύνατα χέρια της Τουρκίας στον έλεγχο δύο ισχυρών μεσογειακών δυνάμεων. Την ίδια στιγμή, εμείς οι ίδιοι έχουμε αναλάβει νέες ευθύνες στην Παλαιστίνη και Μεσοποταμία. Οι στρατιωτικές και εμπορικές επικοινωνίες μεταξύ αυτών των κρατών και της Μεσογείου θα γίνουν πολύ σύντομα σημαντικός παράγοντας για τη ναυτική κατάσταση. Κατά συνέπεια, το Ναυαρχείο κρίνει ότι είναι σωστό να καταγραφούν οι λόγοι γιατί η πρόταση είναι επικίνδυνη, είτε από την οπτική σκοπιά της Βρετανικής Αυτοκρατορίας είτε από την οπτική σκοπιά της Κοινωνίας των Εθνών.

Το λιμάνι της Λεμεσού, στο νοτιότερο σημείο της Κύπρου, απέχει περίπου 210 μίλια από το Πορτ Σάιντ και 150 μίλια από τη Χάιφα. Η ακτογραμμή του νησιού είναι μόνο 40 μίλια από τις ακτές της Κιλικίας, 80 από τη Μερσίνα, 100 από τη Βηρυτό και περίπου 150 από την Αλεξανδρέττα και την Αττάλεια. Επομένως, η Κύπρος κατέχει μια εξόχως σημαντική θέση ελέγχου σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα λιμάνια,

τα οποία, αξίζει να σημειωθεί, ότι ευρίσκονται σε ακτίνα αεροπορικής εμβέλειας.

Το νησί δεν διαθέτει κανένα φυσικό λιμάνι, αλλά η Αμμόχωστος στην ανατολική ακτή, μπορεί να μετατραπεί σε μια εξαιρετη βάση για υποβρύχια και καταδρομικά. Θα μπορούσε ακόμη να αναπτυχθεί σε βάση για μεγάλα πλοία αν και θα είναι κοστοβόρο. Υπάρχουν καλές εγκαταστάσεις για αεροπορική βάση και αυτό έχει ήδη υποδειχθεί από το Υπουργείο Αεροπορίας. Η μέχρι πρότινος πρωταρχική αποστολή του Ναυτικού στη Μεσόγειο ήταν η προστασία της θαλάσσιας διαδρομής στην Ανατολή μέσω της Διώρυγας του Σουέζ, την κύρια αρτηρία της αυτοκρατορίας. Σε αυτήν, θα πρέπει τώρα να προστεθεί η ασφάλεια της Παλαιστίνης και Μεσοποταμίας από ενδεχόμενη επίθεση από τη Μεσόγειο Θάλασσα.

Μέχρι σήμερα, βασικό γνώρισμα της ναυτικής μας πολιτικής στη Μεσόγειο ήταν το ότι καμία ισχυρή ναυτική δύναμη δεν μπορούσε να κατέχει θέσεις ή εδάφη ανατολικά της Μάλτας.

Ο έλεγχος από οποιαδήποτε ισχυρή δύναμη της Αλεξανδρέττας και Βηρυτού, οι οποίες είναι σε εύκολη και κοντινή απόσταση για να πλήξουν τις επικοινωνίες μας σε Αίγυπτο και Μεσοποταμία, είναι νέο στοιχείο και σοβαρός παράγοντας για τη ναυτική μας θέση στη Μεσόγειο που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στο άμεσο μέλλον. Ειδικότερα, η Αλεξανδρέττα, αποτελεί πιθανό ναυτικό και εμπορικό λιμάνι τεράστιας σημασίας και το ίδιο μπορεί να ισχύσει, σε χαμηλότερο βαθμό, για τις Βηρυτό, Μερσίνα και Αττάλεια.

Υπό αυτές τις περιστάσεις, ο έλεγχος της Κύπρου είναι υψίστης σημασίας, αφού μας προσφέρει τα μέσα για να αγνοούμε την αξία οποιασδήποτε εχθρικής ναυτικής βάσης που πιθανόν να δημιουργηθεί από ξένη δύναμη στην περιοχή.

Δεν μπορούμε να θέσουμε σε κίνδυνο, παραχωρώντας την Κύπρο σε οποιαδήποτε δύναμη, με ενδεχόμενο να γίνει χρήση της εναντίον μας. Αν το πράξουμε αυτό, θα χάσουμε τον τρόπο αντιμετώπισης επίθεσης από τη Συρία και Κιλικία και θα έχουμε δώσει στον εχθρό μια καλή βάση για υποβρύχια και αεροπορική επίθεση εναντίον του Πορτ Σάιντ και Χάιφας και εναντίον νηοπομπών μας από και προς την Ανατολή. Η ασφάλεια των συγκεκριμένων θαλάσσιων διαδρομών είναι ζωτικής σημασίας για την άμυνα της Αυτοκρατορίας και θα είναι ανοησία να την διακινδυνεύσουμε. Η ιστορία της Ελιγολάνδης πρέπει να μας αποτελεί προειδοποίηση.

Ακόμη και κατά τη διάρκεια μακράς περιόδου ειρήνης, αν αυτή τώρα θα ακολουθήσει, θα αναδυθούν νέοι πολιτικοί συσχετισμοί και θα εξελιχθούν νέες πολεμικές μέθοδοι, ειδικά στην κατεύθυνση της πολεμικής αεροπορίας. Η Ελλάδα εξήλθε από το Συνέδριο της Ειρήνης ως μια μεσογειακή δύναμη που δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Ουδείς μπορεί να γνωρίζει με ποια κράτη θα συνεργάζεται σε 20 ή 30 χρόνια από σήμερα. Με την Κύπρο στα χέρια της Ελλάδας και την τελευταία σε συμμαχία με μια ισχυρή δύναμη, θα αποτελεί αξιοπρόσεκτη απειλή για εμάς.

Δεν έχουμε κανένα δικαίωμα να παραδώσουμε κάτι που μας ανήκει, και που μπορεί να αποτελέσει τεράστια αξία για την άμυνα είτε της Αυτοκρατορίας είτε των επιδιώξεων της Κοινωνίας των Εθνών. Η ιστορία δείχνει ότι μόνο ισχυρές δυνάμεις κατάφεραν να κρατήσουν την Κύπρο και είναι προς το συμφέρον τόσο της Κοινωνίας των Εθνών όσο και της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, όπως συνεχίσουμε να διατηρούμε τον έλεγχό της.

Καταληκτικά, αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τις πρόνοιες της Συμφωνίας Sykes-Picot, η Κύπρος δεν μπορεί να εκχωρηθεί σε καμιά τρίτη δύναμη χωρίς τη συγκατάθεση της Γαλλίας. Με μυστική συμφωνία μεταξύ Βρετανίας και Ιταλίας που υπογράφηκε στις 29 Ιουλίου,

περιλαμβάνεται πρόνοια σύμφωνα με την οποία η Ιταλία διατηρεί τον έλεγχο της Ρόδου όσο η Βρετανία διατηρεί τον έλεγχο της Κύπρου και σε κάθε περίπτωση για διάρκεια πέντε ετών. Αν κατά τη διάρκεια αυτής της χρονικής περιόδου η Βρετανία εκχωρήσει την Κύπρο, η Ιταλία συμφώνησε όπως διενεργήσει δημοψήφισμα στην Ρόδο»¹²⁵

Και ο τότε υπουργός αρμόδιος για την Ινδία (Secretary of State for India), Edwin Samuel Montagu, εξέφρασε άποψη επί του θέματος, επικεντρωμένος στην παρουσία τουρκικού πληθυσμού στο νησί υποστηρίζοντας σε σημείωμα του ότι:

«Δεν επιθυμώ να εκφράσω άποψη σχετικά με τις στρατηγικές διαστάσεις του θέματος του μέλλοντος της Κύπρου, αλλά υπάρχει στο νησί σημαντικός πληθυσμός Τούρκων. Δεν μπορώ να αντιληφθώ γιατί η αρχή της αυτοδιάθεσης δικαιολογεί την παράδοση αυτών στους Έλληνες εχθρούς τους.»¹²⁶

Στη μεταπολεμική στρατηγική θεώρηση της Βρετανίας, από το 1919 και εντεύθεν, προστέθηκαν παράμετροι και υπολογισμοί στη βάση των νέων δεδομένων που δημιουργήθηκαν. Ένας από τους νέους άξονες ήταν ο τρόπος διαχείρισης και εκμετάλλευσης της βρετανικής διοίκησης της Παλαιστίνης, έτσι ώστε να αποτελεί μέρος της συνολικής στρατηγικής της Βρετανίας στην περιοχή. Τόσο οι επιτελείς στο Υπουργείο Άμυνας όσο και το πολιτικό προσωπικό στα Υπουργεία Εξωτερικών και Αποικιών, είχαν μια επιπρόσθετη περιοχή για την ανάπτυξη των αμυντικών σχεδιασμών τους για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής.

Το Υπουργείο Αποικιών της Βρετανίας παρουσίασε τον Ιούλιο του 1923 τις πιο κάτω θέσεις ενώπιον της Επιτροπής Αυτοκρατορικής Άμυνας (Committee of Imperial Defence-CID) σε μια εφ' όλης της ύλης συζήτηση για τη στρατηγική σημασία της Παλαιστίνης. Σύμφωνα με το Υπουργείο Αποικιών, πριν το 1914 και κατά τη διάρκεια των κρίσιμων φάσεων του Μεγάλου Πολέμου, η Αίγυπτος αποτελούσε τον κύριο σύνδεσμο μεταξύ της Ευρώπης και των ανατολικών κτήσεων της Βρετανίας. Ως αποτέλεσμα η άμυνα της Διώρυγας του Σουέζ κατέστη ζωτικής σημασίας. Εντούτοις, οι Τούρκοι κατάφεραν να προσεγγίσουν τη

¹²⁵ TNA CAB 24/89/62 Proposal to cede Cyprus to Greece.

¹²⁶ TNA CAB 24/90/51 The Future of Cyprus.

Διώρυγα και σε μια φάση κατόρθωσαν να την περάσουν. Η γεωγραφική άμυνα της Αιγύπτου, δηλαδή η έρημος του Σινά, είχε αποδειχθεί ως ανεπαρκής στο πλαίσιο του σύγχρονου τρόπου πολέμου και αυτό θα γινόταν ακόμη πιο αντιληπτό σε μελλοντικό πόλεμο. Με τη διεύρυνση των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, έγινε αντιληπτό ότι όχι μόνο η Αίγυπτος αλλά και η Παλαιστίνη είχε σημαντική πολιτική και στρατηγική αξία. Επομένως, η κατοχή της Παλαιστίνης έγινε αναγκαία για τη βρετανική ασφάλεια στην Ανατολή και τη Μεσόγειο¹²⁷.

Το 1922, η Επιτροπή Αυτοκρατορικής Άμυνας (CID), στην έκθεσή της με τίτλο “Cyprus Defence Scheme” σημείωνε ότι «η στρατηγική σημασία της Κύπρου για τη Βρετανική Αυτοκρατορία είναι διττή. Καταρχάς μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως προωθημένη βάση στην περίπτωση συνδυασμένων επιχειρήσεων στην Παλαιστίνη, Συρία και Μικρά Ασία που ενώ στην παρούσα κατάσταση πραγμάτων φαίνεται να είναι απομακρυσμένο ενδεχόμενο, εντούτοις αυτές οι συνθήκες μπορεί να μεταβληθούν στο μέλλον. Κατά δεύτερον, είναι αναγκαίο όπως αποτραπεί η κατάληψη και χρήση της (σσ. της Κύπρου) ως βάσης σε περίπτωση πολέμου από εχθρική δύναμη».¹²⁸

Απόψεις περί της στρατηγικής θεώρησης της σημασίας της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής για τη Βρετανική Αυτοκρατορία, όπως αυτές εκφράστηκαν την περίοδο αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου από πολιτικές προσωπικότητες όπως ο Lord Curzon¹²⁹ και ο Leo Amery¹³⁰ στιγμάτισαν και οριοθέτησαν τη βρετανική πολιτική στην περιοχή και διατηρήθηκαν ως θεσμική μνήμη για τις επόμενες δεκαετίες¹³¹.

Παραδείγματος χάριν, η άποψη του Lord Curzon στην Υπουργική Επιτροπή για θέματα Ανατολής στις 5 Δεκεμβρίου 1918, όπου υποστήριξε ότι «αν μας έχει διδάξει κάτι η ιστορία του πρόσφατου πολέμου είναι ότι η Παλαιστίνη είναι το πραγματικό στρατηγικό ανάχωμά μας για την Αίγυπτο. Η αδύναμη πλευρά της Αιγύπτου ευρίσκεται στη Διώρυγα και για να μπορέσουμε να την υπερασπιστούμε στο μέλλον, θα πρέπει αυτό να γίνει από την πλευρά

¹²⁷ Όπως περιλαμβάνεται σε Cohen 2017, 35.

¹²⁸ TNA CAB 9/19/38 Cyprus - Defence scheme, 1922; Dimitrakis 2010, 19.

¹²⁹ Ο Lord Curzon διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας την περίοδο 1919-1924.

¹³⁰ Ο Leopold (Leo) Amery, ήταν σημαίνον στέλεχος και βουλευτής του Συντηρητικού Κόμματος την περίοδο 1911-1945. Την περίοδο 1922-1924 διετέλεσε First Lord of the Admiralty (Υπουργός Ναυτικών Υποθέσεων) και την περίοδο 1924-1929 διετέλεσε Υπουργός Αποικιών.

¹³¹ Περισσότερα για τις απόψεις του Curzon και τη σύμπραξή του με τον Leo Amery σε Fisher 1999.

της Παλαιστίνης. Από στρατηγικής άποψης υπάρχει στενή σύνδεση μεταξύ Παλαιστίνης και Αιγύπτου»¹³².

Υπήρχαν, επίσης, απόψεις όπως αυτή του Sir John E. Shuckburgh, ο οποίος ως εκ της θέσεώς του για σειρά ετών ως Assistant Under-Secretary of State for the Colonies και πρώτος επικεφαλής της Διεύθυνσης Μέσης Ανατολής στο Υπουργείο Αποικιών κατά το 1921-1931 είχε ιδιαίτερη επιρροή για την πολιτική της Βρετανίας στην περιοχή. Ο Shuckburgh υποστήριζε τον Απρίλιο του 1923 ότι «δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η μεταβαλλόμενη θέση της Αιγύπτου συνέτεινε στο να ενισχυθεί η στρατηγική αξία της Παλαιστίνης. Δεν θα ήμασταν σε θέση να πηγαίναμε τόσο μακριά στην Αίγυπτο αν δεν είχαμε διασφαλισμένη την κατοχή της Παλαιστίνης»¹³³.

Ενδιαφέρον στοιχείο από τη μελέτη της περιόδου μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου προκύπτει από το γεγονός ότι εκτός των ταυτόσημων πολιτικών και στρατιωτικών επιχειρημάτων που θα επαναλαμβάνονταν και μετά το 1945, συγκεκριμένα άτομα θα βρεθούν στο μέλλον να έχουν σημαντικό ρόλο και βαρύνουσα άποψη για τις εξελίξεις σε Ανατολική Μεσόγειο, Μέση Ανατολή και Κύπρο τη δεκαετία 1950-1960. Ως ενδεικτικά παραδείγματα αναφέρουμε τους Julian Amery¹³⁴, υιό του Leopold Amery, και τον Sir Evelyn Shuckburgh, υιό του Sir John E. Shuckburgh.

Ο Julian Amery, ο οποίος παρέμεινε πιστός στη συντηρητική και αποικιοκρατική προσέγγιση του πατέρα του για τη Μέση Ανατολή, ήταν από τους κύριους παράγοντες της «Ομάδας του Σουέζ»¹³⁵ την περίοδο 1952-1956 που απαρτιζόταν από βουλευτές του κυβερνώντος συντηρητικού κόμματος που ήταν σφόδρα ενάντιοι στην πολιτική του υπουργού Εξωτερικών και μετέπειτα πρωθυπουργού Anthony Eden για ενδεχόμενη αποχώρηση της Βρετανίας από την Αίγυπτο και παράδοση της βάσης στο Σουέζ στην κυβέρνηση της Αιγύπτου.

¹³² Cohen 2017, 34.

¹³³ Friesel 1987, 202.

¹³⁴ Διετέλεσε βουλευτής του συντηρητικού κόμματος. Το προσωπικό αρχείο του Julian Amery ευρίσκεται στο Churchill College, Cambridge (The Papers of Julian Amery, Churchill/AMEJ). Περισσότερα για την πολιτική σταδιοδρομία και την εμπλοκή του με την υπόθεση του Σουέζ, βλ. KCLMA, Suez Oral History Project (SUEZOHP: 1). Αργότερα έλαβε τον τίτλο Baron Amery of Lustleigh.

¹³⁵ Περισσότερα για το Suez Group σε Onslow 1997.

Ο Julian Amery, την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πόλεμου, διετέλεσε μέλος της επίλεκτης ομάδας S.O.E. (Special Operations Executive¹³⁶) με μυστική δράση και επιχειρήσεις, ακόμη και μεταπολεμικά, στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή¹³⁷. Στη συνέχεια, ο Amery διετέλεσε υπουργός Αποικιών κατά την περίοδο 1958-1960, όταν ο Harold Macmillan, του οποίου ο Julian Amery είχε νυμφευθεί τη θυγατέρα, ανήλθε στην εξουσία με την απομάκρυνση του Eden. Ανάμεσα σε άλλα, στον Amery είχε ανατεθεί η ευθύνη διαπραγματεύσεων με τον Μακάριο για την εφαρμογή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου που αφορούσαν τις βρετανικές βάσεις στην Κύπρο¹³⁸. Λόγω της πρότερης δράσης του και συνεχιζόμενης διασύνδεσής του με τις βρετανικές μυστικές υπηρεσίες, ο Julian Amery χαρακτηρίστηκε ως ο άτυπος υπουργός μυστικών επιχειρήσεων¹³⁹.

Ο Sir Evelyn Shuckburgh, αποτέλεσε έναν από τους κύριους πρωταγωνιστές της εξωτερικής πολιτικής της Βρετανίας κατά τη διάρκεια των ετών 1950-1960, έχοντας διατελέσει διευθυντής του διπλωματικού γραφείου (Private Secretary) του υπουργού Εξωτερικών Anthony Eden μεταξύ 1951-1954, ακολούθως τη διετία 1954-1956 αρμόδιος για θέματα Μέσης Ανατολής στο Foreign Office¹⁴⁰ και ειδικός απεσταλμένος της Βρετανίας για την περιοχή, ενώ κατά την περίοδο 1958-1960 διετέλεσε βοηθός γενικός γραμματέας του NATO και πολιτικός σύμβουλος του τότε γενικού γραμματέα του NATO Paul-Henri Spaak.

¹³⁶ Η υπηρεσία Special Operations Executive (S.O.E) συστάθηκε την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου κατόπιν οδηγιών του Winston S. Churchill για την εκτέλεση επιχειρήσεων ανταρτοπόλεμου και επιχειρήσεων δολιοφθοράς πίσω από τις εχθρικές δυνάμεις του Άξονα. Ο Churchill χαρακτήριζε το συγκεκριμένο τμήμα ως “Ministry of Ungentlemanly Warfare”. Περισσότερα για τη δημιουργία, ρόλο και δράση της υπηρεσίας, βλ. Milton 2016 και Stafford 1975.

¹³⁷ Το 1948 ο Julian Amery συνεργάστηκε με τις βρετανικές μυστικές υπηρεσίες για τον καταρτισμό σχεδίου εκδίωξης του Enver Hoxha από την ηγεσία της Αλβανίας μέσω υποκίνησης εμφύλιου πολέμου. Περισσότερα βλ. McKay 2016, 144.

¹³⁸ KCLMA Suez Oral History Project (SUEZOHP: 1). Βλ. επίσης Foot 1964, 182.

¹³⁹ Aldrich & Cormac 2017.

¹⁴⁰ Ο Sir Evelyn Shuckburgh ήταν εκ των στενότερων συνεργατών του Anthony Eden και συμβούλων του για την περιοχή της Μέσης Ανατολής. Την περίοδο που ήταν ο καθ΄ ύλην αρμόδιος για την περιοχή της Μέσης Ανατολής στο Foreign Office (1954-1956) έζησε εκ του σύνεγγυς την κλιμάκωση της έντασης στις σχέσεις Βρετανίας-Αιγύπτου. Περισσότερα σε Shuckburgh 1986. Το προσωπικό αρχείο του Sir Evelyn Shuckburgh ευρίσκεται στο Πανεπιστήμιο του Birmingham.

2.4. Η μεσογειακή στρατηγική της Βρετανίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου

Η άποψη του Winston S. Churchill, ότι «η Μεσόγειος αποτελεί το πρώτο πεδίο μάχης της Αγγλίας»¹⁴¹ έχει καταγραφεί ως η απεικόνιση της αμυντικής και στρατιωτικής σημασίας που απέδιδε η Βρετανία για την περιοχή λίγο πριν την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Εν είδει εισαγωγής για την παρουσίαση της στρατηγικής της Βρετανίας στη Μεσόγειο και στη Μέση Ανατολή την περίοδο μετά το 1945 είναι σκόπιμη η παρουσίαση των στρατηγικών διλλημάτων και επιλογών που είχε να αντιμετωπίσει το Λονδίνο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Αξίζει να γίνει αναφορά στην περίοδο 1935-1939, όπου κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών του Μεσοπολέμου, η στρατηγική της Βρετανίας στην περιοχή της Μεσογείου είχε επιπτώσεις και επιπλοκές στην πολιτική κατευνασμού που ακολουθούσε¹⁴².

Η ιταλική επέμβαση στην Αβησσυνία το 1935 ανέδειξε τις υποβόσκουσες δομικές αδυναμίες της Βρετανικής Αυτοκρατορίας¹⁴³ και την έθεσε σε πορεία προβληματισμού για τη στρατηγική θέση της χώρας διεθνώς και ειδικά σε σχέση με τη θέση της στη Μεσόγειο¹⁴⁴. Όπως υποστηρίζει ο Robert Holland, η κρίση στην Αβησσυνία αποτέλεσε σε ευρύτερο στρατηγικό επίπεδο, μεσογειακή κρίση με αντίκτυπο στην πολιτική και στρατιωτική παρουσία της Βρετανίας στη Μεσόγειο¹⁴⁵. Στον απόηχο της κρίσης της Αβησσυνίας αναδείχθηκε ότι η Βρετανική Αυτοκρατορία ήταν αποδιοργανωμένη και ιδιαίτερα ευάλωτη θέτοντας προς αμφισβήτηση τη δυνατότητα της να αμυνθεί των περιοχών που τελούσαν υπό τον έλεγχο της¹⁴⁶. Ανέδειξε επίσης, τη διαφορά που υπήρχε μεταξύ πραγματικών αμυντικών δυνατοτήτων, υποχρεώσεων και των συμφερόντων που καλείτο να υπερασπιστεί η Βρετανική Αυτοκρατορία στα εδάφη της που ήταν σαφώς περισσότερα από τις υπαρκτές στρατιωτικές δυνατότητες της.

Προς επίρρωση του πιο πάνω σημείου, παραθέτουμε την εξής αναφορά του επικεφαλής του πολεμικού ναυτικού της Βρετανίας (First Sea Lord) Sir Ernie Chatfield¹⁴⁷ τον Ιούνιο

¹⁴¹ TNA PREM 1/345 Navy: Mr. Churchill's memorandum on sea power.

¹⁴² Monroe 1938.

¹⁴³ Περισσότερα για τις επιπτώσεις της κρίσης στην Αβησσυνία για την βρετανική στρατηγική στην Μεσόγειο βλ. Koumas 2011.

¹⁴⁴ Περισσότερα βλ. Roskill 2016, κεφάλαιο IX.

¹⁴⁵ Holland 2013, 213.

¹⁴⁶ Pratt 1975, xi.

¹⁴⁷ Ο Sir Ernie Chatfield την περίοδο 1930-1932 ήταν διοικητής των δυνάμεων του βρετανικού πολεμικού ναυτικού στη Μεσόγειο (Mediterranean Fleet) και ακολούθως διατέλεσε αρχηγός του

1934, ότι «ευρισκόμαστε στην εντυπωσιακή θέση του να μην επιθυμούμε την αντιπαράθεση με οποιονδήποτε επειδή έχοντας ήδη υπό τον έλεγχο το μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, ή έστω τα καλύτερα μέρη του, και το μόνο που επιδιώκουμε είναι τη διατήρηση των όσων έχουμε και να εμποδίσουμε άλλους από του να μας τα πάρουν από τον έλεγχό μας»¹⁴⁸. Ο ίδιος ο Chatfield θα κατέγραφε τον Αύγουστο του 1936, μετά την κρίση στην Αβησσυνία, ότι «η Αυτοκρατορία είναι αποδιοργανωμένη, αποκομμένη και ιδιαίτερα ευάλωτη. Είναι ανοικτό σε συζήτηση το κατά πόσον στρατηγικά μπορεί να τύχει υπεράσπισης»¹⁴⁹.

Ως αποτέλεσμα της τότε αναδυόμενης ιταλικής περιφερειακής ισχύος σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των δυνατοτήτων στον τομέα πολεμικής αεροπορίας, η Βρετανία αναγκάστηκε να λάβει αμυντική διάταξη, υποχωρώντας από τις ναυτικές της βάσεις στη Μάλτα και στην Αλεξάνδρεια και να προβεί σε κινήσεις κατευνασμού για εξισορρόπηση του ισοζυγίου δυνάμεων στη Μεσόγειο. Ανάμεσα στις ενέργειες στις οποίες προέβη η Βρετανία, ήταν η Άγγλο-αιγυπτιακή Συνθήκη του 1936, με την οποία έδωσε στην Αίγυπτο μεγαλύτερο βαθμό ανεξαρτησίας και έθεσε τον χρονικό ορίζοντα στρατιωτικής παραμονής της Βρετανίας στη Διώρυγα μέχρι το 1956.¹⁵⁰

Στο ίδιο μήκος κύματος και ο τότε Permanent Under Secretary (PUS, μόνιμος υφυπουργός) του Υπουργείου Εξωτερικών¹⁵¹ Robert Vansittart¹⁵² σε σημείωμα του ημερομηνίας 9 Αυγούστου 1935 προς τον τότε υπουργό των Εξωτερικών Sir Samuel Hoare σημείωνε: «η χώρα έχει αποδυναμωθεί τόσο πολύ τα τελευταία χρόνια που δεν είμαστε σε θέση να έχουμε μια ισχυρή γραμμή στη Μεσόγειο. Για αρκετά χρόνια στο παρελθόν είχα αναδείξει την αδυναμία μας σε διαδοχικές κυβερνήσεις και εκθέτοντας τις αναπόφευκτες πολιτικές συνέπειες»¹⁵³.

πολεμικού ναυτικού της Βρετανίας (First Sea Lord) την περίοδο 1933-1938. Το προσωπικό του αρχείο είναι διαθέσιμο στο Μουσείο Ναυτικής Ιστορίας στο Greenwich.

¹⁴⁸ Pratt 1975, 3.

¹⁴⁹ Chatfield memorandum on League of Nations reform, August 1936, Chatfield Papers

¹⁵⁰ Jones 1998, 35-39.

¹⁵¹ Η θέση του Permanent Under Secretary (PUS) for Foreign Affairs είναι η αντίστοιχη θέση του Γενικού Διευθυντή του Υπουργείου Εξωτερικών. Ο κάτοχος της θέσης είναι ο πιο υψηλόβαθμος διπλωμάτης που υπηρετεί στην κεντρική υπηρεσία και αποτελεί ταυτόχρονα τον επικεφαλής της Διπλωματικής Υπηρεσίας.

¹⁵² Ο Robert Vansittart διετέλεσε μόνιμος υφυπουργός του Foreign Office, κατά την περίοδο 1930-1938.

¹⁵³ Pratt 1975, 9.

Κατά συνέπεια, πολιτικοί και επιχειρησιακοί λόγοι που θα παρουσιασθούν πιο κάτω, συντέιναν, όπως υποστηρίζει ο Omissi, μέχρι την άνοιξη του 1939, τόσο η Μεσόγειος όσο και η Μέση Ανατολή να μην αποτελούν άμεση στρατηγική προτεραιότητα για τη Βρετανία σε περίπτωση νέου παγκόσμιου πολέμου¹⁵⁴. Όπως υποστήριξε και ο στρατιωτικός θεωρητικός και ιστορικός Sir Basil Liddell Hart¹⁵⁵, στο έργο του “Defence of the West”, η ένταση που δημιουργήθηκε με την Ιταλία λόγω της επιθετικής της στάσης έναντι της Αβησσυνίας ανέδειξε το κενό σχεδιασμού και ανεπαρκούς ετοιμότητας της βρετανικής πλευράς για στρατιωτική εμπλοκή στο θέατρο της Μεσογείου¹⁵⁶. Σε στρατηγικό επίπεδο ο Liddell-Hart παρομοίασε τη βρετανική αυτοκρατορική σφαίρα, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, ως ένα υπερφουσκωμένο μπαλόνι, το οποίο ήταν ευάλωτο για να τρυπηθεί¹⁵⁷.

Ο Liddell-Hart, σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση που είχε αναπτύξει σταδιακά από τα μέσα της δεκαετίας του 1920, απότοκο και των ιδίων του εμπειριών από το πεδίο των μαχών κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, είχε υποστηρίξει ότι με την ανάπτυξη νέων εξοπλιστικών δυνατοτήτων και δη τη σημασία της αεροπορίας, το πολεμικό ναυτικό της Βρετανίας θα ήταν ευάλωτο στην κλειστή θάλασσα και η Μεσόγειος εύκολα προσβάσιμη από αέρος. Ο Liddell-Hart ανέπτυξε τη θεωρία της «έμμεσης προσέγγισης» (indirect approach)¹⁵⁸ στη λογική του ότι «ο μακρύτερος σε απόσταση δρόμος είναι συχνά ο πιο σύντομος δρόμος»¹⁵⁹ για επίτευξη στρατηγικών στόχων.

Σύμφωνα με τον Lawrence Freedman η στρατηγική της απευθείας προσέγγισης ενέχει τον κίνδυνο της εξουθένωσης του επιτιθέμενου ενώ ταυτόχρονα ισχυροποιεί τις αντιστάσεις του αμυνόμενου. Κατά συνέπεια, ο Liddell Hart, πρότεινε ως εναλλακτική στρατηγική την εφαρμογή νέων μορφών πολεμικής εμπλοκής που θα επέφεραν μέγιστο κόστος, με αποφυγή προβλεπτών κινήσεων και τακτικών υποστηρίζοντας την ανάπτυξη και χρήση της υπό ανάπτυξη τεχνολογίας πολεμικών αεροσκαφών και τεθωρακισμένων οχημάτων.

¹⁵⁴ Cohen & Kolinsky 1992, 3.

¹⁵⁵ Περισσότερα για το έργο του Sir Basil Liddell-Hart σε Lewin 1971.

¹⁵⁶ Liddell Hart 1950, 244.

¹⁵⁷ Στο ίδιο, 245, “Our Imperial sphere was like an over inflated balloon, all too susceptible to puncture”.

¹⁵⁸ Liddell Hart 1954; 192.

¹⁵⁹ Freedman 2003.

Η σχέση και σύνδεση των θεωριών και ιδεών περί στρατιωτικού σχεδιασμού και επιχειρήσεων του Liddell Hart έχουν διττή σχέση με το αντικείμενο της παρούσας μελέτης και σύνδεσης με την περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου. Πρώτον, διότι η θεωρία του περί της έμμεσης προσέγγισης εξελίχθηκε στη βάση των εμπειριών και άντλησης διδαγμάτων από την δράση του T.E. Lawrence¹⁶⁰ στη Μέση Ανατολή, με τον οποίο διατηρούσε στενή επαφή και ανταλλαγή απόψεων¹⁶¹. Δεύτερον, διότι οι απόψεις και θεωρίες του επηρέασαν τον πολιτικό σχεδιασμό και αμυντικό προσανατολισμό της κυβέρνησης της Βρετανίας κατά την περίοδο 1937-1939¹⁶², όταν το Λονδίνο κατάρτιζε την πολιτική του σε περίπτωση πολέμου με τη Γερμανία και κατά την πρώτη περίοδο της εργατικής κυβέρνησης του Clement Attlee. Σε ό,τι αφορούσε την εμπλοκή του T.E. Lawrence, όπως σημειώνει ο Reid, οι εκστρατείες του στη Μέση Ανατολή χρησιμοποιήθηκαν ως μοντέλα ανάλυσης για διδακτικούς σκοπούς και ειδικά για το πώς η Αραβική Εξέγερση (Arab Revolt) αποτέλεσε τη βάση για τη θεωρία της μη συμβατικής εμπλοκής και του ανταρτοπόλεμου (irregular warfare)¹⁶³.

Η στρατηγική προσέγγιση του Liddell Hart θα τύγχανε επανάληψης την περίοδο αμέσως μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου, ειδικά σε ότι είχε να κάνει με την ανάπτυξη της στρατιωτικής τεχνολογίας, την εξέλιξη του αμυντικού σχεδιασμού και τον καθορισμό εθνικής αμυντικής στρατηγικής¹⁶⁴. Ενδεικτικό της διαφορετικής προσέγγισης μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας της Βρετανίας, ήταν η τοποθέτηση του πρωθυπουργού Attlee, στη λογική της προσέγγισης του Liddell Hart για την αλλαγή του τρόπου πολέμων και τακτικών, όπου η χρήση της πολεμικής αεροπορίας ουσιαστικά καθιστούσε την έννοια της ναυτικής ισχύος παρωχημένη. Όπως τόνιζε ο Attlee προς τη στρατιωτική ηγεσία της Βρετανίας, σχολιάζοντας τις εκκλήσεις και παραινέσεις των τελευταίων για την ανάγκη διαιώνισης της στρατιωτικής παρουσίας της Βρετανίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, η συνολική περιοχή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και

¹⁶⁰ Περισσότερα για τον T.E. Lawrence σε Storrs 1937, 202-204. Ο Ronald Storrs, που διετέλεσε Κυβερνήτης της Κύπρου την περίοδο 1026-1932 διατηρούσε στενή φιλία με τον T.E. Lawrence. Στον T.E. Lawrence είχε προταθεί να αναλάβει τη θέση του Διευθυντή Τμήματος Αρχαιολογίας στην Κύπρο αλλά αρνήθηκε, βλ. Storrs 1937, 475 και Roueché 2001, 156.

¹⁶¹ Ο Liddell Hart εξέδωσε το 1934 τη βιογραφία του T.E. Lawrence, με τίτλο T.E. Lawrence: In Arabia and after.

¹⁶² Pratt 1975, 131.

¹⁶³ Holden 1985, 223.

¹⁶⁴ Ο Πρωθυπουργός Clement Attlee αντίκρυζε θετικά τις ιδέες του Liddell-Hart, τις οποίες προσπάθησε να προωθήσει στις συζητήσεις του με τους αρχηγούς των Ενόπλων Δυνάμεων.

Κοινοπολιτείας δεν μπορούσε πλέον να τύχει υπεράσπισης ως ένα ενιαίο σύνολο, λαμβάνοντας υπόψη τη δημιουργία της ατομικής βόμβας και την ανάπτυξη του τομέα της πολεμικής αεροπορίας. Προς υπεράσπιση της θέσης του, ο Attlee¹⁶⁵ ανέφερε ότι η ανάπτυξη της πολεμικής αεροπορίας έθεσε τέρμα στη δυνατότητα που είχε η Βρετανία για προάσπιση της Αυτοκρατορίας, έχοντας ως προμετωπίδα τη ναυτική της ισχύ και τη στήριξη των νησιών-φρουρίων που διατηρούσε η Βρετανία. Κατά τον 19^ο αιώνα, σημείωνε ο Attlee, το πέρασμα από τη Μεσόγειο μπορούσε να διασφαλισθεί αποκλειστικά με τη ναυτική ισχύ διαμέσου της υποστήριξης των βάσεων σε Γιβραλτάρ, Μάλτα και Αίγυπτο. Περαιτέρω, η ατομική βόμβα, κατά τον Attlee, επηρέαζε σημαντικά τις στρατηγικές εκτιμήσεις για την άμυνα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και του αποτελεσματικότερου τρόπου υπεράσπισής της.

Σε ότι αφορούσε όμως την περίοδο του μεσοπολέμου η στρατηγική ανάλυση του Liddell Hart συνέτεινε στο να δημιουργηθούν δύο σχολές σκέψης και προσέγγισης. Η πρώτη που υποστήριζε τη διατήρηση της θαλάσσιας αποικιακής διαδρομής, της χαρακτηριστικά ονομαζόμενης ως “all red route”¹⁶⁶, από τη Βρετανία μέχρι την Ινδία διαμέσου της Μεσογείου και η δεύτερη που υποστήριζε ότι, σε περίπτωση νέου πολέμου, η Βρετανία έπρεπε να προχωρήσει σε σταδιακή αποδέσμευση και απαγκίστρωση από τη Μεσόγειο και τη Διώρυγα του Σουέζ και να μεταφέρει το κέντρο βάρους των θαλάσσιων μεταφορών της μέσω του Ακρωτηρίου της Καλής Ελπίδας¹⁶⁷. Η ονομαζόμενη ‘Cape School’ υποστήριζε ότι η Βρετανία όφειλε να εγκαταλείψει τη Μεσόγειο, ως θαλάσσια οδό, με βασικό επιχείρημα ότι οι βρετανικές βάσεις στη Μεσόγειο είχαν επιλεχθεί στη βάση και λογική της ναυτικής αντιπαράθεσης και ότι με την ανάπτυξη της αεροπορίας αυτές οι βάσεις έχασαν αρκετή από την αξία τους¹⁶⁸.

Η μεταβολή των ισοζυγίων στη Μεσόγειο, μετά την κρίση στην Αβησσυνία στο μέσο της δεκαετίας του 1930, έδωσε έμφαση στην ανάγκη όπως η Βρετανία διατηρήσει ως εναλλακτική επιλογή τη διαδρομή μέσω του Ακρωτηρίου της Καλής Ελπίδας για τις

¹⁶⁵ TNA CAB 129/1/44 Future of the Italian Colonies.

¹⁶⁶ Monroe 1938, 5.

¹⁶⁷ Liddell Hart 1925.

¹⁶⁸ Monroe 1938, 8.

θαλάσσιες εμπορικές οδούς της και αεροπορική συνδεσιμότητα με τις αποικίες της «Δυτικά του Σουέζ», στον Ινδικό Ωκεανό και την Άπω Ανατολή¹⁶⁹.

Σε περίπτωση πολέμου το θέατρο της Μεσογείου θα καθίστατο επικίνδυνο για ασφαλή διέλευση ναυτικών και αεροπορικών μέσων, αφού στα στενά νερά της Μεσογείου δεν υπάρχει ουσιαστική δυνατότητα ελιγμών για αποφυγή είτε υποβρυχίων είτε πολεμικών αεροσκαφών¹⁷⁰. Κάτι που όντως συνέβη, όπως υποστηρίζει ο Max Hastings, από τη στιγμή που η Ιταλία του Mussolini συντάχθηκε με τις δυνάμεις του Άξονα, και η Μεσόγειος κατέστη άνευ οποιασδήποτε αξίας ως θαλάσσια και ναυτιλιακή οδός προς την Ανατολή υπό το φως της κυριαρχίας των αντίπαλων τόσο σε αεροπορία όσο και σε ναυτικό¹⁷¹. Ως αποτέλεσμα, ο αρχηγός του βρετανικού στρατού, General Sir John Dill, επέλεξε όπως αποστείλει στρατιωτικές ενισχύσεις σε περιοχές της βρετανικής αυτοκρατορίας στην Άπω Ανατολή για αντιμετώπιση της ιαπωνικής απειλής¹⁷².

Παρενθετικά, αναφέρεται ότι, την περίοδο του Μεσοπολέμου έγινε προσπάθεια από τον αποικιακό κυβερνήτη της Κύπρου Sir Ronald Storrs για να περιληφθεί και η Κύπρος στις αεροπορικές διαδρομές και το αεροπλοϊκό δίκτυο της εποχής, λόγω ακριβώς της ανάπτυξης στον συγκεκριμένο τομέα¹⁷³. Ο Storrs είχε προτείνει το 1927 την προσθήκη της Κύπρου, ως ενδιάμεσου σταθμού για τη διαδρομή της Imperial Airways προς την Ινδία. Το 1930 εγκαινιάστηκε πιλοτική αεροπορική σύνδεση μεταξύ Κύπρου και Αιγύπτου τους καλοκαιρινούς μήνες, και από το 1932 πραγματοποιούνταν εβδομαδιαίες πτήσεις από την Κύπρο σε περιοχές της Μέσης Ανατολής¹⁷⁴. Αργότερα, θα αναπτύσσονταν οι ανάλογες στρατιωτικές υποδομές για εγκατάσταση και φιλοξενία της Royal Air Force, με τη δημιουργία αεροδιαδρόμου στην περιοχή Ακρωτηρίου, η σημασία του οποίου παραμένει μέχρι σήμερα εξέχουσας σημασίας για τα στρατιωτικά και αμυντικά στρατηγικά συμφέροντα της Βρετανίας στην περιοχή. Επί του σημείου τούτου θα επανέλθουμε σε κατοπινό στάδιο της μελέτης.

¹⁶⁹ Royal Institute of International Affairs 1939, 183-186.

¹⁷⁰ Στο ίδιο.

¹⁷¹ Hastings 2012, 105.

¹⁷² Στο ίδιο.

¹⁷³ Περισσότερα για την ανάπτυξη του αεροπορικού συστήματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, βλ. Sykes 1920.

¹⁷⁴ Storrs 1937, 510-511.

Ο Robert Holland επίσης κατέγραψε ότι οι θεωρίες του Liddell Hart περί του είδους και της μορφής των μελλοντικών πολέμων θα ανάγκαζαν τη Βρετανία να εγκαταλείψει την περιοχή της Μεσογείου λόγω της αδυναμίας της να ανταγωνιστεί τις αντίπαλες δυνάμεις – στη συγκεκριμένη περίπτωση την Ιταλία και τη Γερμανία – σε αεροπορικά μέσα και δυνατότητες¹⁷⁵. Αυτή η αδυναμία έγινε πιο εύληπτη μετά το 1935, με την ιταλική επέμβαση στην Αβησσυνία και τη προβολή ισχύος της Ρώμης στη Μεσόγειο.

Ο Mussolini σε ομιλία του στο Μιλάνο την 1^η Νοεμβρίου 1936 διακήρυξε ότι για τη Μεγάλη Βρετανία η Μεσόγειος ήταν απλώς μια θαλάσσια οδός ενώ για την Ιταλία ήταν η ίδια της η ζωή¹⁷⁶. Σε απάντηση στα σχόλια του Mussolini, στις 5 Νοεμβρίου 1936, από το βήμα της Βουλής των Κοινοτήτων ο τότε υπουργός των Εξωτερικών της Βρετανίας Anthony Eden, αν και δεν αμφισβήτησε τη θέση του Mussolini, ότι δηλαδή η Μεσόγειος για την Ιταλία είναι η ίδια η ζωή της, σημείωσε ότι τα συμφέροντα των δύο κρατών στην περιοχή δεν είναι αλληλοσυγκρουόμενα αλλά συμπληρωματικά. Περαιτέρω, ο Eden στάθηκε στη σημασία της προστασίας της ναυσιπλοΐας και ελεύθερης διέλευσης, προς όφελος όλων των κρατών περιλαμβανομένης, καταλήγοντας με τη διαβεβαίωση ότι η βρετανική κυβέρνηση δεν είχε καμία επιθυμία να εκβιάσει ή να απειλήσει τα ιταλικά συμφέροντα στη Μεσόγειο, προσθέτοντας ότι θα ήταν δυνατόν για εκάστη χώρα να διατηρήσει τα ζωτικά της συμφέροντα, με αμοιβαίο, μάλιστα, πλεονέκτημα¹⁷⁷. Στην ίδια συζήτηση της 5^{ης} Νοεμβρίου 1936 τοποθετήθηκε και ο Winston Churchill, ο οποίος υπέδειξε στον Eden ότι για περισσότερα από 200 χρόνια η Βρετανία διατηρούσε τη ναυτική υπεροχή στη Μεσόγειο και δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι θα έρθει η στιγμή που αυτή θα χαθεί. Περαιτέρω, υποστήριξε ότι η Βρετανία δεν θα μπορούσε ποτέ να εισέλθει σε μια συμφωνία ή διακανονισμό που θα περιόριζε την πρόσβαση των ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεών της στη Μεσόγειο για την προστασία των συμφερόντων της¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Holland 2013, 182.

¹⁷⁶ Στο ίδιο. Η ακριβής αναφορά του Mussolini ήταν ως εξής: "This Sea is for Great Britain only a route, one of the many routes, I should say a short cut, by which she reaches more quickly her outlying territories. It will be as well that I should say at once that the implication that that freedom to come and go in the Mediterranean is for this country a convenience rather than a vital interest is one which does not fully describe our interests. For us the Mediterranean is not a short cut but a main arterial road".

¹⁷⁷ House of Commons Debate, 05 November 1936, vol. 317, 275-386.

¹⁷⁸ Στο ίδιο.

Η γενικότερη πολιτική του κατευνασμού που ακολουθούσε η βρετανική κυβέρνηση¹⁷⁹ είχε επιπτώσεις και στην περιοχή της Μεσογείου, αφού η αναθεωρητική πολιτική της Ιταλίας που κορυφώθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1930 οδήγησε στην αμφισβήτηση της στρατηγικής υπεροχής της Βρετανίας και του ισοζυγίου ισχύος στην περιοχή. Το Λονδίνο, όπως και την περίοδο στις αρχές του 1950, κλήθηκε να εξετάσει τα στρατηγικά δεδομένα με γνώμονα τη διαφύλαξη των συμφερόντων της Αυτοκρατορίας.

2.5. Το μεσογειακό πρόβλημα της Βρετανίας την περίοδο 1937-1939, ο αντίκτυπος του στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και οι σκέψεις για τη χρήση της Κύπρου

Προτού προχωρήσουμε σε περισσότερη ανάλυση της στρατηγικής της Βρετανίας για τις δομές άμυνας της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, θα προβούμε σε επισκόπηση του μεσογειακού προβλήματος¹⁸⁰ που αντιμετώπισε το Λονδίνο την περίοδο 1937-1939¹⁸¹. Τη συγκεκριμένη περίοδο, η Βρετανία είχε να αντιμετωπίσει παρόμοια διλήμματα και ζητήματα που άπτονταν του στρατηγικού της ρόλου και της διασφάλισης των συμφερόντων της. Και τότε, όπως και τη μετέπειτα περίοδο 1945-1954, η Κύπρος αποτέλεσε μέρος της γενικότερης συζήτησης και απασχόλησε ως μια εκ των διαθέσιμων επιλογών για τη στρατιωτική παρουσία της Βρετανίας στην περιοχή. Η ανάδειξη της ευάλωτης θέσης της Βρετανίας στη Μεσόγειο, την περίοδο 1935-1936 λόγω της ενισχυμένης παρουσίας και προβολής ισχύος της Ιταλίας στην περιοχή, ως απότοκο της επέμβασής της στην Αβησσυνία, σε συνδυασμό με τις αυξανόμενες ανάγκες εθνικής άμυνας για την προστασία του ίδιου του εδάφους της Βρετανίας, οδήγησαν την κυβέρνηση στο Λονδίνο να αποφασίσει τον ορισμό του Sir Thomas Inskip, ως υπουργού Συντονισμού για θέματα άμυνας¹⁸².

Στον Inskip ανατέθηκε να ετοιμάσει την πρώτη του είδους της για τα χρονικά της Βρετανίας αξιολόγηση (Defence Policy Review) της έως τούδε ακολουθούμενης αμυντικής πολιτικής της χώρας, με έμφαση στο απαιτούμενο εξοπλιστικό πρόγραμμα που ήταν αναγκαίο για την άμυνα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας¹⁸³. Στους όρους εντολής του Inskip ήταν,

¹⁷⁹ Περισσότερα για την πολιτική κατευνασμού της Βρετανίας κατά την δεκαετία του 1930 και τον αντίκτυπο σε αμυντικό σχεδιασμό της σε Hughes 1988 και Smith 1977.

¹⁸⁰ Περισσότερα για το Μεσογειακό Πρόβλημα, βλ. Langer 1937; East 1938; Hastings 2012.

¹⁸¹ Περισσότερα για την αμυντική πολιτική Βρετανίας τη συγκεκριμένη περίοδο, βλ. Howard 1972; Bond 1980; Baylis 1989.

¹⁸² Peden 1984, 405.

¹⁸³ TNA CAB 24/273/41 Defence Expenditure in Future Years.

ανάμεσα σε άλλα, να ετοιμάσει και να παρουσιάσει προτάσεις και εισηγήσεις για την αμυντική προσέγγιση και πολιτική της Βρετανίας περιλαμβανομένων αναγκαίων εξοπλιστικών προγραμμάτων, καθορισμό προτεραιοτήτων για την αποστολή στρατευμάτων και δέσμευση στρατιωτικών δυνάμεων σε περίπτωση πολέμου¹⁸⁴.

Η προσέγγιση του Inskip ήταν να αναδείξει το πρωταρχικό καθήκον επαρκούς άμυνας του εδάφους και χερσαίας επικράτειας της Βρετανίας, στο πλαίσιο των υφιστάμενων δημοσιονομικών δυνατοτήτων της χώρας. Στην έκθεσή του προς το Υπουργικό Συμβούλιο υποδείκνυε ότι «η λυδία λίθος για την αμυντική πολιτική της Αυτοκρατορίας είναι η ασφάλεια του Ηνωμένου Βασιλείου. Η κύρια δύναμή μας ευρίσκεται στους πόρους ανθρώπινου δυναμικού και παραγωγικής δυνατότητας και τη δύναμη της επιμονής που επικρατεί σε αυτή τη χώρα. Αν τα πιο πάνω δεν διαφυλαχθούν ανεπηρέαστα, τόσο κατά τη διάρκεια της ειρήνης όσο και στα πρώτα στάδια ενός πολέμου, τότε η τελική μας ήττα σε ένα μεγάλο πόλεμο θα είναι βέβαιη, ανεξάρτητα από το τι θα συμβεί σε άλλες δευτερευούσης σημασίας σφαίρες»¹⁸⁵.

Η εν λόγω μελέτη του Inskip αφού έλαβε υπόψη τις απόψεις όλων των επιμέρους υπουργείων που είχαν ευθύνη για την πολεμική αεροπορία, το πολεμικό ναυτικό και τον στρατό ξηράς υποβλήθηκε και εγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 1937. Το Υπουργικό Συμβούλιο της βρετανικής κυβέρνησης έθεσε κατά σειρά αμυντικής προτεραιότητας α) την άμυνα και αντιαεροπορική κάλυψη του εδάφους της Βρετανίας, β) την ασφάλεια των θαλάσσιων εμπορικών οδών και γ) την άμυνα των περιοχών της αυτοκρατορίας¹⁸⁶. Κατά συνέπεια, ο πρωταρχικός αμυντικός προσανατολισμός της Βρετανίας, ήταν η προάσπιση και αμυντική κάλυψη του εδάφους της Βρετανίας, κάτι που σήμαινε ότι λόγω των περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων της χώρας δεν θα ήταν εφικτή η αποστολή σημαντικών ενισχύσεων, κυρίως αεροπορικών μέσων και αντιαεροπορικού εξοπλισμού στις βρετανικές δυνάμεις που ήταν σταθμευμένες στην Αίγυπτο για την άμυνα της Μέσης Ανατολής¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Peden 2010

¹⁸⁵ TNA CAB 24/273/41 Defence Expenditure in Future Years.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, μέρος IV. Βλ. επίσης, Peden 1984, 407.

¹⁸⁷ Peden 1984, 408.

Κατά τη διαδικασία εξέτασης και ετοιμασίας των προτάσεων του Inskip, ο τότε πρέσβης της Βρετανίας στην Αίγυπτο, Sir Miles Lampson, έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου για την αποψίλωση των βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή. Ο Sir Miles επιχείρησε να επιστήσει την προσοχή του Λονδίνου για την ανάγκη ενίσχυσης των διαθέσιμων βρετανικών δυνάμεων στην περιοχή, αφού μέχρι τον Οκτώβριο του 1937 δεν υπήρχαν στην περιοχή πολεμικά αεροσκάφη και σύγχρονη αντιαεροπορική άμυνα¹⁸⁸. Προσπάθησε, λοιπόν, να υποδείξει στους πολιτικούς του προϊστάμενους, στο Λονδίνο, ότι η αδυναμία της Βρετανίας να αποστείλει στρατιωτικές ενισχύσεις για την ασφάλεια και άμυνα της Αιγύπτου είχε αρνητική επίδραση στο συνολικό κύρος και εικόνα της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή¹⁸⁹. Οι απόψεις του Sir Miles συζητήθηκαν σε ειδικές συνεδρίες της Επιτροπής Άμυνας της Αυτοκρατορίας και ακολούθως τέθηκαν υπόψη του Υπουργικού Συμβουλίου όπου και έγινε παρουσίαση και συζήτηση ειδικά για την περίπτωση της βρετανικής στρατιωτικής παρουσίας στην Μεσόγειο.

Ο Sir Miles, πιθανόν διαβλέποντας τη μακροπρόθεσμη αποχώρηση της Βρετανίας από την περιοχή, αφενός λόγω του περιεχομένου της Άγγλο-αιγυπτιακής Συμφωνίας του 1936 και αφετέρου διαγιγνώσκοντας την εσωτερική πολιτική κατάσταση και τάση εντός της Αιγύπτου υπέβαλε στην πολιτική και στρατιωτική ηγεσία στο Λονδίνο την άποψη ότι ενδεχομένως η Κύπρος να αποτελούσε σοφότερη επιλογή για τη διασφάλιση των αμυντικών και στρατιωτικών συμφερόντων της Βρετανίας. Με τηλεγράφημά του, ημερομηνίας 12 Νοεμβρίου 1937, σημείωνε ότι μετά την κρίση στην Αβησσυνία το ισοζύγιο στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής είχε μεταβληθεί με την άφιξη ιταλικών ενισχύσεων στη Λιβύη και τη δυνατότητα της Ιταλίας να αποστέλλει μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές ενισχύσεις στην περιοχή σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Ακολούθως, προχωρούσε στην επισήμανση: «Αντιλαμβάνομαι ότι δεν ανήκει στο πεδίο αρμοδιότητάς μου, αλλά δεν μπορώ να μην εκφράσω την άποψη ότι θα ήταν σαφώς σοφότερο και ασφαλέστερο να επανέλθουμε στην πρόταση που αφορά την Κύπρο, έτσι ώστε να μην εξαρτηθούμε για ένα τόσο ζωτικό ζήτημα αποκλειστικά στην καλή θέληση οποιασδήποτε ξένης χώρας, είτε είναι σύμμαχος είτε όχι»¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Στο ίδιο, 409.

¹⁸⁹ Βλ. τηλεγραφήματα Sir Miles Lampson σε TNA CAB 24/273/8 The Situation in the Mediterranean and Middle East.

¹⁹⁰ Στο ίδιο.

Η σύσταση του Υπουργείου Αμυντικού Συντονισμού, όμως, δεν κινήθηκε στις επιδιώξεις του Βρετανού Ύπατου Αρμοστή στην Αίγυπτο αφού ο Inskip διατήρησε την προσέγγισή του για προτεραιότητα στην αμυντική θωράκιση του εδάφους της Βρετανίας, κάτι που δεν μπορούσε να τεθεί υπό αμφισβήτηση με την αποδυνάμωση της χώρας μέσω της αποστολής ενισχύσεων σε εδάφη της αυτοκρατορίας. Ο Inskip, επεξηγώντας την άποψή του, σημείωνε ότι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ της Βρετανίας και άλλων ευρωπαϊκών ηπειρωτικών δυνάμεων ήταν ότι πέραν της διατήρησης στρατιωτικών και ναυτικών βάσεων σε στρατηγικά σημεία ανά την υφήλιο, η Βρετανία έπρεπε να διατηρεί σε ετοιμότητα προσωπικό για ενδεχόμενη αποστολή σε αποικίες για εκτέλεση καθηκόντων αστυνόμευσης και διατήρησης της τάξης (Imperial Police Duties). Κατέληγε με την επισήμανση ότι η άμυνα της ίδιας της Βρετανίας είναι περισσότερης σημασίας από την αποστολή ενισχύσεων στο εξωτερικό, αφού «για όσο χρονικό διάστημα η Βρετανία θα παραμένει ανίκητη θα υπάρχει ελπίδα ανάκαμψης και ανάκτησης των απωλειών που μπορεί να συμβούν»¹⁹¹.

Στις 16 Απριλίου 1938, Αγγλία και Ιταλία υπέγραψαν στη Ρώμη τη Συμφωνία με τίτλο “Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Italy regarding questions of mutual concern consisting of a Protocol and Annexes” μέσω της οποίας το Λονδίνο προσπάθησε να εξευμενίσει τη Ρώμη και να κάνει πράξη τον πολιτικό προσανατολισμό που είχε αναδειχθεί στο πλαίσιο ετοιμασίας της έκθεσης του Inskip για την ανάγκη σταδιακής βελτίωσης των διμερών σχέσεων της Βρετανίας με την Ιταλία.

Και πάλι, όπως και σε προηγούμενες διμερείς συμφωνίες της Βρετανίας που αφορούσαν την περιοχή, από τη γαλλοβρετανική Συμφωνία Sykes-Picot και εντεύθεν, το νησί της Κύπρου επηρεαζόταν από το περιεχόμενο της αγγλοϊταλικής Συμφωνίας. Ειδικότερα, στο Παράρτημα II της εν λόγω Συμφωνίας, οι δύο χώρες συμφώνησαν για την εκατέρωθεν ανταλλαγή στρατιωτικών πληροφοριών, από όλους τους κλάδους των ενόπλων δυνάμεων, ήτοι Αεροπορίας, Ναυτικού και Στρατού Ξηράς, για οποιαδήποτε σημαντική μετακίνηση, εγκατάσταση και διακίνηση προσωπικού που ήταν τοποθετημένο σε υπερπόντιες κτήσεις και περιοχές ευθύνης των δύο μερών της Συμφωνίας.

¹⁹¹ TNA CAB 24/273/41 Defence Expenditure in Future Years.

Όπως όριζε η Συμφωνία, σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονταν όλες οι περιοχές που ήταν εντός της Μεσογείου ή διέθεταν ακτογραμμή που ήταν επαφτόμενη της Μεσογείου¹⁹². Κατά συνέπεια, αν η Βρετανία ήθελε να αποφασίσει να προχωρήσει σε οποιαδήποτε σημαντικά έργα στρατιωτικής υποδομής, επί των οποίων είχε προβεί σε ασκήσεις επί χάρτου, για την ανάπτυξη ή επέκταση αμυντικών εγκαταστάσεων στην Κύπρο ή να αποστείλει προσωπικό για σκοπούς ενίσχυσης της βρετανικής στρατιωτικής παρουσίας στο νησί, θα έπρεπε να ενημερώσει την ιταλική κυβέρνηση. Κατά συνέπεια, η Κύπρος αποτέλεσε εκ νέου στοιχείο για τις διευθετήσεις περιφερειακής ισορροπίας στην Ανατολική Μεσόγειο, αυτή τη φορά μεταξύ Βρετανίας-Ιταλίας.

Κατά τη διαδικασία ψηφοφορίας για την επικύρωση της Συμφωνίας από τη Βουλή των Κοινοτήτων, στις 2 Μαΐου 1938, ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Neville Chamberlain υποστήριξε ότι αυτή η Συμφωνία σχεδιάστηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να καλύψει συνολικά και περιεκτικά το πλέγμα σχέσεων Βρετανίας και Ιταλίας σε συγκεκριμένες περιοχές και ότι θα αποτελούσε όχημα για τη συνεργασία και τη δημιουργία πνεύματος συναντίληψης μεταξύ Βρετανίας και Ιταλίας σε περιοχές όπου τα συμφέροντα και των δύο κρατών ήταν παράλληλα. Ονομαστικά ανέφερε τις περιοχές αυτές ως τη Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τη βορειοδυτική άκρη της Αφρικής¹⁹³.

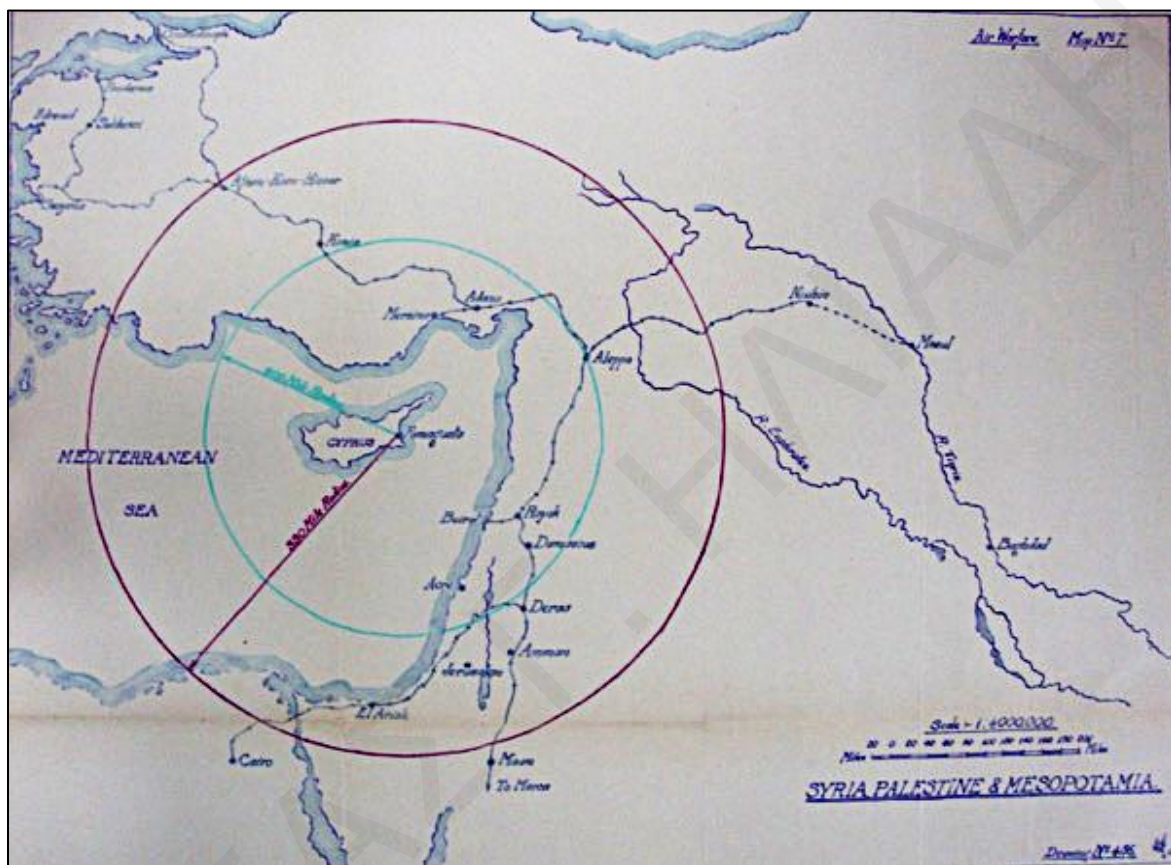
Το ζήτημα της ενδεχόμενης ανάπτυξης της Κύπρου και στρατηγικής της αναβάθμισης και αξιοποίησης ήταν κάτι που όντως είχε τύχει σκέψης, εκτίμησης και ανάλυσης από τους Βρετανούς επιτελείς. Ειδικότερα, τον Αύγουστο του 1936 ο επικεφαλής της Βασιλικής Πολεμικής Αεροπορίας, Air Chief Marshal Sir Robert Brooke-Popham πραγματοποίησε αναγνωριστική επίσκεψη με αντικειμενικό σκοπό την επιθεώρηση πιθανών τοποθεσιών για την ανάπτυξη αεροδρομίων και ναυστάθμων στο νησί¹⁹⁴. Ο Brooke-Popham ήταν από πριν γνώριμος με την ενδεχόμενη προστιθέμενη αξία της Κύπρου στην περιοχή, ειδικά σε

¹⁹² Βλ. κείμενο Συμφωνίας Αγγλίας-Ιταλίας σε Société des Nations-Recueil des Traités, No. 4537. Για το περιεχόμενο και λεπτομέρειες της Συμφωνίας, βλ. Royal Institute of International Affairs 1938, 11-13.

¹⁹³ House of Commons Debate, Anglo-Italian Agreement, 2 May 1938, vol, 335, 533-669. "This Agreement has been designed to cover comprehensively the whole ground of the relations between ourselves and Italy in certain areas of the world, and it paves the way for our future co-operation and understanding in those areas in which our interests are found to be parallel. The areas in question are the Mediterranean, the north-east corner of Africa and the Middle East. It deals with the future".

¹⁹⁴ Royal Institute of International Affairs 1939, 115.

ότι αφορούσε την ανάπτυξη αεροπορικών εγκαταστάσεων και υποδομών. Στο πλαίσιο διαλέξεων του με θέμα την Αεροπορική Στρατηγική στο Royal Air Force Staff College, το 1925, είχε ετοιμάσει και συμπεριλάβει χάρτη (**Εικόνα 1**) για να καταδείξει τη δυνητική χρήση του νησιού ως τόπου φιλοξενίας σμηνών πολεμικών αεροσκαφών προς υποστήριξη στρατιωτικών επιχειρήσεων σε γειτονικά κράτη και περιοχές της Μέσης Ανατολής¹⁹⁵.

Εικόνα 1. Η δυνητική χρήση του νησιού ως τόπου φιλοξενίας σμηνών πολεμικών αεροσκαφών προς υποστήριξη στρατιωτικών επιχειρήσεων σε γειτονικά κράτη και περιοχές της Μέσης Ανατολής (Πηγή χάρτη: TNA MPI 1/648/8).

Αναγνωριστικές επισκέψεις στην Κύπρο πραγματοποίησαν επίσης την ίδια χρονική περίοδο οι Sir Samuel Hoare, τότε υπουργός των Εξωτερικών, και ο Duff Cooper, τότε υπουργός Ναυτικών Υποθέσεων (First Lord of the Admiralty) για να εξετάσουν την ενδεχόμενη προοπτική της Κύπρου για ανάπτυξη και χρήση της ως στρατιωτική βάση¹⁹⁶. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο ανάδειξης του Μεσογειακού Προβλήματος, αναδείχθηκε

¹⁹⁵ TNA MPI 1/648/8 Map of 'Syria, Palestine, & Mesopotamia' showing how air squadrons based in Cyprus.

¹⁹⁶ Royal Institute of International Affairs 1939, 115. Για την αναγνωριστική επίσκεψη του First Lord of the Admiralty στην Κύπρο και την προοπτική δημιουργίας βάσης στο νησί, βλ. επίσης Monroe 1938, 10.

και η δυνητική ανάπτυξη και χρήση της Κύπρου για στρατιωτικούς και αμυντικούς σκοπούς σε ακαδημαϊκό και δημόσιο επίπεδο.

Επιχειρήματα υπέρ της ενδεχόμενης ανάπτυξης των στρατηγικών δυνατοτήτων της Κύπρου έκαναν την εμφάνισή τους σε επιστημονικά άρθρα και εκδόσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα όσα υποστήριξε ο Gordon East στο άρθρο του με τίτλο “The Mediterranean Problem”:

«Η ανασφάλεια της Μάλτας, η οποία μπορεί να προσεγγισθεί από αέρος σε είκοσι λεπτά από τη Σικελία, έχει επισύρει την προσοχή στις στρατηγικές δυνατότητες της Κύπρου, που επί μακρόν αγνοήθηκαν από την κυβέρνηση. Ως αποτέλεσμα της αύξησης της ιταλικής δύναμης, η θέση και δυνατότητες της τώρα έχουν λάβει σημαντική γεωγραφική αξία που στο παρελθόν δεν είχε υπολογισθεί. Η Κύπρος, είναι σχετικά μακριά από τις περιοχές μεγάλων δυνάμεων αλλά είναι κοντά στη Ρόδο και στα νησιά των Δωδεκανήσων. Περαιτέρω, είναι σε απόσταση μιας ώρας πτήσης από τη Χάιφα και το Πορτ Σάϊντ. Πρόσφατα, συνδέθηκε με την Αίγυπτο και τη Συρία με αεροπορικά δρομολόγια και οι Αυτοκρατορικές Αερογραμμές αποφάσισαν να την καταστήσουν κόμβο για τις γραμμές προς Ασία και Νότια Αφρική. Το καλύτερό της λιμάνι, στην Αμμόχωστο, μπορεί να φιλοξενήσει πλοία και υπάρχει περιθώριο βελτίωσης. Σε μέρη της μεγάλης πεδιάδας της Μεσαορίας, στην καρδιά του νησιού, υπάρχουν τοποθεσίες για αερολιμένες και η Λίμνη Ακρωτηρίου αποτελεί ιδανική τοποθεσία για προσγείωση υδροπλάνων σε περίπτωση κακοκαιρίας. Η Κύπρος σε αντίθεση με την Μάλτα, είναι πολύ πιο εύφορη και παραγωγική και θα μπορούσε να καταστεί αυτάρκης για τρόφιμα».¹⁹⁷

Το περιοδικό Crown Colonist¹⁹⁸, πρόβαλε επίσης τις προοπτικές ανάπτυξης της Κύπρου ως στρατιωτικής βάσης της Βρετανίας παραθέτοντας με λεπτομέρεια τα κάτωθι σχετικά με το λιμάνι της Αμμοχώστου¹⁹⁹. Σύμφωνα με άρθρο στο εν λόγω περιοδικό (Δεκ. 1937), το εμπορικό λιμάνι της Αμμοχώστου διέθετε προβλήτα μήκους 1800 ποδιών, λεκάνη που είχε

¹⁹⁷ East 1938, 99-100.

¹⁹⁸ Crown Colonist, December 1937. Όπως αναφέρεται σε Royal Institute of International Affairs 1939, 115.

¹⁹⁹ TNA FCO 141/2515 Cyprus: strategic importance and proposed extension of Famagusta harbour.

βυθοκορηθεί βάθους 24 ποδιών και πλάτος περίπου 600 ποδιών. Αν χιζόταν κυματοθραύστης για τον ύφαλο με κόστος λιγότερο του ενός εκατομμυρίου λιρών θα περικλείε μια θαλάσσια περιοχή βάθους 38-48 ποδιών και πλάτους περίπου 1800 ποδιών. Με αυτό τον τρόπο, υποστήριζε το περιοδικό, θα εξυπηρετούνταν πολεμικά πλοία. Πιο κοντά στην είσοδο του εμπορικού λιμανιού, μια πιο ρηχή περιοχή μήκους 2300 ποδιών και πλάτους περίπου 2000 ποδιών θα ήταν περικλειστη. Με αυτό τον τρόπο θα εξυπηρετούνταν καταδρομικά, υποβρύχια και ελαφρά σκάφη, κατέληγε το άρθρο του Δεκεμβρίου 1937²⁰⁰.

Οι αναλυτές του Βασιλικού Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων, ετοίμασαν και υπέβαλαν στο Foreign Office, ειδική μελέτη σχετικά με τις προοπτικές στρατιωτικής ανάπτυξης και εκμετάλλευσης της Κύπρου. Σε αυτήν είχαν υπολογίσει το κόστος για μια τέτοιου είδους ανάπτυξη ναυτικής υποδομής μεταξύ ενός με τριών εκατομμυρίων λιρών και επιχειρηματολόγησαν υπέρ της ανάπτυξης της Κύπρου ως στρατιωτικής και ναυτικής βάσης, αφού το νησί διέθετε τις αναγκαίες φυσικές υποδομές. Ανάμεσα στα επιχειρήματά τους, προέβαλαν ότι η κύρια πεδιάδα του νησιού μπορεί να χρησιμοποιηθεί για αεροδιάδρομους, με ελάχιστη προσπάθεια και κόστος και η αλυκή της Λεμεσού έχει τη δυνατότητα να φιλοξενήσει αερόπλοια και υδρόπλانا, ενώ αν χρειαστεί είναι εφικτό μια λωρίδα γης να αφαιρεθεί για να ενωθεί η αλυκή με την ανοιχτή θάλασσα²⁰¹. Επισημάνθηκε ότι η εισέτι αρνητική στάση για την στρατιωτική ανάπτυξη και επένδυση στην Κύπρο δεν επέτρεψε την πλήρη εκτίμηση των δυνατοτήτων και προοπτικών του νησιού ως ναυτικής και αεροπορικής βάσης²⁰². Επίσης, υπογραμμίστηκε η σημασία της ολοκλήρωσης του αεροδρομίου Λάρνακας για να αποτελούσε κομβική διασταύρωση για σκοπούς πολιτικής αεροπορίας, καθώς και η δυνατότητα περαιτέρω εξερεύνησης των φυσικών πόρων της Κύπρου. Ανάμεσα, στις προτάσεις που υποβλήθηκαν, ήταν και η δημιουργία βρετανικού πανεπιστημίου στην Κύπρο, το οποίο θα είχε τη δυνατότητα να προσελκύει σπουδαστές από την περιοχή της Μέσης Ανατολής²⁰³.

²⁰⁰ Περισσότερα για εισήγηση για δημιουργία ναυτικής βάσης στην Αμμόχωστο βλ. Koumas 2011, 494.

²⁰¹ Royal Institute of International Affairs 1939, 115-116.

²⁰² Στο ίδιο.

²⁰³ Στο ίδιο.

Σε επιχειρησιακό επίπεδο, όμως, η προοπτική στρατιωτικής και αμυντικής αξιοποίησης της Κύπρου παρέμεινε σε επίπεδο σχεδιασμού επί χάρτου. Κατά την 294^η συνάντηση της Επιτροπής Άμυνας της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, στις 17 Ιουνίου 1937, παρουσιάστηκαν οι προτάσεις της Επιτροπής Αμυντικού Σχεδιασμού των Επιτελών σύμφωνα με τις οποίες αν και τίθετο ως αναγκαιότητα η δημιουργία νέας ναυτικής βάσης στην Κύπρο για σκοπούς επιχειρησιακής υποστήριξης έτσι ώστε η Αγγλία να αποκτήσει ξανά υπεροχή στη Μεσόγειο, εν τούτοις η εκτίμηση ήταν ότι αυτή η απόφαση θα είχε κόστος 25 εκατομμύρια λίρες και χρονικό ορίζοντα ολοκλήρωσης του έργου δέκα χρόνια.

Κατά συνέπεια, η Επιτροπή των Αρχηγών των Ενόπλων Δυνάμεων απέρριψε την εισήγηση της Επιτροπής Αμυντικού Σχεδιασμού, τόσο λόγω κόστους όσο και μακράς χρονικής διάρκειας ολοκλήρωσης του έργου, υπό το φως μάλιστα της επί θύραις έναρξης του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Όπως συμπληρώνει ο Pratt²⁰⁴, το Υπουργείο Πολέμου επίσης, δεν ήθελε να έχει ακόμη μια επιπρόσθετη στρατιωτική βάση με λειτουργικές ανάγκες για διασφάλιση της άμυνας και διαφύλαξής της και ότι στο τέλος η απόφαση έλαβε υπόψη τη δυνατότητα καταφυγής στη διαδρομή του Ακρωτηρίου της Καλής Ελπίδας για κάλυψη της διαδρομής προς την Άπω Ανατολή. Συμπέρασμα, που αποτελεί ταυτόσημη προσέγγιση με τη σχολή σκέψης του Ακρωτηρίου της Καλής Ελπίδας. Ο τότε υπουργός Πολέμου, Leslie Hoare-Belisha, είχε υποστηρίξει ότι λόγω των ειδικών δυσκολιών της διαδρομής μέσω της Μεσογείου ήταν επιθυμητό όπως μέρος των στρατηγικών εφεδρειών των δυνάμεων της Αυτοκρατορίας, όπως και πηγές εφοδιασμού τους, τοποθετηθούν και εγκατασταθούν ανατολικότερα της λεκάνης της Μεσογείου²⁰⁵. Παρά λοιπόν το ενδιαφέρον που αναπτύχθηκε και μελετών που εκπονήθηκαν αναφορικά με την προοπτική χρήσης της Κύπρου ως στρατιωτικής και ναυτικής βάσης, και γενικότερα της στρατιωτικής αναβάθμισης της την περίοδο 1936-1938, αυτό τελικά δεν έγινε πράξη.

Η απόφαση όμως αυτή, δεν πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα ότι η Κύπρος δεν είχε όντως στρατηγική ή στρατιωτική αξία. Η σημασία πιεστικών χρονικών προτεραιοτήτων, δημοσιονομικών δεδομένων, στενού χρονικού ορίζοντα και επιρροής από επιχειρησιακές προσεγγίσεις και καινοφανείς ιδέες για τη θεωρία του πολέμου με τα τότε σύγχρονα μέσα αποτέλεσαν τους λόγους που δεν τελεσφόρησε αυτή η προοπτική. Η άσκηση όμως της

²⁰⁴ Pratt 1975, 46.

²⁰⁵ TNA CAB 24/274/26 The Organization of the Army for its Role in War.

Επιτροπής Αμυντικού Σχεδιασμού της Βρετανίας κατέδειξε ότι όντως η Κύπρος δυνητικά μπορούσε να ασκήσει αυτό τον ρόλο, έστω ως τελευταία επιλογή μετά την αναγκαστική αποχώρηση της Βρετανίας τα επόμενα χρόνια από την Παλαιστίνη και την Αίγυπτο. Όπως υποστηρίζει ο Κούμας, η αξιολόγηση του δυνητικού ρόλου της Κύπρου ως βάσης για την αμυντική και ναυτική παρουσία της Βρετανίας στην περιοχή ήταν ενδεικτική των μεταπολεμικών αποφάσεων που έλαβε μεταπολεμικά και της σημασίας που απέδιδε το Λονδίνο για την διατήρηση της στρατηγικής του υπεροχής στην Ανατολική Μεσόγειο ως αναπόσπαστου μέρους της παγκόσμιας στρατηγικής του²⁰⁶.

2.6. Διπλωματική και στρατιωτική στόχευση Λονδίνου στη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πόλεμου

Κατ' αναλογία λοιπόν, όπως την περίοδο 1918-1923, μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου και μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου το 1945, η Βρετανία προχωρούσε σε εκτίμηση των στρατηγικών αναγκών και συμφερόντων της στην υπό εξέταση γεωγραφική περιοχή. Η επικρατούσα άποψη των σχεδιαστών άμυνας και εξωτερικής πολιτικής ήταν ότι η Βρετανία όφειλε να διατηρήσει τη στρατηγική της τοποθέτηση σε Αίγυπτο και Παλαιστίνη συνδέοντας την ασφάλεια και διατήρηση των βρετανικών συμφερόντων στην Αίγυπτο με τη συνέχιση του βρετανικού ελέγχου και διοίκησης της Παλαιστίνης²⁰⁷. Ειδικότερα, στις αρχές του 1946 οι Βρετανοί στρατιωτικοί αναλυτές υποστήριζαν ότι η Παλαιστίνη ήταν το κέντρο βάρους και «φυσική τοποθεσία» από την οποία θα στηριζόταν η άμυνα της περιοχής και ειδικά η υπεράσπιση της Διώρυγας του Σουέζ σε περίπτωση επίθεσης από τα βόρεια και ότι στην Παλαιστίνη υπήρχε η δυνατότητα για την εγκατάσταση βάσης που θα φιλοξενούσε το πλεονάζον στρατιωτικό προσωπικό που δεν θα επιτρεπόταν να παραμείνει στην Αίγυπτο με την αναθεώρηση της Συνθήκης του 1936²⁰⁸.

Με το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν διεθνώς, η παρουσία και πολιτική του Λονδίνου έτυχε αναθεώρησης και

²⁰⁶ Koumas 2011, 498.

²⁰⁷ Cohen 1997, 96.

²⁰⁸ Στο ίδιο, 95.

αναπροσαρμογής²⁰⁹. Η διατήρηση της εξέχουσας θέσης της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή αποτελούσε κύριο άξονα και προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής του Λονδίνου²¹⁰. Οι πολιτικοί και στρατιωτικοί κύκλοι της Βρετανίας, αμέσως μετά το πέρας του Β' Παγκόσμιου πολέμου διατηρούσαν έντονες τις απόψεις τους για την ιστορική παρουσία της Βρετανίας στην περιοχή, «διατηρώντας τις αναμνήσεις των ιστοριών του T.E. Lawrence και της Gertrude Bell και την πεποίθηση ότι γνώριζαν τις τοπικές κοινωνίες καλύτερα από οποιαδήποτε άλλη χώρα»²¹¹.

Η έναρξη της διαδικασίας αποχώρησης της Βρετανίας από διάφορες αποικίες, κτήσεις και εδάφη που διοικούσε δεν ήταν κάτι που θα γινόταν εύκολα αποδεκτό από το πολιτικό κατεστημένο στο Λονδίνο. Η εικόνα της χαμένης αίγλης και ισχύος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας οδηγούσε ενστικτωδώς στην προσπάθεια της όποιας διατήρησης του περιφερειακού ελέγχου και διεθνούς ισχύος της Βρετανίας²¹². Όπως υποστηρίζει η von Tunzelman, ήταν αδύνατο και αδιανόητο για κάποιους Βρετανούς να φανταστούν ένα κόσμο τον οποίο δεν θα ήταν σε θέση να ελέγχουν²¹³.

Η στρατηγική θέση της Βρετανίας σε παγκόσμια κλίμακα, περιλαμβανομένης και της Μέσης Ανατολής αποτέλεσε ζήτημα συζήτησης εντός της κυβέρνησης στο Whitehall, ήδη κατά τη διάρκεια του πολέμου. Από το 1942, είχαν συσταθεί διάφορες θεματικές επιτροπές και ομάδες εργασίας με αντικείμενο τη διαχείριση της επόμενης μέρας του τέλους του πολέμου. Ειδικότερα, είχαν δημιουργηθεί τον Αύγουστο του 1942 η “Military Subcommittee of the Ministerial Committee on reconstruction problems”, τον Αύγουστο του 1943 η “Post Hostilities Planning Subcommittee of the Chiefs of Staff Committee και τον Μάιο του 1944 η “Post Hostilities Planning Staff (PHPS)”²¹⁴. Οι δύο τελευταίες επιτροπές ασχολήθηκαν πιο εντατικά και εις βάθος με πολιτικό-στρατιωτικές παραμέτρους για τη θέση της Βρετανίας με την υποβολή εισηγήσεων και αναλύσεων, όπως επίσης με την αναδυόμενη απειλή για τη Δύση από τη Σοβιετική Ένωση.

²⁰⁹ Περισσότερα για τις συνέπειες στην αμυντική και στρατιωτική πολιτική Βρετανίας, στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής μετά το πέρας του Β' Παγκόσμιου Πολέμου σε Cohen & Kolinsky 1992; Cohen 1997; Lewis 1998; Cohen & Kolinsky 1998; Cohen 2005; Cohen 2017.

²¹⁰ Louis & Stookey 1986, 3.

²¹¹ Leebaert 2018, 69.

²¹² Tunzelmann 2016, 19.

²¹³ Στο ίδιο.

²¹⁴ Οι όροι εντολής για εκάστη υποεπιτροπή, σε Lewis 1998, 345-348.

Οι εργασίες της Post Hostilities Planning Staff²¹⁵, η οποία υπαγόταν κατευθείαν σε Αρχηγούς του Γενικού Επιτελείου του Υπουργείου Άμυνας, καταπιάστηκαν ανάμεσα σε άλλα και με την καταγραφή της στρατηγικής θέσης της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή. Είχαν ήδη προηγηθεί οι εξειδικευμένες αναλύσεις της Υποεπιτροπής Post Hostilities Planning of the Chiefs of Staff Committee (PHP) που αφορούσαν την Παλαιστίνη και τις επισημάνσεις ότι οι στρατηγικές επιδιώξεις της Βρετανίας εξυπηρετούνταν από τον έλεγχο της Διώρυγας του Σουέζ, «ως του μέσου με το οποίο θα αποκλεισθεί σε κάθε εχθρικό ευρωπαϊκό κράτος πρόσβαση στον Ινδικό Ωκεανό και στην Άπω Ανατολή μέσω της Μέσης Ανατολής»²¹⁶ και αποφυγής επιβολής οικονομικού αποκλεισμού και χρήσης ως βάσης για επιθετικές επιχειρήσεις από την περιοχή²¹⁷.

Ζήτημα στρατηγικής σημασίας για τη μετά τον πόλεμο εποχή όσον αφορά τα συμφέροντα της Βρετανίας, ήταν επίσης η διασφάλιση των πηγών πετρελαίου και των θαλάσσιων οδών εφοδιασμού και προμήθειας, που περιλάμβανε ελευθερία διακίνησης των στρατιωτικών δυνάμεων της Βρετανίας και δικαιώματος προτεραιότητας για διέλευση σε περίπτωση πολέμου. Τέλος, όπως αναφέρει ο Lewis, η διασφάλιση του ελέγχου της Μέσης Ανατολής από τη Βρετανία θα ενδυνάμωνε την προστασία της κύριας θαλάσσιας οδού στην Ανατολή και θα αποτελούσε ιδανική θέση για τις δυνάμεις στρατηγικής εφεδρείας σε ένα κομβικό σημείο για την επικοινωνία και τις διακινήσεις εντός της αυτοκρατορίας²¹⁸.

Σε υπόμνημά της τον Ιούνιο του 1944 η εν λόγω Υποεπιτροπή Σχεδιασμού προς το War Cabinet με τίτλο 'Effect of Soviet Policy on British Strategic Interests' κατέγραφε ανάμεσα στις κυριότερες ενδεχόμενες απειλές των βρετανικών στρατηγικών συμφερόντων από τη Σοβιετική Ένωση, την ανακοπή της προμήθειας πετρελαίου από τη Μέση Ανατολή καθιστώντας τη Βρετανία ευάλωτη σε περίπτωση πολέμου, τη διακοπή των οδών επικοινωνίας και μεταφορών στη Μεσόγειο και την ανάδειξη της Σοβιετικής Ένωσης ως ναυτικής και αεροπορικής πολεμικής δύναμης²¹⁹.

²¹⁵ Περισσότερα σε TNA CAB 122/418 Post-Hostilities Planning Staff και TNA WO 204/31 Post Hostilities Planning Staff papers. Βλ. επίσης, Lewis 1998, 17-98.

²¹⁶ Lewis 1998, 62.

²¹⁷ Στο ίδιο.

²¹⁸ Lewis 1998, 62.

²¹⁹ TNA FO 371/43384 Effect of Soviet policy on British strategic interests.

Πλησιάζοντας προς το τέλος του πολέμου η Post Hostilities Planning Staff (PHPS) εντατικοποίησε τις εργασίες της και εκπόνησε περιφερειακές μελέτες που αφορούσαν την Ανατολική Ευρώπη, Άπω Ανατολή και την Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Η μελέτη για την Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή χρειάστηκε έξι μήνες ετοιμασίας, αφού η ανάλυση αφορούσε τις μελλοντικές στρατηγικές επιλογές της Βρετανίας στην περιοχή με ορίζοντα το 1955-1960, όπου η εκτίμηση απειλής ήταν ότι, σε ορίζοντα δεκαετίας οι απειλές θα προερχόταν αποκλειστικά από τη Σοβιετική Ένωση. Σύμφωνα με τους συντάκτες της εν λόγω μελέτης η ιεράρχηση των βρετανικών στρατηγικών συμφερόντων στην περιοχή αφορούσαν πρωτίστως την προμήθεια πετρελαίου, τον έλεγχο της θαλάσσιας οδού διαμέσου της Μεσογείου, τη διασφάλιση των αεροδρομίων που εξυπηρετούσαν την Ανατολική Αφρική, Ινδία, Άπω Ανατολή και Αυστραλία, τη διατήρηση εγκαταστάσεων για σκοπούς διοικητικών βάσεων και για σκοπούς διοικητικών διευκολύνσεων των στρατηγικών αποθεμάτων της βρετανικής αυτοκρατορίας²²⁰. Επιπρόσθετα, καταγραφόταν και η ανάγκη δημιουργίας κλίματος εμπιστοσύνης στα κράτη της Μέσης Ανατολής, για τη διατήρηση του κύρους, αξιοπιστίας και ισχύος της Βρετανίας στην περιοχή²²¹.

Σκοπός και επιδίωξη της εν λόγω επιτροπής ήταν ο σχεδιασμός της αμυντικής στρατηγικής της Βρετανίας μετά τη λήξη των εχθροπραξιών, η παρουσίαση και ανάλυση των εικαζόμενων συσχετισμών δυνάμεως που θα ίσχυαν την επόμενη μέρα του πολέμου και η καταγραφή των μακροπρόθεσμων αναγκαίων στρατηγικών επιδιώξεων της Βρετανίας. Όταν το τέλος του πολέμου ήταν πλέον ξεκάθαρο, οι επιτελείς της Επιτροπής σχεδίασης, όπως και οι Αρχηγοί του Γενικού Επιτελείου, εκτιμούσαν ότι η κύρια απειλή εναντίον των συμφερόντων της Βρετανίας θα προέρχεται στο μέλλον από τη Σοβιετική Ένωση. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η περιοχή της Μέσης Ανατολής ήταν ζωτικής στρατηγικής σημασίας για τη Βρετανία, αναδεικνύοντας ως βασικά επιχειρήματα την αυξανόμενη σημασία που θα είχαν οι πηγές πετρελαίου της περιοχής για τον ενεργειακό εφοδιασμό της Βρετανίας και την παραδοσιακή σημασία της διώρυγας του Σουέζ, όπως και της

²²⁰ Lewis 1998, 149.

²²¹ Στο ίδιο, 150.

Αιγύπτου ως του τότε κέντρου επικοινωνιών και διαμετακόμισης των βρετανικών δυνάμεων²²².

Τον Μάρτιο του 1945, ο Clement Attlee, υπό την ιδιότητά του ως επικεφαλής της Επιτροπής για το Σουέζ (“Suez Canal Committee”) έθεσε ενώπιον του War Cabinet σημείωμα για τη μακροπρόθεσμη πολιτική της Βρετανίας και του μέλλοντος του Σουέζ²²³. Στο εν λόγω σημείωμά του ο Attlee, κατέληγε με δύο συγκεκριμένες υποθέσεις εργασίας της Επιτροπής επί των οποίων ζητούσε πολιτική κατεύθυνση από την κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου. Πρώτον, η ευθύνη για την άμυνα και ασφάλεια της Διώρυγας του Σουέζ θα έπρεπε να ανήκει στην κυβέρνηση της Βρετανίας εις το διηνεκές και δεύτερον, η Βρετανία για πολιτικούς και στρατηγικούς λόγους έκρινε ως δόκιμη τη διατήρηση του πρωταγωνιστικού ρόλου της για την άμυνα και πολιτικό έλεγχο της Μέσης Ανατολής²²⁴.

Επί του σημειώματος του Attlee επανήλθε σε διάστημα λίγων εβδομάδων, στις 13 Απριλίου 1945, ο υπουργός των Εξωτερικών Anthony Eden, υποβάλλοντας προς το War Cabinet απαντητικό σημείωμα, θέτοντας τις παραμέτρους για τη βρετανική πολιτική για την άμυνα της Μέσης Ανατολής.

Η περιοχή της Μέσης Ανατολής (Αίγυπτος, Παλαιστίνη, Υπεριορδανία, τα κράτη της Λεβαντίνης, Ιράκ, Σαουδική Αραβία και Περσικός Κόλπος), με την Αίγυπτο και τη Διώρυγα του Σουέζ ως το κέντρο τους, είναι το σημείο συνάντησης δύο ηπείρων και αν προσθέσουμε και την Τουρκία, τριών. Επομένως, αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές στρατηγικές περιοχές του πλανήτη και μια περιοχή της οποίας η άμυνα αποτελεί ζήτημα ζωής ή θανάτου για τη Βρετανική Αυτοκρατορία. Όπως έχει αποδείξει τόσο ο τωρινός πόλεμος όσο και ο πόλεμος το 1914-1918, είναι το σημείο όπου η αυτοκρατορία μπορεί να αποκοπεί στη μέση. Κατά συνέπεια, είμαστε υποχρεωμένοι να δώσουμε στη Μέση Ανατολή εξαιρετικά υψηλή προτεραιότητα για τη διάθεση πόρων για περιοχές όπου έχουμε ευθύνες και αρμοδιότητες. Για αυτό και μόνο τον λόγο δεν μπορούμε να αποποιηθούμε της ειδικής μας θέσης και να επιτρέψουμε η θέση μας στην

²²² Aldrich 1992, 237.

²²³ TNA CAB 66/63/52 Future Defence Policy in the Suez Canal Area.

²²⁴ Στο ίδιο.

περιοχή να εξαρτάται από διευθετήσεις διεθνούς χαρακτήρα. Περαιτέρω, η Μέση Ανατολή είναι η μοναδική μεγάλη πηγή πετρελαίου, εκτός των ΗΠΑ, που είναι στη διάθεσή μας. Πρόσφατες μελέτες, υποδεικνύουν ότι σε δέκα χρόνια ούτε οι ΗΠΑ, ούτε η Βρετανική Αυτοκρατορία θα είναι σε θέση να ανταποκριθούν πλήρως σε ενδεχόμενο πολέμου χωρίς τις προμήθειες πετρελαίου από τις περιοχές του Ιράκ και Περσικού Κόλπου²²⁵.

Σημειώνεται ότι, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, η κυβέρνηση του Winston Churchill είχε δημιουργήσει τη θέση υπουργού αρμόδιου για τη Μέση Ανατολή (Minister of State resident in the Middle East) με έδρα το Κάιρο, στην Αίγυπτο. Ο τελευταίος κάτοχος της εν λόγω θέσης, Edward Grigg (αργότερα έφερε τον τίτλο Lord Altrincham)²²⁶, προτού η θέση αυτή καταργηθεί και οι αρμοδιότητες της να ενσωματωθούν εντός του Foreign Office, υπέβαλε στις αρχές Ιουλίου 1945 συνολική μελέτη προς τον Πρωθυπουργό της Βρετανίας Clement Attlee με θέμα “Imperial Security in the Middle East²²⁷”. Ακολουθώντας τη μελέτη του Grigg κοινοποιήθηκε σε όλα τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου.

Η εν λόγω μελέτη του Edward Grigg αποτέλεσε ολιστική απεικόνιση, καταγραφή και εκτίμηση της θέσης και προκλήσεων που είχε να αντιμετωπίσει η Βρετανία με τη λήξη του πολέμου για τη διατήρηση των συμφερόντων της στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, περιλαμβανομένου και του ρόλου της Κύπρου. Κατέγραφε αναλυτικά και περιεκτικά τη φύση των βρετανικών συμφερόντων, τη σημασία των διαφόρων κρατών της περιοχής και τη στάση που έπρεπε να ακολουθήσει η Βρετανία με άλλα κράτη, όπως τις ΗΠΑ και Γαλλία, στη Μέση Ανατολή. Σε ό,τι αφορούσε την Κύπρο, ο Grigg την κατέταξε ως τμήμα της περιοχής, συνδεδεμένη με τα ευρύτερα συμφέροντα και ρόλο της Βρετανίας στην περιοχή της εύφορης ημισελήνου, σημειώνοντας εξ αρχής ότι η νήσος αποτελούσε τη μοναδική περιοχή όπου η Βρετανία ασκούσε πλήρη κυριαρχία²²⁸.

²²⁵ TNA CAB 66/65/6 Defence of the Middle East.

²²⁶ Ο Edward Grigg είχε διατελέσει επικεφαλής του ιδιαίτερου γραφείου του πρωθυπουργού Lloyd George την περίοδο 1920-1922 και κυβερνήτης της Κένυας 1925-1930. Με το πέρας του πολέμου έγινε μέλος της Βουλής των Λόρδων λαμβάνοντας τον τίτλο Lord Altrincham.

²²⁷ TNA CAB 66/67/5 Imperial Security in the Middle East.

²²⁸ Περισσότερα για την έννοια, περιεχόμενο, σημασία και πολιτιστική διάσταση της εύφορης ημισελήνου στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, βλ. Knapp 1988, 17-22; Bourke 2018, 22-44.

Ειδικότερα, κατά τον Grigg, η Μέση Ανατολή αποτελούσε περιοχή ζωτικής σημασίας για τη Βρετανία και τη Βρετανική Αυτοκρατορία γενικότερα. Συνόψισε τη σημασία της περιοχής σε τέσσερα βασικά της χαρακτηριστικά:

- (α) ως απαραίτητο κανάλι επικοινωνίας μεταξύ των δυτικών, ανατολικών και νότιων τμημάτων/περιοχών της Αυτοκρατορίας,
- (β) ως στρατηγικό κέντρο, ο έλεγχος του οποίου θα επέτρεπε σε εχθρικές δυνάμεις να διαταράξουν και καταστρέψουν σημαντικό τμήμα του βρετανικού αυτοκρατορικού συστήματος και να στερήσουν από τη Βρετανία υποστήριξη και πόρους που είναι αναγκαίοι για τη διατήρηση της ισχύος της και επιρροής της ως μεγάλης δύναμης,
- (γ) ως κύρια πηγή και ταμιευτήρας πετρελαίου για την Αυτοκρατορία,
- (δ) ως μια περιοχή στην οποία το βρετανικό πολιτικό σύστημα είναι επωφελές εάν διατηρηθεί τοπικά ο βρετανικός τρόπος ζωής²²⁹.

Σε ότι αφορούσε ειδικότερα το ρόλο της Κύπρου για τους μεταπολεμικούς σχεδιασμούς της Βρετανίας ο Grigg παράθετε σε έκταση τις απόψεις οι οποίες ήταν υπέρ της στρατιωτικής ανάπτυξης και εκμετάλλευσης του νησιού για την πολιτική ασφάλειας της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή.

Όπως σημείωνε ο Grigg, η Κύπρος αποτελούσε τη μόνη περιοχή που βρισκόταν πλήρως σε βρετανική κυριαρχία στη Μέση Ανατολή, και συνέχιζε: «Ο έλεγχος του πληθυσμού της Κύπρου δεν είναι τόσο δυνατός όσο θα έπρεπε να είναι λαμβάνοντας υπόψη τον σημαντικό ρόλο που θα έχει το νησί για την πολιτική μας για την ασφάλεια της Μέσης Ανατολής. Η συναισθηματική επιθυμία της μεγάλης πλειοψηφίας του ελληνικού πληθυσμού (τέσσερα πέμπτα του συνολικού πληθυσμού) για ένωση με την Ελλάδα, ήταν πάντα δυνατή, και τώρα συγκεντρώνει νέα υποστήριξη για δύο λόγους - τον αέρα της εθνικής και φυλετικής συνείδησης που επικρατεί και την αντιπάθεια προς τη διακυβέρνηση από ξένους, που επίσης επικρατεί σε πλείστα μέρη του πλανήτη. Μπορούμε να πούμε ότι η Ελλάδα δεν είναι τόσο ισχυρή που να είναι σε θέση να εγγυηθεί την ανεξαρτησία της Κύπρου και αν εμείς σταματήσουμε να την εγγυόμαστε, το νησί πολύ σύντομα θα κυριευθεί από άλλη μεγάλη δύναμη. Η Κύπρος δεν θα μπορέσει να εξελιχθεί σε ένα αξιόπιστο μέρος του συστήματός μας για την ασφάλεια της Μέσης Ανατολής αν

²²⁹ TNA CAB 66/67/5 Imperial Security in the Middle East.

δεν πείσουμε ότι είναι πιο πιθανόν να λάβουν αυτοκυβέρνηση εντός αυτού του συστήματος παρά σε οποιοδήποτε άλλο. Είναι μεγάλης σημασίας όπως διακηρύξουμε τις προθέσεις μας σχετικά με την Κύπρο χωρίς οποιαδήποτε καθυστέρηση, αφού το κίνημα υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα είναι ισχυρό και τυγχάνει εκμετάλλευσης τοπικά από τους κομμουνιστές για τους δικούς τους σκοπούς.»²³⁰

Επαναλαμβάνοντας την εισήγηση που διατύπωσε ο τότε Υπάτος Αρμοστής της Βρετανίας στην Αίγυπτο Sir Miles Lampson²³¹ τον Νοέμβριο του 1937, ο Edward Grigg, υποστήριξε στο δικό του σημείωμα την άποψή του ότι ανέμενε ότι, η Κύπρος θα αναπτυσσόταν ως η κύρια βάση του βρετανικού στόλου στην Ανατολική Μεσόγειο, όπου η δημιουργία μιας τέτοιας βάσης αποτελούσε αναγκαιότητα. Όπως σημείωνε περαιτέρω, «αντιλαμβάνομαι ότι, η Αλεξάνδρεια έχει προκριθεί για να αποτελέσει την κύρια βάση του στόλου στην περιοχή, λόγω του ότι το νησί, αν και πολύτιμο ως προωθημένη αεροπορική βάση η τοποθεσία του καθιστά αδύνατη την επαρκή άμυνά του σε περίπτωση αεροπορικής επίθεσης από τα βόρεια. Όμως, η δημιουργία μιας μικρής ναυτικής βάσης, που είναι πιστεύω, υπό συζήτηση, και μιας προωθημένης αεροπορικής βάσης, είναι σημαντική για το νησί και θα ενδυναμώσει τον έλεγχο που ασκούμε στον τοπικό πληθυσμό, ειδικά εάν τοποθετηθούν εκεί βρετανικά στρατεύματα. Στην περίπτωση εσωτερικών αναταραχών στη Μέση Ανατολή, θα αποτελέσει μια σημαντική βάση σε βρετανικό έδαφος για όλες τις δυνάμεις του στρατού»²³².

Η μεταπολεμική πραγματικότητα για τη Βρετανία ήταν ιδιαίτερα δεινή σε ότι αφορούσε την οικονομική της κατάσταση και δυνατότητα συντήρησης της παγκόσμιας αυτοκρατορίας της. Η εργατική κυβέρνηση του Clement Attlee, που ανήλθε στην εξουσία τον Ιούνιο του 1945, κατάφερε να ολοκληρώσει και παρουσιάσει την ολοκληρωμένη της μεταπολεμική αμυντική στρατηγική και σχεδίαση το 1947, δύο μισά χρόνια μετά την άνοδό της στην εξουσία²³³. Τούτο ήταν αποτέλεσμα των διαφορετικών προσεγγίσεων και απόψεων που προέρχονταν από διάφορα δώματα του Whitehall. Η τελική αμυντική πολιτική της Βρετανίας του 1947 αποτέλεσε άσκηση ισορροπίας μεταξύ των πολιτικών και

²³⁰ Στο ίδιο.

²³¹ TNA CAB 24/273/8 The Situation in the Mediterranean and Middle East.

²³² TNA CAB 66/67/5 Imperial Security in the Middle East.

²³³ Gorst 2005.

στρατιωτικών φιλοδοξιών, δημοσιονομικών δεδομένων, διεθνών και περιφερειακών συσχετισμών και εσωτερικού ανταγωνισμού κρατικών υπηρεσιών και τμημάτων²³⁴.

Το διάστημα που μεσολάβησε μέχρι την τελική υιοθέτηση του εγγράφου “The Overall Strategic Plan-Future Defence Policy”²³⁵ τον Ιούνιο του 1947,²³⁶ χρησιμοποιήθηκε ως περίοδος αναγκαίας περισυλλογής και αξιολόγησης που αφορούσε πέραν της αμυντικής στρατηγικής και σχεδιασμού και τις μελλοντικές δομές και μέγεθος των βρετανικών ενόπλων δυνάμεων και τις απειλές που θα καλούταν να αντιμετωπίσουν.²³⁷ Με την εν λόγω απόφαση η Βρετανία καθόριζε την αμυντική της πολιτική στη βάση τριών πυλώνων (Three Pillars Strategy): α) την άμυνα του εδάφους του Ηνωμένου Βασιλείου, β) τον έλεγχο των θαλάσσιων επικοινωνιών και γ) την άμυνα της Μέσης Ανατολής. Αυτή η πολιτική στοχοθεσία - και ειδικά η διατήρηση της σημασίας της άμυνας της Μέσης Ανατολής για τη Βρετανία διατηρήθηκε στα επόμενα θεσμικά κείμενα του Υπουργείου Άμυνας της Βρετανίας, ήτοι με την Αμυντική Πολιτική που εκδόθηκε το 1950 και την Παγκόσμια Στρατηγική του 1952²³⁸.

Σε ότι αφορούσε το ειδικό περιεχόμενο της εν θέματι αμυντικής πολιτικής του 1947 αξίζουν αναφοράς οι αντιλήψεις των Βρετανών επιτελών για τους πυλώνες ελέγχου των θαλασσίων οδών και επικοινωνιών και της άμυνας της Μέσης Ανατολής. Σύμφωνα με τις παραγράφους 40 και 41 του εγγράφου, η Βρετανία έπρεπε να ασκεί τον έλεγχο των θαλασσίων οδών για να διατηρεί ευελιξία στη στρατιωτική κινητικότητα και ανάπτυξη όλων των κλάδων των ενόπλων δυνάμεων όπου αυτό κρίνεται σκόπιμο και να αποτρέπονται αυτά τα πλεονεκτήματα σε εχθρικές δυνάμεις. Υποστηριζόταν ότι, μέσω του ελέγχου των θαλασσίων οδών της Μεσογείου θα είναι δυνατή η γρήγορη αποστολή δυνάμεων για την άμυνα της Μέσης Ανατολής και η λήψη ταχείας βοήθειας στο συγκεκριμένο θέατρο επιχειρήσεων από τις ΗΠΑ και κράτη της Κοινοπολιτείας. Περαιτέρω, σημειωνόταν ότι για να είναι αυτό εφικτό η Βρετανία έπρεπε να διατηρήσει όλες τις στρατηγικές κτήσεις της στη Μεσόγειο και να αποκτήσει επιπρόσθετες στρατιωτικές εγκαταστάσεις στις ακτές της Βορείου Αφρικής. Κατέληγε, με την

²³⁴ Στο ίδιο, 162.

²³⁵ Για το πλήρες κείμενο του εγγράφου, βλ. Lewis 1988, 370-387.

²³⁶ TNA DEFE 4/4/74 Minutes of Meeting Number 74 of 1947.

²³⁷ Mills, Brooke-Holland & Walker 2018.

²³⁸ Στο ίδιο.

επισήμανση ότι θα έπρεπε να διασφαλιζόταν επίσης ότι η Ισπανία δεν θα κατέληγε στη σοβιετική σφαίρα επιρροής και ότι οι αποικιακές κτήσεις που διατηρούσε η Γαλλία στη Βόρειο Αφρική θα διατηρούσαν φιλική ή κατ' ελάχιστο ουδέτερη στάση έναντι της Βρετανίας²³⁹.

Σε ότι αφορούσε ειδικά την άμυνα της Μέσης Ανατολής, οι παράγραφοι 43-45 του εγγράφου, ανέφεραν ότι η περιοχή ζωτικής στρατηγικής σημασίας για τη Βρετανία στην περιοχή είναι η Αίγυπτος, αφού εκεί ευρίσκονταν οι αναγκαίες αεροπορικές και ναυτικές βάσεις, ανθρώπινο δυναμικό και εγκαταστάσεις επικοινωνιών. Η υπόθεση εργασίας των επιτελών ήταν ότι, λόγω της σημασίας της Αιγύπτου για την άμυνα της Μέσης Ανατολής, οι αμυντικές προετοιμασίες και σχεδιασμοί θα γίνονταν στη λογική ότι η Βρετανία θα παρέμενε στη χώρα. Σημειώνεται ότι, η διατήρηση της κυριαρχίας της Κύπρου από τη Βρετανία αναφερόταν ως προϋπόθεση για την εκπλήρωση των στόχων της Βρετανίας στην περιοχή. Παρόμοια αναφορά για την Κύπρο, περιλήφθηκε και στο Παράρτημα του εν λόγω εγγράφου, στο οποίο περιέχονταν συνολικά δεκαεννέα εθνικές επιδιώξεις, με την επισήμανση ότι η Βρετανία δεν πρέπει να εγκαταλείψει την κυριαρχία της Κύπρου²⁴⁰.

Σε ότι αφορούσε ειδικά την περίπτωση της Κύπρου, κατά την περίοδο 1945-1947²⁴¹, η Κύπρος απέκτησε για τους βρετανούς στρατιωτικούς επιτελείς και υπεύθυνους για τον αμυντικό σχεδιασμό της χώρας αυξημένη σημασία για σκοπούς χρήσης της ως επιθετικής βάσης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής²⁴². Ανάμεσα στις ιδέες που εξετάστηκαν από το βρετανικό Υπουργείο Άμυνας ήταν, η ενδεχόμενη δημιουργία στην Κύπρο βάσης για φιλοξενία βαρέων βομβαρδιστικών από την οποία θα ήταν δυνατόν να πληγούν στόχοι, με χρήση στρατηγικών βομβαρδιστικών αεροσκαφών (**Εικόνα 2**), εντός της επικράτειας της Σοβιετικής Ένωσης σε περίπτωση πολέμου²⁴³. Η εν λόγω πρόταση αν και εξετάστηκε σε έκταση εν τούτοις δεν υλοποιήθηκε λόγω της δυσμενούς οικονομικής κατάστασης της Βρετανίας²⁴⁴

²³⁹ TNA DO (47) 44 Overseas Memorandum Number 102 of 1947, DEFE 4/4/74 Minutes of Meeting Number 74 of 1947.

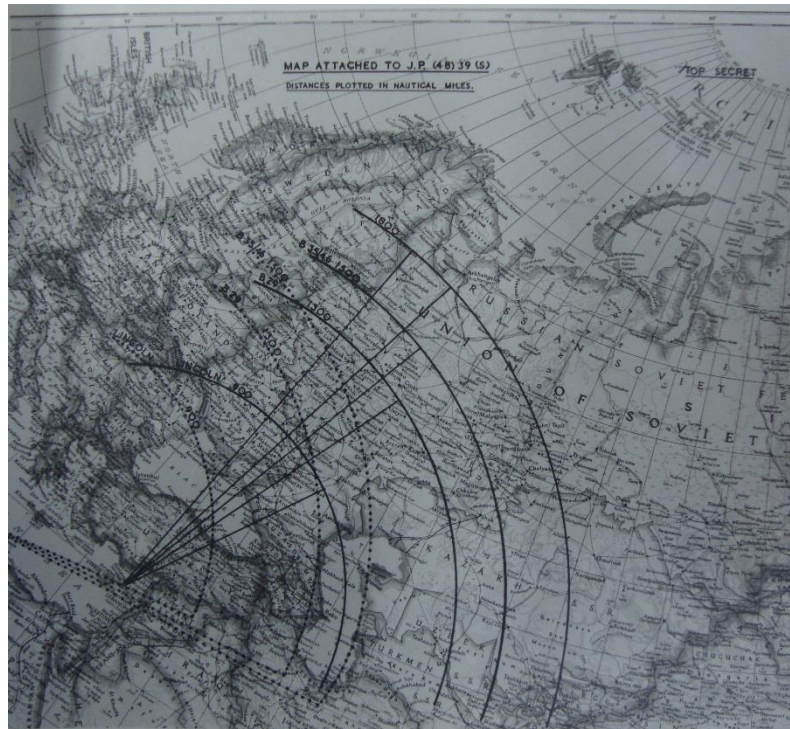
²⁴⁰ Στο ίδιο.

²⁴¹ Περισσότερα για την αμυντική σχεδίαση και απόψεις βρετανών επιτελών βλ. TNA DEFE 11/30 DEFE 11/30 Policy towards Cyprus 1948-1951.

²⁴² Hatzivassiliou 2009, 1149, TNA DEFE 11/30 DEFE 11/30 Policy towards Cyprus 1948-1951 και TNA JP (48) 39 Cyprus: Construction of a very heavy bomber airfield.

²⁴³ Περισσότερα για το ζήτημα αυτό βλ. Aldrich 1992, 256-258.

²⁴⁴ Aldrich 1992, 256.

Εικόνα 2. Χάρτης με την ενδεχόμενη δημιουργία βρετανικής βάσης βαρέων βομβαρδιστικών στην Κύπρο ικανά για να πλήξουν στόχους εντός της επικράτειας της Σοβιετικής Ένωσης. Πηγή Χάρτη: TNA DEFE 11/30.

Άποψη επί της σημασίας της Μεσογείου εξέφρασε τον Απρίλιο του 1946 με επιστολή του ο πρωθυπουργός της Νοτίου Αφρικής, στενός συνεργάτης και πολεμικός σύμβουλος του Churchill την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, Jan Smuts. Ο Smuts θεώρησε σκόπιμο να μεταφέρει στον Attlee την άποψή του ότι η Μεσόγειος αποτελεί την κύρια αρτηρία της Κοινοπολιτείας για σκοπούς μεταφορών, εμπορίου και επικοινωνιών. Η ενδεχόμενη αποδυνάμωσή της, σύμφωνα με τον Smuts, θα είχε επιπτώσεις στο μέλλον της Κοινοπολιτείας και κατά συνέπεια σε ενδεχόμενο μελλοντικό πόλεμο, η ασφάλειά της θα είχε αποδυναμωθεί. Ο Smuts επέσυρε την προσοχή στον Attlee για την ανάγκη όπως η βρετανική θέση - και κατ' επέκταση της Κοινοπολιτείας- στη Μεσόγειο, διατηρηθεί ως έχει στο σύνολό της, από το Γιβραλτάρ μέχρι το Σουέζ και την Ερυθρά Θάλασσα²⁴⁵.

Η συντριπτική εξάρτηση από τις δανειακές συμβάσεις που συνήψε η Βρετανία με τις ΗΠΑ και την πιστοληπτική γραμμή που έλαβε από τον Καναδά ήταν η πηγή χρηματοδότησης των αναγκών της Βρετανίας. Το σημαντικό έλλειμα εξαγωγών-εισαγωγών, η αδυναμία αναθέρμανσης της οικονομίας και το εμπορικό ανισοζύγιο της Βρετανίας ενείχαν σημαντικούς κινδύνους για τη μεταπολεμική πορεία της Βρετανίας. Ο υπουργός

²⁴⁵ CAB 131/2, DO 46/51 Mediterranean Strategy, Letter dated 9th April 1946 from the High Commissioner for South Africa to the Prime Minister.

Οικονομικών (Chancellor of the Exchequer) της Βρετανίας προειδοποιούσε καθόλη τη διάρκεια της περιόδου 1945-1947 τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου, για τη δεινή οικονομική θέση της Βρετανίας και τον κίνδυνο εξάντλησης των εξωτερικών χρηματοδοτήσεων που λήφθηκαν, κυρίως μέσω των δανειακών συμβάσεων με τις ΗΠΑ και Καναδά²⁴⁶.

Η ανάφλεξη του ζητήματος του μέλλοντος της Παλαιστίνης και της πίεσης που ασκούσε το διεθνές σιωνιστικό κίνημα για τη δημιουργία εβραϊκού κράτους εκεί, επέφερε τα πρώτα στρατηγικά ερωτήματα εντός της βρετανικής γραφειοκρατίας και πολιτικής ελίτ. Ειδικότερα, η σημασία της Μέσης Ανατολής για τη Βρετανία ήταν πλέον συνδεδεμένη με δύο ζητήματα, πρώτον, της ασφάλειας και άμυνας της περιοχής και δεύτερον του απρόσκοπτου πετρελαϊκού εφοδιασμού της τόσο από τα κράτη παραγωγούς της περιοχής όσο και του ελέγχου των θαλάσσιων εμπορικών οδών διαμέσου της Μέσης Ανατολής.

Το νέο περιβάλλον και οι επιπτώσεις του για τη Βρετανία, στο διττό ζήτημα ασφάλειας και πρόσβασης στο πετρέλαιο στη Μέση Ανατολή, σημείωναν εμφαντικά οι αρχηγοί των Επιτελείων του βρετανικού στρατού τον Ιούλιο του 1946 με σχετικό υπόμνημά τους προς το Υπουργικό Συμβούλιο. Οι στρατιωτικοί επιτελείς υποστήριξαν ότι όλες οι αμυντικές υποχρεώσεις της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή, περιλαμβανομένης της διατήρησης των απαραίτητων προμηθειών πετρελαίου και επικοινωνιών, απαιτούσαν όπως διατηρηθεί η συνεργασία των αραβικών κρατών και διασφαλισθεί ότι ο αραβικός κόσμος δεν θα μετατοπιζόταν προς τη Σοβιετική Ένωση. Λαμβάνοντας υπόψη το αυξανόμενο ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την περιοχή, οι αρχηγοί σημείωναν ότι, ήταν σημαντικό όπως και οι Αμερικανοί διατηρήσουν την καλή θέληση των Αράβων. Κατέληγαν με την υπόδειξη ότι, δεν μπορούσαν να τονίσουν πόσο σημαντικοί είναι για τη Βρετανία οι πετρελαϊκοί πόροι της Μέσης Ανατολής, τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και πολέμου.²⁴⁷

Οι αρχηγοί των Επιτελείων, ενόψει της διαδικασίας αναθεώρησης της αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης, κατέγραφαν στις 7 Ιουνίου 1946 ότι δεν μπορούσαν να αγνοήσουν τη γεωγραφία. Σημείωναν ότι «η Αίγυπτος κατέχει μοναδική θέση στην ομάδα κρατών που

²⁴⁶ Περισσότερα για την κατάσταση της βρετανικής οικονομίας σε TNA CAB 129/7/3 Balance of Payments for 1946, CAB 129/17/50 Exhaustion of the Dollar Credit.

²⁴⁷ TNA CAB 129/11/17 Palestine. Anglo-U.S. Report - Military Implications.

είναι γνωστή ως Βρετανική Κοινοπολιτεία των Εθνών. Μακροπρόθεσμα, η ασφάλεια αυτής της περιοχής είναι ζωτικής σημασίας τόσο για τη Βρετανία όσο και την Αίγυπτο και συνεπώς δεν μπορεί να αναμένεται ότι θα απεμπολήσουν τις ελάχιστες διασφαλίσεις ασφάλειας που χρειάζονται. Ειδικά όταν κάποιος υπολογίσει τις ενέργειες που έχει κάνει η Ρωσία στη Βαλτική και στα βαλκανικά κράτη για τη διασφάλιση των συνόρων της, αυτά που ζητάει η Βρετανία στην Αίγυπτο είναι ελάχιστης σημασίας»²⁴⁸.

Μετά την αποχώρηση της Βρετανίας από την Παλαιστίνη και την επακόλουθη ίδρυση του Κράτους του Ισραήλ το 1948, οι στρατιωτικές δυνάμεις που διατηρούσε εκεί μεταφέρθηκαν στις βρετανικές βάσεις στην Αίγυπτο. Ως αποτέλεσμα, το 1948, οι αμυντικοί σχεδιασμοί του Ηνωμένου Βασιλείου προσαρμόστηκαν αναλόγως, με βασική ιδέα ενεργείας ότι η περιοχή της Μέσης Ανατολής είχε τεράστια αξία τόσο στρατηγικά όσο και οικονομικά και παρόλα τα προβλήματα σε Παλαιστίνη και Αίγυπτο έπρεπε να ασκηθεί στενός έλεγχος της περιοχής²⁴⁹. Μέχρι και το 1950, Λονδίνο και Ουάσιγκτον είχαν διαφορετικές αντιλήψεις ως προς τη σημασία και τον αντίκτυπο της Μέσης Ανατολής για τη δυτική ασφάλεια. Πρώτο πεδίο διαφοράς πολιτικής και αντίληψης μεταξύ Λονδίνου και Ουάσιγκτον ήταν το μέλλον της βρετανικής παρουσίας στην Παλαιστίνη και η δημιουργία του κράτους του Ισραήλ²⁵⁰.

Το μεν Λονδίνο, για τα δικά του συμφέροντα, θεωρούσε την περιοχή ως εξέχουσας σημασίας και κατέτασσε τη Μέση Ανατολή αμέσως μετά την προστασία της επικράτειάς του στη Βρετανία²⁵¹, η δε Ουάσιγκτον κατέτασσε τη Μέση Ανατολή τρίτη κατά σειρά, έχοντας ως προτεραιότητα την προστασία της Βρετανίας και της Δυτικής Ευρώπης. Με την ίδρυση του NATO, τον Απρίλιο του 1949, και την εξέλιξη των διαβουλεύσεων των ιδρυτικών του κρατών για τη δομή και διάθεση δυνάμεων της συμμαχίας, οι ΗΠΑ έδωσαν έμφαση στην ασφάλεια της Δυτικής Ευρώπης και Άπω Ανατολής, αφήνοντας έτσι την περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου υπό την ευθύνη της Βρετανίας²⁵².

²⁴⁸ TNA CAB 129/10/24 Revision of Anglo-Egyptian Treaty.

²⁴⁹ Devereux 1990, 75.

²⁵⁰ Louis & Stookey 1986.

²⁵¹ Louis & Stookey 1986, 2.

²⁵² Devereux 1990, 24.

Επιπρόσθετα, το Λονδίνο θεωρούσε ότι η ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, άνηκε στη σφαίρα της δικής του ευθύνης και ότι μπορούσε να αποφασίζει μονομερώς για θέματα που αφορούσαν την περιοχή²⁵³. Όπως σημειώνει ο Walton, για να γίνει αντιληπτή η επίπτωση που είχε η κλιμάκωση του ψυχρού πολέμου με την παρακμή της βρετανικής αυτοκρατορίας είναι κρίσιμης σημασίας η κατανόηση των ετών 1947-1948, αφού την περίοδο αυτή κορυφώθηκε το χάσμα μεταξύ της Δύσης και της Σοβιετικής Ένωσης και συνέβη η πρώτη σημαντική απώλεια αποικίας της Βρετανίας, ήτοι της Ινδίας. Ακολούθησαν, η ανεξαρτητοποίηση της Βιρμανίας και της Κεϋλάνης, η αποχώρηση από την Παλαιστίνη και η επακόλουθη ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους του Ισραήλ. Το μέγεθος των απωλεσθεισών αποικιών για τη Βρετανία ήταν χωρίς προηγούμενο, αφού μόνη της η Ινδία αποτελούσε τα ¾ του συνόλου των υπηκόων της βρετανικής αυτοκρατορίας²⁵⁴. Όσο εμπεδωνόταν και κλιμακωνόταν ο Ψυχρός Πόλεμος, η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από τις αποικίες του, δημιούργησε την ανησυχία στο Whitehall, ότι ενδεχόμενη άτακτη αποχώρηση της Βρετανίας από τις αποικίες της θα δημιουργούσε κενό εξουσίας που δυνατόν να καλυπτόταν από τη Σοβιετική Ένωση²⁵⁵.

Αυτού του είδους η ανάλυση ευρισκόταν σε όλες τις ενδοκυβερνητικές και ενδο-υπηρεσιακές συζητήσεις στο Λονδίνο ειδικά ως προς τις συνέπειες που θα είχε η αποχώρηση της Βρετανίας από τις αποικίες της. Στα χρόνια που θα ακολουθούσαν θα αποτελούσε βασική παράμετρο της βρετανικής ανάλυσης, ως μια προσπάθεια για λήψη υποστήριξης των ΗΠΑ για την καταστολή διάφορων ανταποικιακών κινημάτων που όμως, στην πραγματικότητα δεν είχαν καμία σχέση με τη σοβιετική απειλή²⁵⁶.

Όπως υποστηρίζει ο Walton,²⁵⁷ η κρατούσα υπόθεση εργασίας στις δύο πλευρές του Ατλαντικού ήταν ότι η Σοβιετική Ένωση και η Κίνα εργάζονταν με στόχο να καταστήσουν αποικίες της Βρετανίας σε δικά τους κράτη - δορυφόρους. Η πραγματικότητα όμως, όπως υποστηρίζει ο Walton, ήταν ότι αυτή η υπόθεση δεν σχετιζόταν με την πραγματικότητα αφού στην πράξη μόνο η περίπτωση της Μαλάγιας αφορούσε αποικία της Βρετανίας της οποίας το κίνημα ταυτιζόταν με τον κομμουνισμό. Όλες οι άλλες μεταπολεμικές

²⁵³ Στο ίδιο, 19.

²⁵⁴ Walton 2014, 114.

²⁵⁵ Στο ίδιο, 115.

²⁵⁶ Στο ίδιο.

²⁵⁷ Στο ίδιο, 334.

αντιαποικιακές εξεγέρσεις, σε Παλαιστίνη, Κένυα και Κύπρο, έγιναν από ριζοσπαστικά, εθνικά κινήματα και όχι από κινήματα που είχαν τη στήριξη ή έφεση στον κομμουνισμό²⁵⁸.

Η αποχώρηση της Βρετανίας από την Ινδία το 1947 και η εκκίνηση της διαδικασίας της εκκαθάρισης της Αυτοκρατορίας ήταν επίσης, κινητήριοι μοχλοί άσκησης πίεσης στο πολιτικό κατεστημένο του Λονδίνου, για διατήρηση, κατ' ελάχιστο της βρετανικής πρωτοκαθεδρίας στη Μέση Ανατολή και αποφυγή αποσύνθεσης της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και της Κοινοπολιτείας της. Όπως υποστηρίζει ο Devereux, η αποχώρηση της Βρετανίας από την Ινδία έριξε το κέντρο βάρους της Βρετανίας στη στρατηγική σημασία της διατήρησης της Μέσης Ανατολής και ότι τα ίδια επιχειρήματα περί της ανάγκης διαφύλαξης της διαδρομής προς την Ινδία χρησιμοποιήθηκαν για τη Μέση Ανατολή μετά το 1947²⁵⁹.

Η άτακτη αποχώρηση από την Ινδία, με τη διχοτόμηση που επιβλήθηκε μήνες πριν από την προγραμματισμένη παράδοση της εξουσίας, ή όπως την χαρακτήρισε ο Winston Churchill "Operation Scuttle"²⁶⁰ άφησε τα πολιτικά κατάλοιπα της, ειδικά σε ότι αφορούσε μελλοντικές συζητήσεις εντός της Βουλής τα επόμενα χρόνια για την ενδεχόμενη αποχώρηση της Βρετανίας από άλλες αποικίες και περιοχές, περιλαμβανομένων του Σουέζ και της Κύπρου. Χαρακτηριστικά, ο Churchill²⁶¹, σε ομιλία του στη Βουλή των Κοινοτήτων, εκ μέρους της αντιπολίτευσης, στο πλαίσιο συζήτησης και ψηφοφορίας για την πολιτική της κυβέρνησης στην Ινδία και την πρόθεση για πλήρη αποχώρηση και παραχώρηση αυτόκυβέρνησης, εξέφρασε τη θλίψη του για την πτωτική πορεία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, παρά τα όσα προσέφερε στην ανθρωπότητα. Προειδοποίησε το σώμα, ότι κανείς δεν μπορεί να υπερασπιστεί τη Βρετανία όταν ευρίσκεται εναντίον του ίδιου του εαυτού της και κάλεσε σε εγρήγορση για αντιμετώπιση των μελλοντικών κινδύνων που θα έρχονταν μετά την αποχώρηση της Βρετανίας από την Ανατολή. Όταν ο Churchill επανήλθε εκ νέου στην εξουσία το 1951, η αποικιακή πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης, με αιχμή του δόρατος, το μέλλον της βρετανικής παρουσίας στην Αίγυπτο, οδήγησε στην εφαρμογή μιας πιο παραδοσιακής προσέγγισης υπό τον φόβο της κατάρρευσης της αυτοκρατορίας

²⁵⁸ Στο ίδιο.

²⁵⁹ Devereux 1989.

²⁶⁰ Walton 2014, 114.

²⁶¹ House of Commons Debate, India (Government Policy), 06 March 1947, vol. 434, 663-776.

και της αίγλης της Βρετανίας. Τα λόγια του Churchill²⁶² το 1941 ότι η απώλεια της Αιγύπτου και της Μέσης Ανατολής θα αποτελέσουν καταστροφή τεραστίων διαστάσεων για τη Βρετανία, με εξαίρεση την επιτυχή εισβολή και κατάληψη της ίδιας της Βρετανίας θα συνέχιζαν να διέπνεαν την περιφερειακή πολιτική του Λονδίνου στην περιοχή.

Επιστρέφοντας στην περίοδο προ του 1950 και σε ότι αφορούσε την προσέγγιση και πολιτική της εργατικής κυβέρνησης του Clement Attlee για τη Μέση Ανατολή, αυτή επικεντρώθηκε στο να διατηρηθεί ο βρετανικός έλεγχος της περιοχής μέσω συνομολόγησης διμερών συμφωνιών και άτυπων διευθετήσεων με τα κράτη της περιοχής με τα οποία η Βρετανία διατηρούσε, όπως υποστηρίζει ο Newsinger²⁶³ πελατειακές σχέσεις. Μέσω αυτής της προσπάθειας επιδιωκόταν η εξασφάλιση αφενός της διαίωνισης της βρετανικής στρατιωτικής παρουσίας στην περιοχή και αφετέρου η διασφάλιση των οικονομικών και εμπορικών συμφερόντων του Λονδίνου με έμφαση στην προμήθεια πετρελαίου για τις ανάγκες της δοκιμαζόμενης βρετανικής οικονομίας, κυριότερα στην εκμετάλλευση των πλεονεκτικών συμφωνιών που διατηρούσε με το Ιράκ, το Ιράν και το Κουβέιτ. Ωστόσο, το πεδίο αυτό μεταβλήθηκε σύντομα, λόγω της επιθετικής προσέγγισης των ΗΠΑ και του ανταγωνισμού μεταξύ Σαουδικής Αραβίας με τα γειτονικά κράτη της περιοχής του Κόλπου.

Πιο συγκεκριμένος για τις βρετανικές προθέσεις συνεργασίας με κράτη της περιοχής, παρουσιάσθηκε ενώπιον της Βουλής των Κοινοτήτων, ο υπουργός Εξωτερικών Ernest Bevin²⁶⁴, στις 22 Ιανουαρίου 1948, όπου στο πλαίσιο ευρύτερης συζήτησης για την εξωτερική πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου, υποστήριξε ότι η Βρετανία επιδίωκε να συνεχίσει τις προσπάθειες για τη δημιουργία ενός συστήματος συνεργασίας στους τομείς της οικονομίας και κοινωνικών θεμάτων με συνοδευτική αρμοδιότητα για την αμοιβαία κοινή άμυνα. Περαιτέρω, ο Bevin σημείωσε ότι είχε εξηγήσει σε αξιωματούχους των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης τη σημασία της Μέσης Ανατολής ως ζωτικού παράγοντα για τη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης όπως επίσης και ότι η περιοχή αποτελεί τη γραμμή ζωής της Βρετανικής Κοινοπολιτείας. Ο Bevin δεν προχώρησε σε αξιολόγηση των πιο πάνω

²⁶² Tunzelmann 2016, 17.

²⁶³ Newsinger 2015, 5.

²⁶⁴ House of Commons Debate, Foreign Affairs, 22 January 1948, vol. 446, 383-517.

δηλώσεών του, αναφέροντας ότι κανείς δεν αμφισβήτησε αυτές τις επιδιώξεις και θέσεις της Βρετανίας και συνεπώς είναι αποδεκτές από όλους.

Ο Bevin, σε συντονισμό και συνεργασία με τον πρωθυπουργό της Βρετανίας Clement Attlee, επιχείρησε να εφαρμόσει μια ισοζυγισμένη προσέγγιση για το μέλλον της Μέσης Ανατολής, στοχεύοντας στον συγκερασμό των οικονομικών και ενεργειακών αναγκών της χώρας του και στη διάσωση της ηγεμονικής πολιτικής και στρατιωτικής παρουσίας της Βρετανίας στην περιοχή. Στο όραμα του Bevin, οι χώρες της Μέσης Ανατολής θα συνεργάζονταν με τη Βρετανία για επίτευξη αμοιβαίου οφέλους, είτε προς οικονομική ανάπτυξη είτε για στρατιωτική συνεργασία με στόχο την ανάσχεση της σοβιετικής απειλής. Για την εφαρμογή της πολιτικής του επιχείρησε να συνδυάσει πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά κίνητρα έτσι ώστε να διατηρηθεί η εικόνα και αντίληψη της Βρετανίας ως ισχυρής δύναμης²⁶⁵.

2.7. Αναζητώντας διέξοδο: Η περιφερειακή πολιτική ασφάλειας της Βρετανίας για τη Μέση Ανατολή μετά το 1945

Η περίοδος αμέσως μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου αποτέλεσε για τη Βρετανία μια περίοδο προσπάθειας διατήρησης της σημαίνουσας θέσης και στρατηγικής πρωτοκαθεδρίας της στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, συμβάλλοντας έτσι στη μεταπολεμική ανάκαμψη της χώρας και διατήρηση του καθεστώτος της ως παγκόσμιας δύναμης²⁶⁶. Αμφότερες οι κυβερνήσεις του Εργατικού και Συντηρητικού Κόμματος της Βρετανίας την περίοδο 1945-1960 αντιμετώπιζαν την περιοχή με ιδιαίτερη προσοχή για τα βρετανικά στρατηγικά και αμυντικά συμφέροντα. Μέχρι το 1950 η Βρετανία θεωρούσε τη Μέση Ανατολή ως την πιο σημαντική και στρατηγική περιοχή μετά την ίδια την επικράτειά της²⁶⁷. Αυτή η προσπάθεια, όπως ήδη αναφέρθηκε πιο πάνω, είχε ως βασική πολιτική τη σύναψη διάφορων διμερών συμφωνιών μεταξύ της Βρετανίας και των κρατών της περιοχής, όπως αυτή εκφράστηκε από τον υπουργό Εξωτερικών Ernest Bevin²⁶⁸.

²⁶⁵ Louis & Stookey 1986, 2-3.

²⁶⁶ Devereux 1989; Hatzivassiliou 2009.

²⁶⁷ Στο ίδιο.

²⁶⁸ Hurewitz 1989.

Η προσπάθεια αυτή του Bevin, στόχο είχε τη δημιουργία κοινότητας συμφερόντων μεταξύ της Βρετανίας και των κρατών της περιοχής, αναπτύσσοντας αφενός τους διμερείς οικονομικούς και εμπορικούς δεσμούς και αφετέρου μειώνοντας διμερείς εντάσεις που αφορούσαν τη στρατιωτική παρουσία της Βρετανίας στις χώρες αυτές²⁶⁹. Η διεθνιστική και σοσιαλιστική σχολή σκέψης της εργατικής κυβέρνησης του Clement Attlee, την οποία προσπάθησε να εφαρμόσει στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή ο Bevin, είχε ως στόχο την οικονομική ανάπτυξη σε συνδυασμό με την περιφερειακή και αμυντική αναδιοργάνωση της Μέσης Ανατολής υπό την αιγίδα της Βρετανίας²⁷⁰. Ο Bevin θεωρούσε πως η Βρετανία θα μπορούσε να στηριχθεί πάνω στο ανθρώπινο δυναμικό από τα κράτη της Μέσης Ανατολής (αφού η Βρετανία απώλεσε τη δεξαμενή της Ινδίας) στη βάση κοινών αμυντικών συμφωνιών, έτσι ώστε να δημιουργείτο μια ενιαία στρατιωτική δύναμη στη Μέση Ανατολή. Μάλιστα, ο Bevin παρουσίασε το παράδειγμα της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, αντιμετώπιζε όλες τις διαφορετικές φυλές και εθνότητες με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, με αποτέλεσμα να έχει στη διάθεσή της μια τεράστια και ενιαία στρατιωτική δύναμη²⁷¹.

Όπως συμπληρώνει ο Louis, τα θεμέλια της στρατηγικής του Bevin για τη διατήρηση της βρετανικής θέσης ισχύος στην περιοχή στηρίζονταν στη δυνατότητα συνομολόγησης συμφωνιών και σύναψης ξεχωριστών συμμαχιών με την Αίγυπτο, το Ιράκ και την Υπεριορδανία που θα αναγνωρίζονταν, στο πλαίσιο αυτών των συμφωνιών, ως ανεξάρτητα και κυρίαρχα κράτη και ισότιμα μέρη των συμφωνιών²⁷². Στον απόηχο της απώλειας των Ινδιών, στόχος του Bevin, όπως ο ίδιος υποστήριξε στον Attlee, ήταν η ανάπτυξη της Μέσης Ανατολής ως παραγωγικής περιοχής που θα βοηθούσε τη βρετανική οικονομία για κάλυψη του κενού που δημιούργησε η απώλεια της Ινδίας²⁷³.

Η προσέγγιση της εργατικής κυβέρνησης που ανέλαβε την εξουσία στη Βρετανία το 1945, ερχόταν όμως σε σύγκρουση με το παραδοσιακό στρατιωτικό κατεστημένο που βασιζόταν στη διατήρηση της περιφερειακής ισχύος και επιρροής της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Η αρχική προσέγγιση του πρωθυπουργού Attlee, για τη μη

²⁶⁹ Owen 1998, 8-9.

²⁷⁰ Στο ίδιο, 6.

²⁷¹ Louis 1984, 106.

²⁷² Στο ίδιο.

²⁷³ Owen 1998, 6.

χρησιμότητα διατήρησης μεγάλης φυσικής στρατιωτικής παρουσίας και οι απόψεις του ότι η ασφάλεια της περιοχής της Μέσης Ανατολής και γενικότερα η παγκόσμια ασφάλεια και σταθερότητα έπρεπε να αναληφθεί από τον νεοσύστατο Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με τους σχεδιασμούς και απόψεις των επιτελών του Υπουργείου Άμυνας της Βρετανίας²⁷⁴.

Ο Attlee κατά τη διάρκεια των ετών 1945-1947, προτού οριστικοποιηθεί η πρώτη ολοκληρωμένη και περιεκτική αμυντική πολιτική του Ηνωμένου Βασιλείου το 1947²⁷⁵, είχε θέσει ενώπιον τόσο του Υπουργικού Συμβουλίου όσο και στους ανώτατους επιτελείς του Υπουργείου Άμυνας μη παραδοσιακές προσεγγίσεις. Σε αρκετές περιπτώσεις ο τότε πρωθυπουργός του Ηνωμένου Βασιλείου εξέφραζε την ανάγκη επικέντρωσης στην οικονομική βιωσιμότητα της Βρετανίας και έμφασης στην αποτελεσματική λειτουργία του διεθνούς συστήματος με κεντρικό πυλώνα τον ΟΗΕ, ακόμη και αν αυτό σήμαινε την αποχώρηση της χώρας από περιοχές που διατηρούσε ως αποικίες²⁷⁶.

Ο Attlee δεν αποδεχόταν εκ προοιμίου, την ανάγκη διατήρησης περιοχών και ερεισμάτων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσόγειου και αμφισβήτησε τα επιχειρήματα των σχεδιαστών άμυνας και επιτελών του Υπουργείου Άμυνας για την ανάγκη προστασίας των θαλάσσιων οδών της Μεσογείου και διατήρησης εκτεταμένης στρατιωτικής παρουσίας στην περιοχή, προτάσσοντας ως αντεπιχείρημα ότι η ασφάλεια της συγκεκριμένης περιοχής αποτελούσε συλλογική ευθύνη της διεθνούς κοινότητας μέσω του ΟΗΕ. Χαρακτηριστικά, σε σημείωμα που αφορούσε το μέλλον των ιταλικών αποικιών, ο Attlee προς τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου την 1 Σεπτεμβρίου 1945 ανάμεσα σε άλλα υποστήριξε ότι η βρετανική αυτοκρατορία μπορεί να αμυνθεί και προστατευθεί μόνο διαμέσου της ιδιότητάς της ως μέλους του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και αν δεν το αποδέχονταν αυτό, καλύτερα να το πουν ανοιχτά. Αν ο νέος Οργανισμός καταστεί πραγματικότητα, πρόσθετε ο Attlee, δεν θα απασχολεί κανέναν ποιος κατέχει την Κυρηναική, τη Σομαλία ή ποιος ελέγχει τη διώρυγα του Σουέζ.

²⁷⁴ Cohen 1998, 24.

²⁷⁵ Περισσότερα για την αμυντική πολιτική Βρετανίας σε σχέση με την Κύπρο την περίοδο 1945-1950 βλ. Hatzivassiliou 2009, 1146-1154.

²⁷⁶ Mckay 2016, 28.

Ακολούθως ο Attlee τόνισε τα εξής: «Αν ο νέος Οργανισμός δεν γίνει πραγματικότητα, τότε καλύτερα να προβληματιστούμε για την άμυνα της Αγγλίας, διότι αν δεν είμαστε σε θέση να υπερασπιστούμε την πατρίδα μας, δεν θα έχει σημασία καμία στρατηγική θέση οπουδήποτε αλλού. Περαιτέρω, δεν βλέπω κανένα πιθανό πλεονέκτημα για την ανάληψη οποιουδήποτε ρόλου σε αυτές τις περιοχές, αφού εμπεριέχουν την προοπτική κόστους»²⁷⁷. Ο Attlee κατέληξε με την εκτίμηση ότι όσο περισσότερα κάνει η Βρετανία για αυτές τις περιοχές τόσο πιο γρήγορα θα προκύψουν αιτήματα για αυτοκυβέρνηση, υπογραμμίζοντας ότι ήδη η Βρετανία είχε ενώπιόν της αρκετά τέτοιου είδους περίπλοκα προβλήματα.²⁷⁸

Όπως υποστηρίζει ο Julian Lewis, οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων είχαν εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη από τον Attlee. Κατά την ανταλλαγή απόψεων και σημειωμάτων, οι επιτελείς του Υπουργείου Άμυνας όχι μόνο διατήρησαν την αρχική τους στάση και προσέγγιση για τη στρατηγική σημασία της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου για τη Βρετανία, αλλά την ενδυνάμωσαν με την προσθήκη νέων, και ανά περιπτώσεις καινοφανών ή ευφάνταστων επιχειρημάτων. Ειδικότερα, οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων έκριναν σκόπιμο να υποδείξουν ότι μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου μεταξύ της Δύσης και της Σοβιετικής Ένωσης, η Μέση Ανατολή ήταν μια περιοχή όπου η σοβιετική επέκταση και διείδυση ήταν ιδιαίτερα εύκολη και ότι με ενδεχόμενη αποχώρηση της Βρετανίας το κενό εξουσίας που θα δημιουργείτο θα καλυπτόταν τάχιστα. Σε μια τέτοια περίπτωση, σύμφωνα με τους επιτελείς, η Σοβιετική Ένωση θα ήταν σε θέση να στερήσει στις δυνάμεις της Δύσης σημαντικά αποθέματα πετρελαίου και πρόσβαση σε βάσεις και εγκαταστάσεις επιφέροντας καίριο πλήγμα για την ασφάλεια της Κοινοπολιτείας²⁷⁹.

Η περίοδος μέχρι και τις απαρχές του 1950 αποτέλεσε για τη Βρετανία περίοδο προσαρμογής στα νέα διεθνή δεδομένα και αποσαφήνισης της στρατηγικής θέσης και προτεραιοτήτων της σε διεθνές αλλά κυρίως σε περιφερειακό επίπεδο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1940 οι στρατιωτικοί και αμυντικοί επιτελείς του Υπουργείου Άμυνας είχαν πείσει την πολιτική

²⁷⁷ TNA CAB 129/1/44 Future of the Italian Colonies.

²⁷⁸ Στο ίδιο.

²⁷⁹ Lewis 1988, 325.

ηγεσία της χώρας για τη σημασία και πρωτοκαθεδρία της περιοχής της Μέσης Ανατολής για την ασφάλεια και αμυντική στρατηγική της Βρετανίας και όπως υποστηρίζει ο Χατζηβασιλείου την διετία 1945-1947 η περιφερειακή σημασία της Κύπρου στην περιοχή είχε καταστεί πιο σημαντική από τους Αρχηγούς των Επιτελείων των Ενόπλων Δυνάμεων στο Whitehall²⁸⁰. Όμως η Βρετανία αντιμετώπιζε δύο ζητήματα: πρώτον την ανάγκη ταύτισης των συμφερόντων της με τις ΗΠΑ και τη δέσμευση αμερικανικών δυνάμεων για την άμυνα της Μέσης Ανατολής και δεύτερον την επιδείνωση της βρετανικής στρατιωτικής παρουσίας στην Αίγυπτο και δη για τον έλεγχο της διώρυγας του Σουέζ και το αδιέξοδο στις διαπραγματεύσεις της με την Αίγυπτο.

Με την προοπτική μη θετικής κατάληξης στις διμερείς διαπραγματεύσεις και διαβουλεύσεις Βρετανίας-Αιγύπτου (Anglo-Egyptian Defence cooperation) για το μέλλον της παρουσίας βρετανικών στρατευμάτων στην Αίγυπτο²⁸¹, το Λονδίνο διαφοροποίησε τη στρατηγική του. Στόχος ήταν η διαιώνιση της παραμονής της Βρετανίας στην Αίγυπτο μέσω της συμμετοχής της Αιγύπτου σε περιφερειακό σύστημα ή οργανισμό άμυνας για την ασφάλεια της Μέσης Ανατολής. Η ανάπτυξη και επένδυση της Βρετανίας στην Αίγυπτο, που κορυφώθηκε την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου με την ικανότητα φιλοξενίας χερσαίων, ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων, εγκαταστάσεων επικοινωνιών, μεταφορικών υποδομών, εγκαταστάσεων υπηρεσιών υποστήριξης, αποθηκών φύλαξης υλικού και εξοπλισμού, προϋπόθεταν την απρόσκοπτη διατήρησή τους για τις στρατηγικές ανάγκες της Βρετανίας στην περιοχή²⁸².

Οι προσπάθειες του υπουργού Εξωτερικών Bevin, κατά την περίοδο 1945-1950, για συνομολόγηση αριθμού διμερών συμφωνιών που αποσκοπούσαν στη διατήρηση του ηγετικού ρόλου της Βρετανίας στην περιοχή, κυρίως με την Αίγυπτο και το Ιράκ, δεν τελεσφόρησαν. Σε ό,τι αφορούσε ειδικά την Αίγυπτο, διαδοχικές προσπάθειες επαναδιαπραγμάτευσης της αγγλοαιγυπτιακής Συμφωνίας του 1936 οδηγούνταν συνεχώς σε αδιέξοδο, αφού το Κάιρο ήταν σταθερό και αταλάντευτο στην πρόταξη της πλήρους αποχώρησης των βρετανικών στρατευμάτων και βάσεων από τη χώρα ως προαπαιτούμενο για τη διαπραγμάτευση. Το Ιράκ επίσης αρνήθηκε το 1948 να

²⁸⁰ Hatzivassiliou 2009, 1149.

²⁸¹ Στο ίδιο, 1150.

²⁸² Hurewitz 1989, 24-25.

συμφωνήσει σε αναθεώρηση των όρων της συνθήκης συνεργασίας που διατηρούσε με τη Βρετανία. Οι πιο πάνω εξελίξεις, και ιδίως ο κίνδυνος να χαθεί η βρετανική στρατιωτική παρουσία στην Αίγυπτο και ο συνεπακόλουθος έλεγχος της διώρυγας του Σουέζ, οδήγησαν το Λονδίνο σε αναπροσαρμογή της τακτικής του.

2.8. Η διατήρηση του κύρους και προβολής περιφερειακής ισχύος της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο στην πρώιμη ψυχροπολεμική περίοδο

Το γενικότερο ζήτημα της προβολής ισχύος, εξυπηρέτησης εθνικών συμφερόντων και διατήρησης κύρους στην εξωτερική και αμυντική πολιτική της Βρετανίας υπήρχε εμποτισμένο σε κείμενα στρατηγικής, διπλωματικά σημειώματα και σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Το Λονδίνο έπρεπε να διαχειρισθεί την επικοινωνιακή διάσταση της μεταβαλλόμενης πολιτικής του και σταδιακής αποχώρησης από την περιοχή ούτως ώστε να διατηρήσει την αντίληψη ότι παραμένει μεγάλη, ισχυρή και υπολογίσιμη δύναμη. Για σκοπούς ορισμού και ερμηνείας του όρου μεγάλη δύναμη, στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, έχει υιοθετηθεί η ανάλυση του John J. Mearsheimer, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι μεγάλες δυνάμεις καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό στη βάση της στρατιωτικής τους δυνατότητας και ότι για να θεωρείται κάποια χώρα ως μεγάλη δύναμη θα πρέπει να διαθέτει επαρκείς στρατιωτικές δυνατότητες και μέσα για τη διεξαγωγή και αντιμετώπιση μεγάλης κλίμακας συμβατικού πολέμου εναντίον του πιο ισχυρού κράτους στον κόσμο²⁸³.

Για σκοπούς ορισμού της έννοια του κύρους (prestige) στις διεθνείς σχέσεις²⁸⁴ έχει υιοθετηθεί η προσέγγιση του Robert Gilpin, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο όρος ισοδυναμεί με την αντίληψη που υπάρχει για ένα κράτος, ειδικότερα για το εύρος της στρατιωτικής του δύναμης και ισχύος²⁸⁵. Περαιτέρω, ο Gilpin θεωρεί ότι ενώ η έννοια της ισχύος περιλαμβάνει τις οικονομικές, στρατιωτικές και άλλες συναφείς δυνατότητες ενός κράτους, το κύρος έχει να κάνει με την αντίληψη που διατηρούν άλλα κράτη σε σχέση με τις δυνατότητες και ικανότητες του κράτους να ασκήσει με αξιοπιστία αυτή τη δύναμη, για επίτευξη των επιδιώξεων και σκοπών του²⁸⁶. Ο Gilpin, συναφώς, συμπεραίνει ότι στο

²⁸³ Mearsheimer 2014, 5; Wight 1978, 41-53.

²⁸⁴ Περισσότερα για την έννοια του κύρους στις διεθνείς σχέσεις βλ. Khong Foong 2019.

²⁸⁵ Gilpin 1981, 31.

²⁸⁶ Στο ίδιο.

πεδίο των διεθνών σχέσεων η αντίληψη για το διεθνές κύρος ενός κράτους αποτελεί ενδεχομένως πιο σημαντικό στοιχείο από τη δύναμη και διαθέσιμη ισχύ²⁸⁷.

Όπως υποστήριξε ο εκ των κυριότερων εκπροσώπων της αγγλικής σχολής²⁸⁸ σκέψης για τη θεωρία των διεθνών σχέσεων, Martin Wight, στο έργο του *Power Politics*²⁸⁹, οι ιδέες του σεβασμού και κύρους είναι έννοιες αλληλένδετες. Ο Wight συμπλήρωσε ότι η έννοια του διεθνούς κύρους είναι στενά συνδεδεμένη με την ισχύ με συνέπεια να μπορεί να χαρακτηρίζεται ως άσκηση επιρροής. Ο Wight κατέληξε στο συμπέρασμα ότι στην απουσία της ισχύος και δύναμης δεν μπορεί να υπάρξει προβολή του κύρους.

Επιπρόσθετα, ο Wight²⁹⁰ υποστήριξε τη σημασία της διατήρησης του κύρους και της προβολής ισχύος για την εξωτερική πολιτική με την παρουσίαση των απόψεων του ιστορικού και ενός εκ των κυριότερων θεωρητικών της κλασικής ρεαλιστικής σχολής σκέψης στις διεθνείς σχέσεις, E. H. Carr, από την ομιλία που έδωσε το 1937 με τίτλο 'Britain as a Mediterranean Power', σχετικά με τη σημασία της Μεσογείου για τη Βρετανία την περίοδο του μεσοπολέμου. Όπως, λοιπόν, υποστήριξε ο E.H. Carr στη συγκεκριμένη ομιλία του, το κύρος σημαίνει την αναγνώριση της δύναμης και ισχύος από τους ξένους²⁹¹. «Το κύρος, που κάποιος μπορεί να χλευάζουν και να θεωρούν ότι δεν είναι σημαντικό, σημαίνει την αναγνώριση της δύναμής σου, που μπορεί να κάνει εφικτή την επίτευξη των στόχων σου χωρίς να χρειαστεί να κάνεις χρήση των δυνάμεων σου», κατέληξε ο Carr²⁹².

Σε γενικότερο πλαίσιο, η σύνδεση του ζητήματος της διατήρησης του διεθνούς κύρους, αίγλης και προβολής ισχύος της Βρετανίας στην περιοχή ήταν έντονο στη διαδικασία σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων. Συχνά, επιχειρήματα που είχαν να κάνουν με τις πιο πάνω παραμέτρους βρίσκονται ανάμεσα σε υπηρεσιακά σημειώματα.

²⁸⁷ Στο ίδιο.

²⁸⁸ Περισσότερα για την αγγλική σχολή της θεωρίας των διεθνών σχέσεων, βλ. Buzan 2001; Grader 1988; Jones 1981. Οι κυριότεροι εκφραστές της αγγλικής σχολής της θεωρίας των διεθνών σχέσεων θεωρούνται οι Wight (1991) και Bull (1977).

²⁸⁹ Wight 1978, 97.

²⁹⁰ Στο ίδιο, 98. Όπως περιλαμβάνεται σε πρωτότυπη έκδοση Carr 1937, 10. Επί του ιδίου θέματος, βλ. επίσης Nicolson 1937.

²⁹¹ Στο ίδιο.

²⁹² Στο ίδιο.

Τον Σεπτέμβριο του 1945 με σημείωμα που υποβλήθηκε στο Υπουργικό Συμβούλιο με θέμα τη θέση της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή, τονιζόταν ότι το κύρος της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή ήταν σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα όπως και οι διμερείς σχέσεις με τα κράτη και τους ηγέτες της περιοχής. Ωστόσο, σημειωνόταν ότι σε περίπτωση που το Λονδίνο εφάρμοζε πολιτικές που θα το έφεραν σε αντίθεση με τον αραβικό κόσμο υπήρχε σοβαρό ενδεχόμενο ρήξης των σχέσεων και απώλειας εμπιστοσύνης, με αποτέλεσμα την υπονόμηση της θέσης της Βρετανίας και τον τερματισμό της συνεργασίας στην περιοχή, όπου στηρίζονταν τα συμφέροντα της βρετανικής αυτοκρατορίας²⁹³.

Ο Sir Orme Sargent, τον Μάρτιο του 1946, όταν κατείχε τη θέση του μόνιμου υφυπουργού του Foreign Office, υποστήριξε ότι η θέση της Βρετανίας ως παγκόσμιας δύναμης και συνεπώς ως μεγάλης δύναμης εξαρτάται από τη διατήρηση της θέσης της στη Μεσόγειο, τόσο για στρατηγικούς σκοπούς, αλλά και για πολιτικούς λόγους. Σύμφωνα με τον Sargent, η Μεσόγειος αποτελούσε περιοχή ζωτικής σημασίας διότι λειτουργούσε ως σύνδεσμος της Βρετανίας με την Ανατολή, και αν η Βρετανία την εγκατέλειπε στην παρούσα φάση θα την αντικαθιστούσε η Σοβιετική Ένωση, με ανυπολόγιστες συνέπειες στην Ιταλία, Ισπανία και Αυστρία²⁹⁴.

Ο Ernest Bevin, επίσης με τη σειρά του, έδωσε τον δικό του ορισμό και συσχετισμό για τον ρόλο της Βρετανίας ως μεγάλης δύναμης, αντλώντας επιρροή, κύρος και ισχύ από την παρουσία της στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Όπως υποστήριξε σε σημείωμά του στις αρχές του 1946, η παρουσία της Βρετανίας στη Μεσόγειο εξυπηρετούσε ακόμη έναν σκοπό πέραν των στρατιωτικών λόγων που ήταν αναμφιβόλως ζωτικής σημασίας για τη θέση της Βρετανίας ως μεγάλης δύναμης. Η Μεσόγειος, κατά τον Bevin, είναι «η περιοχή μέσω της οποίας ασκούμε επιρροή στη Νότια Ευρώπη, όντας το μαλακό υπογάστριο της Γαλλίας, Ιταλίας, Γιουγκοσλαβίας, Ελλάδας και Τουρκίας. Χωρίς τη φυσική παρουσία μας στη Μεσόγειο, δεν θα μπορεί να ασκηθεί επαρκής επιρροή σε αυτά τα κράτη και θα αποτελέσουν εύκολο στόχο για να τεθούν στη σφαίρα επιρροής του σοβιετικού ολοκληρωτισμού, όπως έγινε με τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης»²⁹⁵. Ο Bevin κατέληγε με την προειδοποίηση ότι, αν γίνει αυτό, τότε η Βρετανία θα χάσει τη θέση

²⁹³ TNA CAB129/2/24 Middle East Policy.

²⁹⁴ Holland 2013, 351; Holland 2009.

²⁹⁵ TNA CAB 131/2, DO 46/40 Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs.

της στη Μέση Ανατολή, περιλαμβανομένης της πρόσβασής της στο πετρέλαιο από το Ιράκ που αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά πλεονεκτήματα της Βρετανίας²⁹⁶.

Οι πολιτικές που ακολούθησε η Βρετανία, είτε λόγω οικονομικής αναγκαιότητας είτε λόγω αδυναμίας συναγωνισμού με τις ΗΠΑ, επέβαλαν όπως το Λονδίνο διατηρήσει την προβολή ισχύος του και τα ζωτικά του συμφέροντα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ο υπουργός Εξωτερικών Bevin, καθόλη τη διάρκεια της θητείας του ήταν ιδιαίτερα ανήσυχος για τη διαφύλαξη του διεθνούς κύρους και εικόνας της Βρετανίας με στόχο τη διατήρηση της επιρροής της, ανάμεσα σε άλλα, σε διεθνείς διασκέψεις²⁹⁷. Όπως υποστηρίζει ο Michael Cohen η ίδια η Βρετανία αντιλαμβάνονταν ότι η στρατηγική της για τη Μέση Ανατολή ενείχε το στοιχείο της παραπλάνησης, αφού το Λονδίνο προσπαθούσε να ισορροπήσει για να διατηρήσει μια εύθραυστη εικόνα και πολιτική πρόσοψη, για να καλύψει την αδυναμία στρατιωτικής και αμυντικής κάλυψης και επακόλουθης οπισθοχώρησης και αποχώρησής της από την περιοχή²⁹⁸. Κατά συνέπεια, υπήρχε ζήτημα διαχείρισης της αξιοπιστίας της Βρετανίας για τη στρατιωτική και αμυντική προστασία της περιοχής της Μέσης Ανατολής σύμφωνα με τις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει. Όπως και πάλι αναφέρει ο Cohen, σε τέτοιο βαθμό τύγγχανε αμφισβήτησης η ικανότητα και δυνατότητα της Βρετανίας να διατηρήσει τη στρατιωτική και αμυντική υπεροχή της στην περιοχή, που ήταν πιο σημαντικό για τους σχεδιαστές της αμυντικής πολιτικής στο Λονδίνο να εφευρίσκουν λόγους για διαιώνιση της παραμονής της Βρετανίας και, παρά το ότι η χώρα δεν είχε την απαιτούμενη ισχύ, να προβάλλεται και να διατηρείται η εικόνα της βρετανικής ισχύος στην περιοχή²⁹⁹.

Το ζήτημα της εικόνας και προβολής της στρατιωτικής ισχύος της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και του αντίκτυπου που θα είχε στη χώρα ως παγκόσμιας δύναμης, απασχολούσε και την ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων. Οι αρχηγοί των Επιτελείων σημείωναν τον Νοέμβριο του 1949 ότι «η Βρετανία παραμένει σήμερα μια παγκόσμια δύναμη, με σημαντικές ευθύνες και αρμοδιότητες. Πιστεύουμε ότι, η προνομιακή μας σχέση με τις ΗΠΑ και η προσοχή που η τελευταία δίδει στις απόψεις μας για ζητήματα στρατηγικής και για τις ανάγκες μας, σχετίζονται άμεσα με την παρουσία μας στη Μέση Ανατολή και όσα

²⁹⁶ Στο ίδιο.

²⁹⁷ McKay 2016, 146.

²⁹⁸ Cohen 2005, 33.

²⁹⁹ Στο ίδιο.

αυτή συνεπάγεται. Αν παραχωρήσουμε τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής και τις ευθύνες που αναλογούν, αυτομάτως θα αποποιηθούμε της θέσεώς μας ως παγκόσμιας δύναμης, με αναπόφευκτες στρατηγικές και οικονομικές συνέπειες. Θα γίνουμε όπως οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις και θα τυγχάνουμε της ίδιας αντιμετώπισης από τις ΗΠΑ. Πρέπει να βρούμε τον τρόπο διατήρησης της παρουσίας μας στη Μέση Ανατολή και της άμυνάς της με δικά μας μέσα, σε περίπτωση πολέμου εναντίον της Ρωσίας».³⁰⁰ Το ζήτημα αυτό ήταν άμεσα συνυφασμένο με τη διατήρηση της περιφερειακής ηγεμονίας της Βρετανίας στην περιοχή και της ικανότητάς της να αποδείξει ότι είχε τις στρατιωτικές δυνατότητες να διασφαλίσει την ασφάλεια και άμυνα της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου σε περίπτωση νέου πολέμου.

2.9. Η κοινοπολιτειακή διάσταση της περιφερειακής αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή

Η κατανόηση της σημασίας που είχε η Μέση Ανατολή για την Κοινοπολιτεία, καθώς επίσης και η ρητορική που άρχισε τότε να αναπτύσσεται για την εμπλοκή της Κοινοπολιτείας για την προάσπιση της ασφάλειας και άμυνας κρατών της Μέσης Ανατολής, αποτελούσαν στόχους του Λονδίνου, για να αναδείξει αφενός τον δυνητικά διεθνή του ρόλο και αφετέρου να καρπωθεί και χρεωθεί τη γεωπολιτική ευθύνη διατήρησης της ασφάλειας της Μέσης Ανατολής. Η κοινοπολιτειακή διάσταση που αναδείκνυε το Λονδίνο, ερχόταν να καλύψει το κενό και τη διστακτικότητα των ΗΠΑ να συνεισφέρουν ή να δεσμεύσουν στρατιωτικές δυνάμεις στην περιοχή της Μέσης Ανατολής³⁰¹. Επιπρόσθετα, για τους σκοπούς της αμυντικής σχεδίασης του Ηνωμένου Βασιλείου και των ΗΠΑ, η Μέση Ανατολή χαρακτηριζόταν ως περιοχή ευθύνης της βρετανικής Κοινοπολιτείας, που σήμαινε ότι σε περίπτωση πολέμου, τα κράτη της θα πολεμούσαν ως ένα ενιαίο σύνολο, όπως ακριβώς στους δύο παγκόσμιους πολέμους όπου στρατεύματα από κράτη της Κοινοπολιτείας όπως την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία συνέδραμαν τις βρετανικές δυνάμεις.³⁰² Όπως υποστηρίζει ο Devereux, το Foreign Office προσπαθούσε να αποδείξει στις ΗΠΑ ότι η Βρετανία και τα κράτη της Κοινοπολιτείας ήταν πρόθυμα και ικανά να υπερασπιστούν τη Μέση Ανατολή, παρά το γεγονός ότι οι ΗΠΑ δεν ήταν πρόθυμες να δεσμεύσουν δυνάμεις για την προστασία της³⁰³.

³⁰⁰ Louis 1986, 270.

³⁰¹ Devereux 1990, 75.

³⁰² Στο ίδιο.

³⁰³ Στο ίδιο, 81.

Η σημασία διατήρησης των στρατιωτικών βάσεων και φυσικής παρουσίας της Βρετανίας, από το Γιβραλτάρ μέχρι τη Σιγκαπούρη, σύμφωνα με τον Gwendolen³⁰⁴, περνούσε διαμέσου τεσσάρων γεωγραφικών περιοχών του Ατλαντικού, της Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, του δυτικού Ινδικού Ωκεανού και του νοτιοδυτικού Ειρηνικού. Αυτό σήμαινε ότι για να μπορεί το βρετανικό ναυτικό να εκμεταλλεύεται αυτές τις βάσεις, χρειαζόταν η αλληλεγγύη και στενή πολιτική και στρατιωτική συνεργασία των κρατών της Κοινοπολιτείας τόσο με τη Βρετανία όσο και η ευθυγράμμιση των συμφερόντων τους με αυτά των ΗΠΑ³⁰⁵. Ως αποτέλεσμα του πολέμου και της συνεργασίας που ξεκίνησε να αναπτύσσεται, τα κράτη που απάρτιζαν τότε την Κοινοπολιτεία δημιούργησαν στενούς δεσμούς συνεργασίας με τις ΗΠΑ όσο ποτέ άλλοτε στο παρελθόν³⁰⁶.

Τα κράτη της Κοινοπολιτείας, ειδικά οι Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία και Καναδάς, ξεκίνησαν αμέσως μετά την έναρξη του Ψυχρού πολέμου, τη συνεργασία με τις ΗΠΑ για θέματα πληροφοριών (intelligence) και αντικατασκοπείας. Ταυτόχρονα, την περίοδο 1948-1950, η Βρετανία επιχείρησε να λάβει τη στήριξη των παλαιών κρατών της λευκής Κοινοπολιτείας για συνεισφορά στρατιωτικών δυνάμεων για την άμυνα και ασφάλεια της Μέσης Ανατολής.

Παρενθετικά, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι την πρώτη περίοδο του ψυχρού πολέμου, η βρετανική Κοινοπολιτεία αναθεωρήθηκε και μετασχηματίστηκε. Με την ανεξαρτητοποίηση της Ινδίας και του Πακιστάν, η Κοινοπολιτεία μετεξελίχθηκε, μέσω της Διακήρυξης του Λονδίνου, τον Απρίλιο του 1949, από τη βρετανική Κοινοπολιτεία στην Κοινοπολιτεία των Εθνών. Όπως υποστήριξε ο πρώην γενικός γραμματέας της Κοινοπολιτείας Don McKinnon³⁰⁷, η βρετανική Κοινοπολιτεία πέθανε το 1949, ως αποτέλεσμα της ανεξαρτησίας της Ινδίας και τη θέση της πήρε μια καινούργια ένωση κρατών – μελών, τα οποία είχαν ισότιμο καθεστώς³⁰⁸. Μέσω αυτής της ρύθμισης, που

³⁰⁴ Gwendolen 1956, 141.

³⁰⁵ Στο ίδιο.

³⁰⁶ Mansergh 1948.

³⁰⁷ Ομιλία πρώην γενικού γραμματέα Κοινοπολιτείας Rt Hon Don McKinnon, "The Modern Commonwealth – challenges in the 21st Century", 12 November 2007, London School of Economics London, 1, (http://www.lse.ac.uk/assets/richmedia/channels/publicLecturesAndEvents/transcripts/20071111_DonMcKinnon_tr.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 2 Ιανουαρίου 2019).

³⁰⁸ Περισσότερα για την ανάπτυξη και μετεξέλιξη της Κοινοπολιτείας, βλ. Hall 1953; Conway 1957; Schneider 1958; Howel 2016; Evriviades 2018.

επέτρεψε τη συμμετοχή των δημοκρατιών της Ινδίας και του Πακιστάν στον οργανισμό μετά την ανεξαρτησία τους, τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία του πολυμερούς, διακρατικού οργανισμού που σήμερα αριθμεί 53 κράτη μέλη και μόνιμη γραμματεία με έδρα το Λονδίνο και μέλη όχι αποκλειστικά κράτη που στο παρελθόν ήταν μέρη της βρετανικής αυτοκρατορίας, αλλά και κράτη που στο παρελθόν ήταν αποικίες της Γερμανίας ή χώρες με γαλλόφωνη παράδοση³⁰⁹.

Κατά συνέπεια, το κέντρο βάρους της στρατηγικής παρουσίας της Βρετανίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, μεταφέρθηκε στη διατήρηση των ερεισμάτων του Λονδίνου στην Αίγυπτο που προέρχονταν από τη συμφωνία Βρετανίας-Αιγύπτου του 1936, που προνοούσε την παραμονή στρατού. Η κορωνίδα της βρετανικής στρατηγικής για την περιοχή της Μέσης Ανατολής προνοούσε τον έλεγχο της Αιγύπτου και της περιοχής της διώρυγας του Σουέζ. Όπως σημειώνει ο Devereux³¹⁰ για το ζήτημα της Αιγύπτου, το ζήτημα για τη Βρετανία αφορούσε αφενός την άμυνα του συνόλου της περιοχής της Μέσης Ανατολής και αφετέρου τη συσχέτιση του με τη δυνατότητα αποτελεσματικής άμυνας της Αυτοκρατορίας και της Κοινοπολιτείας, αφού το μέλλον της Αιγύπτου επηρέαζε άμεσα τα πιο πάνω αλληλένδετα ζητήματα.

Το διάστημα από το 1948 μέχρι το 1954, έτος που υπογράφηκε η τελευταία αγγλοαιγυπτιακή Συμφωνία, η ανάλυση και ο αμυντικός / στρατιωτικός σχεδιασμός των επιτελών της Βρετανίας για τη Μέση Ανατολή, χρειάστηκε να προσαρμοσθεί με τις διεθνείς και περιφερειακές εξελίξεις που αφορούσαν διαχείριση κρίσεων και ένοπλων εξεγέρσεων στις αποικίες της. Σε διεθνές επίπεδο αξίζει να σημειωθούν εξελίξεις όπως η έναρξη του πολέμου στην Κορέα, τον Ιούνιο του 1950, η πρόοδος στις διαβουλεύσεις για την εγκαθίδρυση στρατιωτικών δομών και αμυντικής συνεργασίας εντός του NATO και το συνεπαγόμενο οικονομικό κόστος. Το διάστημα 1948-1954 οι εξεγέρσεις στη Μαλάγια και την Κένυα, δημιούργησαν επιπρόσθετες στρατιωτικές και αμυντικές ανάγκες και δαπάνες, γεγονός που προκάλεσε φθορά στην ήδη δοκιμαζόμενη βρετανική οικονομία της εποχής. Το κόστος της διατήρησης της διεθνούς εμπλοκής και παρουσίας της Βρετανίας έφθανε

³⁰⁹ Rt Hon Don McKinnon, "The Modern Commonwealth – challenges in the 21st Century", 12 November 2007, London School of Economics London, (<https://soundcloud.com/lsepodcasts/the-modern-commonwealth>, ημερομηνία πρόσβασης 2 Ιανουαρίου 2019).

³¹⁰ Devereux 1990, 24-25.

το έτος 1949-1950 τα 760 εκατομμύρια λίρες, που αποτελούσε το 20% του ετήσιου συνολικού προϋπολογισμού του κράτους³¹¹.

Ο πιο άμεσος αντίκτυπος για την Κύπρο ήταν ότι ήδη, από το 1950, το Λονδίνο είχε ξεκινήσει την προετοιμασία σχεδίων για το ενδεχόμενο πλήρους αποχώρησης από την Αίγυπτο, το 1956, όπως προνοούσε η Συνθήκη του 1936. Σε αυτή την ενέργεια, συνέτεινε η εκλογή του κόμματος Wafd υπό του Nahas Pasha στην εξουσία της Αιγύπτου, το οποίο επέμενε στην ανάγκη πλήρους αποχώρησης των βρετανικών στρατευμάτων από τη χώρα ως προϋπόθεση για συζήτηση μελλοντικής στρατιωτικής σχέσης Βρετανίας-Αιγύπτου.

Οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων του Ηνωμένου Βασιλείου εξέτασαν τον Σεπτέμβριο του 1950 διάφορες εναλλακτικές επιλογές για πιθανή μετεγκατάσταση των βρετανικών δυνάμεων που είχαν ως στρατηγείο την Αίγυπτο. Οι εναλλακτικές επιλογές που τέθηκαν κατά τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν το Ισραήλ και η Κύπρος, για την οποία η πρόβλεψη των αρχηγών των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν ότι θα χρειαζόταν περίοδος πέντε ετών με κόστος 50 εκατομμυρίων λιρών για τη δημιουργία των αναγκαίων υποδομών και εγκαταστάσεων. Αποκλείστηκαν επίσης, η Κυρηναική, η Δυτική Αφρική, ο Περσικός Κόλπος και η Τουρκία είτε λόγω ασύμφουρου οικονομικού κόστους είτε λόγω απόστασης³¹². Η Αίγυπτος παράμενε η προτιμητέα και επιθυμητή επιλογή για την παραμονή του περιφερειακού στρατηγείου της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και προς αυτό το στόχο κινήθηκε η βρετανική αμυντική διπλωματία και εξωτερική πολιτική τους αμέσως επόμενους μήνες, προτού, το Υπουργικό Συμβούλιο της Βρετανίας στις 3 Δεκεμβρίου 1952, έλαβε την οριστική απόφαση για μετακίνηση της διοίκησης του στρατηγείου Μέσης Ανατολής από το Σουέζ στην Κύπρο³¹³.

Κατ' αντιστοιχία επαναλήφθηκε η συζήτηση της περιόδου 1937-1939 για την εναλλακτική εγκατάσταση του κέντρου βάρους των βρετανικών δυνάμεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής εκτός Αιγύπτου. Όπως και τότε, η Κύπρος ήταν ανάμεσα στις επιλογές, με υποβολή συγκεκριμένων σχεδίων και προϋπολογισμών για τη δημιουργία των δυνητικά αναγκαίων στρατιωτικών, αμυντικών, διοικητικών και υποστηρικτικών υποδομών, αλλά

³¹¹ Στο ίδιο, 37.

³¹² TNA DEFE 4/35/142 Minutes of Meeting Number 142 of 1950..

³¹³ Stephanidis 1999, 127.

και πάλι υπερίσχυσε η εμμονή της Βρετανίας για παραμονή στην Αίγυπτο για τη διατήρηση του άμεσου ελέγχου της διώρυγας του Σουέζ προτού οι συνθήκες επί του εδάφους το επιβάλουν.

2.10. Ο ανταγωνισμός της Βρετανίας με άλλα κράτη για τον περιφερειακό στρατηγικό έλεγχο της περιοχής της Μέσης Ανατολής μετά το 1945

Η ιστορική εξέλιξη της Μέσης Ανατολής ως θέατρο συγκρούσεων και αντιμαχόμενων συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, έφερε τις Βρετανία και Γαλλία να διατηρούν σημαντικά ερείσματα και να ανταγωνίζονται υπογείως η μια την άλλη για επικράτηση στην περιοχή³¹⁴. Ο νέος παίκτης που προστέθηκε στην εξίσωση μετά το 1945, ήταν οι ΗΠΑ. Πιο κάτω θα παρουσιασθούν οι κυριότερες διαφορές αντίληψης και προσέγγισης, κυρίως μεταξύ της Βρετανίας και των ΗΠΑ³¹⁵.

Επιγραμματικά, σε ό,τι αφορά, πρώτα, την πολιτική και εμπλοκή της Γαλλίας³¹⁶ στην περιοχή, αξίζει να σημειωθεί ότι, όπως έχει διαπιστωθεί από πρότερες έρευνες και μελέτες, η Βρετανία και η Γαλλία είχαν ιδιαίτερα επιθετική στάση έναντι των αντίστοιχων συμφερόντων τους στη Μέση Ανατολή³¹⁷. Οι δύο χώρες πριν ακόμη λήξει ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος ανταγωνίζονταν η μια την άλλη στην περιοχή της Λεβαντίνης³¹⁸. Σε ευρύτερο πλαίσιο η Γαλλία θεωρούσε ότι μετά το τέλος το Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου οι περιοχές της Συρίας και Λιβάνου αποτελούσαν ζώνες αποκλειστικής γαλλικής επιρροής³¹⁹.

Η Γαλλία, όπως ήταν σε θέση να γνωρίζουν οι υπηρεσίες ασφάλειας και μυστικών υπηρεσιών της Βρετανίας MI5 και MI6, από τα τέλη του 1944 και στις αρχές του 1945, υπονόμει και υποδαύλιζε το αντιβρετανικό κίνημα στην Παλαιστίνη παρέχοντας πρόσβαση σε οπλισμό και χρηματοδότηση στις παραστρατιωτικές σιωνιστικές

³¹⁴ Περισσότερα για το γενικότερο θέμα ανταγωνισμού ΗΠΑ, Βρετανίας και Γαλλίας σε περιοχή Μέσης Ανατολής σε Barr 2011; Mearsheimer 2014; Barr 2018; Howard 2016.

³¹⁵ Ειδικότερα για σχέσεις Βρετανίας-ΗΠΑ στην περιοχή, βλ. Louis & Bull 1986.

³¹⁶ Περισσότερα για πολιτική Γαλλίας, βλ. Khoury 1987.

³¹⁷ Περισσότερα για τις διαφωνίες μεταξύ Γαλλίας και Βρετανίας μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου στη Μέση Ανατολή, βλ. Ντε Γκώλ 1967, 769-821 και Howard 2016.

³¹⁸ Περισσότερα για τις ιστορική αντιπαράθεση Γαλλίας-Βρετανίας στην περιοχή βλ. Howard 2016, 1-23.

³¹⁹ Howard 2016, 2.

οργανώσεις Irgun και Stern Gang³²⁰ που αντιμάχονταν τη βρετανική διοίκηση στην Παλαιστίνη και υποστήριζαν την ίδρυση ανεξάρτητου εβραϊκού κράτους³²¹. Οι πληροφορίες που είχε λάβει η Βρετανία από κλειστές πηγές υποστήριζαν ότι Γάλλοι αξιωματούχοι που ήταν στην περιοχή της Λεβαντίνης συνεργάζονταν υπογείως για την πώληση οπλισμού στην εβραϊκή Hagana με στόχο τη δημιουργία κλίματος ταραχών και συγκρούσεων εντός της Παλαιστίνης³²².

Ο Edward Grigg³²³, στον οποίο έγινε αναφορά νωρίτερα, παρέθεσε τις πιο κάτω εκτιμήσεις στο Υπουργικό Συμβούλιο της Βρετανίας, τον Ιούλιο του 1945, με τη βαρύτητα που είχε η αντίληψή του επί του εδάφους, ως υπουργός Μέσης Ανατολής με έδρα το Κάιρο, για τις προοπτικές μεταπολεμικής συνεργασίας Βρετανίας-Γαλλίας στην περιοχή, τονίζοντας ότι δεν υπάρχει χώρος στη Μέση Ανατολή για γαλλική και βρετανική σφαίρα επιρροής. Είναι ανώφελο, σημείωσε ο Grigg, να υποστηρίξουμε όπως η Γαλλία διατηρήσει ειδική θέση στην περιοχή, αφού τα γεγονότα και οι ενέργειές της, το έχουν καταστήσει αδύνατο. Προφανώς, έχοντας γνώση των διαφορών μεταξύ των δυο κρατών, συμπλήρωνε ότι αντί συνεργασίας η Γαλλία πάντα έβλεπε τη Βρετανία με καχυποψία και απαρέσκεια και ότι το ενδιαφέρον που έχει δείξει η Γαλλία στη Λεβαντίνη θα ενισχυθεί αν της επιτραπεί να συνεχίσει τη διασπορά της επιρροής της στο βρετανικό σύστημα ασφάλειας στη Μέση Ανατολή. Η σύσταση του Grigg ήταν ότι η Βρετανία δεν μπορούσε να συνέχιζε να υποστήριζε τα γαλλικά αιτήματα στη Λεβαντίνη χωρίς στο τέλος να πλήρωνε η ίδια βαρύ κόστος³²⁴.

Τις σοβαρές διαφωνίες και τα εκ διαμέτρου αντίθετα συμφέροντα της Γαλλίας και Βρετανίας στην περιοχή κατέγραψε και ο ίδιος ο Στρατηγός Charles De Gaulle³²⁵ στα Απομνημονεύματά του, κάνοντας τη διάγνωση ότι μόλις τερματιζόταν η ηχώ των κανονιών η Βρετανία προετοιμαζόταν για να αναλάβει τον πολιτικό έλεγχο της Μέσης Ανατολής.

³²⁰ Περισσότερα για τη δράση των οργανώσεων Stern Gang και Irgun/IZL στην Παλαιστίνη κατά την περίοδο της βρετανικής διοίκησης, βλ. φακέλους υπηρεσιών ασφάλειας MI5 και MI6 στα Εθνικά Αρχεία HB TNA KV 3/447 Jewish terrorist activities in the Middle East. Βλ. επίσης, Menachem 1978. Η πλήρης ονομασία της οργάνωσης ήταν Irgun Zvai Leumi (IZL) που στα εβραϊκά σήμαινε Εθνική Στρατιωτική Οργάνωση.

³²¹ Barr 2011, 2-4, 286-294.

³²² Στο ίδιο.

³²³ TNA CAB 66/67/5 Imperial Security in the Middle East.

³²⁴ Στο ίδιο.

³²⁵ Ντε Γκώλ 1967, 769- 771.

Όπως σημείωνε ο De Gaulle³²⁶: «Ανάμεσα στις εθνικές φιλοδοξίες, που εμφανίζονταν σε ολόκληρο τον κόσμο μετά τη σύρραξη, υπήρχε και αυτή των Βρετανών, που ήθελαν να κυριαρχήσουν στην Ανατολή. Πόσες φορές δεν είχα δει τούτη με όλο πάθος φιλοδοξία έτοιμη να ξεπεράσει τα επιτρεπτά όρια! Με το τέλος του πολέμου στην Ευρώπη, η ευκαιρία είχε δοθεί. Η εισβολή και οι συνέπειές της είχαν εξαντλήσει όλες τις δυνάμεις της καταπονημένης Γαλλίας. Όσο για τους Άραβες, μια πολιτική εύστροφη όσο και δαπανηρή, είχε κάνει πολλούς από τους ηγέτες τους πρόσφορους στις αγγλικές επιρροές. Τέλος, στο παζάρι της Γιάλτας ο Τσώρτσιλ είχε πετύχει να πείσει τον Ρούσβελτ και τον Στάλιν να του αφήσουν ελεύθερα τα χέρια στη Δαμασκό και στη Βηρυτό». Η Βρετανία στην προσπάθειά της να εξοβελίσει τη Γαλλία από τις περιοχές που ασκούσε επιρροή, ήτοι σε Συρία και Λίβανο, εξώθησε να έρθουν σε σύγκρουση η Ουάσιγκτον με το Παρίσι.

Η δυσπιστία που δημιουργήθηκε μεταξύ Γαλλίας και Βρετανίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια μετά το 1945. Χαρακτηριστικό δείγμα η τοποθέτηση του υπουργού Εξωτερικών της Βρετανίας Ernest Bevin³²⁷ τον Οκτώβριο του 1949 στο Υπουργικό Συμβούλιο σχετικά με τη στάση της Γαλλίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπου υποστήριξε ότι η Γαλλία θεωρούσε ότι η βρετανική πολιτική στην περιοχή από το 1942 και μετά αποτελούσε τον κύριο λόγο απώλειας της θέσης της στα κράτη της Λεβαντίνης και ότι αντίκρουζε με μεγάλη καχυποψία οποιαδήποτε κίνηση της Βρετανίας για συνεργασία με τη Συρία και τον Λίβανο για θέματα ασφάλειας. Ο Bevin σημείωνε ότι η Γαλλία διατηρούσε πολιτική δυσπιστίας και καχυποψίας έναντι της Βρετανίας στην περιοχή και προσπαθούσε μέσω μηχανορραφιών και μυστικής δράσης να υπονομεύσει τη θέση της.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για αυτό το ζήτημα έχουν τα έγγραφα από το προσωπικό αρχείο του πρώτου επικεφαλής της Υπηρεσίας Ασφάλειας και Πληροφοριών³²⁸ του Λιβάνου (“Sûreté General”), Emir Farid Chehab³²⁹, ο οποίος είχε επίσης προϋπηρεσία στον τομέα αντικατασκοπείας την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Ο λόγος, σύμφωνα με τον Chehab, που η κοινή γνώμη στη Συρία, μετά το 1945, είχε μετακινηθεί υπέρ της Βρετανίας

³²⁶ Στο ίδιο, 775.

³²⁷ TNA CAB/129/37/9 The Middle East.

³²⁸ Karam 2018.

³²⁹ Η ψηφιακή συλλογή του προσωπικού αρχείου του Emir Farid Chehab ευρίσκεται διαθέσιμη στο Wilson Centre (<https://digitalarchive.wilsoncenter.org>) και η έντυπη συλλογή στο St Anthony's College, Oxford.

και εναντίον της Γαλλίας ήταν ότι η Βρετανία είχε κατορθώσει τα προηγούμενα χρόνια να αναδειχθεί ως η δύναμη που έσωσε τη Συρία από την αποικιακή σφαίρα της Γαλλίας, επιβεβαιώνοντας τη θέση του De Gaulle για δαπανηρή βρετανική πολιτική. Επίσης, υπήρχε η πίστη ότι με την παροχή χρηματοδότησης που δόθηκε μέσω του βρετανικού στρατού υποστηρίχθηκε το αίτημα κύκλων για ανεξαρτητοποίηση της Συρίας από τη γαλλική επιρροή³³⁰. Σημειώνεται ότι ο Chehab μετά την υπηρεσία του στην Sûreté General από το 1959 μέχρι την αφυπηρέτησή του τοποθετήθηκε ως πρέσβης του Λιβάνου σε κράτη της Αφρικής. Το 1965 τοποθετήθηκε στην Πρεσβεία του Λιβάνου στη Λευκωσία μέχρι και την αφυπηρέτησή του, το 1969.

Παράλληλα, την περίοδο προς το τέλος της δεκαετίας του 1940, η Σοβιετική Ένωση επεδείκνυε ενδιαφέρον για τη λήψη πληροφόρησης για τις σχεδιαζόμενες αμυντικές και στρατιωτικές εγκαταστάσεις που πιθανόν να δημιουργούνται στην Κύπρο. Όπως κατέγραψε ο τότε επικεφαλής της Υπηρεσίας Ασφάλειας και Πληροφοριών του Λιβάνου Farid Chehab, σε σημείωμά του ημερομηνίας 23 Απριλίου 1949, «η ρωσική δραστηριότητα σε σχέση με την Κύπρο για τη λήψη συγκεκριμένων πληροφοριών αναφορικά με την ανάπτυξη στρατιωτικών και αμυντικών προετοιμασιών από τις βρετανικές αρχές στο νησί αυξήθηκε³³¹». Σύμφωνα με τον Chehab, οι Ρώσοι συνεργάζονταν και λάμβαναν τις ζητούμενες πληροφορίες από το Κομμουνιστικό Κόμμα της Κύπρου, και ότι προς τον σκοπό αυτό, κλιμάκιο της υπηρεσίας μυστικών πληροφοριών στην Πρεσβεία της Σοβιετικής Ένωσης στον Λίβανο, ανάμενε τις επόμενες ημέρες στη Βηρυτό αντιπροσωπεία από στελέχη του ΑΚΕΛ για την παροχή πληροφοριών³³².

Γεγονός αποτελούσε ότι κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου οι ΗΠΑ και η Βρετανία είχαν ιδιαίτερα στενή συνεργασία, συντονισμό και ανταλλαγή πληροφοριών, οπλικών συστημάτων, αμυντικού σχεδιασμού και διεξήγαγαν από κοινού επιχειρήσεις. Η έννοια της λεγόμενης ειδικής σχέσης, απότοκο αυτής της συνεργασίας την περίοδο μέχρι

³³⁰ Emir Farid Chehab Collection, Report by France's Minister Plenipotentiary in Damascus to Beirut and Egypt, February 1949, GB165-0384, Box 12, File 9/12, Middle East Centre Archive, St Antony's College, Oxford.

Διαθέσιμο σε σύνδεσμο <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/176085>.

³³¹ Emir Farid Chehab Collection, Report on Soviet Activities in Cyprus, April 1949, GB165-0384, Box 1, File 32/1, Middle East Centre Archive, St Antony's College, Oxford. Διαθέσιμο σε σύνδεσμο <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/119832>.

³³² Στο ίδιο.

το 1945 μεταξύ των δύο κρατών, αναπτύχθηκε κυρίως από τη βρετανική πλευρά σε μια προσπάθεια να μεγιστοποιήσει την επιρροή της στις ΗΠΑ την επόμενη μέρα του πολέμου³³³.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι ΗΠΑ είχαν καθορίσει ότι δεν επρόκειτο να διαθέσουν στρατεύματα για επιχειρήσεις που θα ήθελε η Βρετανία με σκοπό την ανακατάληψη περιοχών της βρετανικής αυτοκρατορίας που είχαν καταληφθεί από τις δυνάμεις του Άξονα. Ο Churchill διατηρούσε την ανησυχία ότι σε περίπτωση που ο στρατός των ΗΠΑ απελευθέρωνε βρετανικές αποικίες, ειδικά στην περιοχή του Ειρηνικού Ωκεανού, αυτές δεν θα επιστρέφονταν πίσω στη Βρετανία³³⁴. Αντίκρυζε με καχυποψία τη δράση του Γραφείου Στρατηγικών Υπηρεσιών (Office of Strategic Services-OSS³³⁵) όπως ονομαζόταν η υπηρεσία που προϋπήρχε της δημιουργίας της CIA, στην περιοχή του Ειρηνικού και της Άπω Ανατολής, φοβούμενος ότι οι ΗΠΑ υπογείως στήριζαν δυνάμεις που αντιμάχονταν τη βρετανική κυριαρχία³³⁶.

Περαιτέρω, κατά τη διάρκεια του πολέμου Βρετανοί αξιωματούχοι εξέφραζαν τη δυσφορία τους για τον τρόπο αντιμετώπισης της Βρετανίας από τις ΗΠΑ. Όπως καταγράφει η Schake, το 1944 ο Eden εξέφραζε παράπονα για το ότι οι ΗΠΑ προέβαλαν μια υπερεκτιμημένη εικόνα της στρατιωτικής συμβολής τους στην πολεμική προσπάθεια, ενώ το 1945 ο επιτετραμμένος στην Πρεσβεία της Βρετανίας στην Ουάσιγκτον, John Balfour, κατέγραψε ότι η Βρετανία μετά το πέρας του πολέμου «αναμενόταν να λάβει τη θέση του νεαρού συνεργάτη των ΗΠΑ γύρω από την τροχιά της ισχύος που θα είναι κάτω από την αιγίδα των ΗΠΑ»³³⁷.

Η φθίνουσα πορεία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και η ανάδειξη των ΗΠΑ ως της παγκόσμιας υπερδύναμης είχε τις περιφερειακές της συνέπειες στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Όσο το Ηνωμένο Βασίλειο, αναγκαστικά, λόγω της δεινής του οικονομικής θέσης, αποχωρούσε από παραδοσιακές αποικίες, το

³³³ Schake 2017, 255-256.

³³⁴ Στο ίδιο.

³³⁵ Office for Strategic Services (OSS) ήταν η υπηρεσία που προϋπήρχε της CIA στις ΗΠΑ, βλ. Davis Heaps 1998.

³³⁶ Aldrich & Cormac 2017, 126-130.

³³⁷ Στο ίδιο.

κρίσιμο στοίχημα για το Λονδίνο ήταν η διατήρηση του στρατηγικού του ρόλου στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, αφού η συγκεκριμένη περιοχή αποτελούσε την κύρια πηγή προβολής διεθνούς ισχύος³³⁸. Μια περιοχή που απέκτησε στρατηγική σημασία, λόγω της εξάρτησης του Ηνωμένου Βασιλείου για την εισαγωγή πετρελαίου από τις χώρες της Μέσης Ανατολής, διαμέσου των θαλάσσιων εμπορικών οδών της διώρυγας του Σουέζ και της Ανατολικής Μεσογείου.

Σε αυτό τον περιφερειακό ρόλο που προσπαθούσε να ασκήσει το Ηνωμένο Βασίλειο στη Μέση Ανατολή, εμφανίστηκαν οι ΗΠΑ, γεγονός που δημιούργησε στρατηγική ανισορροπία και επέφερε αμφισβήτηση στην πρωτοκαθεδρία του Ηνωμένου Βασιλείου στην περιοχή. Ανάμεσα σε άλλους παράγοντες για τους οποίους οι ΗΠΑ επέδειξαν ενδιαφέρον για τη Μέση Ανατολή ήταν τα κοιτάσματα πετρελαίου στην περιοχή. Όπως υποστηρίζει ο Kermit Roosevelt, τα εν λόγω κοιτάσματα και αποθέματα πετρελαίου, με ορθολογιστική ανάπτυξη θα συνέβαλλαν στην οικονομική ανάπτυξη και κάλυψη των ενεργειακών αναγκών των βιομηχανιών της Ευρώπης, συντείνοντας στην επιτυχία των στόχων του Σχεδίου Marshall για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.³³⁹

Αυτός ο περιφερειακός ανταγωνισμός στη Μέση Ανατολή, επηρέασε και την περί Κύπρου αντίληψη κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950, η οποία αποτέλεσε μια μεταβατική δεκαετία προσαρμογής του διεθνούς συστήματος με τη δημιουργία των διαφόρων διεθνών οργανισμών και περιφερειακών συνεργασιών και σχηματισμών. Με κάθε στρατηγική αναδίπλωση του Ηνωμένου Βασιλείου από την ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, η στρατηγική χρησιμότητα της Κύπρου αυξανόταν σταδιακά, ειδικά την πρώτη πενταετία του 1950, όταν το Ηνωμένο Βασίλειο είτε έχανε ερείσματα, είτε αποχωρούσε από αποικίες, είτε είχε εκ διαμέτρου αντίθετες επιδιώξεις και αντικρουόμενα συμφέροντα με τις ΗΠΑ στην περιοχή. Σε ότι αφορούσε τον ρόλο του Λονδίνου στη Μέση Ανατολή, η Ουάσιγκτον αντιλαμβανόταν ότι το Ηνωμένο Βασίλειο προσπαθούσε να περιορίσει τις απώλειες ερεισμάτων και αποικιών, και κυρίως να διαχειρισθεί το κύρος που είχε ως αυτοκρατορία και κραταιά ναυτική δύναμη.

³³⁸ Louis & Stookey 1986, 3.

³³⁹ Roosevelt 1948, 8-9.

Ταυτόχρονα όμως, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και στις απαρχές της δεκαετίας του 1950, οι ΗΠΑ απέκτησαν σημαντική επιρροή και ρόλο στη Μέση Ανατολή και τον Αραβικό Κόλπο, που παραδοσιακά ελεγχόταν από το Λονδίνο³⁴⁰. Αυτό ήταν αποτέλεσμα αφενός της οικονομικής στενότητας του Ηνωμένου Βασιλείου στη μεταπολεμική πραγματικότητα και αφετέρου της εμπλοκής ΗΠΑ με την προώθηση των πετρελαϊκών και επιχειρηματικών συμφερόντων της³⁴¹. Ειδικότερα, η αναδυόμενη εμπλοκή και ο ρόλος των ΗΠΑ στα κράτη της Μέσης Ανατολής στη μεταπολεμική περίοδο, δημιούργησε καχυποψία και ανησυχία στο Λονδίνο, σε σημείο που διπλωματικές αποστολές και αντιπροσωπείες του Ηνωμένου Βασιλείου σε κράτη της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, έθεταν εμπόδια στη συνολολόγηση διμερών συμφωνιών των ΗΠΑ με κράτη της περιοχής, όπως την Αίγυπτο, Ελλάδα, Ιράν, Σαουδική Αραβία κ.α., στους τομείς της αεροπορικής συνεργασίας και παροχής της πέμπτης ελευθερίας σε αεροπορικές εταιρείες από τις ΗΠΑ³⁴².

Το State Department με σημείωμα που ετοιμάστηκε για τον πρόεδρο Truman τον Οκτώβριο του 1945, κατέγραφε τις κύριες παραμέτρους της μεταπολεμικής εποχής και της ανάγκης όπως οι ΗΠΑ ενδιαφερθούν για την περιοχή λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφική σημασία της περιοχής και των φυσικών πόρων, και δη του πετρελαίου που διέθετε, στο σταυροδρόμι των θαλασσιών και εναέριων διαδρομών μεταξύ Δύσης και Ανατολής. Στο ίδιο σημείωμα, το State Department επέκρινε ιδιαίτερα τη Βρετανία και τη Γαλλία για τον τρόπο άσκησης της πολιτικής τους στην περιοχή αναφέροντας ότι και οι δύο χώρες, μετά τον τελευταίο Μεγάλο πόλεμο, είχαν σφαίρες επιρροής στην Εγγύς Ανατολή αλλά απέτυχαν να λάβουν επαρκή μέτρα για την ευημερία των τοπικών πληθυσμών, οι οποίοι παρέμεναν σε ανέχεια και αμάθεια. Η εισήγηση του State Department προς τον πρόεδρο των ΗΠΑ ήταν όπως η όποια μελλοντική εμπλοκή των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή, λόγω της μείωσης της ισχύος της Βρετανίας και της Γαλλίας, να βασιζόταν πάνω στην πολιτική, εκπαιδευτική και οικονομική ανάπτυξη των τοπικών πληθυσμών και όχι για την

³⁴⁰ Devereux 1990, 9.

³⁴¹ Σε ό,τι αφορά την οικονομική κατάσταση του Ηνωμένου Βασιλείου και την εξάρτηση από τις ΗΠΑ, βλ. FRUS, 1945, The British Commonwealth, The Far East, vol. VI, Document 43.

³⁴² Βλ. FRUS, 1945, The Near East and Africa, vol. VIII, Document 40; FRUS, 1945, The Near East and Africa, vol. VIII, Document 950.

εξυπηρέτηση των στενών και άμεσων και βραχυπρόθεσμων συμφερόντων της βρετανικής ή αμερικανικής οικονομίας³⁴³.

Όπως υποστήριξε ο Lord Beloff³⁴⁴, η Μέση Ανατολή αποτέλεσε για σειρά λόγων, την πρώτη δοκιμασία της Βρετανίας ως προς την ικανότητά της να διατηρούσε την πρωτοκαθεδρία της σε μια περιοχή όπου οι ΗΠΑ επίσης διατηρούσαν σημαντικά συμφέροντα. Η Βρετανία έλπιζε ότι θα είχε τη στήριξη και συνεργασία των ΗΠΑ αλλά ότι η κυρίαρχη θέση της στη Μέση Ανατολή δεν θα τύγχανε αμφισβήτησης³⁴⁵.

Ο Harold Macmillan³⁴⁶ τον Μάιο του 1944, καταγράφει στο ημερολόγιό του την εκτίμησή του ότι οι ΗΠΑ μετά το τέλος του πολέμου είτε θα επέστρεφαν στην πολιτική απομονωτισμού σε συνδυασμό με την καχυποψία για τη βρετανική αυτοκρατορία ή θα προσπαθούσαν να παρέμβαιναν σε μια προσπάθεια να λύσουν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα προβλήματα που υπήρχαν για αιώνες. Πίστευε ότι η Βρετανία όφειλε να έχει τον ρόλο του καθοδηγητή των ΗΠΑ, έτσι ώστε να ενεργούν τόσο για το δικό τους συμφέρον, όσο και προς όφελος του Λονδίνου.

Το 1945 οι αρχηγοί των Επιτελείων υποστήριζαν, προς την πολιτική ηγεσία της Βρετανίας, την εναντίωσή τους στην ενδεχόμενη αποχώρηση από την Παλαιστίνη. Ειδικότερα, υποστήριζαν ότι η αποχώρηση από την Παλαιστίνη προς όφελος των Αμερικανών, θα επηρέαζε αρνητικά τη θέση της Βρετανίας τόσο στην περιοχή όσο και ευρύτερα στον μουσουλμανικό κόσμο. Οι αρχηγοί εκτιμούσαν ότι η περιοχή θα παρέμενε καίριας σημασίας για τη βρετανική αυτοκρατορία και θα έπρεπε να αποφευχθεί η ανάληψη της ευθύνης για την προστασία της από τις ΗΠΑ τη στιγμή που η Βρετανία διατηρούσε τεράστια συμφέροντα³⁴⁷.

Στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, στην Ουάσιγκτον, τον Αύγουστο του 1945, το State Department με σημείωμα προς τον υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ³⁴⁸, θεωρούσε ότι το

³⁴³ FRUS, 1945, The Near East and Africa, vol. VIII, Document 20.

³⁴⁴ Louis & Bull 1986, 253.

³⁴⁵ Στο ίδιο.

³⁴⁶ Στο ίδιο και Macmillan 1984.

³⁴⁷ Στο ίδιο και Cohen 1982.

³⁴⁸ FRUS, 1945, The Near East and Africa, vol. VIII, Document 711.

πρόβλημα της Παλαιστίνης έ χρηζε προσεκτικής ανάλυσης και συνεργασίας μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, πέραν της Βρετανίας. Για το State Department το πρόβλημα της Παλαιστίνης αποτελούσε ζήτημα διεθνούς σημασίας το οποίο θα έπρεπε να τύγχανε χειρισμού από όλες τις μεγάλες δυνάμεις, περιλαμβανομένων της Γαλλίας και της Σοβιετικής Ένωσης³⁴⁹.

Αυτού του είδους η επιχειρηματολογία, ήτοι η γεωπολιτική σημασία για τη Βρετανία περιοχών και διαφόρων κρατών στη Μέση Ανατολή, θα αποτελέσει τον κανόνα της ανάλυσης των αρχηγών του Επιτελείου του Ηνωμένου Βασιλείου στα χρόνια που θα ακολουθήσουν μέχρι το τέλος της υπό εξέταση περιόδου, στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Η μόνη διαφορά θα είναι, κατά τα χρόνια που θα ακολουθήσουν, αναλόγως της περιόδου, το όνομα της περιοχής ή του κράτους, περιλαμβανομένης της περίπτωσης της Κύπρου καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 1945-1955. Εξάλλου, οι αρχηγοί των Επιτελείων των διαφόρων σωμάτων των Ενόπλων Δυνάμεων της Βρετανίας διαδραμάτισαν καίριο ρόλο, σε συνεργασία με το Colonial Office, στην ανατροπή της αρχικής στάσης και προσέγγισης του Foreign Office για παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου³⁵⁰.

Με το τέλος του πολέμου η στρατιωτική ηγεσία της Βρετανίας ατένιζε τη Μέση Ανατολή «όπως ένας γαιοκτήμονας που αντικρύζει τις εκτάσεις του για να αποφασίσει την καλύτερη τοποθεσία για εγκατάσταση και διαμονή (σε Αίγυπτο και Παλαιστίνη) ή για ξεκούραση (Κυρηναϊκή)»³⁵¹. Όπως κατέγραψε ο Louis³⁵², το 1947 ο υφυπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Sir Oliver Harvey, σημείωσε ότι οι αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων θα αντιτίθενται πάντα στο ενδεχόμενο αποχώρησης από οποιαδήποτε περιοχή που είχαν στην κατοχή τους.

Η Ουάσιγκτον πριν από την έναρξη του Β' Παγκόσμιου πολέμου δεν διατηρούσε ολοκληρωμένη στρατηγική για την ευρύτερη Μέση Ανατολή. Ο Kermit (Kim) Roosevelt, στο πόνημά του "Partition of Palestine: A lesson in pressure politics" υποστηρίζει σχετικά ότι μέχρι το 1940 τα αμερικανικά ενδιαφέροντα στην περιοχή αφορούσαν ιδιωτικές

³⁴⁹ Στο ίδιο.

³⁵⁰ Louis 1984, 22.

³⁵¹ Στο ίδιο, 23.

³⁵² Στο ίδιο.

επενδύσεις και επιχειρηματικά συμφέροντα³⁵³. Όμως, συνεχίζει, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου η θέση των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή μεταβλήθηκε πρώτον λόγω των αυξανόμενων οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων στην περιοχή και δεύτερον λόγω της αμερικανικής στήριξης στο αίτημα του κινήματος των Σιωνιστών για την ίδρυση κράτους του Ισραήλ στην Παλαιστίνη.

Το 1948, ο Roosevelt εκτιμούσε ότι, σε αντίθεση με το πώς έβλεπαν τα αραβικά κράτη και ο αραβικός κόσμος τη Βρετανία και άλλες αποικιοκρατικές δυνάμεις, η αντίληψή τους για τις ΗΠΑ ήταν ότι αυτές υποστήριζαν τη δημοκρατική τους πρόοδο και ευημερία. Ο Roosevelt συμπλήρωνε ότι, για τους πιο πάνω λόγους, ήταν επιτακτική ανάγκη η σύναψη εθνικής πολιτικής για την Εγγύς Ανατολή³⁵⁴.

Η σημασία παράθεσης των απόψεων του Kermit Roosevelt έγκειται στο ότι τα αμέσως επόμενα χρόνια θα ήταν πρωταγωνιστής, σχεδιαστής και επιχειρησιακός εκτελεστής της πολιτικής των ΗΠΑ στην ευρύτερη Μέση Ανατολή, ως ο επικεφαλής της Διεύθυνσης Εγγύς Ανατολής και Αφρικής της CIA. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου υπηρέτησε στην Αίγυπτο και είχε έρθει σε επαφή με το τοπικό στοιχείο. Με την έναρξη του ψυχρού πολέμου και την ένταξή του στη CIA, η αποστολή του ήταν η προώθηση των συμφερόντων των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή, πραγματοποιώντας αποστολές σε Ιράκ, Ιράν, Ιορδανία και Αίγυπτο. Ο Kim Roosevelt, του οποίου ο παππούς ήταν ο πρώην πρόεδρος των ΗΠΑ Theodore Roosevelt, είχε επισκεφθεί στα τέλη του 1952 την Κύπρο, όπου στελέχη της CIA και της βρετανικής Secret Intelligence Service (SIS) συναντήθηκαν για την ολοκλήρωση του σχεδιασμού της μυστικής επιχείρησης για την ανατροπή της κυβέρνησης του Mossadeq στο Ιράν, με την ονομασία "Operation Boot"³⁵⁵. Η συγκεκριμένη κοινή επιχείρηση ΗΠΑ-Βρετανίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπως υποστηρίζει ο Barr, αποτελεί εξαίρεση και όχι τον κανόνα για το γενικότερο επίπεδο και τρόπο συνεργασίας των δύο χωρών στην περιοχή που ήταν ως επί το πλείστον σε ανταγωνιστική βάση, ακόμη και σε επίπεδο μυστικών υπηρεσιών και υπηρεσιών συλλογής πληροφοριών³⁵⁶.

³⁵³ Roosevelt 1948.

³⁵⁴ Στο ίδιο, 1.

³⁵⁵ Περισσότερα σε Walton 2014, 288-293.

³⁵⁶ Barr 2018, 173. Σχετικά με την επιχείρηση ανατροπής του Mossadeq, βλ. Barr 2018, 151-174 και Walton 2014, 287-327.

Μέσω των γραπτών κειμένων και κατοπινών επιχειρησιακών ενεργειών του Roosevelt ως στελέχους της CIA, αναδεικνύεται η διαφορά αντίληψης και ανάλυσης που είχαν Ουάσιγκτον και Λονδίνο για τη Μέση Ανατολή. Ο Roosevelt είχε διαγνώσει και καταγράψει στο βιβλίο του “Arabs, Oil and History: The Story of the Middle East”³⁵⁷ ότι ενώ θεωρητικά ΗΠΑ και Βρετανία είχαν τα ίδια συμφέροντα στην περιοχή εντούτοις ακολουθούσαν συγκρουόμενες πολιτικές που οδηγούσαν σε διαφοροποίηση³⁵⁸.

Υποστήριζε επίσης ότι οποιοσδήποτε Αμερικανός με εμπειρία στη Μέση Ανατολή, έχει υπόψη του ότι οι Βρετανοί αντιπρόσωποι στην περιοχή σε αρκετές περιπτώσεις χωρίς τις οδηγίες του Λονδίνου, έκαναν ότι μπορούσαν για να υπονομεύσουν τους Αμερικανούς ομολόγους τους και να καταστήσουν την αγγλοαμερικανική συνεργασία στην περιοχή αποκλειστικά βρετανική υπόθεση³⁵⁹. Έχοντας κατανοήσει τη σημασία της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής τόσο για τη Δύση όσο και τη Βρετανία ειδικότερα, ο Roosevelt υποστήριξε ότι η ασφάλεια της Βρετανίας εξαρτάται από την επιθυμία της να αποτρέψει τη δημιουργία κενού εξουσίας στη Μέση Ανατολή που δυνατόν να καλυφθεί από μια εχθρική δύναμη. Λόγω της αδύνατης οικονομικής της κατάστασης, ο Roosevelt υποστήριξε ότι η Βρετανία είχε περισσότερη ανάγκη τα αποθέματα πετρελαίου για τους σκοπούς της Αυτοκρατορίας και της Κοινοπολιτείας, με αποτέλεσμα όσο περισσότερη ήταν η ανάγκη της, τόσο λιγότερη ήταν η ισχύς της³⁶⁰.

Προχωρώντας σε περαιτέρω ανάλυση της βρετανικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή, ο Roosevelt υποστήριξε ότι η απώλεια των στρατιωτικών βάσεων στην Αίγυπτο και την Παλαιστίνη θα αποτελούσε σημαντικό πλήγμα για τη Βρετανία, και για αυτό το λόγο η χώρα δεν έδειχνε καμία πρόθεση αποχώρησης από τη Μέση Ανατολή για όσο διάστημα μπορούσε να το ελέγξει. Με ειδική αναφορά και στον αναβαθμισμένο πλέον ρόλο τόσο της Κύπρου όσο και της Ανατολικής Μεσογείου γενικότερα, λόγω της αποχώρησης της Βρετανίας από την Παλαιστίνη, ο Roosevelt σημείωνε ότι τα βρετανικά στρατεύματα μετακινήθηκαν από την Παλαιστίνη και αναπτύχθηκαν στην Κύπρο, στην Κυρηναική, στην Ερυθραία, στο Σουδάν και την Κένυα. Η Κύπρος αναπτύσσεται ως μια σημαντική βάση για την άμυνα της Δύσης από τη Σοβιετική Ένωση και αυτό γίνεται με τη

³⁵⁷ Roosevelt 1949.

³⁵⁸ Στο ίδιο, 248.

³⁵⁹ Στο ίδιο, 249.

³⁶⁰ Στο ίδιο, 251-252.

συνεργασία της Αμερικής, με την ανάπτυξη αεροπορικής βάσης, εγκαταστάσεων ραντάρ και σταθμών παρακολούθησης για την ανάλυση της σοβιετικής προπαγάνδας. Η Βρετανία, κατέληξε ο Kermit Roosevelt στην ανάλυσή του, διέθετε το έτος 1949 μεγαλύτερο αριθμό στρατευμάτων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου από ότι πριν την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου³⁶¹.

Η διαφορετική προσέγγιση μεταξύ ΗΠΑ και Βρετανίας αναδείχθηκε σε ζητήματα που αφορούσαν σειρά κρατών της περιοχής όπως την Αίγυπτο, το Ιράν, το Ιράκ, το Σουδάν και τη Συρία. Η Ουάσιγκτον τηρούσε διαφορετική γραμμή στην εξωτερική πολιτική της ενώ το ίδιο ίσχυε, σε αρκετές περιπτώσεις, και σε πεδίο μυστικών υπηρεσιών και μυστικών επιχειρήσεων πρακτόρων στις πιο πάνω χώρες.

Η διεθνής θέση της Βρετανίας στις αρχές της δεκαετίας του 1950 και ιδίως στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής ήταν ιδιαίτερα επισφαλής και η συνέχιση της αμφίβολη. Ο Evelyn Shuckburgh, στενός συνεργάτης του τότε Βρετανού υπουργού Εξωτερικών Anthony Eden, με δύο καταγραφές του στο προσωπικό του ημερολόγιο, στις 2 Δεκεμβρίου 1952 και 7 Ιανουαρίου 1953 αντίστοιχα, παρουσίαζε τις σημαντικές προκλήσεις που είχε να αντιμετωπίσει η βρετανική πολιτική και διπλωματία σε σχέση με τον ανταγωνισμό με τις ΗΠΑ.

Στην πρώτη καταγραφή του, ημερομηνίας 2 Δεκεμβρίου 1952, κατέγραφε την εκτίμηση ότι η Αμερική δεν στήριζε πια τη Βρετανία. Όπως σημείωνε χαρακτηριστικά, οι ΗΠΑ έχοντας διαλύσει την ολλανδική αυτοκρατορία, τώρα εργάζονταν όσο πιο σκληρά μπορούσαν για την υπονόμευση της γαλλικής και βρετανικής αυτοκρατορίας³⁶².

Στις αρχές του Ιανουαρίου 1953, ο Shuckburgh, ο οποίος εκείνη την περίοδο συνόδευε τον πρωθυπουργό Winston Churchill και τον υπουργό Εξωτερικών Anthony Eden στις ΗΠΑ για διακυβερνητική συνάντηση Βρετανίας-ΗΠΑ κατέγραφε: «Η μέρα τελείωσε με εξαιρετικά δυσοίωνες τις βρετανικές προοπτικές στον κόσμο. Στην Κένυα οι Mau Mau. Στην Αίγυπτο και Περσία οι Αμερικανοί αρνούνται να μας υποστηρίξουν. Μέχρι και η Ισλανδία προσπαθεί να καταστρέψει τον αλιευτικό μας τομέα. Δεν βλέπω κανένα λόγο γιατί δεν θα

³⁶¹ Στο ίδιο, 252.

³⁶² Shuckburgh 1986, 63.

υπάρξει σύντομα τέλος στην παράδοσή μας. Το διεθνές δίκαιο και η διεθνής κοινή γνώμη είναι εναντίον σε ότι μας έχει καταστήσει μεγάλο έθνος, δηλαδή τις δραστηριότητές μας εκτός της Βρετανίας. Σιγά σιγά θα οδηγηθούμε πίσω στο νησί μας, όπου θα πεινάσουμε», κατέληγε στη δυσοίωνη εκτίμησή του ο Shuckburgh³⁶³.

Οι πιο πάνω εκτιμήσεις του Shuckburgh έδειχναν μια ζοφερή εικόνα για το μέλλον της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Ανεδείκνυαν τα πολλαπλά διεθνή μέτωπα που είχε να διαχειρισθεί η Βρετανία, περιλαμβανομένων των ανταποικιακών εξεγέρσεων και προέβλεπαν ότι η χώρα θα εκκαλείτο να προβαίνει σε συνεχείς υποχωρήσεις και παραχωρήσεις. Οι επιβεβαιωτικές αναφορές του για τη σμίκρυνση της επιρροής της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και την αναγνώριση του ανταγωνιστικού και υπονομευτικού ρόλου των ΗΠΑ για την διασφάλιση των βρετανικών συμφερόντων διεθνώς, αντανάκλυσαν την πραγματικότητα των διπλωματικών παρασκηνίων. Επιβεβαίωναν, ταυτόχρονα, τη διαφορά αντίληψης μεταξύ ΗΠΑ και Βρετανίας που είχε παρουσιασθεί στο πλαίσιο των συζητήσεων για τη μεσογειακή διοίκηση του ΝΑΤΟ, το μέλλον της Αιγύπτου και της πολιτικής των ΗΠΑ για διείσδυση στα βασίλεια της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου για την προώθηση αμερικανικών επιχειρηματικών και όχι μόνο συμφερόντων.

Όπως σημείωναν, για σκοπούς αποτίμησης των σχέσεων ΗΠΑ-Βρετανίας για τη συνεργασία τους για θέματα της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, οι διπλωμάτες του State Department, σε ενημερωτικό τους σημείωμα τον Νοέμβριο του 1953 ενόψει της συνάντησης του προέδρου Eisenhower και του πρωθυπουργού Churchill στις Βερμούδες, η συγκεκριμένη περιοχή ήταν η πιο κρίσιμη περιοχή για τις σχέσεις των ΗΠΑ με τη Βρετανία. Το State Department υποστήριζε ότι οι Βρετανοί, ορθά ή λανθασμένα, διατηρούσαν την αντίληψη ότι δεν τους δόθηκε δημόσια στήριξη από τις ΗΠΑ στην περιοχή και ότι η Βρετανία πίστευε ότι είχε την πρωταρχική ευθύνη για την άμυνα και ασφάλεια της συγκεκριμένης περιοχής³⁶⁴.

³⁶³ Στο ίδιο, 71.

³⁶⁴ FRUS, 1952–1954, Western European Security, vol. V, Part 2, Document 324.

2.11. Ψυχρός Πόλεμος, βρετανικές μυστικές υπηρεσίες και υπηρεσίες συλλογής πληροφοριών. Ο ρόλος της Κύπρου για την διεθνή ισχύ της Βρετανίας.

Η Βρετανική Αυτοκρατορία διατηρούσε μια μορφή μυστικής υπηρεσίας συλλογής πληροφοριών από τον 16^ο αιώνα, εποχή της βασιλείας της Ελισάβετ Α΄, με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών για τον ισπανικό στόλο και τις κινήσεις της καθολικής Εκκλησίας³⁶⁵. Σταδιακά, με την απόκτηση περισσότερων αποικιών και την αποικιακή εξάπλωση που σημειώθηκε την περίοδο της βασίλισσας Βικτώριας δημιουργήθηκε η ανάγκη για άντληση πληροφοριών για τις νέες περιοχές που ήρθαν στην κυριότητα της Βρετανίας. Η επικέντρωση που υπήρχε αφορούσε τη συλλογή πληροφοριών με αντικειμενικό σκοπό τη χαρτογράφηση περιοχών, εθνοτικών ομάδων, τη διατήρηση της τάξης και ασφάλειας και την αποτελεσματική διοίκηση των αποικιών, εδαφών και τμημάτων της βρετανικής αυτοκρατορίας³⁶⁶. Κατά συνέπεια, είχαν τεθεί οι βάσεις για την αυτοκρατορική διάσταση του τομέα συλλογής πληροφοριών. Σε αντίθεση όμως με άλλες μεγάλες δυνάμεις της εποχής της ηπειρωτικής Ευρώπης, που είχαν ιδρύσει ξεχωριστές υπηρεσίες μυστικών υπηρεσιών και συλλογής πληροφοριών από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η Βρετανία δεν διέθετε ειδική και εξειδικευμένη υπηρεσία πληροφοριών μέχρι το 1909³⁶⁷.

Το Γραφείο Μυστικών Υπηρεσιών (Secret Service Bureau), το οποίο ιδρύθηκε το 1909, ήταν διαχωρισμένο σε δύο τμήματα, την MO5(g) με αρμοδιότητα εσωτερικές υποθέσεις για αντιμετώπιση κατασκοπείας και υπονομευτικών δράσεων, και την MI1C, με αρμοδιότητα τον εξωτερικό βραχίονα της υπηρεσίας³⁶⁸. Αργότερα, κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, η MO5(g) μετονομάστηκε σε MI5 (Military Intelligence 5) και η MI1C σε MI6 (Military Intelligence 6 / Secret Intelligence Service-SIS)³⁶⁹. Η δημιουργία των δύο αυτών υπηρεσιών αποτέλεσε σημείο καμπής για τη Βρετανία, η οποία, όπως υποστηρίζει ο Walton³⁷⁰, σε αντίθεση με άλλες μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής, καθυστέρησε στο να εγκαθιδρύσει μόνιμες επαγγελματικές δομές για τη συλλογή, ανάλυση, συντονισμό και επεξεργασία πληροφοριών.

³⁶⁵ Περισσότερα για βρετανικές μυστικές υπηρεσίες και υπηρεσίες συλλογής πληροφοριών, βλ. Aldrich 1992; Miller 2001; Andrew 2010; Aldrich 2011; Aldrich, Cormac 2013; Cormac & Goodman 2014; Walton 2014; McKay 2016; Aldrich & Cormac 2017; Mumford 2017; Cormac 2018.

³⁶⁶ Walton 2014, 1-29.

³⁶⁷ Στο ίδιο, 5.

³⁶⁸ TNA WO 106/6292 Formation of a secret service bureau.

³⁶⁹ Andrew 2010.

³⁷⁰ Walton 2014, 5.

Τόσο ο Α΄ όσο και ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος λειτούργησαν καταλυτικά για τη δημιουργία και εξάπλωση των μυστικών υπηρεσιών της Βρετανίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι λίγο πριν την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, η MI5 αριθμούσε 15 στελέχη ενώ μέχρι το 1918 έφθασε στα 833 στελέχη. Λόγω των ευρύτατων αρμοδιοτήτων που έλαβε η MI5, την περίοδο 1914-1918, κυρίως μέσω του Defence of the Realm Act (DORA), η υπηρεσία απέκτησε σημαντικές αρμοδιότητες και δυνατότητες παρακολούθησης³⁷¹. Κατά την ίδια περίοδο, η υπηρεσία MI5 πρόβαλε το αίτημα ότι ο ρόλος της αφορούσε το σύνολο της βρετανικής αυτοκρατορίας και δεν περιοριζόταν στην εδαφική επικράτεια της Βρετανίας και συνεπώς έπρεπε να έχει πεδίο ευθύνης σε όλες τις βρετανικές κτήσεις και αποικίες ανά την υφήλιο. Αυτός ο ρόλος επισφραγίστηκε και επίσημα από τη Βρετανική Κυβέρνηση το 1931 οπότε και καθορίστηκε η γεωγραφική αρμοδιότητα της κάθε υπηρεσίας, με την MI5 να είναι αρμόδια για το δίκτυο συλλογής πληροφοριών από το σύνολο της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και της Κοινοπολιτείας και την MI6/SIS να έχει πεδίο ευθύνης τουλάχιστον 3 μίλια εκτός εδαφών που ανήκαν στην βρετανική κυριαρχία³⁷².

Σε έκθεση του Τμήματος D της MI5³⁷³ με τίτλο “Report on the Establishment of a Special Intelligence Service in the Colonies and Overseas Dominions-Cyprus Section”³⁷⁴, τον Νοέμβριο του 1918, καταγράφηκε ο ρόλος της βρετανικής υπηρεσίας πληροφοριών και αντικατασκοπείας στην Κύπρο την περίοδο του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου, που ήταν άμεσα συνυφασμένος με την ευρύτερη βρετανική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή. Η αξία του γεωγραφικού χώρου της Κύπρου ως χώρου συλλογής πληροφοριών, αντικατασκοπείας και πιθανού διαμετακομιστικού κόμβου για μεταφορά πληροφοριών αναγνωρίστηκε από τη Βρετανία πολύ πριν τη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη και ανάπτυξη δυνατοτήτων υποκλοπών συνομιλιών και μηνυμάτων μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου³⁷⁵.

³⁷¹ Στο ίδιο, 8.

³⁷² Στο ίδιο, 23.

³⁷³ Το Τμήμα D (D Branch, Imperial and Overseas Intelligence) της MI5 ήταν αρμόδιο για θέματα πληροφοριών σε περιοχές της βρετανικής αυτοκρατορίας και διεθνώς. Βλ. Andrew 2010, 84.

³⁷⁴ TNA KV 1/18 Imperial Overseas Intelligence 1918: Cyprus section and appendices.

³⁷⁵ Dimitrakis 2010, 11-22.

Η Κύπρος την άνοιξη του 1916 εντάχθηκε στην περιοχή ευθύνης του Ειδικού Γραφείου Πληροφοριών Ανατολικής Μεσογείου (Eastern Mediterranean Intelligence Bureau), που μόλις είχε συσταθεί με έδρα το Κάιρο³⁷⁶. Κρίθηκε σκόπιμο όπως ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση χρήσης της Κύπρου για διαμετακόμιση πληροφοριών που μπορεί να μεταφέρονταν με πλοία της γραμμής από την Αίγυπτο ή αποστολή ραδιοφωνικών μηνυμάτων, επί των οποίων οι βρετανικές αρχές είχαν συγκεκριμένες πληροφορίες³⁷⁷. Αυτό κρίθηκε επιβεβλημένο διότι σύμφωνα με έκθεση του Ειδικού Γραφείου Πληροφοριών Ανατολικής Μεσογείου, τον Ιούλιο του 1917, οι βρετανικές αρχές στην Κύπρο δεν έδιδαν τη δέουσα σημασία και προσοχή σε θέματα ασφάλειας και προστασίας πληροφοριών. Ανάμεσα στα σημεία που είχαν καταγραφεί ήταν ότι η Κύπρος αποτελούσε στόχο για συλλογή πληροφοριών από ανθρώπινες πηγές (HUMINT) και χρήσης της Κύπρου για την αποστολή και μεταφορά μηνυμάτων και πληροφοριών μέσω πλοίων του εμπορικού ναυτικού, ειδικά σε ότι αφορούσε στρατιωτικές και ναυτικές πληροφορίες για τις συμμαχικές δυνάμεις που ευρίσκονταν στην Αίγυπτο, Παλαιστίνη και ευρύτερα στην Ανατολική Μεσόγειο.

Η MI5 απέδιδε από το 1918 ιδιαίτερη προσοχή στη σημασία της Κύπρου στον τομέα συλλογής και υποκλοπής πληροφοριών. Όπως συνόψιζαν οι συντάκτες της εν λόγω έκθεσης: «Η γεωγραφική θέση της Κύπρου στη βόρεια πτέρυγα της Αιγύπτου και σε απόσταση λιγότερη των 50 μιλίων από τις τουρκικές ακτές, όπως επίσης η εγγύτητα στη Συρία και η σχετικά συχνή κίνηση μεταξύ Κύπρου και Αιγύπτου δίνουν στο νησί αξιοπρόσεκτη στρατιωτική αξία. Αποτελεί επίσης λογική επιλογή ως βάση διεξαγωγής επιχειρήσεων πληροφοριών. Λαμβάνοντας υπόψη τις υπάρχουσες υποδομές για εγκαταστάσεις επικοινωνιών μεταξύ Αιγύπτου και Κύπρου και τη θέση του νησιού σε σχέση με τις εχθρικές ακτές, αξιολογήθηκε από τις στρατιωτικές αρχές ότι ο έλεγχος της Κύπρου πρέπει να είναι τουλάχιστον το ίδιο αποτελεσματικός όπως και αυτός στην Αίγυπτο»³⁷⁸.

Πρωταγωνιστικό ρόλο και κέντρο βάρους για τη συλλογή πληροφοριών στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου για τη Βρετανία διαδραμάτισε η Αίγυπτος.

³⁷⁶ TNA KV 1/18 Imperial Overseas Intelligence 1918: Cyprus section and appendices.

³⁷⁷ Στο ίδιο.

³⁷⁸ Στο ίδιο.

Κατά την περίοδο του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου είχε τη βάση του στην Αίγυπτο το Γραφείο Αραβικών Υποθέσεων (Arab Bureau). Εκεί ευρίσκονταν επίσης οι τεχνολογικές εγκαταστάσεις για υποκλοπές σημάτων και το ανθρώπινο δυναμικό που στελέχωνε την υπηρεσία πληροφοριών και αντικατασκοπείας. Όπως σημειώνει ο Christopher Andrew³⁷⁹, στο Arab Bureau βρίσκονταν τη συγκεκριμένη περίοδο η ικανότερη και καλύτερη ομάδα των υπηρεσιών πληροφοριών της Βρετανίας. Το Arab Bureau στο Κάιρο, ετοίμαζε σε ημερήσια βάση το Αραβικό Δελτίο (The Arab Bulletin) στο οποίο περιλαμβάνονταν η παρουσίαση των συλλεχθεισών πληροφοριών, αναλύσεις και εκτιμήσεις. Το Αραβικό Δελτίο, λόγω της αποκρυπτογράφησης των τουρκικών σημάτων, είχε θεωρηθεί από τα πιο σημαντικά και ευρέως διαβασμένα έγγραφα εντός των βρετανικών διπλωματικών, στρατιωτικών υπηρεσιών και υπηρεσιών πληροφοριών³⁸⁰. Όπως θα παρουσιαστεί πιο κάτω, τον κεντρικό ρόλο που είχε η Αίγυπτος, ως βάση για τη συλλογή, επεξεργασία και ανάλυση πληροφοριών για τη Βρετανία στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, θα αποκτούσε σταδιακά μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου η Κύπρος.

Με το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και την έναρξη της ψυχροπολεμικής έντασης, η τύχη και η πορεία της συνοχής της βρετανικής αυτοκρατορίας ήταν συνυφασμένη με την εξέλιξη και κλιμάκωση του Ψυχρού Πολέμου³⁸¹. Ο τομέας των πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών ήταν αναγκαίος για τη Βρετανία για αντιμετώπιση και των δύο μετώπων που είχε να διαχειρισθεί, ήτοι, της συνοχής της βρετανικής αυτοκρατορίας και του ρόλου της ως συμμάχου των ΗΠΑ για την ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης.

Εξερχόμενη του πολέμου η Βρετανία ήταν σε ιδιαίτερα δυσχερή θέση, με το 25% του εθνικού της πλούτου μειωμένο, υψηλό χρέος σε δάνεια που έλαβε από τις ΗΠΑ και σημαντικές απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό, υποδομές και εγκαταστάσεις³⁸². Η δήλωση πολιτικής ΗΠΑ και Βρετανίας, τον Αύγουστο του 1941, που έλαβε την ονομασία Χάρτης του Ατλαντικού (Atlantic Charter), για την πολεμική και πολιτική συνεργασία των δύο κρατών, όριζε ότι οι ΗΠΑ δεν θα στήριζαν τη βρετανική αποικιακή αυτοκρατορία ή

³⁷⁹ Andrew 2018, 528. Στελέχη του Arab Bureau διατέλεσαν οι T. E. Lawrence και Ronald Storrs. Σύμφωνα με τον Andrew (2018), το Arab Bureau συνέλεγε και απέστειλε στο Κέντρο σημαντικές πληροφορίες μετά από ανάλυση εικόνων (IMINT) και λόγω της ευκολίας υποκλοπής τουρκικών σημάτων (SIGINT).

³⁸⁰ Andrew 2018, 529.

³⁸¹ Walton 2014, 113.

³⁸² Lamberton-Harper 2011, 4.

οποιαδήποτε μορφή αποικιοκρατικής διοίκησής της μετά το τέλος του πολέμου³⁸³ και θα προωθείτο το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των αποικιών³⁸⁴. Ωστόσο, όπως σημειώνουν οι Aldrich και Cormac, το συγκεκριμένο έγγραφο αποτέλεσε απλώς μια κοινή δήλωση και η Χάρτα ουδέποτε υπογράφηκε από τα δύο μέρη³⁸⁵, και επομένως κατέστη μη δεσμευτικού χαρακτήρα. Σε μια προσπάθεια να διασκεδάσει τις εντυπώσεις για την τύχη των βρετανικών αποικιών μετά το τέλος του πολέμου ο Winston Churchill, κατά την ετήσια ομιλία του πρωθυπουργού στο Mansion House, στο City, τον Νοέμβριο του 1942 υποστήριξε ότι δεν θα ήταν αυτός ο πρώτος πρωθυπουργός στην ιστορία της Βρετανίας που θα επέβλεπε τη διαδικασία εκκαθάρισης της βρετανικής αυτοκρατορίας από τις αποικίες της³⁸⁶.

Επιπρόσθετα, οι ΗΠΑ είχαν αναδειχθεί ως η ηγέτιδα χώρα του νέου διεθνούς συστήματος. Ο Churchill το είχε έγκαιρα διαγνώσει πριν από τη λήξη του πολέμου και το εξέφρασε σε επιστολή του προς τον πρόεδρο Roosevelt, τον Νοέμβριο του 1944, με την οποία τον καλούσε να λειτουργήσει με σύνεση, δικαιοσύνη και ισότιμους κανόνες³⁸⁷. Στην εν λόγω επιστολή, ο Churchill είχε μεταφέρει στον Roosevelt τα εξής: «Θα έχετε τον ισχυρότερο στόλο στον κόσμο. Θα έχετε, ελπίζω, την ισχυρότερη πολεμική αεροπορία. Θα είστε η μεγαλύτερη εμπορική δύναμη. Θα έχετε αποθέματα χρυσού. Αλλά όλα αυτά δεν γεμίζουν το μυαλό μου με ανησυχία γιατί είμαι βέβαιος ότι με την εγνωσμένη ηγεσία σας δεν θα αποδοθείτε σε ματαιόδοξες φιλοδοξίες, αλλά ο καθοδηγητικός σας φάρος θα είναι η δικαιοσύνη»³⁸⁸.

Η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου αποτέλεσε και την έναρξη της διαδικασίας αποαποικιοποίησης και της γενικότερης μείωσης των εδαφών που είχε στον έλεγχό της η

³⁸³ Walton 2014, 124.

³⁸⁴ Γιαγκου 2013, 23.

³⁸⁵ Aldrich & Cormac 2017, 125.

³⁸⁶ Walton 2014, 124; Yiangou 2012, 151-152. Το ακριβές απόσπασμα της ομιλίας του Churchill είχε ως εξής: "Let me, however, make this clear, in case there should be any mistake about it in any quarter: we mean to hold our own. I have not become the King's First Minister in order to preside over the liquidation of the British Empire. For that task, if ever it were prescribed, someone else would have to be found, and under a democracy I suppose the nation would have to be consulted. I am proud to be a member of that vast commonwealth and society of nations and communities gathered in and around the ancient British monarchy, without which the good cause might well have perished from the face of the earth".

³⁸⁷ Lamberton-Harper 2011, 4.

³⁸⁸ Στο ίδιο.

βρετανική αυτοκρατορία³⁸⁹, αφού στα χρόνια που ακολούθησαν το Λονδίνο θα υποχρεωθεί είτε να αποχωρήσει οικειοθελώς από αποικίες είτε να εμπλακεί σε ένοπλη διαμάχη και σύρραξη με επαναστατικά αντιαποικιακά κινήματα³⁹⁰.

Το Ηνωμένο Βασίλειο επένδυσε στους τομείς των πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών για να διατηρήσει το διεθνές ανταγωνιστικό του πλεονέκτημα και τη διατήρηση της τάξης στις αποικίες του³⁹¹. Επενδύοντας στη συνεργασία, που αποτέλεσε και τη βάση της επονομαζόμενης ως ειδικής σχέσης ΗΠΑ-Ηνωμένου Βασιλείου, κατά την περίοδο του Β' Παγκόσμιου πολέμου σε τομείς συλλογής πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών, το Ηνωμένο Βασίλειο, με το ευρύ γεωγραφικό δίκτυο που διέθετε με τις αποικίες του και το ιδιαίτερα ικανό και εξειδικευμένο προσωπικό του ανέπτυξε περαιτέρω σημαντικές δυνατότητες. Η ειδική σχέση ΗΠΑ-Ηνωμένου Βασιλείου, όπως την σκιαγράφησε ο Churchill στις 5 Μαρτίου 1946, προϋπέθετε την αδελφική συνεργασία μεταξύ των αγγλόφωνων λαών, δηλαδή μεταξύ της βρετανικής Κοινοπολιτείας και των Ηνωμένων Πολιτειών³⁹². Το θεμέλιο αυτής της ειδικής σχέσης ΗΠΑ-Ηνωμένου Βασιλείου ήταν η σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ των υπηρεσιών πληροφοριών κατά την διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου.

Αυτό το πλεονέκτημα για το Ηνωμένο Βασίλειο συντηρήθηκε για αρκετά χρόνια κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, αφού διατηρούσε σταθμούς υποκλοπής μηνυμάτων και παρακολούθησης σε 42 διαφορετικά κράτη, στη μεγάλη τους πλειοψηφία τμήματα της βρετανικής αυτοκρατορίας και κράτη της Κοινοπολιτείας³⁹³. Ο συγκεκριμένος τομέας αποτέλεσε σημαντική πηγή ισχύος και άσκησης επιρροής της Βρετανίας κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου³⁹⁴, αφού το δίκτυο αποικιών και κτήσεων της Βρετανίας αποτελούσε ταυτόχρονα και το δίκτυο συλλογής και υποκλοπής πληροφοριών ιδιαίτερης σημασίας και αξίας στο πλαίσιο της Συμφωνίας Ηνωμένου Βασιλείου / ΗΠΑ³⁹⁵.

³⁸⁹ Darwin 1988.

³⁹⁰ Περισσότερα βλ. Newsinger 2015.

³⁹¹ Walton 2014, 113-162.

³⁹² Mumford 2017, 1.

³⁹³ Walton 2014, 151-155. Βλ. επίσης, Easter 2008; Andrew 2010; 2018.

³⁹⁴ Walton 2019.

³⁹⁵ Βλ. Aldrich 2010, 148-168.

Ένα από τα μεγαλύτερα κεκτημένα και αποτελέσματα κατά την περίοδο του Β' Παγκόσμιου πολέμου ήταν η πρόοδος που επιτεύχθηκε σε τομείς συλλογής, ανάλυσης και αποκρυπτογράφησης μηνυμάτων, που έγινε εφικτή από τους Βρετανούς στο Bletchley Park³⁹⁶. Η επιτυχής αποκρυπτογράφηση των σημάτων και μηνυμάτων των γερμανικών δυνάμεων, έδωσε στο Ηνωμένο Βασίλειο σημαντικό προβάδισμα, στη μετά τον πόλεμο εποχή για διατήρηση του πλεονεκτήματος που είχε στον τομέα αυτό. Ακόμη και μετά το 1945, η Βρετανία ήταν σε θέση να υποκλέπτει και να αποκρυπτογραφεί μηνύματα από κυβερνήσεις κρατών της Κοινοπολιτείας και αποικιών της, αφού αφενός, το γεγονός ότι είχε αυτή τη δυνατότητα δεν ήταν γνωστό και αφετέρου η Βρετανία παρήγαγε και προμήθευε τα κλειδιά κρυπτογράφησης σε ξένες κυβερνήσεις και αποικιακές διοικήσεις. Κατά συνέπεια το Government Communications Headquarters (GCHQ)³⁹⁷ διέθετε τεράστιο αριθμό πληροφοριών που δεν ήταν, λόγω όγκου, σε θέση να επεξεργαστεί. Αυτή η μεταπολεμική δυνατότητα της Βρετανίας για υποκλοπή και αποκρυπτογράφηση SIGINT (Signals Intelligence), αποτελεί κατά τον Walton ένα από τα μεγαλύτερα και πιο επιτυχημένα μυστικά της διαδικασίας αποαποικιοποίησης της Βρετανίας³⁹⁸.

Σε αυτό το σημείο χρήζει να επισημανθεί ότι η ανάπτυξη των συστημάτων υποκλοπής σημάτων και μηνυμάτων (Signals Intelligence- SIGINT) την περίοδο μέχρι το 1950 λειτούργησε επίσης καταλυτικά για την αναβάθμιση της σημασίας της Κύπρου, αυτή τη φορά στο πλαίσιο της ειδικής σχέσης Ηνωμένου Βασιλείου με τις ΗΠΑ, στο τομέα της συλλογής, ανάλυσης και ανταλλαγής πληροφοριών³⁹⁹. Μέσω της συγκεκριμένης συνεργασίας, που ξεκίνησε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου, δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε η έννοια της ειδικής σχέσης μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και ΗΠΑ. Αργότερα, οι δυνατότητες που ανέπτυξε η Βρετανία, με τις εγκαταστάσεις που δημιούργησε σε αποικίες και περιοχές όπου είχε τον έλεγχο, λειτούργησαν ως πολλαπλασιαστές ισχύος, παρά τη μείωση της διεθνούς οικονομικής και πολιτικής ισχύος

³⁹⁶ Βλ. McKay 2010.

³⁹⁷ Government Communications Headquarters. Περισσότερα για ιστορία και λειτουργία GCHQ βλ. Aldrich 2011; McKay 2010.

³⁹⁸ Walton 2014, 151-153.

³⁹⁹ Περισσότερα για τη Συμφωνία σε Aldrich 2011, 89-104. Βλ, επίσης TNA HW/80/2 Outline of the draft British-US Communication Intelligence Agreement και Αρχεία US National Security Agency (NSA) ST56834. Πληθώρα σχετικών αρχειακών εγγράφων βρίσκονται επίσης στην ιστοσελίδα NSA: <https://www.nsa.gov/news-features/declassified-documents/ukusa/index.shtml>, ημερομηνία πρόσβασης 2 Φεβρουαρίου 2019.

της που επιταχύνθηκε με τη διαδικασία αποαποικιοποίησης⁴⁰⁰. Εκτός της σημασίας της Κύπρου για τη συλλογή πληροφοριών και υποκλοπής μηνυμάτων, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, εγκαταστάσεις στο νησί χρησιμοποιήθηκαν για σκοπούς επικοινωνίας και προπαγάνδας. Ειδικότερα, μέσω ραδιοφωνικών σταθμών και συχνοτήτων η Βρετανία διείσδυε στα κράτη της Μέσης Ανατολής και εξέπεμπε τα μηνύματα που επιθυμούσε το Λονδίνο. Το πιο γνωστό παράδειγμα ήταν η χρήση του των εκπομπών του σταθμού ‘Sharq el Adna’, εναντίον του συνταγματάρχη Nasser, ο οποίος λειτουργούσε υπό την ευθύνη της Intelligence Service (SIS) έχοντας ως βάση την Κύπρο, μετά τη μεταφορά του σταθμού το 1948 από την Παλαιστίνη⁴⁰¹.

Σύμφωνα με τον McKay⁴⁰², η Κύπρος προσφερόταν ως ασφαλής χώρος για την εκπόνηση οποιασδήποτε μορφής εκπομπής προπαγάνδας στην περιοχή και ήταν η έδρα κάθε μορφής μυστικής ραδιοφωνικής δραστηριότητας στη Μέση Ανατολή. Ως παράδειγμα, αναφέρουμε ότι μέσω ραδιοφωνικών εκπομπών από την Κύπρο η Βρετανία διεξήγαγε από τον Απρίλιο του 1956 και εντεύθεν την επιχείρηση “Scant”, η οποία αφορούσε την εκπομπή μηνυμάτων και προπαγάνδας με περιεχόμενο εναντίον του Nasser για έξι ώρες την ημέρα με την εμβέλεια του σταθμού να φθάνει σε Αίγυπτο, Συρία, Ιράκ, Ιορδανία, Σαουδική Αραβία, Λίβανο, Ζανζιβάρη και Υεμένη⁴⁰³. Ανάμεσα στις στοχεύσεις της Βρετανίας, πέραν από την αποστολή υπονομευτικών μηνυμάτων εναντίον του Nasser, ήταν και η αποστολή κωδικοποιημένων εντολών και καθοδήγησης σε αντιπολιτευτικές ομάδες εντός της Αιγύπτου, που αποτελούσαν μέρος μιας άλλης μυστικής επιχείρησης υπό την ονομασία “Sawdust”⁴⁰⁴.

Οι δυνατότητες της Κύπρου, για την εκπομπή της βρετανικής προπαγάνδας και μηνυμάτων στην περιοχή είχε αναγνωρισθεί ενωρίς με την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου. Σε ειδική μελέτη με θέμα “Survey of broadcasting for Cyprus” το 1947, επισημάνθηκε ότι παρατηρείτο αύξηση της γαλλικής επιρροής στην περιοχή, λόγω της δυνατότητας εκπομπής μηνυμάτων από τη Συρία και τον Λίβανο και ότι με τη δρομολογούμενη αποχώρηση της Βρετανίας από την Παλαιστίνη δεν θα υπήρχε άμεσος έλεγχος

⁴⁰⁰ Walton 2019.

⁴⁰¹ McKay 2016, 155-156.

⁴⁰² Στο ίδιο.

⁴⁰³ Cormac 2018, 125.

⁴⁰⁴ Στο ίδιο.

ραδιοφωνικών εκπομπών. Κατά συνέπεια, το Υπουργείο Αποικιών εκτιμούσε ότι η θέση της Κύπρου ως το κέντρο από το οποίο θα γινόταν η εκπομπή της βρετανικής προπαγάνδας και τρόπου ζωής στις γειτονικές χώρες, ήταν ιδιαίτερα μεγάλης σημασίας⁴⁰⁵.

Πολύ σύντομα μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και την ανάπτυξη των βρετανικών δυνατοτήτων για υποκλοπές με βάση την Κύπρο, το νησί μετατράπηκε σε ένα από τους πιο βασικούς κόμβους της Βρετανίας για τη συλλογή πληροφοριών. Ο McKay⁴⁰⁶, παρομοιάζει την Κύπρο ως 'Clapham Junction', τη γνωστή οδική διασταύρωση του Λονδίνου που αποτελεί κομβικό σημείο αναφοράς και προσανατολισμού, για την υποκλοπή σημάτων και μηνυμάτων στην ευαίσθητη περιοχή της Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Όπως επισημαίνει ο Richard Aldrich⁴⁰⁷, τις δεκαετίες του 1950 και 1960 η Κύπρος αποτέλεσε κορυφαία πηγή συλλογής πληροφοριών για τις εξελίξεις στη Μέση Ανατολή και θεαματική πηγή συλλογής πληροφοριών για τα στρατηγικά όπλα της Σοβιετικής Ένωσης. Χαρακτηρίζει τις εγκαταστάσεις που είχαν τοποθετηθεί στην Κύπρο ως την πιο σημαντική πηγή έγκαιρης προειδοποίησης της Δύσης για ενδεχόμενη έναρξη πολέμου.

Μετά από πολύμηνες διαβουλεύσεις και διαπραγματεύσεις, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ΗΠΑ υπέγραψαν τον Μάρτιο του 1946 την πρώτη τους διμερή συμφωνία που έθετε το περιεκτικό πλαίσιο συνεργασίας τους στον τομέα των μυστικών πληροφοριών. Η συμφωνία "UK/USA Communication Intelligence Agreement" προνοούσε ότι ολόκληρη η τότε βρετανική αυτοκρατορία, περιλαμβανομένων των αποικιών, αποτελούσαν μέρος της εδαφικής επικράτειας και εφαρμογής της συμφωνίας. Το Ηνωμένο Βασίλειο χρησιμοποίησε τον μεγάλο αριθμό αποικιών του ως συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των ΗΠΑ. Με τη σταδιακή απώλεια των αποικιών του Ηνωμένου Βασιλείου, το Λονδίνο στράφηκε στη στρατηγική εκμετάλλευση σημαντικών στρατηγικών περιοχών, όπως της Κύπρου, της Σιγκαπούρης και του Χονγκ Κονγκ για την εγκαθίδρυση των συστημάτων υποκλοπής σημάτων και συλλογής πληροφοριών προς όφελος της ειδικής σχέσης του με τις ΗΠΑ⁴⁰⁸. Στο πλαίσιο της Συμφωνίας UK/USA περιοχές όπως η Κύπρος, λόγω της

⁴⁰⁵ TNA CO 537/4225 Broadcasting: Cyprus.

⁴⁰⁶ McKay 2016, 207.

⁴⁰⁷ Aldrich 2010, 321.

⁴⁰⁸ Στο ίδιο, 89-104.

εξέχουσας γεωγραφικής τοποθεσίας τους, έγιναν εξόχως σημαντικές για τη συλλογή πληροφοριών και την υποκλοπή σημάτων, συμβάλλοντας εμμέσως στις εξελίξεις που ακολούθησαν στην ευρύτερη περιοχή⁴⁰⁹.

Ως απότοκο των συμφωνιών μεταξύ Βρετανίας και ΗΠΑ το 1946, για συνεργασία στον τομέα των πληροφοριών, η Βρετανία διαμέσου του δικτύου των αποικιών και κτήσεων της ήταν σε θέση να υποκλέπτει πληροφορίες από σχεδόν ολόκληρη την υφήλιο, κάτι που σήμαινε τη συνεχή και τακτική τροφοδότηση πληροφοριακού υλικού από κλειστές πηγές, από τους σταθμούς υποκλοπών, που βρίσκονταν, για παράδειγμα, σε Κολόμπο, Χονγκ Κονγκ και Κύπρο⁴¹⁰. Η ειδική σημασία όμως της Κύπρου, αφορούσε τη δυνατότητα για στοχευμένη παρακολούθηση και υποκλοπή σοβιετικών σημάτων και μηνυμάτων από τις περιοχές της Μαύρης Θάλασσας και της Κασπίας, όπως επίσης και των προσπαθειών της Σοβιετικής Ένωσης να αποκτήσει πρόσβαση στη Μεσόγειο⁴¹¹. Κατά συνέπεια, λόγω αυτής της σημαντικής ροής πληροφοριών, οι ΗΠΑ πολύ σύντομα αντιλήφθηκαν την εξαιρετική τοποθέτηση που είχαν στην περιοχή⁴¹². Όπως υποστηρίζει ο McKay⁴¹³, με την εντατικοποίηση του Ψυχρού Πολέμου η Κύπρος αποκτούσε περισσότερο βάρος και σημασία, αφού από εκεί ήταν εφικτό να γίνονται υποκλοπές σε μεγάλο βάθος εντός της Σοβιετικής Ένωσης και ήταν επίσης δυνατό να ανιχνεύονται δοκιμές σοβιετικών πυρηνικών όπλων λόγω ατμοσφαιρικών αλλαγών.

Με τη σταδιακή αποχώρηση της Βρετανίας από τις περιοχές της Μέσης Ανατολής όπου διατηρούσε κατασκοπευτικές εγκαταστάσεις και υποδομές για υποκλοπές η λειτουργική χρησιμότητα της Κύπρου και για αυτόν τον τομέα αναβαθμίστηκε ακόμη περισσότερο. Η Βρετανία, έχοντας σταδιακά αποχωρήσει από την Παλαιστίνη, το Ιράκ και την Αίγυπτο είχε απωλέσει τους σταθμούς υποκλοπών που διατηρούσε στις πιο πάνω χώρες. Κατά συνέπεια, η Κύπρος, ειδικά μετά το 1956, ήταν το τελευταίο προπύργιο του GCHQ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής για τους σκοπούς των βρετανικών υπηρεσιών συλλογής

⁴⁰⁹ Στο ίδιο, 7-8.

⁴¹⁰ McKay 2016, 122-123.

⁴¹¹ Στο ίδιο, 144.

⁴¹² Στο ίδιο, 207, "Cyprus would become even more important especially to the Americans who came to understand what an amazingly vital foothold it was in the region".

⁴¹³ Στο ίδιο, 145.

πληροφοριών. Το ίδιο ίσχυε, και για τις ΗΠΑ, λόγω της ύπαρξης του σταθμού υποκλοπών που διατηρούσε στον Γερόλακκο⁴¹⁴.

Η σχέση των υπηρεσιών πληροφοριών και υπηρεσιών ασφάλειας με την κρατική και κυβερνητική μηχανή της Βρετανίας, ειδικά την περίοδο του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου ήταν σχέση καθημερινής συνεργασίας και αλληλεξάρτησης. Αυτή η διεργασία αποτέλεσε για αρκετά κυβερνητικά στελέχη πρώτης γραμμής της Βρετανίας σημαντικό μέρος των εφοδίων που απέκτησαν και που επηρέασε τη μετέπειτα πολιτική σταδιοδρομία τους.

Ο Winston Churchill απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στη συλλογή και γνώση μυστικών πληροφοριών και είναι γνωστή η εμπλοκή του στην εξουσιοδότηση και εκπόνηση μυστικών επιχειρήσεων⁴¹⁵. Επίσης, άλλοι πολιτικοί που μετέπειτα ανέλαβαν κυβερνητικές θέσεις, όπως οι πρωθυπουργοί Clement Attlee, Anthony Eden, Harold Macmillan, και υπουργοί με σημαντικά χαρτοφυλάκια όπως ο Julian Amery, είχαν περιεκτική γνώση και σε κάποιες περιπτώσεις εθίστηκαν στις διαδικασίες και τρόπο λειτουργίας των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών, επιτρέποντας με αυτό τον τρόπο την ενσωμάτωση των μυστικών υπηρεσιών στην πολιτική διεργασία σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων για θέματα αποικιών και εξωτερικής πολιτικής⁴¹⁶. Αυτή η λειτουργική σχέση της εκτελεστικής εξουσίας με τις μυστικές υπηρεσίες επεκτάθηκε τη δεκαετία του 1950 και στα υψηλόβαθμα στελέχη της δημόσιας υπηρεσίας της Βρετανίας. Η άμεση υπαγωγή της SIS/MI6 στο Foreign Office, έδιδε στον μόνιμο υφυπουργό Εξωτερικών δυνατότητα άμεσης ενημέρωσης, παρακολούθησης και οδηγιών, ενώ ο επί σειρά ετών γραμματέας του Υπουργικού Συμβουλίου⁴¹⁷ Sir Norman Brook προήδρευε των 'Official Committee on Communism (overseas)' και της 'Committee for Counter-Subversion in the Colonial Territories'⁴¹⁸.

Όπως υποστηρίζουν οι Aldrich και Cormac⁴¹⁹, αυτό καθαυτό το πολεμικό Υπουργικό Συμβούλιο του Churchill αποτέλεσε εκπαιδευτικό σχολείο στο οποίο οι μελλοντικοί

⁴¹⁴ Aldrich 2010, 320.

⁴¹⁵ Cormac 2018, 267.

⁴¹⁶ Στο ίδιο.

⁴¹⁷ Ο κάτοχος της θέσης του γραμματέα του Υπουργικού Συμβουλίου είναι παράλληλα και ο επικεφαλής της Δημόσιας Υπηρεσίας και επικεφαλής του Cabinet Office.

⁴¹⁸ Cormac 2018, 143.

⁴¹⁹ Aldrich & Cormac 2017, 5.

πρωθυπουργοί της Βρετανίας μνήθηκαν στο πώς λειτουργούν οι μυστικές υπηρεσίες πληροφοριών και έμαθαν τη σημασία τους για την εξάσκηση κρατικού αξιώματος. Μετά το πέρας του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, πολιτικοί και από τα δύο κυρίαρχα κόμματα, αντιλαμβάνονταν τη σημασία που είχαν οι πληροφορίες από κλειστές πηγές και τον ρόλο τους για τη διαμόρφωση εξελίξεων και τη λήψη αποφάσεων⁴²⁰.

Αυτού του είδους η εκπαίδευση ήταν χρήσιμη για Βρετανούς πολιτικούς που κλήθηκαν να αναλάβουν καίρια πολιτικά αξιώματα την περίοδο 1945-1960, για την ενσωμάτωση του έργου των μυστικών υπηρεσιών και πληροφοριών ως εργαλείου για τη λήψη αποφάσεων και χάραξη πολιτικής. Ειδικά, όταν την προαναφερθείσα περίοδο, η Βρετανία είχε να αντιμετωπίσει τη φθίνουσα πορεία της αυτοκρατορίας της και μεγάλο αριθμό αποικιακών ζητημάτων και εξεγέρσεων.

Κατά συνέπεια, το πολιτικό σύστημα της Βρετανίας αφενός αναγνώριζε τη σημασία συλλογής, ανάλυσης πληροφοριών και ενσωμάτωσής τους στη διαδικασία χάραξης πολιτικής και λήψης αποφάσεων και αφετέρου οι μηχανισμοί των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών ήταν στη διάθεση και χρήση των μεταπολεμικών πρωθυπουργών στην προσπάθεια διατήρησης της διεθνούς θέσης και εμβέλειας που προσπαθούσε να προβάλει η Βρετανία⁴²¹. Σύμφωνα με τους Aldrich και Cormac⁴²², ο τομέας των υπηρεσιών συλλογής πληροφοριών, αποτέλεσε για τη Βρετανία συνιστώσα ισχύος, σε συνάρτηση με τη στρατιωτική και οικονομική ισχύ. Οι μυστικές υπηρεσίες αποτέλεσαν εργαλείο προς χρήση από την εκτελεστική εξουσία της Βρετανίας και η σύνδεση και σχέση μεταξύ της Downing Street⁴²³ και των υπηρεσιών πληροφοριών ήταν στενή και αλληλοσυμπληρωματική.

⁴²⁰ Στο ίδιο.

⁴²¹ Στο ίδιο, 485.

⁴²² Στο ίδιο, 3.

⁴²³ Περισσότερα για τον τρόπο λειτουργίας της Downing Street ως πολιτικού κέντρου εξουσίας, βλ. Brown 2019.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Επιπτώσεις και επιδράσεις από την ίδρυση του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO). Η βρετανική πολιτική στον απόηχο της κυπριακής εξέγερσης και άλλων περιφερειακών κρίσεων και προκλήσεων

3.1. Η δημιουργία συλλογικών δομών ασφάλειας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο

Τα προηγούμενα κεφάλαια επικεντρώθηκαν στην εξέλιξη της βρετανικής θεώρησης περί της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής και τις προσπάθειες που είχαν καταβάλει οι διάφορες κυβερνήσεις για την εκπόνηση εθνικής στρατηγικής και αμυντικής πολιτικής μέχρι τις απαρχές του Ψυχρού Πολέμου, ακολουθώντας κυρίως παραδοσιακές τακτικές και αντιλήψεις.

Ανάμεσα στα αμεσότερα αποτελέσματα του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου ήταν η δημιουργία του πολυμερούς διεθνούς συστήματος, με αρχή την ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών με στόχο την εκπλήρωση του στόχου για την αποτροπή μελλοντικών πολέμων και διευθέτηση διεθνών διαφορών με ειρηνικά μέσα⁴²⁴. Η πρώτη περίοδος από την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου μέχρι το 1949, αποτέλεσε περίοδο προσαρμογής τόσο για τη Βρετανία όσο και τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές δυνάμεις καθώς επίσης και μετασχηματισμού του μοντέλου διακρατικών συμμαχιών από αυτό που ίσχυε στο παρελθόν⁴²⁵. Το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου σήμανε την έναρξη της διαδικασίας συγκρότησης της διεθνούς κοινότητας και αναζήτησης διακρατικών συνεργασιών. Όπως υποστηρίζει ο Χατζηβασιλείου⁴²⁶, η ίδρυση του NATO αποτέλεσε μία από τις κορυφώσεις της θεσμικής συγκρότησης της οργανωμένης μεταπολεμικής Δύσης. Σειρά διεθνών και περιφερειακών γεγονότων, την περίοδο 1945-1949, ανέδειξαν τη σημασία συνεννόησης και έδωσαν αποφασιστική ώθηση για την αμυντική και πολιτική συνεργασία μεταξύ ομοιοούνων δυτικών κρατών για την αντιμετώπιση της Σοβιετικής Ένωσης. Όπως υποστηρίζει ο David Baldwin, ακόμη και αν υπήρχαν μεταξύ κρατών σοβαρές διαφορές και διαφωνίες για άλλα θέματα, πιο σημαντικά ζωτικά συμφέροντα, όπως η ασφάλειά τους, θεσμοθετήθηκαν μέσω της δημιουργίας οργανισμών, όπως το NATO⁴²⁷. Το επιστέγασμα των προσπαθειών για τη δημιουργία οργανισμού συλλογικής ασφάλειας,

⁴²⁴ Kaplan 2010, 6.

⁴²⁵ Thies 2009, 120-124; Paul 2012, 3-48.

⁴²⁶ Χατζηβασιλείου 2012.

⁴²⁷ Baldwin 1993, 103.

τελεσφόρησε στις 4 Απριλίου 1949 με την υπογραφή των δώδεκα ιδρυτικών κρατών του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) στην Ουάσιγκτον⁴²⁸. Σύμφωνα με τον Dean Acheson⁴²⁹, το NATO θα λειτουργούσε ακολουθώντας τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ και θα ενδυνάμωνε το διεθνές σύστημα στη βάση των κανόνων του διεθνούς δικαίου, δίδοντας ασφάλεια και αυτοπεποίθηση στα ιδρυτικά μέλη του⁴³⁰.

Το έτος 2019 αποτελεί για το NATO, όπως επίσης για άλλους διεθνείς / πολυμερείς οργανισμούς όπως η Κοινοπολιτεία και το Συμβούλιο της Ευρώπης, επετειακό έτος, λόγω της συμπλήρωσης των εβδομήντα ετών από την ίδρυση και λειτουργία τους. Συνεπώς, αποτελεί ευκαιρία ιστορικού αναστοχασμού και άντλησης διδαγμάτων. Το NATO, κατά τη διάρκεια των περασμένων δεκαετιών, απέδειξε την ανθεκτικότητά του (resilience), κατάφερε να διατηρηθεί ως διεθνής παράγοντας και παροχέας ασφάλειας και να μετασηματιστεί για την αντιμετώπιση αναδυόμενων απειλών⁴³¹. Ακόμη και μετά τη διάλυση του αντίπαλου δέους, της Σοβιετικής Ένωσης, το NATO έχει διευρυνθεί με την ένταξη στους κόλπους του αρκετών κρατών μελών από την Ανατολική Ευρώπη. Σύμφωνα με τον Lemke, το NATO παραμένει σημαντικός οργανισμός, αφού είναι ο πρωταρχικός οργανισμός διατήρησης των διεθνών ισορροπιών ασφάλειας⁴³². Όπως υποστηρίζει ο Jamie Shea⁴³³, για αρκετές δεκαετίες το NATO αντιπροσώπευε κάτι παράδοξο, αφού η Συμμαχία έδινε την εικόνα ότι ευρισκόταν κατά καιρούς αντιμέτωπη με σοβαρές εσωτερικές κρίσεις, αλλά πετύχαινε να ανταπεξέλθει.

Η ιδέα για την εφαρμογή ενός είδους μηχανισμού και οργανισμού με κύριο αντικείμενο τη συλλογική άμυνα εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του NATO με την υπογραφή της Συνθήκης της Ουάσιγκτον στις 4 Απριλίου 1949. Οι διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία του NATO τελεσφόρησαν σε σύντομο χρονικό διάστημα⁴³⁴, μετά την υπογραφή της Συμφωνίας των Βρυξελλών τον Μάρτιο του 1948 και την απόφαση των ΗΠΑ να εμπλακούν σε συνομιλίες με τα ευρωπαϊκά κράτη που την

⁴²⁸ Στο ίδιο.

⁴²⁹ Kaplan 2010, 21.

⁴³⁰ Περισσότερα για την διαδικασία έγκρισης της Συνθήκης της Ουάσιγκτον από το αμερικανικό Κογκρέσο, βλ. στο ίδιο, 6-25.

⁴³¹ Βλ. Aybet & Moore 2010.

⁴³² Lemke 2004, 68.

⁴³³ Shea 2010, 11.

⁴³⁴ Περισσότερα για τις διαπραγματεύσεις που προηγήθηκαν της ίδρυσης του NATO, βλ. Petersen 1986.

αποτελούσαν για την ανάγκη δημιουργίας ενός Συμφώνου για την Ατλαντική Ασφάλεια ως του μόνου μέσου για την αποτροπή και ανάσχεση της απειλής από τη Σοβιετική Ένωση⁴³⁵. Με την υπογραφή της Συνθήκης της Ουάσιγκτον δημιουργήθηκε μεν μια αμυντική συμμαχία, αλλά όχι ένας ολοκληρωμένος πολιτικός και στρατιωτικός οργανισμός με δομές λειτουργίας που θα επέτρεπαν πολιτική διαβούλευση μεταξύ των κρατών μελών. Αυτή θα ήταν βασική εξέλιξη τα χρόνια που θα ακολουθούσαν⁴³⁶.

Η πιο αναλυτική παρουσίαση της διαδικασίας ίδρυσης και των πρώτων πέντε ετών της λειτουργίας του NATO περιλαμβάνεται στην έκδοση 'NATO The first five years 1949-1954', που επιμελήθηκε εκ μέρους του πρώτου γενικού γραμματέα, Lord Ismay, η τότε σύμβουλός του, Eve Curie, θυγατέρα της Marie Curie. Στην έκδοση καταγράφηκε όλη η πορεία και εξέλιξη της συμμαχίας από την ίδρυσή της μέχρι το 1954, οπότε και είχε γίνει εφικτή η δημιουργία μόνιμων δομών, όπως η δημιουργία της θέσης του γενικού γραμματέα του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου (ΒΑΣ/ΝΑC), της Διεθνούς Γραμματείας, των επικεφαλής όλων των Στρατιωτικών Διοικήσεων – προεξάρχοντος του Supreme Allied Command in Europe (SACEUR), της Στρατιωτικής Επιτροπής και αρκετών άλλων υποεπιτροπών και ομάδων εργασίας⁴³⁷. Σημειώνεται ότι ο πρώτος γενικός γραμματέας του NATO, Lord Ismay, εξέδωσε παρόμοια έκθεση πεπραγμένων για την περίοδο Απριλίου 1952 - Απριλίου 1957, για την οποία θα γίνει αναφορά στη συνέχεια.

Η διαδικασία της πρώτης διεύρυνσης του NATO, με την ένταξη της Ελλάδας και της Τουρκίας στους κόλπους της Συμμαχίας, λειτούργησε καταλυτικά για τη δημιουργία των πρώτων δομών ανταλλαγής απόψεων και αποσαφήνισης του τρόπου λειτουργίας του οργανισμού. Σε ότι αφορούσε την Κύπρο, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για τη διευκρίνιση της περιοχής ευθύνης του NATO υπήρξε συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων και επιχειρημάτων.

Επίσης, διαπραγματεύση είχε διεξαχθεί αναφορικά με το ποια χώρα θα είχε την ευθύνη της διοίκησης των δυνάμεων του NATO στη Μεσόγειο, με τη Βρετανία, ΗΠΑ και Γαλλία να

⁴³⁵ Kaplan 2010, 7.

⁴³⁶ Miller 2001, 16-24.

⁴³⁷ Η έκδοση βρίσκεται στον σύνδεσμο [http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/1/216977/NATO-The first 5 years 1949-1954 by Lord Ismay .pdf](http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/1/216977/NATO-The%20first%205%20years%201949-1954%20by%20Lord%20Ismay.pdf). Επίσης, περί της ίδρυσης και εξέλιξης του NATO, βλ. Spaak 1959; Staercke 1985; Thies 2009.

διατηρούν έντονες απόψεις επί του θέματος. Για δε τη Βρετανία, το ζήτημα της Μεσογειακής Διοίκησης του NATO είχε μετατραπεί σε μείζον πολιτικό εσωτερικό θέμα και συνδέθηκε άρρηκτα με την εθνική της πολιτική στόχευση για τη διατήρηση της στρατιωτικής παρουσίας στην Αίγυπτο και κατ' επέκταση, όπως έχει ήδη συζητηθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, στην άσκηση ελέγχου στη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο.

Η Κύπρος απασχόλησε τις διεργασίες του NATO με άμεσο ή έμμεσο τρόπο από το έτος ίδρυσης του οργανισμού. Με την εξέλιξη του NATO, από στρατιωτική συμμαχία σε ένα πολιτικό στρατιωτικό οργανισμό με δομές πολιτικής διαβούλευσης, η περίπτωση της Κύπρου βρισκόταν ανά περιόδους στην ημερήσια διάταξη των εργασιών των κρατών μελών. Αρχικά, την περίοδο προ της ένταξης της Ελλάδας και Τουρκίας, το 1951 το NATO ασχολήθηκε με το ερώτημα του κατά πόσον η Κύπρος θα έπρεπε ή όχι να συμπεριληφθεί στην περιοχή ευθύνης του οργανισμού. Το ίδιο συνέβη και αργότερα, κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959, όταν οι εξελίξεις και η πολιτικοδιπλωματική σύγκρουση Βρετανίας – Ελλάδας - Τουρκίας για την Κύπρο και τη διασφάλιση της συνοχής της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO απασχόλησαν ιδιαίτερα τα θεσμικά όργανα του οργανισμού και τα κράτη μέλη του. Και τα δύο πιο πάνω ζητήματα θα τύχουν εξέτασης και παρουσίασης στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης.

3.2 Τα ιδρυτικά κράτη μέλη του NATO και η διαδικασία εισδοχής της Ελλάδας και της Τουρκίας

Το ζήτημα των κρατών που θα αποτελούσαν τα ιδρυτικά κράτη του οργανισμού αποτέλεσε θέμα συζήτησης μέχρι τις τελευταίες εβδομάδες πριν την υπογραφή της Συνθήκης στην Ουάσιγκτον στις 4 Απριλίου 1949⁴³⁸. Οι Νορβηγία, Ισλανδία, Πορτογαλία, Ιταλία και Δανία έλαβαν πρόσκληση για εκφράσουν την πρόθεση συμμετοχής τους μετά την ολοκλήρωση των συζητήσεων και διαπραγματεύσεων που προηγήθηκαν για την ετοιμασία του Βορειοατλαντικού Συμφώνου⁴³⁹.

Κατόπιν συμφωνίας, εντός της ομάδας εργασίας που συνέτασσε την ιδρυτική διακήρυξη του οργανισμού για το Άρθρο 5, το οποίο αφορούσε την έννοια και ερμηνεία της

⁴³⁸ TNA CAB 129/33/16 The North Atlantic Pact.

⁴³⁹ Στο ίδιο

συλλογικής άμυνας σε περίπτωση επίθεσης, η συζήτηση στράφηκε στον ορισμό της περιοχής εφαρμογής του. Η εκ προοιμίου ερμηνεία ήταν ότι η Συνθήκη θα τύγχανε εφαρμογής στα κράτη που συμμετείχαν στη διαδικασία διαπραγμάτευσης της Συμφωνίας, που σε εκείνη την χρονική στιγμή, ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία, το Λουξεμβούργο, ο Καναδάς και οι ΗΠΑ⁴⁴⁰.

Από την πλευρά τους, οι ΗΠΑ υποστήριζαν και επέμεναν στην ένταξη της Νορβηγίας, Δανίας και Ισλανδίας για τις ανάγκες κάλυψης της βόρειας πτέρυγας του NATO και για τη χρησιμότητά τους ως εφαλτηρίων για κάλυψη επιχειρησιακών και διοικητικών διευκολύνσεων, για σκοπούς αεροπορικών και ναυτικών ανεφοδιασμών⁴⁴¹. Τα τελευταία δύο κράτη, που κλήθηκαν να συμπληρώσουν τα πρώτα δώδεκα ιδρυτικά κράτη, ήταν η Πορτογαλία και η Ιταλία. Για την περίπτωση της τελευταίας, εκφράστηκαν διαφωνίες ως προς την ικανοποίηση των κριτηρίων που τέθηκαν για την κάλυψη του βορειοατλαντικού χώρου⁴⁴². Υπήρχε ο φόβος ότι η ενδεχόμενη ένταξη Ιταλίας θα οδηγούσε σε ένταξη και άλλων κρατών που δεν ήταν μέρος του άμεσου γεωγραφικού χώρου του Βόρειου Ατλαντικού. Όπως επισημαίνει ο πρέσβης Theodore C. Achilles⁴⁴³, υπήρξε αναγνώριση εντός της συντακτικής ομάδας εργασίας ότι Γερμανία, Ελλάδα, Τουρκία και Ισπανία θα ήταν πιθανά κράτη για εισδοχή στο NATO στο άμεσο μέλλον, αλλά όχι στα ιδρυτικά μέλη.

Σε ότι αφορούσε, όμως, το ζήτημα της γεωγραφικής περιοχής εφαρμογής της Συνθήκης, η κατάληξη της διαπραγμάτευσης του Άρθρου 6, τον Απρίλιο του 1949, σκόπιμα είχε σαφή γεωγραφικό προσδιορισμό και περιορισμό⁴⁴⁴. Η ερμηνεία που συμφωνήθηκε ήταν ως εξής:

«Προς τον σκοπό της εφαρμογής του Άρθρου 5, η ένοπλος επίθεση εναντίον ενός ή περισσότερων Μερών λογίζεται ότι περιλαμβάνει ένοπλη επίθεση εναντίον εδάφους οιαδήποτε των Μερών στην Ευρώπη ή Βόρεια Αμερική, εναντίον των αλγερινών νομών της Γαλλίας, εναντίον των δυνάμεων κατοχής οιαδήποτε των Μερών στην Ευρώπη, εναντίον των νήσων που είναι στη δικαιοδοσία οιαδήποτε των Μερών στη περιοχή του

⁴⁴⁰ Staercke 1985.

⁴⁴¹ Theodore 1985, 37.

⁴⁴² Στο ίδιο.

⁴⁴³ Στο ίδιο.

⁴⁴⁴ Thies 2009, 202.

Βορείου Ατλαντικού, βορείως του Τροπικού του Καρκίνου και εναντίον πλοίων ή αεροσκαφών οιαδήποτε των Μερών σε αυτήν την περιοχή»⁴⁴⁵.

Ο Theodore C. Achilles⁴⁴⁶, ο οποίος ήταν μέλος της διαπραγματευτικής ομάδας των ΗΠΑ στις εργασίες της ομάδας εργασίας που δημιουργήθηκε για τη σύνταξη της Συνθήκης, σημειώνει ότι ο ορισμός του γεωγραφικού ορίου του Τροπικού του Καρκίνου ως του νοτιότερου ορίου του NATO, έγινε για να αποφευχθεί η εμπλοκή περιοχών της Αφρικής ή της αμερικανικής ηπείρου. Και αυτό γιατί κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, η Ολλανδία και το Βέλγιο είχαν προβάλει ως εισηγήσεις τη συμπερίληψη γεωγραφικών περιοχών που διατηρούσαν εκείνη την εποχή ως αποικίες, ως μέρος της περιοχής εφαρμογής του Άρθρου 5⁴⁴⁷.

Η από κοινού ένταξη της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO, τον Φεβρουάριο του 1952⁴⁴⁸, ήταν αποτέλεσμα διεργασιών και διαβούλευσης που ανάμεσα σε άλλα, καταπιάστηκε με την περιοχή ευθύνης της συμμαχίας και τη γεωγραφική της έκταση. Παρά το ότι οι δύο χώρες δεν ήταν ανάμεσα στα πρώτα δώδεκα ιδρυτικά κράτη μέλη, που υπέγραψαν την αρχική διακήρυξη της Ουάσιγκτον, τον Απρίλιο του 1949, εντούτοις οι διεθνείς και περιφερειακές εξελίξεις σε συνδυασμό με την επιθυμία των δύο κρατών να ενταχθούν σε συλλογικό οργανισμό ασφάλειας υπήρξαν καταλύτες προς την ένταξη⁴⁴⁹. Ειδικότερα, ο πόλεμος στην Κορέα, όπου Ελλάδα και Τουρκία συμμετείχαν με διάθεση σημαντικού αριθμού δυνάμεων, και η προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να αποκτήσει έξοδο και πρόσβαση στη Μεσόγειο, συνέτειναν στο να επιταχυνθούν οι διαδικασίες στρατιωτικής συγκρότησης και ετοιμασίας του NATO και στο να υπάρξει θετική

⁴⁴⁵ TNA CAB 129/34/21 North Atlantic Treaty; Staercke 1985, 183-186

⁴⁴⁶ Ο Theodore C. Achilles διετέλεσε πρέσβης στην εξωτερική υπηρεσία των ΗΠΑ. Την περίοδο διαπραγμάτευσης της ιδρυτικής Συνθήκης του NATO, ήταν επικεφαλής της διεύθυνσης Θεμάτων Δυτικής Ευρώπης και ήταν ένας από τους κύριους διαπραγματευτές των ΗΠΑ για τη σύνταξη της. Μετά την εγκαθίδρυση του NATO, το 1950, ορίστηκε ως αναπληρωτής μόνιμος αντιπρόσωπος των ΗΠΑ και κατόπιν εργάστηκε στο Συμβούλιο του NATO σε διάφορες θέσεις μέχρι το 1960.

⁴⁴⁷ Theodore 1985, 37.

⁴⁴⁸ Γενικότερα περί της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας κατά την πρώτη περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και της προσπάθειας για ένταξη στο NATO βλ. Stephanidis 1999, 1-40 και Stephanidis 2007, 27-51.

⁴⁴⁹ Συρίγος 2015, 110.

προσέγγιση για την ένταξη της Ελλάδας και Τουρκίας αντί ειδικής σύνδεσης ή μηχανισμού συνεργασίας τους με τον οργανισμό⁴⁵⁰.

Αμφότερες, Ελλάδα και Τουρκία, βρίσκονταν από το 1950 σε διαβούλευση και συζητήσεις με τις αρχικές επιτελικές δομές του NATO, που κατόπιν μετεξελίχθηκαν στη διεθνή γραμματεία του οργανισμού, ως προς τους τρόπους σύνδεσής τους στον στρατιωτικό και αμυντικό σχεδιασμό της συμμαχίας⁴⁵¹. Όπως παρατηρεί ο τότε μόνιμος αντιπρόσωπος του Βελγίου, Andre de Staercke⁴⁵², χωρίς την Ελλάδα και την Τουρκία, που ήδη συμμετείχαν στις διαδικασίες σχεδιασμού για την άμυνα της Μεσογείου, η συνολική προστασία της νότιας πτέρυγας θα ήταν ατελής, αν όχι αδύνατη, συμπληρώνοντας ότι αυτό το γεγονός αναγνωρίστηκε μετά από αρκετές και μακρές διαβουλεύσεις⁴⁵³.

Προτού προωθηθεί ενεργά το ζήτημα της εισδοχής Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω οι δύο χώρες είχαν εμπλακεί σε συζητήσεις που αφορούσαν τη σύνδεσή τους με τον στρατιωτικό και αμυντικό σχεδιασμό του οργανισμού. Αυτή η εξέλιξη προέκυψε κατά την 5^η Σύνοδο του Συμβουλίου του NATO, που πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη το διάστημα 15-18 Σεπτεμβρίου 1950, όπου συζητήθηκε σε πολιτικό επίπεδο, από τους υπουργούς Εξωτερικών των κρατών μελών, το ενδεχόμενο συμμετοχής και σύνδεσης Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO. Το Συμβούλιο αποφάσισε ότι στην παρούσα φάση της ανάπτυξης του NATO δεν ήταν δυνατόν να επεκταθεί η Συνθήκη και να περιλάβει νέα κράτη⁴⁵⁴. Αναγνωρίστηκε, όμως, ότι σε ό,τι αφορά ειδικά την περίπτωση της περιοχής της Μεσογείου, θα ήταν επιθυμητό να γίνουν διευθετήσεις που να επέτρεπαν τη συμμετοχή και σύνδεση της Ελλάδας και της Τουρκίας σε ορισμένους από τους στρατιωτικούς και αμυντικούς σχεδιασμούς του NATO για την ασφάλεια της Μεσογείου. Σύμφωνα με τις οδηγίες που έδωσε το Συμβούλιο προς την Επιτροπή Αμυντικών Θεμάτων του NATO, ο σκοπός των πιο πάνω διευθετήσεων ήταν να

⁴⁵⁰ Περισσότερα για τον αντίκτυπο του πολέμου στην Κορέα, για την εξέλιξη του NATO, βλ. Thies 2009, 106-112.

⁴⁵¹ TNA CAB 129/45/55 Admission of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty.

⁴⁵² Ο Andre de Staercke διατέλεσε πρέσβης/μόνιμος αντιπρόσωπος του Βασιλείου του Βελγίου στο NATO, από το 1950 μέχρι την αφυπηρέτησή του το 1976. Διετέλεσε για αρκετά χρόνια πρύτανης του διπλωματικού σώματος εντός του NATO, ως ο αρχαιότερος διαπιστευμένος πρέσβης/μόνιμος αντιπρόσωπος.

⁴⁵³ Staercke 1985, 159

⁴⁵⁴ FRUS, 1950, Western Europe, vol. III, Document 587.

διευκολυνθεί ο συντονισμός του στρατιωτικού σχεδιασμού, χωρίς τη διεύρυνση του οργανισμού με νέα μέλη⁴⁵⁵.

Η απόφαση της 5^{ης} Συνόδου του Συμβουλίου του NATO, ανέφερε ότι η Ελλάδα και η Τουρκία θα έπρεπε να συνδεθούν, ανά περίπτωση, με τις εργασίες του στρατιωτικού σχεδιασμού του NATO που αφορούν την άμυνα της Μεσογείου⁴⁵⁶. Ακολούθως, τον Οκτώβριο του 1950, Αθήνα και Άγκυρα έλαβαν πρόσκληση για διερεύνηση του τρόπου σύνδεσής τους με τη διαδικασία αμυντικού και στρατιωτικού σχεδιασμού για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Εκ μέρους του NATO, το Standing Group (ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία) είχε σειρά ξεχωριστών συναντήσεων με αντιπροσωπείες των δύο κρατών κατά τις οποίες συζητήθηκαν ο τρόπος σύνδεσής τους, η εμπλοκή τους στους προπαρασκευαστικούς σχεδιασμούς για την άμυνα της Μεσογείου και η διαδικασία ανταλλαγής ενημέρωσης, σχεδιασμών και πληροφοριών⁴⁵⁷.

Το αποτέλεσμα των διερευνητικών επαφών Ελλάδας - Τουρκίας με το Standing Group του NATO, καταγράφηκε με σχετικό σημείωμα της γραμματείας του οργανισμού, ημερομηνίας 29 Νοεμβρίου 1950⁴⁵⁸. Από τη μελέτη του γίνεται αντιληπτό ότι το ενδιαφέρον του NATO εστίαζε στη σύνδεση των χωρών αυτών αποκλειστικά σε ό,τι αφορούσε τον αμυντικό σχεδιασμό στην περιοχή της Μεσογείου, και ειδικά της Ανατολικής Μεσογείου, τη στιγμή που οι υφιστάμενοι σχεδιασμοί του NATO επεκτείνονταν μόνο μέχρι το δυτικό ήμισυ της Μεσογείου⁴⁵⁹. Η εισήγηση των στρατιωτικών επιτελών του NATO ήταν ότι μετά τη δημιουργία της Διοίκησης της Μεσογείου (Mediterranean Command) ενδεχομένως να χρειαζόταν η επέκταση της περιοχής ευθύνης του NATO, έτσι ώστε να συμπεριλάβει ολόκληρη τη Μεσόγειο θάλασσα, διευκολύνοντας έτσι τον συντονισμό και αμυντικό σχεδιασμό. Η εισήγηση του Standing Group ήταν ότι προς το παρόν, Ελλάδα και Τουρκία θα διατηρούσαν επαφή μέσω των ακολούθων άμυνας τους που ήταν τοποθετημένοι στις διπλωματικές αποστολές των κρατών τους στην Ουάσιγκτον, και προτού γίνει συζήτηση

⁴⁵⁵ Στο ίδιο.

⁴⁵⁶ TNA FO 371/96539 NATO: negotiations on the question of association of Greece and Turkey. Επίσης βλ. Αρχείο NATO S.G 80/2 Report by the International Working Group: Association of Turkey and Greece with NATO Military Planning και S.G 80/4 Report by the International Planning Team to the Standing Group on Command in the Mediterranean and Middle East.

⁴⁵⁷ Αρχείο NATO S.G 80/2 Report by the International Working Group: Association of Turkey and Greece with NATO Military Planning.

⁴⁵⁸ Στο ίδιο.

⁴⁵⁹ Στο ίδιο.

διαβαθμισμένων θεμάτων θα έπρεπε να εγκαθιδρυθούν σε Αθήνα και Άγκυρα διαδικασίες λήψης, ανταλλαγής και διαχείρισης διαβαθμισμένων εγγράφων και πληροφοριών⁴⁶⁰.

Σημειώνεται ότι μέχρι τη στιγμή εκείνη δεν είχε ακόμη συσταθεί και εγκαθιδρυθεί η Διοίκηση Μεσογείου του NATO, για την οποία υπήρχαν συζητήσεις και αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό της συμμαχίας, κυρίως μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και ΗΠΑ για τους δικούς τους λόγους⁴⁶¹. Το ζήτημα της αρχικής σύνδεσης των δύο κρατών με τον στρατιωτικό και αμυντικό σχεδιασμό, αφορούσε αποκλειστικά την περιοχή της Μεσογείου, και το θέμα τύγχανε χειρισμού εντός του Standing Group, στο οποίο συμμετείχαν αντιπρόσωποι μόνο των τριών μεγαλύτερων κρατών μελών του NATO, δηλαδή των ΗΠΑ, Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας.

Περαιτέρω, έγινε καταγραφή ορισμένων στρατηγικών πτυχών που αφορούσαν τον αμυντικό σχεδιασμό της Μεσογείου και τη συνεισφορά Ελλάδας και Τουρκίας, όπως α) άρνηση / απαγόρευση εισόδου εχθρικών δυνάμεων στο έδαφός τους, β) άρνηση / απαγόρευση πλεύσης εχθρικών ναυτικών δυνάμεων μέσω του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, γ) δυνατότητα χρήσης ναυτικών, αεροπορικών βάσεων και δ) παροχή διευκολύνσεων για την προστασία των θαλασσιών οδών επικοινωνίας και μεταφορών στην Ανατολική Μεσόγειο⁴⁶².

Μετά τις αρχικές επαφές των δύο κρατών με το Standing Group τον Οκτώβριο - Νοέμβριο 1950 παρατηρήθηκε στασιμότητα στην περαιτέρω εξέταση του θέματος. Ο κύριος λόγος ήταν η στασιμότητα που επικρατούσε στο εσωτερικό του NATO για τη δημιουργία της Διοίκησης Μέσης Ανατολής και τον διορισμό του στρατιωτικού διοικητή για τη Μεσόγειο λόγω διμερών διαφορών ΗΠΑ - Βρετανίας⁴⁶³. Στα διπλωματικά διαβήματα και οχλήσεις των πρέσβων Ελλάδας και Τουρκίας στο Λονδίνο, χρησιμοποιήθηκε ως πρόφαση στην απάντηση για την καθυστέρηση, η ανάγκη για δημιουργία μηχανισμών ασφαλούς

⁴⁶⁰ Στο ίδιο.

⁴⁶¹ Περισσότερα για το ζήτημα της Διοίκησης Μεσογείου του NATO βλ. Chourchoulis 2009.

⁴⁶² Αρχείο NATO S.G 80/2 Report by the International Working Group: Association of Turkey and Greece with NATO Military Planning.

⁴⁶³ TNA FO 371/96539 NATO: negotiations on the question of association of Greece and Turkey.

ανταλλαγής και διαχείρισης διαβαθμισμένων πληροφοριών⁴⁶⁴. Ο πρέσβης της Ελλάδας στο Λονδίνο, Μιχαήλ Μελάς⁴⁶⁵, κατόπιν οδηγιών της Αθήνας, σε συνάντηση στο Foreign Office στις 28 Φεβρουαρίου 1951, ζήτησε πληροφόρηση σχετικά με την πρόοδο υλοποίησης της απόφασης του Οκτωβρίου 1950 για σύνδεση της Ελλάδας στο NATO. Στη συνάντηση ο Έλληνας πρέσβης διαβίβασε την ανησυχία της Αθήνας ότι μέχρι τότε δεν είχε ληφθεί κανένα θετικό βήμα και απόφαση προς αυτή την κατεύθυνση τόσο σε πολιτικό όσο και στρατιωτικό επίπεδο⁴⁶⁶. Παρόμοιου είδους διάβημα έγινε προς το Foreign Office και από τον πρέσβη της Τουρκίας στο Λονδίνο στις 19 Φεβρουαρίου 1951⁴⁶⁷. Σημειώνεται ότι, τον Φεβρουάριο του 1952, όπως σημειώνει ο Χουρχούλης, η Βρετανία απέρριψε συμβιβαστική πρόταση των ΗΠΑ που προνοούσε ως προσωρινή λύση για το ζήτημα της Διοίκησης Μεσογείου, την από κοινού ένταξη των Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO εν αναμονή της εγκαθίδρυσης της πλήρους οργανωτικής δομής της Διοίκησης Μεσογείου και Νότιας Ευρώπης⁴⁶⁸.

Ο επικεφαλής της στρατιωτικής αντιπροσωπείας της Βρετανίας στην Ουάσιγκτον⁴⁶⁹ Lord Tedder προειδοποιούσε με τηλεγράφημά του στις 23 Μαρτίου 1951 τους αρχηγούς του Επιτελείου στο Λονδίνο ότι το ζήτημα σύνδεσης της Ελλάδας και της Τουρκίας είχε καταστεί επείγον και υπό το φως του τέλματος που είχε βρεθεί η διαδικασία, το κύρος και η αξιοπιστία του NATO τελούσε υπό αμφισβήτηση⁴⁷⁰. Ο Tedder σημείωνε επίσης, ότι Ελλάδα και Τουρκία είχαν προβεί σε διμερείς κρούσεις προς τις ΗΠΑ και Γαλλία με σκοπό να προωθήσουν το αίτημά τους για ένταξη στο NATO. Επίσης, ο Lord Tedder υποδείκνυε προς τη στρατιωτική του ιεραρχία, ότι η Βρετανία θα είχε κόστος με την περαιτέρω καθυστέρηση διευθέτησης του ζητήματος μέχρι να ρυθμιζόταν το ζήτημα των δομών διοίκησης και ελέγχου στη Μεσόγειο και Μέση Ανατολή⁴⁷¹.

Η απάντηση εκ μέρους των αρχηγών του Επιτελείου του Υπουργείου Άμυνας της Βρετανίας προς τον Lord Tedder εστάλη στις 28 Μαρτίου 1951. Οι αρχηγοί των Ενόπλων

⁴⁶⁴ Στο ίδιο.

⁴⁶⁵ Ο πρέσβης Μιχαήλ Μελάς αργότερα διετέλεσε μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο NATO, την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ.

⁴⁶⁶ TNA FO 371/96539 NATO: negotiations on the question of association of Greece and Turkey.

⁴⁶⁷ Στο ίδιο.

⁴⁶⁸ Chourchoulis 2009, 443.

⁴⁶⁹ British Joint Services Mission in Washington

⁴⁷⁰ TNA FO 371/96539 NATO: negotiations on the question of association of Greece and Turkey.

⁴⁷¹ Στο ίδιο.

Δυνάμεων διατηρούσαν τις αρχικές τους θέσεις όπως πρώτα υπάρξει κατάληξη στο ζήτημα της διοίκησης της περιοχής της Μεσογείου, προτού λυθεί το θέμα σύνδεσης της Ελλάδας και της Τουρκίας. Όπως ανέφεραν χαρακτηριστικά στο τηλεγράφημά τους, η λύση μπορούσε να δοθεί εάν οι ΗΠΑ και η Βρετανία έφθαναν σε μεταξύ τους συμφωνία για την οργάνωση της διοίκησης της περιοχής της Μεσογείου, αποκλείοντας από την εξίσωση τη συνεννόηση με τη Γαλλία⁴⁷².

Σε διπλωματικό επίπεδο, ο πρέσβης της Βρετανίας στην Ουάσιγκτον, Sir Oliver Franks, ήταν σε επαφή με το State Department για το ζήτημα. Και αυτός, όπως και ο Lord Tedder, επιχειρούσε να μεταφέρει στο Λονδίνο την ανάγκη για επείγουσα λήψη αποφάσεων και οριστικοποίηση της σύνδεσης Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO. Με μήνυμά του, ημερομηνίας 23 Απριλίου 1951, σημείωσε ότι παρότι η Βρετανία προωθεί και υποστηρίζει επιχειρήματα εναντίον της πλήρους ένταξης της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO, εντούτοις η κυβέρνηση των ΗΠΑ φαίνεται να έχει αποφασίσει ότι μέσω αυτού του τρόπου θα εφαρμόσει τις διαβεβαιώσεις που έχει δώσει στις δύο αυτές χώρες για τις επιπρόσθετες εγγυήσεις ασφάλειας που επιδιώκουν⁴⁷³. Με εύσημο τρόπο ο Sir Oliver υποδείκνυε στο Foreign Office ότι επιθυμούσε να ενημερωθεί για το κατά πόσο επιθυμούν να διατηρήσουν τις ενστάσεις και επιφυλάξεις τους για αυτή την ακολουθητέα γραμμή ακόμη και αν υπάρχει ο κίνδυνος να υπονοήσουν προς την αμερικανική πλευρά ότι δεν προσδίδουν τη δέουσα σημασία στις δεσμεύσεις που είχαν δώσει για τη συγκεκριμένη περιοχή. Αν η θέση του Λονδίνου παρέμενε ως είχε για διατήρηση των ενστάσεων, τότε ήλπιζε ότι θα μπορούσε να λάβει κάποιες πιο θετικές αντιπροτάσεις που να λαμβάνουν υπόψη τις επιθυμίες των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας και που θα μπορούσαν, ενδεχομένως, να ήταν αποδεκτές από την κυβέρνηση των ΗΠΑ⁴⁷⁴.

Όπως διαφαίνεται από τη μελέτη των αρχείων του State Department, ο Sir Oliver είχε ορθά διαγνώσει την αμερικανική θέση επί του θέματος. Στις 24 Απριλίου 1951, οι βοηθοί υφυπουργοί στο State Department για θέματα Εγγύς Ανατολής και Αφρικής και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων υπέβαλαν σημείωμα προς τον υπουργό Εξωτερικών Dean Acheson, με την εισήγηση και σύσταση όπως εγκρίνει κατ' αρχήν, την ένταξη της Ελλάδας

⁴⁷² Στο ίδιο.

⁴⁷³ Στο ίδιο.

⁴⁷⁴ Στο ίδιο.

και της Τουρκίας στο NATO, που αποτελούσε «το πιο αποτελεσματικό σχέδιο για την παροχή των δεσμεύσεων ασφαλείας τους»⁴⁷⁵. Ανάμεσα στις εισηγήσεις, περιλαμβανόταν η πρόταση για εξουσιοδότηση για ενημέρωση και διενέργεια διακριτικών και άτυπων επαφών μόνο με τη Βρετανία και Γαλλία.

Μέχρι την απόφαση υπέρ της ταυτόχρονης ένταξης των δύο κρατών, τον Σεπτέμβριο του 1951 στην Υπουργική Σύνοδο της Οτάβας, Ελλάδα και Τουρκία διατηρούσαν την άσκηση πίεσης και επανέφεραν σε διμερές επίπεδο το αίτημά τους για ένταξη στο NATO στις πρωτεύουσες των κρατών μελών, και ειδικά σε Λονδίνο και Ουάσιγκτον. Το ταυτόσημο αίτημα που προέβαλλαν τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία, αφορούσε την πλήρη ένταξή τους στο NATO και όχι την απλή σύνδεσή τους για την πτυχή του σχεδιασμού της ασφάλειας, αποκλειστικά για την άμυνα της Μεσογείου. Το αίτημα αυτό επανήλθε, επισήμως από τις δυο κυβερνήσεις τον Μάιο του 1951. Σύμφωνα με τον Lord Ismay, στην επισκόπησή του για τα πρώτα πέντε χρόνια λειτουργίας του NATO, υπήρχε η αντίληψη ότι από τη μια πλευρά η ένταξη αυτών των κρατών στη Συμμαχία θα είχε πλεονεκτήματα, αλλά από την άλλη ότι θα είχε ως συνέπεια την επέκταση των στρατηγικών δεσμεύσεων του NATO πολύ ανατολικά, μέχρι τον Καύκασο⁴⁷⁶. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Ismay, κάποια κράτη μέλη, ανησυχούσαν ότι με την ένταξη της Τουρκίας, η οποία συνόρευε με τη Σοβιετική Ένωση και τη Βουλγαρία, θα δημιουργούνταν διεθνείς εντάσεις μεταξύ της Δύσης και της Σοβιετικής Ένωσης⁴⁷⁷.

Η τελική απόφαση για την πρόσκληση Ελλάδας και Τουρκίας να ενταχθούν στο NATO, κάνοντας έτσι εφικτή την πρώτη διεύρυνση του NATO, ελήφθη στη Σύνοδο της Οτάβας, που συνήλθε την περίοδο 15-20 Σεπτεμβρίου 1951. Σύμφωνα με το τελικό ανακοινωθέν της 7^{ης} Συνόδου του Συμβουλίου του NATO, το Συμβούλιο λαμβάνοντας υπόψη ότι η ασφάλεια του βορειοατλαντικού χώρου θα ενισχυθεί από την ένταξη της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO συμφώνησε όπως εισηγηθεί στις κυβερνήσεις των μελών, νοουμένου ότι τα εθνικά κοινοβούλια μέσω των εθνικών τους διαδικασιών θα δώσουν τη συγκατάθεσή τους, να προσκαλέσει το συντομότερο δυνατόν το Βασίλειο της Ελλάδας και τη Δημοκρατία της Τουρκίας για να ενταχθούν στη Συνθήκη⁴⁷⁸.

⁴⁷⁵ FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 276.

⁴⁷⁶ Lord Ismay 1954, 39.

⁴⁷⁷ Στο ίδιο, 40.

⁴⁷⁸ North Atlantic Council Final Communiqué, Ottawa, September 1951.

Τις αμέσως επόμενες ημέρες, το Συμβούλιο της Επιτροπής Αναπληρωτών των υπουργών στο Λονδίνο, υιοθέτησε το κείμενο συμπερασμάτων που είχε προετοιμασθεί κατά τη σύνοδο του Συμβουλίου. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου κλήθηκαν όλες οι κυβερνήσεις να προχωρήσουν στη διαδικασία επικύρωσης της πρότασης για εισδοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας⁴⁷⁹. Περαιτέρω, σύμφωνα με την απόφαση, το Συμβούλιο είχε ήδη εξετάσει και καταλήξει ως προς τις αναγκαίες τροποποιήσεις της αρχικής Συνθήκης που θα ήταν αναγκαίες⁴⁸⁰, και που κατά κύριο λόγο αφορούσαν την τροποποίηση και αναθεώρηση της περιοχής ευθύνης του NATO, έτσι ώστε να αντικατοπτρίζει τα νέα δεδομένα με την προσχώρηση της Ελλάδας και της Τουρκίας. Το τελικό κείμενο του πρωτοκόλλου ένταξης της Ελλάδας και της Τουρκίας στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, όπως αυτό υπογράφηκε από τους διαπιστευμένους αντιπροσώπους των κρατών μελών, κυκλοφόρησε ως επίσημο έγγραφο του οργανισμού στις 9 Νοεμβρίου 1951⁴⁸¹.

Μετά την υπογραφή του πρωτοκόλλου ένταξης, οι υπουργοί Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας προσκλήθηκαν να συμμετάσχουν ως παρατηρητές στην 8^η Σύνοδο του NATO, που θα λάμβανε χώρα στη Ρώμη στις 24 Νοεμβρίου 1951⁴⁸². Με την ολοκλήρωση της διαδικασίας επικύρωσης του πρωτοκόλλου ένταξης στις 15 Φεβρουαρίου 1952 και την κατάθεση της κυρωτικής απόφασης των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας⁴⁸³, οι δυο χώρες συμμετείχαν για πρώτη φορά με καθεστώς κράτους μέλους στην 9^η Σύνοδο του Συμβουλίου υπουργών Εξωτερικών του NATO στις 20 Φεβρουαρίου στη Λισαβόνα⁴⁸⁴. Κατά την έναρξη της Συνόδου στη Λισαβόνα, οι αντιπροσωπείες της Ελλάδας⁴⁸⁵ και της

⁴⁷⁹ Αρχείο NATO C7-D/23 Resolution on the accession of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty.

⁴⁸⁰ Στο ίδιο, παράγραφος 3: "Having examined the question of amendments which might be desirable in the provisions of the North Atlantic Treaty".

⁴⁸¹ Αρχείο NATO D-D (51) 280 Protocol to the North Atlantic Treaty on the accession of Greece and Turkey.

⁴⁸² Αρχείο NATO D-D (51) 287 Attendance of Greece and Turkey as observers at the eighth session of the Council.

⁴⁸³ Αρχείο NATO D-D (52) 84 Protocole au traite de l' Atlantique Nord sur l' accession de la Grece at de la Turquie.

⁴⁸⁴ Αρχείο NATO C9-R/1 Statement by M. Sofocles Venizelos, Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of Greece.

⁴⁸⁵ Την ελληνική αντιπροσωπεία αποτελούσαν οι Σοφοκλής Βενιζέλος, αναπληρωτής πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών, Αλέξανδρος Σακελλαρίου, υπουργός Εθνικής Άμυνας και Γεώργιος Καρτάλης, υπουργός Συντονισμού.

Τουρκίας, με επικεφαλής τους Σοφοκλή Βενιζέλο και Faut Köprülü, αντίστοιχα, έτυχαν καλωσορίσματος από τον προεδρεύοντα Lester B. Pearson, ο οποίος εξέφρασε την ικανοποίηση του σώματος για την πρώτη συμμετοχή των δύο νέων κρατών μελών⁴⁸⁶.

Ο Σοφοκλής Βενιζέλος στην πρώτη του παρέμβαση ως αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο Συμβούλιο υπουργών Εξωτερικών του NATO, πέραν των εκφράσεων ευχαριστίας και δέσμευσης της Ελλάδας για τήρηση και προάσπιση των αρχών και επιδιώξεων του NATO, έκανε ειδική αναφορά στο ζήτημα που είχε απασχολήσει τους προηγούμενους μήνες τον οργανισμό για το κατά πόσο η Ελλάδα και η Τουρκία έπρεπε να ενταχθούν στο NATO ή να συνδεθούν στο πλαίσιο υποδεέστερης περιφερειακής ρύθμισης⁴⁸⁷. Στην παρέμβασή του διαφαινόταν η ειδοποιός διαφορά του ζητήματος ένταξης της Ελλάδας στο NATO αντί της συμμετοχής σε ένα υποδεέστερο περιφερειακό σχηματισμό που θα ήταν συνδεδεμένος με τη διοίκηση των δυνάμεων Ευρώπης του NATO. Ο Βενιζέλος επίσης ανέφερε στην παρέμβασή του ότι όταν ηγήθη το ζήτημα της συμμετοχής της Ελλάδας και Τουρκίας σε ένα περιφερειακό σύστημα άμυνας, το ερώτημα αν έπρεπε να επιδιωχθεί η ένταξη στο NATO ή η συμμετοχή τους σε ένα πιο περιορισμένο οργανισμό που θα ήταν συνδεδεμένος με το NATO, είχε συζητηθεί εν εκτάσει. Κατέληξε ότι η λύση που τελικά υιοθετήθηκε, δηλαδή της ένταξης στο NATO, προσφέρει τις καλύτερες πιθανότητες για διατήρηση της ειρήνης. Περαιτέρω, ο Βενιζέλος δηκτικά σημείωσε ότι η συνύπαρξη και συνεργασία των δύο πιο πάνω οργανισμών (δηλαδή του NATO και άλλου μικρότερου οργανισμού), όσο στενή και να ήταν, θα συνεπαγόταν την αναπόφευκτη αποδυνάμωση του σκοπού για τον οποίον εργάζονταν. Θα διευκόλυne τον επίδοξο εχθρό να κατανοήσει την έλλειψη ειλικρινούς συνεργασίας μεταξύ τους και συνεπώς θα τον ενεθάρρυνε στην υλοποίηση επιθετικών σχεδίων. Καταλήγοντας, ο Βενιζέλος τόνισε στην παρέμβασή του ότι με τη διεύρυνση και όχι τον διαχωρισμό της ατλαντικής κοινότητας, το κάθε μέλος δύναται να συνεισφέρει στην αύξηση των δεσμεύσεων για τη διατήρηση της ειρήνης και για την επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής ασφάλειας⁴⁸⁸.

⁴⁸⁶ Αρχείο NATO C9-R/1 Statement by M. Sofocles Venizelos, Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of Greece, Annex E.

⁴⁸⁷ Στο ίδιο.

⁴⁸⁸ Στο ίδιο.

3.3. Η ιταλική στάση για την ένταξη Ελλάδας και Τουρκίας. Η ανάδειξη της μεσογειακής διάστασης του NATO

Έχοντας παρουσιάσει τις θέσεις ΗΠΑ και Ηνωμένου Βασιλείου για την προοπτική ένταξης Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO, θα αναφερθούμε στις θέσεις που υποστήριξε μια αμιγώς μεσογειακή χώρα εντός του NATO, η Ιταλία. Η χρησιμότητα παρουσίασης της ιταλικής στάσης εντός του NATO, υπέρ της κοινής ένταξης Ελλάδας και Τουρκίας, έχει τη σημασία της για λόγους που άπτονται της αύξησης της παρουσίας γειτονικών προς την Ιταλία κρατών και δη μεσογειακών.

Με υπόμνημα που κατατέθηκε στη Στρατιωτική Επιτροπή του NATO (NATO MC) στις 25 Ιουνίου 1951, η ιταλική αντιπροσωπεία παρέθεσε λεπτομερώς τους λόγους που υποστήριζε ένθερμα την ένταξη των άλλων δύο μεσογειακών κρατών στο NATO⁴⁸⁹. Μέσω του ίδιου υπομνήματος η ιταλική πλευρά παρουσίαζε τη θέση της και για ενδεχόμενες άλλες εναλλακτικές λύσεις που αφορούσαν τους τρόπους σύνδεσης και συνεργασίας των χωρών Ελλάδας και Τουρκίας.

Σύμφωνα με την αντίληψη της Ιταλίας ήταν απαραίτητο να εξηγήσει τη θέση της, τα κίνητρά της και τους λόγους που υποστήριζε εξ αρχής την είσοδο Ελλάδας και Τουρκίας στη συμμαχία με την ιδιότητα του πλήρους μέλους, τονίζοντας ότι δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η γραμμή άμυνας της Μικράς Ασίας στην Τουρκία έχει την ίδια αξία για την πτέρυγα της Νότιας Μεσογείου του NATO, με αυτήν που έχει η σκανδιναβική γραμμή άμυνας για τη βόρεια πτέρυγα του NATO. Σύμφωνα με τους Ιταλούς, η απώλεια της βόρειας γραμμής άμυνας θα οδηγούσε την ατλαντική άμυνα προς την Κεντρική Μεσόγειο, και η απώλεια της γραμμής της Νότιας Μεσογείου θα οδηγούσε σε οπισθοχώρηση προς τη θάλασσα της Μάγχης. Και στις δύο περιπτώσεις η άμυνα της ηπειρωτικής Ευρώπης θα γινόταν εξαιρετικά δύσκολη και το γενικότερο σύστημα ασφάλειας θα αποδυναμωνόταν με την απώλεια σημαντικών περιοχών συγκέντρωσης δυνάμεων τεράστιας στρατιωτικής σημασίας⁴⁹⁰.

⁴⁸⁹ Αρχεία NATO SGM-1136-51 Memorandum for the Standing Group: Association of Greece and Turkey with NATO.

⁴⁹⁰ Στο ίδιο.

Περαιτέρω, η ιταλική κυβέρνηση σημείωνε ότι τα κριτήρια που είχαν τεθεί, αν δηλαδή οι δύο χώρες ανήκουν στον ατλαντικό χώρο ή αν έχουν δημοκρατικές πολιτικές παραδόσεις, δεν είχαν καμία σχέση με τους επιδιωκόμενους αμυντικούς στόχους του NATO, ούτε με την περιφερειακή του διάσταση. Ταυτόχρονα, η ιταλική πλευρά υπέβαλε με εύσημο τρόπο, τη διαφωνία της για ενδεχόμενες άλλες εναλλακτικές λύσεις και φόρμουλες, αντί της ισότιμης ένταξης των δύο κρατών στο NATO. Η διαφωνία των Ιταλών αφορούσε εναλλακτικές λύσεις και επιλογές, όπως η παροχή εγγυήσεων ή η δημιουργία ξεχωριστού Συμφώνου για τη Μεσόγειο, στο οποίο θα μπορούσαν να συμμετάσχουν και ενταχθούν όσα κράτη της Μέσης Ανατολής το επιθυμούσαν, με σκοπό την ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου⁴⁹¹. Όπως υποστηρίζει ο Χουρχούλης, η Βρετανία δεν έλαβε την υποστήριξη από κανένα μεσογειακό κράτος-μέλος του NATO, στις επιδιώξεις της για ανάληψη πρωταγωνιστικού ρόλου για την διοίκηση της Μεσογείου⁴⁹².

3.4 Η απόφαση για την περιοχή ευθύνης του NATO και η Κύπρος

Το ζήτημα της περιοχής ευθύνης (“NATO Area” ή “NATO Area of Responsibility”), αποτέλεσε ένα από τα κύρια ζητήματα συζήτησης κατά τις διαπραγματεύσεις για τη διεύρυνση του NATO και την ένταξη Ελλάδας και Τουρκίας. Η διαπραγμάτευση για την αναθεώρηση της γεωγραφικής περιοχής αρμοδιότητας του NATO κορυφώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1951, όταν πραγματοποιήθηκε η Σύνοδος υπουργών Εξωτερικών του NATO στην Οτάβα, στην οποία επικυρώθηκε η απόφαση για πρόσκληση στις δύο χώρες να ενταχθούν στον οργανισμό⁴⁹³.

Η περιοχή ευθύνης του NATO αφορούσε την περιοχή στην οποία τα κράτη μέλη διατηρούσαν κοινά συμφέροντα για τη διατήρηση της ασφάλειας, σταθερότητας και ειρήνης, και την οποία σε περίπτωση ενεργοποίησης της ρήτρας συλλογικής άμυνας θα καλούνταν να υπερασπισθούν⁴⁹⁴. Με βάση τη νομική ερμηνεία που έδωσε ο τότε νομικός σύμβουλος του Foreign Office, Sir W. Eric Beckett, η γεωγραφική περιοχή ευθύνης του NATO δεν σήμαινε ότι το NATO, ως οργανισμός, είχε στην κατοχή του τα εδάφη των συγκεκριμένων περιοχών. Απεναντίας, σύμφωνα με το άρθρο 51 του κεφαλαίου 7 του

⁴⁹¹ Στο ίδιο.

⁴⁹² Chourchoulis 2009, 450.

⁴⁹³ TNA DEFE 6/18/133 Implications of Association of Turkey & Greece with NATO, Βλ. Επίσης TNA DEFE 6/18/154 Inclusion of Cyprus in the area covered by NATO.

⁴⁹⁴ Lord Ismay 1954, 14.

καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ, πρωτίστως αφορούσε το κοινό ενδιαφέρον των κρατών μελών για την ασφάλεια της συγκεκριμένης περιοχής και συλλογικής άμυνας σε περίπτωση εξωτερικής επίθεσης⁴⁹⁵. Την ίδια άποψη, ότι δηλαδή το NATO δεν αποτελούσε περιφερειακό οργανισμό, είχε και η Διεθνής Γραμματεία του NATO, σύμφωνα με τις δικές της αναλύσεις⁴⁹⁶.

Εικόνα 3. Η περιοχή ευθύνης του NATO, της οποίας η Κύπρος δεν αποτελούσε μέρος (Πηγή: Lord Ismay 1954, 2).

Κατά τη Σύνοδο της Οτάβας, τον Σεπτέμβριο 1951, διεξήχθη διεξοδική συζήτηση και διαπραγμάτευση μεταξύ των κρατών μελών για την αναθεώρηση του Άρθρου 6 της ιδρυτικής διακήρυξης του οργανισμού, στο οποίο καθοριζόταν το γεωγραφικό εύρος και η περιοχή ευθύνης του NATO. Η συζήτηση επί του θέματος αυτού αφορούσε και την περίπτωση της Κύπρου αφού αποτέλεσε μέρος της συζήτησης που έλαβε χώρα και τελικώς, για τους λόγους που θα παρουσιαστούν πιο κάτω, αποκλείστηκε από την περιοχή ευθύνης του NATO (Εικόνα 3). Ο αποκλεισμός της Κύπρου, παρά την αρχική πρόθεση της Βρετανίας, λόγω κυρίως της στάσης του Foreign Office, για συμπερίληψη της σε περιοχή ευθύνης NATO, ακολούθως εντάχθηκε στο πλαίσιο των εθνικών επιδιώξεων του Λονδίνου για διατήρηση του πρωταγωνιστικού του ρόλου και διατήρησης της επιρροής του στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.

⁴⁹⁵ Beckett 1950; Jacob 1950, 382; Parry 1950, 606-607.

⁴⁹⁶ Αρχείο NATO CT-D/4 Report: Possible Implications for NATO if it were to become a regional organization in the terms of Chapter VIII of the United Nations Charter.

Η θέση του Foreign Office, λίγες μέρες πριν την έναρξη της Υπουργικής Συνόδου, ήταν όπως η Κύπρος περιληφθεί στη γεωγραφική περιοχή ευθύνης του NATO, καθιστώντας την ως το ανατολικό σύνορο του οργανισμού. Προς τον σκοπό αυτό, το Foreign Office είχε ζητήσει στις 7 Σεπτεμβρίου 1951 από το Υπουργείο Άμυνας και την Επιτροπή των Αρχηγών των Ενόπλων Δυνάμεων όπως εξετάσουν το ζήτημα για παροχή στρατιωτικής συμβουλής επί του θέματος⁴⁹⁷. Η άποψη του Foreign Office ήταν ότι ενδεχομένως να υπήρχαν πολιτικά πλεονεκτήματα από τη συμπερίληψη της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης του NATO⁴⁹⁸.

Οι αναλυτές και οι επιτελείς του Υπουργείου Άμυνας της Βρετανίας διατηρούσαν αντίθετη άποψη και με σημείωμα τους, ημερομηνίας 12 Σεπτεμβρίου 1951, εξέθεταν τους λόγους διαφωνίας τους⁴⁹⁹. Το συγκεκριμένο σημείωμα, με αποδέκτη το Foreign Office, ήταν πιστό στη βρετανική θεώρηση για τη στρατηγική και στρατιωτική σημασία της Κύπρου, αναφέροντας ότι αποτελεί σημαντική βάση για αεροπορική υποστήριξη για επιχειρήσεις στη Μέση Ανατολή, πολύτιμη ναυτική και αεροπορική βάση για τον έλεγχο των θαλάσσιων οδών επικοινωνίας στη νότια Τουρκία και στα λιμάνια της Μέσης Ανατολής. Επίσης, υποστήριξαν ότι μπορεί να αποτελέσει αναγκαία στρατιωτική βάση προς υποστήριξη της στρατηγικής για τη Μέση Ανατολή, τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και ειρήνης και τέλος, ότι η Κύπρος, μπορεί να μετατραπεί σε εναλλακτική βάση για εγκατάσταση του Στρατηγείου και της Διοίκησης Μέσης Ανατολής, σε περίπτωση που η επιλογή της Αιγύπτου δεν τελεσφορούσε⁵⁰⁰.

Οι βρετανοί στρατιωτικοί επιτελείς επεξήγησαν ωστόσο τους λόγους για τη μη αναγκαιότητα συμπερίληψης της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης του NATO. Συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι η βρετανική αποικιακή κυβέρνηση της Κύπρου είχε υποδείξει ότι η πιθανή παρουσία ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στο νησί, σε περίπτωση που η Κύπρος αποτελούσε περιοχή του NATO, θα αποτελούσε πηγή ανησυχίας και δημιουργίας πολιτικών δυσκολιών. Παράλληλα, σύμφωνα με τους επιτελείς του Υπουργείου Άμυνας, υπήρχε περίπτωση όπως και η Τουρκία ζητήσει την παρουσία δυνάμεών της στην Κύπρο,

⁴⁹⁷ TNA DEFE 6/18/154 Inclusion of Cyprus in the area covered by NATO.

⁴⁹⁸ Στο ίδιο.

⁴⁹⁹ Στο ίδιο.

⁵⁰⁰ Στο ίδιο.

κάτι που θα ήταν δύσκολο να απαντηθεί αρνητικά για ενδεχόμενες επιχειρησιακές ανάγκες σε περίοδο ειρήνης. Επίσης, σε περίπτωση που η Κύπρος συμπεριλαμβανόταν σε περιοχή ευθύνης του NATO, προτού την ολοκλήρωση και κατάληξη σε συμφωνία για τις διευθετήσεις διοίκησης και ελέγχου της περιοχής της Μέσης Ανατολής, τότε θα υπήρχε ενδεχόμενο η Κύπρος να ετίθετο υπό την ευθύνη της Διοίκησης Νότιας Πτέρυγας, με συνέπεια να αδυνατίζε την επιχειρησιακή σχέση που θα είχε η Κύπρος με τη Διοίκηση Μέσης Ανατολής (Middle East Command-MEC)⁵⁰¹.

Κατά συνέπεια, οι επιτελείς του βρετανικού Υπουργείου Άμυνας, κατέληγαν στο συμπέρασμα, δύο μόνο ημέρες πριν την έναρξη των εργασιών της Υπουργικής Συνόδου του NATO στην Οτάβα, ότι δεν προέκυπταν στρατιωτικά πλεονεκτήματα με τη συμπερίληψη της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης του NATO, αλλά τουναντίον υπήρχαν αρκετά μειονεκτήματα. Το εισηγητικό σημείωμα κατέληγε με την επισήμανση ότι θα ήταν ορθότερο όπως το ζήτημα της Κύπρου παραπεμφθεί και αφεθεί για εξέταση αργότερα, όταν θα έπρεπε να συμφωνηθούν οι λεπτομέρειες της Διοίκησης Μεσογείου και Μέσης Ανατολής⁵⁰².

Σε γενικότερο πλαίσιο, όπως σημειώνει ο Wallace J. Thies, το ζήτημα της γεωγραφικής ευθύνης του NATO, ήταν σκοπίμως συγκεκριμένο και καθορισμένο μέσω του Άρθρου 6, αφού όταν υπογράφηκε η αρχική, ιδρυτική διακήρυξη το 1949, αρκετά κράτη μέλη διατηρούσαν αποικίες και κτήσεις εκτός των ορίων που καθορίζονταν στο συγκεκριμένο άρθρο⁵⁰³. Κατά συνέπεια οι υποχρεώσεις του οργανισμού και των κρατών μελών του για περιοχές εκτός της περιοχής ευθύνης αποτελούσε αντικείμενο συζήτησης για τα χρόνια που ακολούθησαν.

Τον Απρίλιο του 1951, μετά από διάβημα του πρέσβη της Ελλάδας στο Foreign Office για προώθηση του αιτήματος ένταξης στο NATO, οι υπηρεσιακοί παράγοντες του Υπουργείου σημείωναν ότι η πολυπλοκότητα του ζητήματος είχε να κάνει με τη δυσκολία καθορισμού περιοχών, διαχωρισμού διοικήσεων και διασύνδεσης των περιοχών με τις διοικήσεις. Περαιτέρω, κατέγραφαν ότι το πρόβλημα με τη νότια πτέρυγα είχε να κάνει με το ζήτημα

⁵⁰¹ Στο ίδιο.

⁵⁰² Στο ίδιο.

⁵⁰³ Thies 2009, 202-203.

της Μεσογειακής Διοίκησης και της σχέσης που αυτή θα είχε με τη βρετανική διοίκηση Μέσης Ανατολής⁵⁰⁴.

Επί του ζητήματος της γεωγραφικής περιοχής ευθύνης και αρμοδιότητας του NATO επιτεύχθηκε τελικώς λύση σε πολιτικό επίπεδο τον Σεπτέμβριο του 1951 στην Οτάβα. Το Άρθρο 6 μέσω του οποίου ερμηνεύεται η εφαρμογή του Άρθρου 5 για τη συλλογική άμυνα σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης σε ένα ή περισσότερα μέρη αναθεωρήθηκε ως ακολούθως. Προς τον σκοπό εφαρμογής του Άρθρου 5, η ένοπλος επίθεση εναντίον ενός ή περισσότερων Μερών λογίζεται ότι περιλαμβάνει ένοπλη επίθεση:

- εναντίον του εδάφους οιασδήποτε των Μερών στην Ευρώπη ή Βόρεια Αμερική, εναντίον των αλγερινών νομών της Γαλλίας, εναντίον του εδάφους της Τουρκίας ή εναντίον των νήσων υπό τη δικαιοδοσία οιασδήποτε των Μερών εν τη περιοχή του Βορείου Ατλαντικού βορείως του Τροπικού του Καρκίνου.
- εναντίον των δυνάμεων, πλοίων ή αεροσκαφών αυτών ή οιασδήποτε άλλης περιοχής εν Ευρώπη ένθα δυνάμεις κατοχής οιασδήποτε των Μερών ήταν στρατοπεδευμένες κατά τη χρονολογία που η Συνθήκη τέθηκε σε ισχύ ή της Μεσογείου ή της περιοχής του Βορείου Ατλαντικού βορείως του Τροπικού του Καρκίνου⁵⁰⁵.

Η κατάληξη στην πιο πάνω λεκτική διατύπωση και ρύθμιση του ζητήματος της γεωγραφικής περιοχής ευθύνης του NATO ήταν απότοκο πολύπλοκης πολιτικής διαπραγμάτευσης. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω η αρχική πρόθεση του Λονδίνου, επί της οποίας δεν διαφωνούσε η Ουάσιγκτον, ήταν να εισαχθεί λεκτικό στο αναθεωρημένο Άρθρο 6 που να κάλυπτε και εμπερίκλειε όλα τα νησιά της Μεσογείου, περιλαμβανομένης και της Κύπρου⁵⁰⁶. Τούτο όμως δεν έγινε εφικτό κατά τη διάρκεια της διαπραγμάτευσης του ζητήματος στη Σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του NATO στην Οτάβα. Σύμφωνα με την καταγραφή της διαπραγμάτευσης από πλευράς Ηνωμένου Βασιλείου, η Γαλλία

⁵⁰⁴ TNA FO 371/96539 NATO: negotiations on the question of association of Greece and Turkey; HMG proposal of terms for full admission.

⁵⁰⁵ Lord Ismay 1954, 20

⁵⁰⁶ TNA FO 371/96551 NATO: negotiations on the question of association of Greece and Turkey. Σημειώνεται ότι η Γαλλία είχε συμπεριλάβει εξ αρχής την Αλγερία στην περιοχή ευθύνης του NATO με το αιτιολογικό ότι αποτελούσε περιοχή που ήταν ενσωματωμένη σε γαλλική διοίκηση και αποτελούσε διοικητικό τμήμα της. Αργότερα με την ανεξαρτητοποίηση της Αλγερίας η αναφορά αφαιρέθηκε.

έθεσε ζήτημα συμπερίληψης της Τυνησίας στην περιοχή ευθύνης του NATO σε περίπτωση που γινόταν αποδεκτή η συμπερίληψη της Κύπρου⁵⁰⁷. Όπως και σε προηγούμενες περιπτώσεις στο παρελθόν, όπως συζητήθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, Γαλλία και Βρετανία επιχειρούσαν να διατηρήσουν το ισοζύγιο ισχύος τους στη Δυτική και Ανατολική Μεσόγειο αντίστοιχα. Κατά τη Σύνοδο της Οτάβας, η Γαλλία συναίνεσε τελικώς για την ένταξη της Ελλάδας και Τουρκίας υπό τον όρο ότι θα αναλάμβανε σημαντικό ρόλο για τη ναυτική διοίκηση και έλεγχο της δυτικής περιοχής της Μεσογείου⁵⁰⁸.

Εκτός από το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία, άλλα κράτη, όπως η Ολλανδία και το Βέλγιο επιθυμούσαν να περιλάβουν περιοχές που κατείχαν ως αποικίες. Στο τέλος αντιλήφθηκαν τις δυσκολίες που θα υπήρχαν καθώς και την προοπτική αντίθεσης του Κογκρέσου των ΗΠΑ για την επικύρωση μιας τέτοιας απόφασης⁵⁰⁹.

Κατά τη διάρκεια της Υπουργικής Συνόδου στην Οτάβα, ο προεδρεύων της συνάντησης, υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, Dean Acheson, κάλεσε το Ηνωμένο Βασίλειο να αποσύρει την πρότασή του για συμπερίληψη της Κύπρου στη γεωγραφική περιοχή αρμοδιότητας του NATO έτσι ώστε να διευκολυνόταν η λήψη απόφασης επί του θέματος⁵¹⁰. Ο Dean Acheson είχε μάλιστα στο περιθώριο των εργασιών της Συνόδου, διμερή συνάντηση με τον Βρετανό ομόλογό του, H. Morrison, από τον οποίο ζήτησε όπως το Λονδίνο αφήσει κατά μέρος το αίτημα για συμπερίληψη της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης του NATO⁵¹¹. Όπως κατέγραψε ο Lord Hood⁵¹², ο οποίος συμμετείχε στην υπό αναφορά διαπραγμάτευση, η Κύπρος τελικά δεν συμπεριλήφθηκε στην περιοχή αρμοδιότητας του NATO παρότι η Βρετανία το είχε προτείνει. Ως ο κυριότερος λόγος απόρριψης του αιτήματος ήταν, σύμφωνα με τον Hood⁵¹³, το ενδεχόμενο επέκτασης της γεωγραφικής

⁵⁰⁷ Στο ίδιο.

⁵⁰⁸ Οι ακριβείς ρυθμίσεις ζητηθήκαν και συμφωνήθηκαν μετά την Σύνοδο της Οτάβας σε ειδική διάσκεψη στο SHAPE στο Παρίσι στις 9 Οκτωβρίου 1951 μεταξύ Γαλλίας, Βρετανίας και SACEUR D. Eisenhower, όπου συμφωνήθηκε η δημιουργία γαλλικής περιφερειακής ναυτικής διοίκησης Δυτικής Μεσογείου. Περισσότερα για το συγκεκριμένο ζήτημα, βλ. FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 324 και FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 592.

⁵⁰⁹ Theodore 1985, 37-38.

⁵¹⁰ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus.

⁵¹¹ Στο ίδιο.

⁵¹² Στο ίδιο.

⁵¹³ Στο ίδιο.

αρμοδιότητας του NATO σε μη επιθυμητό βαθμό που δεν θα επέτρεπε την υιοθέτησή του από τα εθνικά κοινοβούλια ορισμένων κρατών μελών.

Η τελική απόφαση για την αναθεώρηση του Άρθρου 6, όπως την κατέγραψε ο Dean Acheson με τηλεγράφημά του ημερομηνίας 12 Οκτωβρίου 1951 προς την Πρεσβεία των ΗΠΑ στην Αθήνα, απέκλειε την Κύπρο από την περιοχή εφαρμογής της Συνθήκης χωρίς όμως να την αναφέρει ρητώς⁵¹⁴. Όπως σημείωνε ο Acheson, μέσω της αναφοράς σε Μεσόγειο Θάλασσα η ερμηνεία αφορούσε μεν τη θάλασσα της Μεσογείου αλλά δεν εμπερίκλειε το νησί της Κύπρου. Τα νησιά που ανήκαν στην κυριαρχία είτε της Ελλάδος είτε της Τουρκίας και που βρίσκονταν στη Μεσόγειο θάλασσα περιλαμβάνονταν στην περιοχή ευθύνης του NATO, αφού αποτελούσαν αδιάσπαστο μέρος και τμήμα της εδαφικής επικράτειας των δυο κρατών⁵¹⁵. Μετά τη συμφωνία επί του αναθεωρημένου Άρθρου 6 της διακήρυξης του NATO σε επίπεδο υπουργών Εξωτερικών στην Οτάβα, η Επιτροπή Αναπληρωτών, με την επάνοδο των αντιπροσώπων των κρατών μελών, συνεδρίασε στο Λονδίνο όπου υιοθέτησε επεξηγηματικό πρακτικό σύμφωνα με το οποίο το νέο Άρθρο 6 δεν περιλάμβανε την Κύπρο⁵¹⁶. Περαιτέρω, η Επιτροπή των Αναπληρωτών αποφάσισε ότι δεν χρειαζόταν να δοθεί επακριβής ενημέρωση και πληροφόρηση στην Ελλάδα και την Τουρκία για τις αποφάσεις που έλαβε η επιτροπή. Κρίθηκε σκοπιμότερο όπως, σε περίπτωση που οι δύο χώρες ήγειραν το ζήτημα όταν θα εντάσσονταν στο NATO, να τους δινόταν επεξηγηματικό κείμενο το οποίο θα ανέφερε ότι η βορειοατλαντική περιοχή όπως αναφέρεται στο νέο Άρθρο 6 θα ερμηνεύεται ακριβώς με τον ίδιο τρόπο όπως ερμηνεύτηκε στο αρχικό κείμενο του Άρθρου 6 της Συνθήκης⁵¹⁷.

3.5 Η κατάληξη του ζητήματος της περιοχής ευθύνης του NATO σε σχέση με την Κύπρο

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω ο τρόπος χειρισμού του ζητήματος της Κύπρου και το αν αυτή ανήκε ή όχι στην περιοχή ευθύνης του NATO αποτέλεσε ζήτημα συζήτησης εντός του NATO. Παρά την διευθέτησή που συμφωνήθηκε στο Συμβούλιο της Οτάβας τον Σεπτέμβριο του 1951 το ζήτημα επανήλθε τα επόμενα χρόνια. δε. Το ίδιο το Ηνωμένο Βασίλειο, αρκετά χρόνια αργότερα, στο μέσο του αγώνα της ΕΟΚΑ αλλά και μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου, προσπαθούσε να αποσαφηνίσει τι ακριβώς είχε συμφωνηθεί

⁵¹⁴ FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 320.

⁵¹⁵ Στο ίδιο.

⁵¹⁶ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus.

⁵¹⁷ Στο ίδιο.

μεταξύ του ιδίου και των υπολοίπων κρατών μελών του NATO αφού κατά τον ουσιώδη χρόνο της απόφασης το 1951, ήταν αδύνατον να προβλεφθεί ο αντίκτυπος και η συνέπεια που θα είχε το ζήτημα αυτό, είτε σε σχέση με τις συνταγματικές διευθετήσεις για την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας ή με τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η απόφαση της Επιτροπής Αναπληρωτών, που την τότε περίοδο αποτελούσε την πρώτη εκδοχή του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, ήτοι της Επιτροπής Μονίμων Αντιπροσώπων / Πρέσβων των κρατών μελών του NATO, να μην ενημερώσουν την Ελλάδα και την Τουρκία⁵¹⁸ για την ειδική συζήτηση που είχε διεξαχθεί και την απόφαση για αποκλεισμό της Κύπρου, οδήγησε κατά τα χρόνια που ακολούθησαν στη δημιουργία εποικοδομητικής ασάφειας.

Επισημαίνεται ότι, η μη ρητή αναφορά στο αναθεωρημένο Άρθρο 6 της Συνθήκης στον αποκλεισμό της Κύπρου από την περιοχή ευθύνης του NATO και τα προβλήματα που ενδεχομένως αυτό να δημιουργούσε σε πολιτικό επίπεδο, είχαν επισημανθεί αρκετά νωρίς από την αμερικανική διπλωματία. Με τηλεγραφήματα⁵¹⁹ του ΥΠΕΞ των ΗΠΑ Dean Acheson προς τις διπλωματικές αποστολές της χώρας του στην Αθήνα και στο Λονδίνο, αντίστοιχα, είχε επισημάνει ότι αν και δεν ήταν άμεσα αντιληπτός ο αποκλεισμός της Κύπρου, εντούτοις όταν αυτός θα γινόταν αντιληπτός θα εγείρονταν υποψίες εκ μέρους της Ελλάδας⁵²⁰.

Σημείωνε, επίσης, ότι η μη συμπερίληψη της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης του NATO μπορεί να οδηγούσε σε πολιτική εκμετάλλευση τόσο από τους κομμουνιστές στην Κύπρο, οι οποίοι θα υποστήριζαν ότι η Δύση δεν ενδιαφερόταν για την Κύπρο, όσο και από τους υποστηρικτές της ένωσης με την Ελλάδα, έτσι ως να διδόταν αυτόματη κάλυψη για την ασφάλεια της Κύπρου ως μέρους της εδαφικής επικράτειας της Ελλάδας⁵²¹. Οι προληπτικές οδηγίες που έδωσε ο Acheson σε περίπτωση που το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας θα ήγειρε το ζήτημα στην Αθήνα ήταν όπως επεξηγηθεί ότι οι αποφάσεις που

⁵¹⁸ Stephanidis 1999, 24.

⁵¹⁹ Το πρώτο σημείωμα ημερομηνίας 12 Οκτωβρίου 1951 και το δεύτερο 20 Οκτωβρίου 1951.

⁵²⁰ FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 320.

⁵²¹ FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 320 και FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 326.

ελήφθησαν στην Οτάβα ήταν συμβατές με την αρχική στόχευση της ιδρυτικής διακήρυξης του Απριλίου 1949, σύμφωνα με την οποία για να απειληθεί η Κύπρος από τη σοβιετική απειλή έπρεπε πρώτα οι εχθρικές δυνάμεις να διέλθουν από την Ελλάδα και την Τουρκία. Τέλος, θα επιχειρηματολογούσαν ότι σε περίπτωση που κρινόταν σκόπιμο, θα δινόταν η διαβεβαίωση ότι η μη συμπερίληψη της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης του NATO δεν επηρέαζε την ελληνική θέση έναντι του ζητήματος της Κύπρου⁵²².

Παρατίθενται δύο εξελίξεις που προέκυψαν τα χρόνια που ακολούθησαν ως αποτέλεσμα της αμφισημίας και επικοινωνιακής ασάφειας της απόφασης που ελήφθη πρώτα από τους υπουργούς Εξωτερικών του NATO, τον Σεπτέμβριο του 1951 στην Οτάβα, και ακολούθως από την Επιτροπή Αναπληρωτών τον Οκτώβριο του 1951 στο Λονδίνο. Η πρώτη εξέλιξη αφορούσε αίτημα της Μόνιμης Αντιπροσωπείας του Ηνωμένου Βασιλείου στο NATO, τον Ιούλιο του 1958, προς το Foreign Office για παροχή επακριβούς πληροφόρησης ως προς το τι συμφωνήθηκε αφού η ίδια η Αντιπροσωπεία δεν ήταν σε θέση να δώσει σαφή απάντηση στο ερώτημα που της τέθηκε από τον επιτελάρχη του Ανώτατου Στρατηγείου Συμμαχικών Δυνάμεων Ευρώπης (Supreme Headquarters Allied Powers Europe SHAPE), στρατηγό Cortlandt Schuyler⁵²³.

Ο Schuyler είχε ζητήσει μέσω του στρατιωτικού αντιπροσώπου της Βρετανίας στο SHAPE απάντηση στο ερώτημα αν η Κύπρος ήταν εντός ή εκτός της περιοχής ευθύνης του NATO. Στο μήνυμα της Μόνιμης Αντιπροσωπείας της Βρετανίας προς το Foreign Office, ημερομηνίας 11 Ιουλίου 1958, γινόταν η επισήμανση ότι στη βάση των διαθέσιμων αρχείων δεν υπήρχε ξεκάθαρη αντίληψη και ότι η Αντιπροσωπεία δεν ήταν σε θέση να δώσει απάντηση στο ερώτημα του επιτελάρχη του SHAPE⁵²⁴. Στην απάντησή του, ημερομηνίας 22 Ιουλίου 1958, το αρμόδιο τμήμα του Foreign Office, διαβίβαζε οδηγίες στη Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Βρετανίας στο NATO όπως απαντηθεί στο SHAPE ότι η Κύπρος δεν ανήκε στην περιοχή ευθύνης του NATO, πληροφωρώντας για το παρασκήνιο της απόφασης που ελήφθη το 1951 και ότι κατά την κρίσιμη περίοδο αυτό δεν έγινε γνωστό σε Ελλάδα και Τουρκία. Όπως καταγραφόταν στη σελίδα σημειώσεων του σχετικού αρχειακού φακέλου του αρμόδιου γεωγραφικού τμήματος του Foreign Office,

⁵²² FRUS, 1951, European Security and the German Question, vol. III, Part 1, Document 320.

⁵²³ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus.

⁵²⁴ Στο ίδιο.

αν και δεν ειπώθηκε τότε ρητώς σε Ελλάδα και Τουρκία η συγκεκριμένη απόφαση, μέχρι τις μέρες τους έπρεπε να έχουν αντιληφθεί και οι δύο χώρες ότι η Κύπρος δεν ανήκει στην περιοχή ευθύνης του NATO⁵²⁵.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά την περίοδο μετά την ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ειδικότερα εντός του έτους 1964 υπήρξε ανταλλαγή μηνυμάτων και επιστολών μεταξύ της Μόνιμης Αντιπροσωπείας της Βρετανίας στο NATO με το Foreign Office και μεταξύ του Υπουργείου Άμυνας και του Foreign Office αναφορικά με τις ρυθμίσεις που ίσχυαν για την κάλυψη της Κύπρου από το NATO. Όπως ενημέρωσε η Μόνιμη Αντιπροσωπεία της Βρετανίας στο NATO, με τηλεγράφημά της, ημερομηνίας 31 Δεκεμβρίου 1963, ο τότε ανώτατος στρατιωτικός διοικητής των συμμαχικών δυνάμεων στην Ευρώπη (SACEUR), στρατηγός Lemnitzer, εξέφρασε την άποψη ότι η ευθύνη της αεράμυνας της Κύπρου αποτελούσε δική του ευθύνη. Σε απαντητικό μήνυμα το Foreign Office με παραλήπτη τον Sir Evelyn Shuckburgh (για τον ρόλο του οποίου σε θέματα Μέσης Ανατολής την περίοδο της δεκαετίας του 1950 έγινε αναφορά σε προηγούμενο κεφάλαιο) εξέφραζε την έκπληξή του για αυτή την αντίληψη και «σοβαρή παρανόηση» που διατηρούσε ο SACEUR σε σχέση με την Κύπρο⁵²⁶. Στο εν θέματι μήνυμα του Foreign Office, ημερομηνίας 1 Ιανουαρίου 1964, επαναλαμβάνονταν, αυτή τη φορά με πιο ξεκάθαρο τρόπο, ότι η Κύπρος ουδέποτε είχε περιληφθεί στην περιοχή ευθύνης του NATO όπως είχε καθορισθεί με το Άρθρο 6 της Συνθήκης και όπως αναθεωρήθηκε με το Άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου ημερομηνίας 22 Οκτωβρίου 1951. Περαιτέρω, αναφερόταν ότι αν και είναι αληθές ότι στην Κύπρο υπάρχουν ορισμένες εγκαταστάσεις και υποδομές του NATO, αυτές ήταν χαρακτηρισμένες ως βρετανικές εγκαταστάσεις σύμφωνα με τις Συνθήκες του 1960, αφού σε διαφορετική περίπτωση οι Κύπριοι δεν θα έκαναν αποδεκτή καμία επίσημη σχέση με το NATO. Με ξεχωριστή σημείωση στον σχετικό φάκελο καταγραφόταν ότι η Συμμαχία δεν ήταν υπεύθυνη για την ασφάλεια της Κύπρου και ότι η όποια ενδεχόμενη απειλή εναντίον του νησιού από εξωτερικό εχθρό θα αποτελούσε αντικείμενο ανησυχίας για το NATO εάν επηρέαζε την ασφάλεια κοντινής προς την Κύπρο περιοχής που βρισκόταν εντός της περιοχής ευθύνης του NATO⁵²⁷.

⁵²⁵ Στο ίδιο.

⁵²⁶ Στο ίδιο.

⁵²⁷ Στο ίδιο.

Αργότερα, τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1964, υπό το φως των προσπαθειών του Dean Acheson για επίτευξη συμφωνίας στο Κυπριακό, το Υπουργείο Άμυνας της Βρετανίας διερευνούσε κατά πόσον σε περίπτωση Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, η Κύπρος αυτομάτως θα εντασσόταν στην περιοχή ευθύνης του NATO. Με επιστολή ημερομηνίας 29 Ιουλίου 1964, το Υπουργείο Άμυνας ανέφερε προς το Foreign Office ότι κάποιος θα ανέμενε ότι σε περίπτωση ένωσης με την Ελλάδα, η ελληνική Κύπρος θα αποτελέσει μέρος ενός κράτους μέλους του NATO, αλλά η διάκριση που έγινε με τη συμπερίληψη μόνο των νησιών που ανήκαν στην επικράτεια της Ελλάδας στην περιοχή ευθύνης του NATO δημιουργεί αμφιβολίες. Επίσης, εκ πρώτης όψεως θα φαινόταν παράξενη η δυνατότητα επέκτασης της περιοχής εφαρμογής της Συνθήκης αυτομάτως, χωρίς νέο πρωτόκολλο ή συμφωνία⁵²⁸.

Το Foreign Office απάντησε στις 12 Αυγούστου 1964 στο Υπουργείο Άμυνας αναφέροντας ότι το νομικό πλαίσιο για την απάντηση του ερωτήματος που τέθηκε δεν είναι εντελώς ξεκάθαρο. Επιπρόσθετα, επαναλήφθηκε το ιστορικό του αποκλεισμού της Κύπρου, για να υποστηριχθεί ότι ακόμα και όταν η Κύπρος ανήκε στο Ηνωμένο Βασίλειο, ήτοι ως όριζε η Συνθήκη στην περιοχή ενός κράτους μέλους στην Ευρώπη (“in the territory of a party in Europe”), δεν αποτελούσε μέρος της περιοχής του NATO λόγω σχετικής απόφασης τον Σεπτέμβριο του 1951 στην Οτάβα κατά τη διάρκεια των συζητήσεων για την ένταξη της Ελλάδας και της Τουρκίας και λόγω της επιμονής της Γαλλίας για συμπερίληψη της Τυνησίας σε περίπτωση που γινόταν αποδεκτή η συμπερίληψη της Κύπρου.

Η κυριότερη απόφαση της Συνόδου των υπουργών Εξωτερικών του NATO στην Οτάβα ήταν η πρόσκληση σε Ελλάδα και Τουρκία για ένταξη στο NATO και η υιοθέτηση των πρωτοκόλλων που θα έπρεπε να επικυρωθούν από τα εθνικά κοινοβούλια των δεκαπέντε κρατών μελών. Μετά το πέρας της Συνόδου στην Οτάβα στις 20 Σεπτεμβρίου 1951, η Επιτροπή Αναπληρωτών (Council Deputies) συνέχισε τις εργασίες και τη συζήτηση του θέματος που αφορούσε τις λεπτομέρειες της προσχώρησης της Ελλάδας και της Τουρκίας και του ζητήματος της περιοχής ευθύνης του NATO στο πλαίσιο των τακτικών εργασιών της στο Λονδίνο.

⁵²⁸ TNA FO 371/179083 Sovereign Bases in Cyprus: question of NATO participation.

Το θέμα της γεωγραφικής περιοχής ευθύνης του NATO όπως οριζόταν στο Άρθρο 6, δεν υφίσταται πλέον ως ζήτημα για την επιχειρησιακή λειτουργία του NATO, αφού πλέον ο οργανισμός έχει διεθνή ρόλο και παρουσία⁵²⁹. Όμως οι συζητήσεις εντός του NATO, ειδικά τη δεκαετία του 1960 και 1970 για ενδεχόμενες επιχειρήσεις εκτός της περιοχής ευθύνης του NATO αναδεικνυαν την κατά καιρούς διχογνωμία που επικρατούσε εντός των κόλπων της Συμμαχίας.

Το περιοριστικό εύρος εφαρμογής και ερμηνείας του Άρθρου 6 της Συνθήκης, και των επιπτώσεων που είχε για την επιχειρησιακή λειτουργία της Συμμαχίας επισημάνθηκε από τον Lord Ismay μετά την αποχώρησή του από τη θέση του γενικού γραμματέα του Οργανισμού. Σε ομιλία του στο Λονδίνο, τον Ιούνιο του 1957, με τίτλο “Rules for NATO Conduct”, υποστήριξε ότι το NATO έχει συγκεκριμένους περιορισμούς αφού είναι αμυντικός οργανισμός και με καθορισμένη περιοχή δράσης⁵³⁰. Όπως ανέφερε ο Lord Ismay, «δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο κόσμος που πλέον ζούμε είναι πολύ μικρός και μπορεί να υπάρξουν εξελίξεις εκτός της περιοχής ευθύνης του NATO που μπορεί να προκαλέσουν μόνιμη επιρροή στην ασφάλεια αυτής της περιοχής. Κατά συνέπεια, το NATO πρέπει συνεχώς να έχει μια συμφωνημένη πολιτική για την αντιμετώπιση και διαχείριση τέτοιου είδους εξελίξεων, τη στιγμή που συμβαίνουν, και να ακολουθεί αυτή την πολιτική με αποφασιστικότητα»⁵³¹.

Ο δεύτερος γενικός γραμματέας του NATO, Paul-Henri Spaak, ο οποίος είχε ιδιαίτερη έφεση στο να αναδεικνύει προβληματικά σημεία της λειτουργίας του Οργανισμού, στηλίτευσε το 1958, τους γενικότερους περιορισμούς που έθετε η αυστηρή ερμηνεία της γεωγραφικής περιοχής ευθύνης του NATO. Ειδικότερα, τον Οκτώβριο του 1958, στο πλαίσιο του συνεδρίου των επικεφαλής των Υπηρεσιών Πληροφοριών των κρατών μελών του NATO, ο Spaak, υποστήριξε στην ομιλία του ότι η απόφαση που ελήφθη το 1949 με τον σαφή γεωγραφικό προσανατολισμό και αρμοδιότητα της Συμμαχίας ήταν περιοριστική και δεν ανταποκρινόταν στις διεθνείς πραγματικότητες που ακολούθησαν⁵³². Σύμφωνα με τον Spaak, διάφορες διεθνείς και περιφερειακές εξελίξεις

⁵²⁹ Daalder & Goldgeier 2006.

⁵³⁰ KCLMA Ismay. Ομιλία Lord Ismay, Rules for NATO Conduct, at the English Speaking Union, London, 4 June 1957.

⁵³¹ Στο ίδιο.

⁵³² Αρχείο NATO AC/124-D(58)8 Conference of National Information Officials.

όπως η κατάσταση στη Μέση και Άπω Ανατολή, την Κύπρο και την Αφρική, με τη στενή ερμηνεία του γεωγραφικού πεδίου αρμοδιότητας του NATO, δεν θα έπρεπε να συζητούνταν μεταξύ των κρατών μελών ή το NATO να ασχολείται με αυτά τα ζητήματα. Κάτι τέτοιο, όπως υποστήριξε ο Spaak, θα οδηγούσε στο να χαρακτηριστεί το NATO ως ένας αναποτελεσματικός οργανισμός⁵³³.

Σε ότι αφορούσε την Κύπρο, η απόφαση που λήφθηκε τον Σεπτέμβριο του 1951, δημιούργησε ένα σημαντικό προηγούμενο και τετελεσμένο για τη μετέπειτα πορεία του Κυπριακού. Καταρχάς, με τον αποκλεισμό της Κύπρου από την περιοχή ευθύνης, η Βρετανία διατηρούσε τον αποκλειστικό έλεγχο και διέθετε τις υποδομές που μπορούσε να προσφέρει η Κύπρος με προτεραιότητα τον δικό της εθνικό σχεδιασμό άμυνας και ασφάλειας στη Μέση Ανατολή, που ειδικά την περίοδο 1951-1956 ήταν ιδιαίτερα βρετανοκεντρικός, με την προσπάθεια του Λονδίνου να μην απωλέσει τη βρετανική παρουσία και τις βρετανικές εγκαταστάσεις στην Αίγυπτο, μέσω της προώθησης ιδεών όπως αρχικά η δημιουργία του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής (MEC) και ακολούθως του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής (Middle East Defence Organisation-MEDO).

Πριν από την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, από το 1951 μέχρι το 1955 η Βρετανία προσπαθούσε με σειρά ενεργειών να διατηρήσει την πρωτοβουλία των κινήσεων και τη στρατηγική υπεροχή στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Οι ανεπιτυχείς προσπάθειες για δημιουργία ενός υποπεριφερειακού οργανισμού άμυνας και ασφάλειας στην περιοχή και οι δυσμενείς για το Λονδίνο εξελίξεις στις συνομιλίες με την αιγυπτιακή κυβέρνηση για το μέλλον της βρετανικής στρατιωτικής παρουσίας και εγκαταστάσεων στην Αίγυπτο, οδήγησαν στη μεταφορά του εθνικού βρετανικού στρατηγείου Μέσης Ανατολής στην Κύπρο, το 1953⁵³⁴.

⁵³³ Στο ίδιο.

⁵³⁴ Περισσότερα για την απόφαση μεταφοράς του βρετανικού στρατηγείου Μέσης Ανατολής από την Αίγυπτο στην Κύπρο, βλ. TNA CAB 129/56/32 Move of the Middle East Headquarters και TNA DEFE 13/229 Future of HQ Middle East Command Cyprus.

3.6 Η μεσογειακή διάσταση του NATO και η προσπάθεια της Βρετανίας για άσκηση διοικητικού ελέγχου στην περιοχή. Οι προτάσεις για τη δημιουργία της Διοίκησης Μέσης Ανατολής (MEC) και του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής (MEDO)

Το ζήτημα της δημιουργίας περιφερειακών σχηματισμών άμυνας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής αναδείχθηκε ως βρετανική πολιτική σε μια προσπάθεια να συγκεραστούν οι εθνικές επιδιώξεις του Λονδίνου με τις δεσμεύσεις που ήθελε να διατηρήσει για την ασφάλεια και άμυνα της περιοχής⁵³⁵. Η τελική κατάληξη του ζητήματος, τουλάχιστον σε ότι αφορούσε τη διοίκηση του NATO στη Μεσόγειο αποδείχθηκε περίπλοκο ζήτημα διατήρησης των περιφερειακών ισοζυγίων ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων της περιοχής και μεταξύ Βρετανίας και ΗΠΑ⁵³⁶. Όπως σημειώνει ο Στεφανίδης, στις αρχές του 1950 η Βρετανία προσπάθησε να αναθεωρήσει και μετασχηματίσει την πολιτική της λόγω δύο παραγόντων, πρώτον την μείωση των εθνικών της δυνατοτήτων και δεύτερον την δυναμική που ανέπτυξε ο αραβικός εθνικισμός⁵³⁷.

Τα πρώτα στίγματα της περιφερειακής πολιτικής προσέγγισης δόθηκαν από τον υπουργό Εξωτερικών Ernest Bevin κατά τη συζήτηση για τον προσανατολισμό της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής, στις 22 Ιανουαρίου 1948 στη Βουλή των Κοινοτήτων⁵³⁸. Ο Bevin σε μια εκτενή ομιλία για τις θέσεις, στόχους και επιδιώξεις της Βρετανίας επί της διεθνούς κατάστασης, προέβη σε επισκόπηση της βρετανικής θέσης και πολιτικής στη Μέση Ανατολή αναφέροντας ότι πρόθεση της χώρας του ήταν η συνέχιση της μακροχρόνιας σχέσης φιλίας με τον αραβικό κόσμο και της συνεργασίας που αναπτύχθηκε με τα κράτη της περιοχής⁵³⁹.

Η ομιλία και οι θέσεις που εξέφρασε ο Bevin κατά την υπό αναφορά συνεδρία της Βουλής ήταν ιστορική, όπως κατέγραψε αργότερα ο Paul-Henri Spaak στα απομνημονεύματά του, για την ανάπτυξη της δυτικοευρωπαϊκής και ατλαντικής συνεργασίας⁵⁴⁰, με στόχο την αντιμετώπιση της σοβιετικής απειλής έναντι της Δύσης. Η εν λόγω ομιλία προηγήθηκε της υπογραφής της Συνθήκης των Βρυξελλών τον Μάρτιο του 1948, η οποία με τη σειρά της

⁵³⁵ Chourchoulis 2009, 436.

⁵³⁶ Στο ίδιο.

⁵³⁷ Stephanidis 1999, 126. Επίσης Chourchoulis 2009, 435.

⁵³⁸ House of Commons Debate, Foreign Affairs, 22 January 1948, vol. 446, 383-517; Bevin 1948.

⁵³⁹ House of Commons Debate, Foreign Affairs, 22 January 1948, vol. 446, 383-517.

⁵⁴⁰ Spaak 1969, 252-254.

αποτέλεσε προεργασία και καταλύτη των εξελίξεων που οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης της Ουάσιγκτον για τη δημιουργία της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO)⁵⁴¹.

Όπως υποστηρίζει ο Rousek, η εμπειρία του Β' Παγκόσμιου πολέμου ανέδειξε ότι η Βρετανία δεν ήταν πλέον σε θέση να έχει την αποκλειστική ευθύνη άμυνας και ασφαλείας της περιοχής της Μεσογείου⁵⁴². Η ίδια η βρετανική κυβέρνηση είχε συνειδητοποιήσει αυτό το γεγονός και για αυτό τον σκοπό επιχειρούσε να πείσει τις ΗΠΑ να αναλάβουν συγκεκριμένες στρατιωτικές και αμυντικές δεσμεύσεις για την άμυνα της περιοχής. Ο Bevin⁵⁴³ με σημείωμά του τον Οκτώβριο του 1949 προς το Υπουργικό Συμβούλιο προέβαινε στην επισήμανση ότι έπρεπε να εξεταζόταν η σκοπιμότητα δημιουργίας είτε ενός Συμφώνου Μέσης Ανατολής, στα πρότυπα του Βορειοατλαντικού Συμφώνου ή εναλλακτικά με τη δημιουργία μιας άλλης μορφής συμφωνίας, η οποία θα λειτουργούσε αποτρεπτικά έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Στο ίδιο σημείωμά του, ο Bevin αναγνώριζε ότι η Βρετανία ήταν αδύνατον να υπερασπισθεί μόνη της την περιοχή της Μέσης Ανατολής χωρίς τη βοήθεια των ΗΠΑ και συνεπώς θα έπρεπε οι δύο χώρες να έχουν κοινή πολιτική για την περιοχή.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε άλλα σημεία της παρούσας διατριβής, η Βρετανία, μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου, προσπάθησε να συνομολογήσει σειρά διμερών συμφωνιών με κράτη της Μέσης Ανατολής, όπως την Αίγυπτο και το Ιράκ για τη διασφάλιση της παρουσίας της στην περιοχή⁵⁴⁴. Προς το τέλος της δεκαετίας του 1940, η στρατηγική της Βρετανίας επικεντρώθηκε στην προώθηση της ιδέας δημιουργίας ενός περιφερειακού πλαισίου συνεργασίας στη Μέση Ανατολή για την ευθύνη άμυνας της περιοχής με την από κοινού συμμετοχή του Ηνωμένου Βασιλείου και αραβικών κρατών, ως απάντηση στο αδιέξοδο που είχαν βρεθεί οι διμερείς συνομιλίες Βρετανίας-Αιγύπτου, για την αναθεώρησης της αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης του 1936⁵⁴⁵.

⁵⁴¹ Περισσότερα για Συνθήκες Βρυξελλών και Ουάσιγκτον, βλ. Spaak 1959, 9-15 και Spaak 1969, 258-267.

⁵⁴² Rousek 1953a; 1953b, 79.

⁵⁴³ Στο ίδιο.

⁵⁴⁴ Devereux 1990, 43.

⁵⁴⁵ Poole 1998, 171.

Στο πλαίσιο της ευρύτερης τακτικής και πολιτικής της Βρετανίας για την περιοχή, όπως υποστηρίζει ο Louis⁵⁴⁶, γίνονταν σημαντικές προσπάθειες μετασχηματισμού της μορφής παρουσίας της στα κράτη της Μέσης Ανατολής, από αποικιοκρατική κυρίαρχη δύναμη σε ισότιμο εταίρο. Κατά την περίοδο 1949-1953, επιχείρησε να θεσμοθετήσει την παρουσία της στην περιοχή με τη δημιουργία ρυθμίσεων που θα επισφραγίζονταν είτε από το NATO και από άλλα κράτη μέλη του NATO, επιτρέποντας έτσι στο Λονδίνο να λύσει τα διμερή προβλήματα που αντιμετώπιζε με τα αραβικά κράτη της Μέσης Ανατολής. Αυτή την πολιτική, η Βρετανία επιχείρησε να την εφαρμόσει είτε σε απευθείας διμερή βάση, μεταξύ της ίδιας και των αραβικών κρατών, είτε σε συνεργασία με τις ΗΠΑ, είτε μέσω του πλαισίου που δημιουργήθηκε με τη σύσταση του NATO.

Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Leebaert⁵⁴⁷, οι μανδαρίνοι του Whitehall υπολόγιζαν ότι με αυτό τον τρόπο θα υλοποιούσαν ταυτόχρονα δύο στρατηγικούς στόχους. Πρώτον την προσέλευση του ενδιαφέροντος της Αιγύπτου για να αποτελέσει μέρος μιας ευρύτερης στρατιωτικής συνεργασίας, με την ενδεχόμενη συμμετοχή των ΗΠΑ, δίδοντας έτσι κύρος στις αιγυπτιακές στρατιωτικές δυνάμεις και διασφαλίζοντας τον βρετανικό έλεγχο της διώρυγας του Σουέζ και δεύτερον, η Βρετανία θα αποδείκνυε στις ΗΠΑ ότι ακόμη διαθέτετε κύρος και ισχύ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής⁵⁴⁸.

Αυτή η εθνική πολιτική και στρατηγική της Βρετανίας, μεταφέρθηκε και εντός του NATO, την περίοδο κατά την οποία διεξάγονταν εσωτερικές διαβουλεύσεις ως προς το τελικό καθεστώς που θα είχε η συμμετοχή Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO. Την ίδια περίοδο που η Βρετανία προωθούσε την ιδέα δημιουργίας Διοίκησης Μέσης Ανατολής σε διμερή βάση στην Αίγυπτο, παράλληλα προσπαθούσε να προωθήσει την πολιτική της εντός του NATO. Ως παράδειγμα αναφέρονται οι επισκέψεις του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου της Αυτοκρατορίας, στρατάρχη Slim στο Κάιρο, και η συμμετοχή του ως μέλους του Standing Group του NATO, δηλαδή της κλειστής επιτροπής που αποτελείτο από τις ΗΠΑ, Βρετανία και Γαλλία, που είχαν την ευθύνη προετοιμασίας των εργασιών του NATO⁵⁴⁹.

⁵⁴⁶ Louis 2001, 24.

⁵⁴⁷ Leebaert 2018, 197.

⁵⁴⁸ Στο ίδιο.

⁵⁴⁹ Γενικότερα για τις προσπάθειες και ενέργειες Βρετανίας επί του συγκεκριμένου θέματος βλ. Chourchoulis 2009.

Δίνεται έμφαση, για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, στη συσχέτιση των προσπαθειών του Ηνωμένου Βασιλείου για τη δημιουργία της Διοίκησης Μέσης Ανατολής και του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής μέσω διαδικασιών και διεργασιών εντός του ΝΑΤΟ, με διπλωματικές ενέργειες της Βρετανίας σε διμερές επίπεδο. Με τη δημιουργία του ΝΑΤΟ, στις 4 Απριλίου 1949, δεν περιλαμβανόταν η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής στην περιοχή ευθύνης του οργανισμού. Το κενό αυτό ήθελε να καλύψει η Βρετανία και να αναλάβει τον κύριο ρόλο παρόχου ασφάλειας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπως άλλωστε είχαν αποφασίσει και οι αρχηγοί των Επιτελείων, με την εθνική αμυντική στρατηγική που υιοθετήθηκε το 1947. Η βρετανική πολιτική, όπως αναφέραμε σε προηγούμενη ενότητα, είχε την περιοχή Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου υπό την άμεση επιρροή και ευθύνη της και μέσω της παρουσίας της στην περιοχή πρόβαλλε τη διεθνή ισχύ της.

Όταν όμως η αρχική στρατηγική στόχευση της Βρετανίας για τη συνομολόγηση διμερών συμφωνιών άμυνας και ασφάλειας με κράτη της περιοχής δεν τελεσφόρησε, τότε στο Λονδίνο αναπτύχθηκε η ιδέα δημιουργίας ενός ειδικού Συμφώνου αμυντικής συνεργασίας στη Μέση Ανατολή⁵⁵⁰. Σημειώνεται ότι η προσέγγιση της Βρετανίας για τη δημιουργία μηχανισμού ή διευθέτησης με τα κράτη της Μέσης Ανατολής είχε, όπως και η ευρύτερη πολιτική της διαχρονικά, εξελικτική διαδικασία. Οι λόγοι ήταν αφενός η δημιουργία του ΝΑΤΟ και αφετέρου η στάση των ΗΠΑ έναντι των βρετανικών προτάσεων και επιδιώξεων. Κατά συνέπεια, η επιδίωξη και φιλοδοξία της Βρετανίας, για τη δημιουργία ενός περιφερειακού πλαισίου ασφάλειας της περιοχής εξελίχθηκε τα χρόνια 1949-1953 και προσαρμόσθηκε στις εξελίξεις και δεδομένα που προέκυψαν λόγω της ίδρυσης του ΝΑΤΟ και των απόψεων, κυρίως των ΗΠΑ⁵⁵¹.

Η αρχική ιδέα που προτάθηκε το 1949 αφορούσε τη δημιουργία της Διοίκησης Μέσης Ανατολής (Middle East Command- MEC) ή μιας μορφής περιφερειακού Συμφώνου, στη βάση του μοντέλου της βορειοατλαντικής συνθήκης, το οποίο θα έδιδε, ανάμεσα σε άλλα, σύμφωνα με τις βρετανικές εκτιμήσεις και επιδιώξεις, διέξοδο στο διμερές πρόβλημα Ηνωμένου Βασιλείου-Αιγύπτου για την παρουσία των δυνάμεων της πρώτης στην περιοχή του Σουέζ. Ο Ernest Bevin, από τον Απρίλιο του 1949, στο περιθώριο των τελικών

⁵⁵⁰ Devereux 1990, 44-45.

⁵⁵¹ Βλ. Chourchoulis 2009.

διεργασιών πριν την υπογραφή της Συνθήκης της Ουάσιγκτον, είχε προσεγγίσει τον Αμερικανό ομόλογο του, Dean Acheson, για να του υποβάλλει το ερώτημα εάν θα μπορούσε να συναφθεί μια επακόλουθη συνθήκη ή συμφωνία, στη βάση του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, για τον έλεγχο του εξωτερικού χώρου του ΝΑΤΟ. Αυτή η περιοχή που είχε υπόψη του ο Bevin, αφορούσε τη γεωγραφική περιοχή της Σκανδιναβίας και της Τουρκίας και θα περιλάμβανε και τη Μέση Ανατολή⁵⁵². Στο ερώτημα του Bevin, ο Acheson εξέφρασε την επιφύλαξη του για τη σκοπιμότητα και χρησιμότητα της ιδέας.

Στη συνέχεια ο Bevin, με σημείωμά του προς το Υπουργικό Συμβούλιο, ημερομηνίας 25 Αυγούστου 1949, επί της συνολικής πολιτικής της χώρας στη Μέση Ανατολή, πρόβαλε τα εξής:

Για να διασφαλισθεί η πρόσβασή μας στις πιο πάνω εγκαταστάσεις και υποδομές, η κύρια επιδίωξή μας πρέπει να είναι η ένταξη όλης της περιοχής της Μέσης Ανατολής σε ένα πλαίσιο αμυντικών συμφωνιών. Γίνεται σκέψη για τη δυνατότητα ενός γενικού Συμφώνου για τη Μέση Ανατολή (Middle East Pact), το οποίο θα είναι συμπληρωματικό του Ατλαντικού Συμφώνου. Είναι όμως αβέβαιο αν οι ΗΠΑ θα είναι πρόθυμες να συμμετάσχουν μαζί μας σε ένα τέτοιο Σύμφωνο στο προσεχές μέλλον και χωρίς τη συμμετοχή των ΗΠΑ θα έχει αμφίβολη αξία⁵⁵³.

Όπως σημειώνει ο Devereux, το ζήτημα της ένταξης της Ελλάδας και της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ ανέδειξε τη διαφορά προσέγγισης μεταξύ ΗΠΑ και Βρετανίας και τη διαφορετική αντίληψη ως προς την προτεραιότητα που έπρεπε να δοθεί μεταξύ των επιχειρησιακών θεάτρων της Ευρώπης και Μέσης Ανατολής αντίστοιχα. Η Βρετανία επιθυμούσε όπως Ελλάδα και Τουρκία συνδεθούν με τη βρετανική πρωτοβουλία για τη Διοίκηση Μέσης Ανατολής, η οποία θα ήταν συνδεδεμένη με το ΝΑΤΟ μέσω του ΝΑΤΟ Standing Group. Ο στόχος της Βρετανίας, μέσω αυτής της ρύθμισης, ήταν διττός. Πρώτον, επιθυμούσε να προσελκύσει αραβικά κράτη της Μέσης Ανατολής, και ειδικά την Αίγυπτο, για να ενταχθούν και να αποτελέσουν μέρος του Middle East Command και δεύτερον, στόχευε

⁵⁵² Leebaert 2018, 196.

⁵⁵³ TNA CAB 129/36/33 Middle East Policy.

στη σύνδεση Ελλάδας και Τουρκίας, μέσω αυτού του σχηματισμού στο NATO και αποφυγή ένταξής τους στον οργανισμό⁵⁵⁴.

Η στασιμότητα που σημειώθηκε λόγω της δυστοκίας της Βρετανίας να υλοποιήσει τους σχεδιασμούς της για τη δημιουργία της Διοίκησης Μέσης Ανατολής, ως συμπληρωματικής έκφρασης του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, οδήγησε σε επιπλοκές και καθυστέρηση για την τελική συμφωνία των δομών στρατιωτικής διοίκησης του NATO υπό τον ανώτατο στρατιωτικό διοικητή Ευρώπης (SACEUR) της Συμμαχίας⁵⁵⁵. Το ζήτημα της Μεσογειακής Διοίκησης της στρατιωτικής δομής του NATO, απασχόλησε τη βρετανική εξωτερική και εσωτερική πολιτική, αφού έγινε αντικείμενο διαφωνιών και συζήτησης εντός της βρετανικής Βουλής⁵⁵⁶. Οι Βρετανοί δεν μπορούσαν να διανοηθούν ότι η διοίκηση της περιοχής της Μεσογείου δεν θα ανήκε στο βρετανικό ναυτικό αλλά στις ΗΠΑ, και επέμεναν όπως η διοίκηση και έλεγχος της περιοχής της Μεσογείου να μην υπαγόταν απευθείας στον SACEUR⁵⁵⁷. Κατά συνέπεια, το ζήτημα της Διοίκησης της Μεσογείου, αποτέλεσε ένα από τα πιο περίπλοκα ζητήματα κατά τη διαδικασία ανάπτυξης του οργανογράμματος των δομών διοίκησης και ελέγχου του ανώτατου στρατιωτικού διοικητή Ευρώπης, ο οποίος, την υπό αναφορά περίοδο, ήταν ο Dwight D. Eisenhower.

Το ζήτημα ρύθμισης της Μεσογειακής Διοίκησης του NATO, όπως σημειώνει ο Walter Poole, αποτέλεσε το πιο περίπλοκο ζήτημα κατά τη διαδικασία καθορισμού όλων των διαφόρων γεωγραφικών περιοχών και δομών διοίκησης και ελέγχου. Η συνεχιζόμενη βρετανική επιμονή για την ανάληψη της ευθύνης για τη διοίκηση της Μεσογείου είχε διττό στόχο, αφενός τον έλεγχο των δυνάμεων του NATO στην περιοχή της Μεσογείου και αφετέρου τον έλεγχο των δυνάμεων που θα ήταν ορισμένες για την άμυνα της Μέσης Ανατολής⁵⁵⁸. Στόχος και επιδίωξη της Βρετανίας ήταν η ρύθμιση των εκκρεμούντων ζητημάτων που αφορούσαν τη διμερή της συνεργασία με τα αραβικά κράτη της περιοχής,

⁵⁵⁴ Devereux 1990, 47.

⁵⁵⁵ Γενικότερα για την ανάπτυξη των δομών διοίκησης και ελέγχου του NATO κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, βλ. Miller 2001, 45-53.

⁵⁵⁶ Ενδεικτικές συζητήσεις εντός της Βουλής των Κοινοτήτων επί του συγκεκριμένου θέματος σε House of Commons Debate, Mediterranean (NATO Command) 14 May 1952, vol. 500, 1431-3, House of Commons Debate, Mediterranean (NATO Command), 05 May 1952, vol. 500, 32-4, House of Commons Debate, NATO (Commander in Chief, Mediterranean), 16 December 1952, vol. 509, 1194-8.

⁵⁵⁷ Poole 1998, 160.

⁵⁵⁸ Στο ίδιο.

μέσω των προτάσεων αρχικά για σύσταση της Διοίκησης Μέσης Ανατολής και κατόπιν του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής⁵⁵⁹.

Η αποτυχία επίτευξης οποιασδήποτε μορφής συμφωνίας για τη Μεσογειακή Διοίκηση του ΝΑΤΟ, είτε διότι τα αραβικά κράτη της περιοχής – και δη η Αίγυπτος – είχαν αρνητική στάση, είτε διότι οι υποβόσκουσες διαφορές ΗΠΑ και Βρετανίας δεν γεφυρώνονταν, συνέτειναν στο να αναχθεί σε εσωτερικό ζήτημα συζήτησης και πολιτικής αντιπαράθεσης στο Λονδίνο. Για το ζήτημα αυτό, η κυβέρνηση του πρωθυπουργού Winston Churchill καλείτο να δώσει απαντήσεις, αφού το θέμα είχε πλέον αναχθεί σε ζήτημα αρχής και γοήτρου για τη Βρετανία. Ο Churchill και οι αρμόδιοι υπουργοί του κλήθηκαν εντός του κοινοβουλίου να δώσουν εξηγήσεις ως προς την καθυστέρηση λήψης απόφασης και ρύθμισης του ζητήματος σε συνεργασία με τις ΗΠΑ⁵⁶⁰.

Από την πλευρά του, και ο βρετανικός Τύπος προσπαθούσε να διατηρήσει το ζήτημα υψηλά στην ημερησία διάταξη. Στην πρωτοχρονιάτικη έκδοση των The Times, την 1η Ιανουαρίου 1952, περιλαμβανόταν άρθρο της εφημερίδας στο οποίο αναφερόταν ότι η ανάγκη για δημιουργία ενός αμυντικού συστήματος στη Μέση Ανατολή, στη νότια πτέρυγα του ΝΑΤΟ συνέχιζε να απασχολεί τις δυτικές δυνάμεις και με την ένταξη της Τουρκίας και της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, οι κυβερνήσεις της Βρετανίας, ΗΠΑ, Γαλλίας και Τουρκίας έκαναν γνωστή την πρόθεσή τους να δημιουργήσουν μια ξεχωριστή διοίκηση για τη Μέση Ανατολή, όπου θα προσκαλούνταν να πάρουν μέρος κράτη της περιοχής⁵⁶¹.

Η τελική κατάληξη σε συμφωνία για τη δομή διοίκησης και ελέγχου των δυνάμεων του ΝΑΤΟ στη Μεσόγειο επήλθε τον Δεκέμβριο του 1952 και η επιχειρησιακή λειτουργία της τον Μάρτιο 1953⁵⁶². Η διοίκηση της Μεσόγειου, θα έφερε τον τίτλο Συμμαχικές Δυνάμεις Μεσογείου (Commander in Chief, Allied Forces Mediterranean) και θα υπαγόταν στον Ανώτατο Διοικητή Συμμαχικών Δυνάμεων Ευρώπης (SACEUR). Η τελική ρύθμιση, όπως υποστηρίζει ο Χουρχούλης, σήμαινε την επικράτηση των ΗΠΑ με μοναδικό αντάλλαγμα για την Βρετανία την θέση του Επικεφαλής της ναυτικής διοίκησης Μεσογείου και η

⁵⁵⁹ Στο ίδιο, 171.

⁵⁶⁰ House of Commons Debate, Mediterranean (NATO Command) 14 May 1952, vol. 500, 1431-3.

⁵⁶¹ The Times, 1 January 1952, The Times Review of the year, page iii, όπως περιλαμβάνεται σε TNA KV 4/475 Diary of Guy Liddell, Deputy Director General of the Security Service, January to May 1953.

⁵⁶² Lord Ismay 1954, 73.

προσπάθεια της για διατήρηση της κυρίαρχης θέσης της στην Μέση Ανατολή και Μεσόγειο μέσω συμμαχικών ρυθμίσεων εντός NATO δεν στέφθηκε με επιτυχία⁵⁶³

Η ανακοίνωση των λεπτομερειών της συμφωνίας έγινε από τον πρωθυπουργό Churchill στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 16 Δεκεμβρίου 1952, κατά την οποία παρουσίασε ότι θα δημιουργείτο θέση επιπέδου Commander in Chief Mediterranean, η οποία θα καταλαμβάνόταν από τον βρετανό ναύαρχο Earl Mountbatten of Burma⁵⁶⁴. Η βάση της διοίκησης του Mountbatten θα ήταν η Μάλτα και σε περίπτωση πολέμου και εχθροπραξιών θα είχε την ευθύνη διαφύλαξης και προστασίας των οδών επικοινωνίας μέσω της Μεσογείου⁵⁶⁵. Η θητεία του Mountbatten στη συγκεκριμένη θέση ήταν βραχεία, αφού λόγω ανάληψης της θέσης του First Sea Lord του βρετανικού βασιλικού ναυτικού, αντικαταστάθηκε τον Δεκέμβριο του 1954 από τον ναύαρχο Sir Guy Grantham. Σημειώνεται ότι, μια από τις βασικές διαφορές ΗΠΑ-Βρετανίας κατά τους προηγούμενους μήνες για το ζήτημα της διοίκησης της Μεσογείου ήταν η βρετανική επιμονή ότι για λόγους ισότητας θα έπρεπε να ισχύσει ο ίδιος τίτλος, ήτοι Commander in Chief, για τη Μεσόγειο, όπως και για τη διοίκηση του Ατλαντικού που κατείχε Αμερικανός ναύαρχος⁵⁶⁶. Περαιτέρω, ο Churchill ανακοίνωσε ότι εντός της Διοίκησης της Μεσογείου, θα υπήρχαν υποδιοικήσεις για τη Δυτική Μεσόγειο υπό την ευθύνη της Γαλλίας και την Κεντρική Μεσόγειο υπό την ευθύνη της Ιταλίας⁵⁶⁷. Οι υπόλοιπες τέσσερις υποδιοικήσεις της περιοχής της Μεσογείου αφορούσαν το Γιβραλτάρ με ευθύνη της Βρετανίας, την Ανατολική Μεσόγειο με ευθύνη της Ελλάδας⁵⁶⁸, τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο με ευθύνη της Βρετανίας και τη Βορειοανατολική Μεσόγειο με ευθύνη της Τουρκίας⁵⁶⁹ (**Εικόνα 4**).

⁵⁶³ Chourchoulis 2009, 448-449.

⁵⁶⁴ Ο ναύαρχος Louis Mountbatten (Admiral of the Fleet, The Right Honourable, The Earl Mountbatten of Burma, KG GCB OM GCSI GCIE GCVO DSO PC FRS), ήταν, ανάμεσα σε άλλα, ο τελευταίος Βρετανός αντιβασιλέας των Ινδιών, το 1947, και πρώτος γενικός κυβερνήτης κατά τη μεταβατική περίοδο πριν την ανεξαρτητοποίηση της χώρας, το 1948.

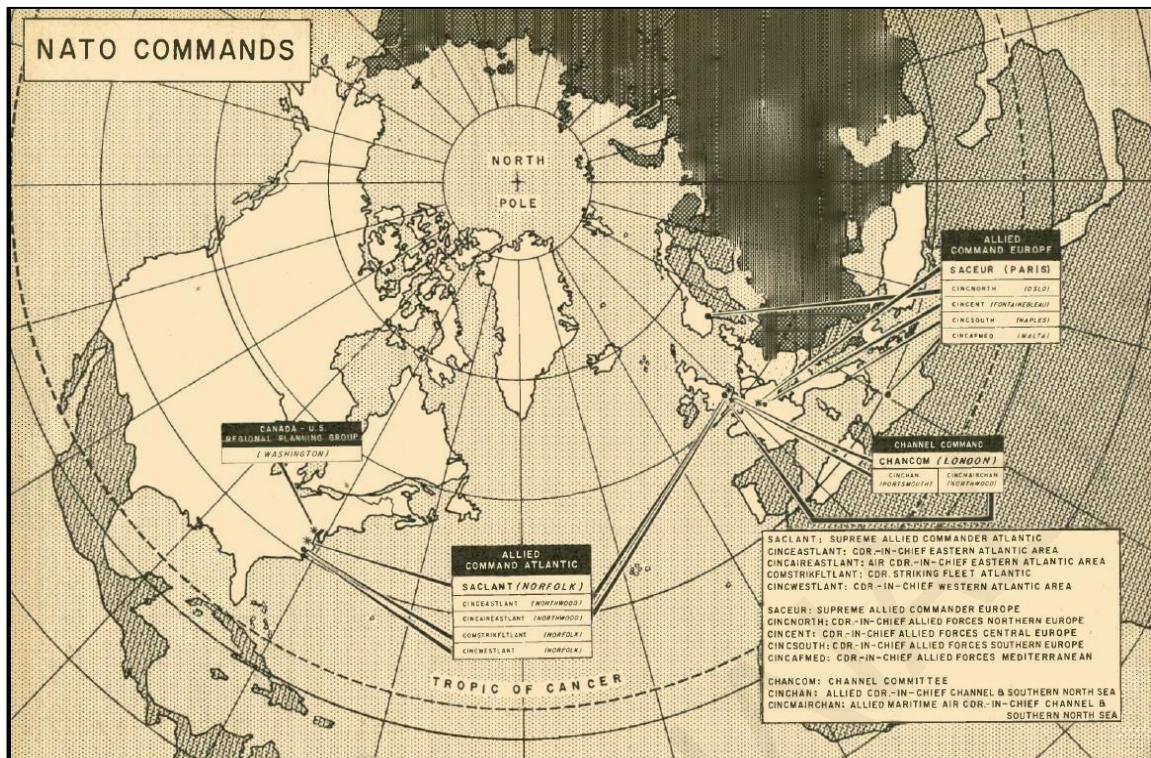
⁵⁶⁵ Lord Ismay 1954, 73.

⁵⁶⁶ Βλ. παράγραφους 37-39 σε TNA CAB 129/47/14 Washington and Ottawa Meetings: Review of British Policy.

⁵⁶⁷ House of Commons debate, NATO (Commander in Chief, Mediterranean), vol. 509, 1194-8.

⁵⁶⁸ Με διοικητή τον υποναύαρχο Π. Λάππα.

⁵⁶⁹ Lord Ismay 1954, 85.

Εικόνα 4: Οι περιφερειακές δομές διοίκησης και ελέγχου των δυνάμεων του NATO (Πηγή: Lord Ismay 1954, 282).

3.7 Η κρίση του Σουέζ και ο αντίκτυπος της για την Κύπρο και την περιοχή.

Την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-1959), η Βρετανία είχε αριθμό και άλλων ανοιχτών μετώπων στην εξωτερική και αμυντική πολιτική της, πέραν του Κυπριακού. Θα γίνει αναφορά σε δύο εμβόλιμες κρίσεις που αναπτύχθηκαν την εν λόγω περίοδο διότι είχαν επηρεάσει τη θέση της Βρετανίας εντός του NATO, την περίοδο 1956-1958, όταν η κατάσταση στην Κύπρο απασχολούσε επιστάμενα και σε τακτική βάση τη Συμμαχία. Οι δύο αυτές επιπρόσθετες κρίσεις στα ανατολικά και βόρεια του NATO απείλησαν τη συνοχή και ενότητα του οργανισμού. Η πρώτη αφορούσε την κρίση στο Σουέζ με άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις για την Κύπρο λόγω γεωγραφικής εγγύτητας και η δεύτερη τη διαφορά Ισλανδίας-Βρετανίας για τα χωρικά και αλιευτικά ύδατα της πρώτης. Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης θα παρουσιασθεί ο αντίκτυπος του Σουέζ, αν και η κρίση του Σουέζ έχει λάβει εκτενή ιστορική έρευνα και μελέτη.

Το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1950 ήταν καθοριστικό για τον ρόλο και τη θέση του Ηνωμένου Βασιλείου στη διεθνή σκηνή και ειδικότερα για τη θέση του στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Με τη σύσταση του Συμφώνου της Βαγδάτης (Bagdad Pact) στις αρχές του 1955, η Βρετανία υλοποιούσε, επιτέλους, τη φιλοδοξία της για δημιουργία ενός

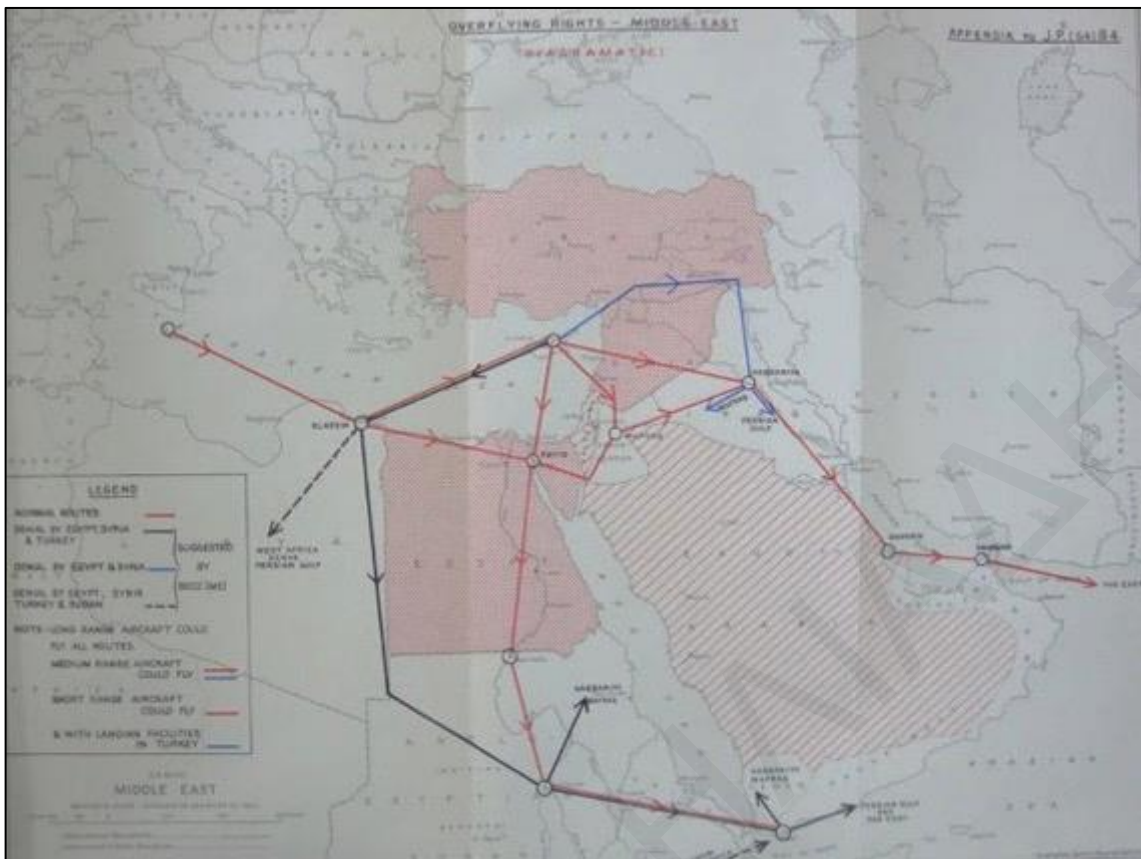
περιφερειακού οργανισμού για την άμυνα της Μέσης Ανατολής, όπου θα είχε βαρύνοντα λόγο. Καίτοι η στόχευση του Συμφώνου της Βαγδάτης δεν ήταν άμεσα συνυφασμένη με τη διατήρηση των κερτημένων που διατηρούσε η Βρετανία στην Αίγυπτο, όπως στόχευε στις αρχές της δεκαετίας του 1950 με την πρόταση για δημιουργία Διοίκησης Μέσης Ανατολής (MEC) και του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής (MEDO), εντούτοις αποτέλεσε γεγονός που ικανοποιούσε την προβολή ισχύος του Λονδίνου στην περιοχή⁵⁷⁰.

Όπως δήλωνε ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας στις 4 Απριλίου 1955⁵⁷¹, επί μακρόν η βρετανική πολιτική επιδίωκε τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού αμυντικού συστήματος για τη Μέση Ανατολή. Αυτή η ανάγκη υπαγορευόταν στο παρελθόν με τους όρους της γεωγραφίας και της στρατηγικής. Η ανάπτυξη των αποθεμάτων πετρελαίου στην περιοχή αποτελούσε επιπρόσθετο σοβαρό παράγοντα για την ανάγκη επαρκούς και αποτελεσματικής άμυνας στη Μέση Ανατολή. Την ίδια στιγμή η στρατηγική εικόνα είχε αλλάξει σημαντικά. Η στρατηγική αναγκαιότητα την προκείμενη στιγμή ήταν η διασφάλιση και ενδυνάμωση της ακραίας δεξιάς πτέρυγας του NATO⁵⁷².

⁵⁷⁰ Central Office of Information, The Bagdad Pact, No. R.3889, June 1958, London.

⁵⁷¹ Στο ίδιο.

⁵⁷² Στο ίδιο.

Εικόνα 5: Τα δικαιώματα υπερπτήσεων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής και ο κομβικός ρόλος της Κύπρου (Πηγή: TNA DEFE 4/75/1).

Στις αρχές του 1955⁵⁷³, απασχολούσαν το Λονδίνο σειρά στρατηγικών ζητημάτων, όπως η εκτίμηση απειλής πολέμου με τη Σοβιετική Ένωση στη Μέση Ανατολή, η αμυντική συνεργασία με τις ΗΠΑ στην περιοχή, καθώς και επιμέρους ζητήματα όπως τα δικαιώματα υπερπτήσεων⁵⁷⁴ στην περιοχή (**Εικόνα 5**). Σχετικά με τα δικαιώματα υπερπτήσεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, το ζήτημα αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία, υπό το φως της προγραμματιζόμενης αποχώρησης της Βρετανίας από την Αίγυπτο και δη από τις εγκαταστάσεις που διατηρούσε στη διώρυγα του Σουέζ, λόγω του τερματισμού της αγγλοαιγυπτιακής Συνθήκης⁵⁷⁵. Στη συνάντηση των αρχηγών των Ενόπλων Δυνάμεων στις 12 Ιανουαρίου 1955, παρουσιάσθηκε ο πιο πάνω χάρτης (**Εικόνα 5**), ο οποίος αντικατόπτριζε την εικόνα της περιοχής και της κεντρικής σημασίας, που σταδιακά αποκτούσε η Κύπρος ως κομβικό σημείο στον τομέα της αεροπορικής συνδεσιμότητας και

⁵⁷³ Την συγκεκριμένη χρονική περίοδο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου της βρετανικής Αυτοκρατορίας (Chief of the Imperial General Staff-CIGS) ήταν ο Στρατηγός Harding. Για περισσότερα βλ. Carver 1978.

⁵⁷⁴ TNA DEFE 4/75/1 Minutes of Meeting Number 1 of 1955, Defence Questions in the Middle East Area.

⁵⁷⁵ Στο ίδιο.

πρόσβασης στη Μέση Ανατολή, τόσο ως βάση όσο και ως διαμετακομιστικός σταθμός για τα στρατιωτικά αεροσκάφη της Βρετανίας⁵⁷⁶.

Στην ίδια συνάντηση των ανώτατων επιτελών της Βρετανίας συζητήθηκε ειδική μελέτη για τη συνδυασμένη πολιτική Βρετανίας και ΗΠΑ, όσον αφορά την άμυνα της Μέσης Ανατολής. Οι Βρετανοί σχεδιαστές άμυνας, δέκα χρόνια μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και μετά τις εξεγέρσεις και κρίσεις που κλήθηκε να διαχειριστεί η Βρετανία, επέμεναν στη διατήρηση υψηλού επιπέδου φιλοδοξίας για τον ρόλο της χώρας στη Μέση Ανατολή. Σύμφωνα με τους επιτελείς, ο μακροπρόθεσμος στόχος της βρετανικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή, όπως καταγράφηκε τον Ιανουάριο του 1955, ήταν η διατήρηση της παραδοσιακής επιρροής της Βρετανίας στην περιοχή κατά την περίοδο ειρήνης και η διασφάλιση της άμυνάς της σε πόλεμο⁵⁷⁷. Κατά συνέπεια, η Βρετανία επιθυμούσε όπως η άμυνα της περιοχής της Μέσης Ανατολής παραμείνει δική της ευθύνη και εκτιμούσε ότι είναι αναγκαίο για σκοπούς αποτελεσματικής δράσης, όπως όλες οι δυνάμεις στην περιοχή έπρεπε να ήταν υπό βρετανικό έλεγχο και διοίκηση. Αν και καλωσόριζαν την αμερικανική βοήθεια, εκτιμούσαν ότι οι πόροι και τα μέσα που διέθετε η Βρετανία και η μακρά εμπειρία της στο συγκεκριμένο θέατρο την καθιστούσαν ικανότερη να έχει τον κύριο ρόλο. Επίσης, εκτιμούσαν ότι η έλλειψη συντονισμού με τους Αμερικανούς θα αποδυνάμωνε τη θέση της Βρετανίας και θα διευκόλυνε τα αραβικά κράτη να προσεγγίσουν τις ΗΠΑ εναντίον τους⁵⁷⁸.

Το επόμενο έτος, παρά τα όσα εκτιμούσαν ή σχεδίαζαν οι Βρετανοί επιτελείς στις αρχές του 1955, πριν την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, η Βρετανία θα βρισκόταν αντιμέτωπη με δύο συνταγματάρχες στην Κύπρο και την Αίγυπτο⁵⁷⁹ αντίστοιχα, οι οποίοι με τη δράση και ενέργειές τους θα προκαλούσαν πολιτικό, στρατιωτικό, οικονομικό και διπλωματικό κόστος στη Βρετανία και για τα συμφέροντα της στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Η τελευταία πράξη της υποβόσκουσας αντιπαράθεσης που υπήρχε μεταξύ Ηνωμένου Βασιλείου και Αίγυπτου για τη διαχείριση της διώρυγας του Σουέζ ήρθε

⁵⁷⁶ Στο ίδιο.

⁵⁷⁷ Στο ίδιο.

⁵⁷⁸ Στο ίδιο.

⁵⁷⁹ KCLMA LH 15/7/51. Η σχηματική αυτή αναφορά αντλήθηκε από την συγκριτική μελέτη του Captain H.A.J. Stackpoole MC με τίτλο “Against two Colonels: An illumination of the Cyprus Problem, with a Suez interlude”.

στο αποκορύφωμά της στα τέλη Οκτωβρίου - αρχές Νοεμβρίου 1956, με σειρά συνεπειών σε περιφερειακό επίπεδο και σε διεθνές πλαίσιο, τόσο εντός ΟΗΕ όσο και NATO⁵⁸⁰. Η σπουδή του Λονδίνου για οριστική ρήξη και ανατροπή του Nasser από την εξουσία είχε ξεκινήσει από τις πρώτες εβδομάδες του 1956⁵⁸¹, σε σημείο που ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Anthony Eden επιδίωκε ακόμη και τη φυσική εξόντωση του Αιγύπτου ηγέτη⁵⁸².

Η απόφαση του Nasser στις 26 Ιουλίου 1956⁵⁸³ για να θέσει υπό το αιγυπτιακό κράτος τη διοίκηση και τον έλεγχο της διώρυγας του Σουέζ, οδήγησε τη Βρετανία στην ενεργοποίηση των σχεδιασμών της για ανατροπή του από την εξουσία. Λίγες μέρες μετά την ανακοίνωση του Nasser, η Joint Intelligence Committee της Βρετανίας με σημείωμα ημερομηνίας 3 Αυγούστου 1956, ανάμεσα σε άλλα, παρουσίαζε ως πιθανές συνέπειες σε περιφερειακό επίπεδο για τη Βρετανία την ενδεχόμενη δραστική αναθεώρηση της Συνθήκης Αγγλίας-Ιορδανίας, την αποκήρυξη της Συνθήκης Λιβύης-Αγγλίας, την καθυστέρηση στην παράδοση πετρελαίου από Συρία και Λίβανο στα τερματικά της Μεσογείου, την αποδυνάμωση της θέσης της Βρετανίας στο Άντεν, Μπαχρέιν, Κουβέιτ και Κατάρ και την αποδυνάμωση του νεοσύστατου Συμφώνου της Βαγδάτης⁵⁸⁴.

Στις 5 Αυγούστου 1956, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Βρετανίας στο NATO, έλαβε οδηγίες από τον υπουργό Εξωτερικών της χώρας του όπως προχωρήσει σε δήλωση ενώπιον του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, παρουσιάζοντας τις θέσεις του Λονδίνου για τις εξελίξεις⁵⁸⁵. Οι οδηγίες προς τον μόνιμο αντιπρόσωπο Sir Christopher Steel ήταν όπως επιδιώξει τον συντονισμό με την αποστολή της Γαλλίας, προβάλλοντας ξεχωριστά επιχειρήματα. Στο μήνυμα γινόταν εισήγηση όπως η μεν Γαλλία προβάλλει το ενδεχόμενο αποσταθεροποίησης της Αλγερίας, ενώ η βρετανική αντιπροσωπεία προβάλλει τη σημασία

⁵⁸⁰ Kaplan 2010, 26-48.

⁵⁸¹ Aldrich, Cormac & Goodman 2014, 241.

⁵⁸² Barr 2018, 210-212. Ο Anthony Eden είχε αναφέρει το εξής σε τηλεφωνική επικοινωνία του με τον υφυπουργό Εξωτερικών Nutting: "But what's all this nonsense about isolating Nasser or "neutralising" him, as you call it? I want him murdered; can't you understand?".

⁵⁸³ Για την ανάλυση και εκτίμηση της απόφασης του Nasser από την Joint Intelligence Committee της Βρετανίας, βλ. Aldrich, Cormac & Goodman 2014, 242-250.

⁵⁸⁴ Βλ. JIC (56) 80, Egyptian Nationalisation of the Suez Canal Company: Report by the Joint Intelligence Committee σε Aldrich, Cormac & Goodman 2014.

⁵⁸⁵ TNA FO 371/119081 Nationalization of Suez Canal: international repercussions; London Conference; intervention by UK and France.

της διώρυγας του Σουέζ, για την πρόσβαση και προμήθεια πετρελαίου στα ευρωπαϊκά κράτη του NATO⁵⁸⁶.

Βρετανία και Γαλλία συνεργάστηκαν σε διμερή βάση για τη διενέργεια στρατιωτικής επιχείρησης εναντίον του Nasser και ενεργοποίησαν τους σχεδιασμούς για στρατιωτική επέμβαση που περιλάμβανε την ανάπτυξη δυνάμεων στην Κύπρο και χρήση των υποδομών που διατηρούσε η Βρετανία στο νησί⁵⁸⁷. Το ευρύτερο ιστορικό της υπόθεσης της Κρίσης του Σουέζ έχει απασχολήσει ευρέως τη διεθνή βιβλιογραφία⁵⁸⁸ και δεν αποτελεί σκοπό της παρούσας έρευνας. Η κρίση του Σουέζ αποτελεί μέχρι σήμερα μια από τις μεγαλύτερες διπλωματικές, στρατιωτικές και πολιτικές αποτυχίες του Ηνωμένου Βασιλείου⁵⁸⁹.

Σύμφωνα με τον Wallace Thies⁵⁹⁰, η κρίση του Σουέζ πέραν από διεθνή κρίση αποτέλεσε πρόβλημα για το NATO, αφενός λόγω της έντασης που δημιούργησε μέσα στο πολύ σύντομο χρονικό διάστημα της επιχείρησης “Musketeer” και αφετέρου των επιπλοκών που είχε ειδικά για τη σχέση των ΗΠΑ με τη Βρετανία. Η επιλογή της Βρετανίας, μαζί με τη Γαλλία, να θέσουν ως προτεραιότητα τα δικά τους εθνικά συμφέροντα στον αντίποδα των συλλογικών συμφερόντων της ατλαντικής κοινότητας κατέστησε την κρίση του Σουέζ ως πρόβλημα για το NATO⁵⁹¹ και ανέδειξε τα δομικά κενά της συμμαχίας ως προς την πολιτική διαβούλευση και συνεννόηση. Το γεγονός αυτό, ανέδειξε και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής σε συνάντησή του με τον αναπληρωτή υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, τον Νοέμβριο του 1956, κατά την οποία τόνισε ότι το NATO δεν πρέπει να αποτελεί μόνο στρατιωτικό οργανισμό, αλλά να προχωρήσει στην εμβάθυνση της συνεργασίας των κρατών μελών για τη δημιουργία πραγματικής κοινότητας συμφερόντων και αλληλεγγύης που θα επέτρεπε την επίλυση των μεταξύ τους διαφορών⁵⁹².

⁵⁸⁶ Στο ίδιο.

⁵⁸⁷ KCLMA LH 15/7/51.

⁵⁸⁸ Louis & Bull 1986; Louis & Owen 1989; Kyle 1991; Brown 2001; Thies 2009; Barr 2018; Leebaert 2018.

⁵⁸⁹ Walton 2014, 293.

⁵⁹⁰ Thies 2009, 203.

⁵⁹¹ Στο ίδιο, 203-204.

⁵⁹² Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής 1992, 194-196.

Η επέμβαση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας, με τη σύμπραξη του Ισραήλ, ανέδειξε τις υποβόσκουσες διεκδικήσεις δυτικών δυνάμεων για άσκηση επιρροής στη Μέση Ανατολή⁵⁹³. Η περιοχή της Μέσης Ανατολής, με τις σημαντικές ενεργειακές πηγές της, παρέμενε αναγκαία για τον έλεγχο των ενεργειακών, εμπορικών και ναυτικών οδών.

Η κρίση του Σουέζ είχε αντίκτυπο σε διάφορα επίπεδα και διαστάσεις. Πρώτον, κλόνισε σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό την ειδική σχέση της Βρετανίας με τις ΗΠΑ. Όπως υποστηρίζει η Kathleen Burk⁵⁹⁴, μετά το Σουέζ η Βρετανία δεν ήταν σε θέση να διατηρεί αυτόνομη εξωτερική πολιτική χωρίς την εκ των προτέρων συγκατάθεση των ΗΠΑ. Δεύτερον, κλόνισε τη συνοχή της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας. Γαλλία και Βρετανία δεν προέβησαν σε ουδεμία ενημέρωση εκ των προτέρων είτε του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου είτε της στρατιωτικής επιτροπής του NATO, φέρνοντας τον οργανισμό προ τετελεσμένων γεγονότων⁵⁹⁵. Δύο κράτη του NATO, η Βρετανία και η Γαλλία, έδρασαν μονομερώς χωρίς καμία ενημέρωση ή διαβούλευση σε μια ενέργεια που μπορούσε δυνητικά να φέρει την εμπλοκή της Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ανέδειξε την έλλειψη πολιτικής διαβούλευσης και συντονισμού που είχε προσπαθήσει να καλλιεργήσει ο τότε γενικός γραμματέας του NATO, Lord Ismay⁵⁹⁶. Σε ό,τι αφορά αυτό το σημείο, δηλαδή τη μη διαβούλευση μεταξύ συμμάχων εντός του NATO, η διατριβή θα εξετάσει πιο κάτω τη διαδικασία δημιουργίας μηχανισμού πολιτικής διαβούλευσης και επίλυσης διαφορών μεταξύ συμμάχων⁵⁹⁷, διαδικασία που η σκοπιμότητα της επιβεβαιώθηκε ως αποτέλεσμα και της κρίσης του Σουέζ.

Τρίτον, σε τοπικό περιφερειακό επίπεδο, είχε, ως αποτέλεσμα, όπως σημείωσε ο Cohen⁵⁹⁸ τον τερματισμό της αυτοκρατορικής ηγεμονίας της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και την

⁵⁹³ Το Πρωτόκολλο των Σεβρών μεταξύ Βρετανίας-Γαλλίας-Ισραήλ συμφωνήθηκε μεταξύ των τριών κρατών στις 24 Οκτωβρίου 1956 και περιλάμβανε τις λεπτομέρειες της επιχείρησης που ακολούθησε τις επόμενες ημέρες, με ημερομηνία έναρξης της ισραηλινής επίθεσης στην Αίγυπτο την 29^η Οκτωβρίου. Εκ μέρους της Βρετανίας το πρωτόκολλο μονογραφήθηκε και υπογράφηκε από τον Patrick Dean, ο οποίος ήταν ο πρόεδρος της Joint Intelligence Committee. Αντίγραφο του πρωτοκόλλου βρίσκεται στο Liddell Hart Military Archives, Kings College London, Suez Oral History Project, KCLMA SUEZOHF: 1.

⁵⁹⁴ Burk 2018, 406.

⁵⁹⁵ Wingate 1970, 208.

⁵⁹⁶ Kaplan 2010, 48.

⁵⁹⁷ Αρχείο NATO C-M 56/127 Report of the Committee of Three on non-military co-operation in NATO. Υιοθετήθηκε από τους υπουργούς Εξωτερικών του NATO, τον Δεκέμβριο του 1956.

⁵⁹⁸ Cohen 2005, 155.

τελευταία πνοή μιας μεγάλης δύναμης που βρισκόταν στην παρακμή της. Σε πολύ σύντομο διάστημα οδήγησε στον τερματισμό της στρατιωτικής παρουσίας της Βρετανίας στην Αίγυπτο, αναβαθμίζοντας αυτόματα τη σημασία της Κύπρου ως του μοναδικού, πλέον, περιφερειακού στρατιωτικού, διοικητικού κέντρου και κέντρου παροχής υποστήριξης για τις βρετανικές δυνάμεις στην περιοχή⁵⁹⁹.

Τέταρτον, εξασθένησε πολιτικά τον πρωθυπουργό της Βρετανίας Anthony Eden, ο οποίος αναγκάστηκε να υποβάλει την παραίτησή του μετά την πάροδο ολίγων εβδομάδων. Θα τον διαδεχόταν ο Harold Macmillan, ο οποίος είχε πρότερη εμπειρία με το Κυπριακό, αφού είχε προεδρεύσει από τη θέση που κατείχε ως υπουργός Εξωτερικών της Τριμερούς διάσκεψης του Λονδίνου τον Αύγουστο - Σεπτέμβριο 1955⁶⁰⁰.

Μια από τις πρώτες ενέργειες του Macmillan μετά την είσοδό του στον αριθμό 10 της οδού Downing, τον Ιανουάριο 1957, ήταν η εκπόνηση μελέτης κόστους-οφέλους, εν είδει ισολογισμού, από τη λειτουργία και διατήρηση της βρετανικής αυτοκρατορίας⁶⁰¹. Ο

⁵⁹⁹ Στο ίδιο, 187.

⁶⁰⁰ Περισσότερα για την προετοιμασία και οδηγίες του Macmillan για την τριμερή σύνοδο Σεπτεμβρίου 1955 βλ. Churchill College Archives Centre, DOHP 154 1 file, THOMSON, Sir John Adam. Ο Sir John Thomson, ήταν ο αρμόδιος γεωγραφικός λειτουργός (desk officer) στο Foreign Office για την Ελλάδα, με αρμοδιότητα παρακολούθησης του Κυπριακού, την περίοδο 1955-1958. Ήταν ο συντάκτης του κειμένου της ομιλίας του Harold Macmillan στην Διάσκεψη του Λονδίνου τον Σεπτέμβριο του 1955 για την οποία εξιστόρησε το πιο κάτω παρασκήνιο: "He gave me one of the most delightful instructions I've ever had. There was to be a tripartite conference, Greek, Turkish, British, held at Lancaster House. I've forgotten the exact dates but quite early on in my time, so I think it might have been the autumn of 1955. (Tripartite Conference on the Eastern Mediterranean, 6-7 September 1955.) Macmillan was hoping to get the two governments to cooperate over Cyprus. I was instructed by Macmillan to write a speech for him as chairman to open the conference. Like Alan Lennox-Boyd, he believed that things went better after a glass of this or that. The conference was to start, I think, at eleven o'clock and there was to be a grand lunch at one o'clock, which meant that the conference had to stop at a quarter to one or something of the sort. Macmillan didn't want either the Greeks or the Turks to start an argument before they'd had lunch, so he instructed me that his speech was to be 'long, dull and pompous.' I thought I did it to perfection. I wrote this speech and it was accepted verbatim by the Head of Department and then it went to Macmillan. Then I was sent for to see Macmillan. He had the speech in front of him and his only comment was, 'Are you sure that Richard I did this?' Richard, you may know, dealt with Cyprus rather cleverly in connection with the Third Crusade and managed to sell the island twice. I am making it a little bit simple there. So Macmillan said, 'Did Richard really do this?' I said, 'Yes, sir, he did.' 'Cleverer man than I thought he was.' That was all. It did exactly what Macmillan aimed to do. It didn't end until about 12.35 sort of thing". Διαθέσιμο σε σύνδεσμο: <https://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/bdohp/#>

⁶⁰¹ Walton 2014, 303.

συντάκτης της έκθεσης, γραμματέας του Υπουργικού Συμβουλίου Sir Norman Brook⁶⁰², κατέληξε στο συμπέρασμα ότι αν και η Βρετανία θα υπόκειτο οικονομικό πλήγμα από την μελλοντική ανεξαρτητοποίηση αποικιών, υπήρχε εξίσου σοβαρός κίνδυνος από την καθυστέρηση αυτής της εξέλιξης για εγωιστικούς λόγους⁶⁰³. Όπως υποστηρίζει ο Walton⁶⁰⁴, στη βάση αυτής της μελέτης ο Macmillan συνειδητοποίησε ότι ήταν προς όφελος της Βρετανίας να προχωρήσει στη διευθέτηση αποικιακών ζητημάτων, μέσω διαπραγματεύσεων και στο ότι το μέλλον της Βρετανίας δεν στηριζόταν πλέον στη στρατιωτική ισχύ και αμυντική επιρροή της.

Αμέσως μετά την ανακοίνωση του Nasser στις 26 Ιουλίου 1956 για την εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ, η βρετανική αντίληψη για την Κύπρο άλλαξε. Όπως κατέγραψε το Βασιλικό Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων του Λονδίνου, στη μελέτη του “Cyprus: The Dispute and the Settlement”, από εκείνη την χρονική στιγμή και έπειτα η προσπάθεια για εξεύρεση μιας ικανοποιητικής διευθέτησης, έγινε μέρος της ευρύτερης κρίσης της Μέσης Ανατολής⁶⁰⁵. Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Mumford, στον απόηχο της κρίσης του Σουέζ υπήρξαν συνέπειες για την κατάσταση που επικρατούσε στην Κύπρο, αφού η βρετανική προσπάθεια καταστολής του αγώνα της ΕΟΚΑ, θα επηρεαζόταν αφενός από το γενικότερο ψυχροπολεμικό πλέγμα των περιφερειακών δυναμικών και αφετέρου από τις ευαίσθητες πολιτικές απόψεις που ίσχυαν διεθνώς για την αποαποικιοποίηση⁶⁰⁶.

Η αποχώρηση των βρετανικών και γαλλικών δυνάμεων από την Αίγυπτο, μετά την επιχείρηση στο Σουέζ, οδήγησε στην εκκένωση του εκεί στρατιωτικού προσωπικού και τη μεταφορά του σε άλλες βάσεις στην περιοχή, με συνέπειες σε ό,τι αφορούσε την τοπική τους διακυβέρνηση, ειδικά στην Κύπρο και στη Μάλτα. Μεσούντος του αγώνα της ΕΟΚΑ, η Κύπρος αποκτούσε αναβαθμισμένη γεωπολιτική και γεωστρατηγική σημασία για τον ρόλο που ήθελε να διαδραματίσει η Βρετανία στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Ένα ρόλο που προσπαθεί να διατηρήσει μέχρι σήμερα, μέσω της διατήρησης παρουσίας σε

⁶⁰² Ο Sir Norman Brook αργότερα διετέλεσε πρόεδρος της ‘Brook Committee’ που δημιουργήθηκε κατά τη μεταβατική περίοδο πριν την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, για εξέταση του ζητήματος ένταξης του νέου κράτους σε διεθνείς οργανισμούς, TNA CAB 129/102/22 The Constitutional Development of the Commonwealth.

⁶⁰³ Walton 2014, 303.

⁶⁰⁴ Στο ίδιο.

⁶⁰⁵ Royal Institute of International Affairs 1959, 24.

⁶⁰⁶ Mumford 2017, 14.

αριθμό στρατιωτικών βάσεων εκτός της επικράτειάς της. Ο αστερισμός Γιβραλτάρ, Μάλτας και Κύπρου έδιδε στη Βρετανία σημαντικά τακτικά και στρατηγικά πλεονεκτήματα, όπως τον έλεγχο των κρίσιμων εμπορικών και ναυτικών οδών της Μεσογείου και τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής, μέσω των υποκλοπών σημάτων από την Κύπρο, με δυνατότητα διείσδυσης στη Σοβιετική Ένωση.

Οι περιφερειακές συνέπειες και προεκτάσεις της κρίσης του Σουέζ για την υπόθεση της Κύπρου, λόγω των συσχετισμών ισχύος στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου, φαίνονται τη συγκεκριμένη περίοδο και από τις εσωτερικές διεργασίες στο Υπουργείο Εξωτερικών του Ισραήλ. Σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα του Γαβριήλ Χαρίτου⁶⁰⁷, το Υπουργείο Εξωτερικών του Ισραήλ, τον Οκτώβριο του 1956 προσανατολιζόταν να εκφράσει την υποστήριξή του στην προσφυγή της Ελλάδας κατά την 11^η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ με θέμα την Κύπρο. Όμως, «οι αναταράξεις που είχε προκαλέσει ο πόλεμος του Σουέζ, οι σαφείς αποστάσεις που κράτησε η Ουάσιγκτον έναντι των στρατιωτικών επιχειρήσεων κατά της Αιγύπτου και η αποχώρηση των Βρετανών, των Γάλλων και των Ισραηλινών από τα αιγυπτιακά εδάφη, μοιραία υποχρέωναν το Ισραήλ να μην παρεκκλίνει από τη βρετανική γραμμή»⁶⁰⁸, αφού επίσης το Ισραήλ «αντιλαμβανόταν ότι η αποκατάσταση του άξονα Βρετανίας-ΗΠΑ θα ήταν σε θέση να προωθήσει και τα ισραηλινά συμφέροντα στην περιοχή»⁶⁰⁹.

Όπως υποστηρίζει ο Mumford⁶¹⁰, οι παράλληλες εξελίξεις σε Κύπρο και Σουέζ έβαλαν τη Βρετανία σε πολύ δύσκολη θέση, αφού θα ήταν στρατηγικά αδιανόητο να αποχωρούσε ταυτόχρονα και από τις δύο περιοχές. Ο τότε πρέσβης των ΗΠΑ στο Λονδίνο, Winthrop Aldrich, σε μήνυμά του προς την Ουάσιγκτον μετέφερε την εκτίμηση ότι καμία βρετανική κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να αποχωρήσει ταυτόχρονα και από το Σουέζ και από την Κύπρο και να καταφέρει να κερδίσει τις εκλογές⁶¹¹.

Οι σχεδιασμοί της Βρετανίας, την περίοδο Ιουλίου-Οκτωβρίου 1956, όπως επίσης και το αποτέλεσμα της επέμβασης στο Σουέζ, επισκίασαν τη διαμεσολαβητική προσπάθεια των

⁶⁰⁷ Χαρίτος 2018.

⁶⁰⁸ Στο ίδιο, 252.

⁶⁰⁹ Στο ίδιο.

⁶¹⁰ Mumford 2017, 98.

⁶¹¹ Στο ίδιο.

ΗΠΑ, την οποία είχε αναλάβει ο Julius Holmes, ως απεσταλμένος του State Department⁶¹². Η αποστολή του Holmes στις πρωτεύουσες των εμπλεκόμενων κρατών πραγματοποιήθηκε την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 1956, με την κορύφωση δηλαδή των βρετανικών σχεδιασμών. Όπως σημείωσε ο ίδιος ο Holmes στην αναφορά του για την αποστολή του και για τις επαφές του σε Λονδίνο, Αθήνα και Άγκυρα, η κρίση στο Σουέζ στο μέσο της αποστολής του αποτέλεσε το κύριο στοιχείο που εμπόδισε την όποια πρόοδο, διότι η Βρετανία είχε εμμονή με την ανατροπή του Nasser και δεν ήταν σε θέση να προβεί σε σκέψεις για την πιθανότητα διευθέτησης του Κυπριακού μέσω διαπραγματεύσεων⁶¹³.

Ο απόηχος της κρίσης του Σουέζ, πέραν των εσωτερικών τριγμών και κλυδωνισμών που επέφερε στη συμμαχία και ειδικά στις σχέσεις Ηνωμένου Βασιλείου και Γαλλίας με τις ΗΠΑ, είχε αντίκτυπο στη γενικότερη προσέγγιση και στρατηγική θεώρηση του οργανισμού για τη Μέση Ανατολή. Ο αντίκτυπος σε ό,τι αφορούσε το ζήτημα της διαβούλευσης και αλληλοενημέρωσης εντός της συμμαχίας καλύφθηκε μέσω των πορισμάτων της «Επιτροπής των Τριών», που είχε ως όρους εντολής την ετοιμασία προτάσεων και εισηγήσεων για τον εξορθολογισμό της πολιτικής διαβούλευσης, τόσο για στρατιωτικά όσο και μη στρατιωτικά ζητήματα και επίλυσης διαφορών μεταξύ των κρατών μελών της συμμαχίας. Η μεταφορά του κέντρου βάρους της προσοχής, σε πολιτικό, στρατιωτικό αλλά και ενεργειακό επίπεδο, της περιοχής της ευρύτερης Μέσης Ανατολής, αναπόφευκτα επηρέαζε και το μέλλον της Κύπρου και τον ρόλο της στην περιοχή. Αποτέλεσε ζήτημα που απασχόλησε τον στρατηγικό προσανατολισμό της Κύπρου, μετά την ανεξαρτησία της, μέχρι και σήμερα.

Το NATO ξεκίνησε τη μελέτη και ανάλυση των πολιτικών τάσεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, τις επιπτώσεις από την επικράτηση του Nasser για τη διαχείριση της διώρυγας του Σουέζ και γενικότερα, της παρακολούθησης των εξελίξεων στην περιοχή για την ανάλυση και εκτίμηση απειλών, κινδύνων και προοπτικών. Στο σημείο αυτό τονίζεται ότι το NATO ξεκίνησε να ασχολείται πιο συστηματικά με την ανάλυση και εκτίμηση της κατάστασης στη Μέση Ανατολή μετά την κρίση του Σουέζ. Οι αναλύσεις και μελέτες της διεθνούς γραμματείας δεν περιορίζονταν αποκλειστικά σε θέματα αμυντικής πολιτικής αλλά και σε τομείς όπως η πετρελαϊκή παραγωγή των κρατών της Μέσης Ανατολής, ο

⁶¹² Περισσότερα για την αποστολή του Julius Holmes, βλ. Hatzivassiliou 1994.

⁶¹³ Mumford 2017, 93.

βαθμός εξάρτησης των κρατών του NATO από το πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής, η προσπάθεια διείσδυσης της Σοβιετικής Ένωσης στα κράτη της Μέσης Ανατολής και Βορείου Αφρικής, η ναυτική παρουσία πολεμικών σκαφών και υποβρυχίων της Σοβιετικής Ένωσης στη Μεσόγειο και ζητήματα επικοινωνίας και αντιμετώπισης της σοβιετικής προπαγάνδας.

Η πρώτη εμπειριστατωμένη και περιεκτική μελέτη της γραμματείας του NATO, εκπονήθηκε κατόπιν οδηγιών του γενικού γραμματέα Paul-Henri Spaak, τον Αύγουστο του 1958, με τίτλο “The situation in the Middle East: Conditions, Dangers and Prospects, Analyses, Facts and Figures”⁶¹⁴. Η συγκεκριμένη μελέτη αποτέλεσε οδηγό για τις στρατηγικές προτεραιότητες και επιδιώξεις της συμμαχίας. Ειδικότερα, στην εν λόγω μελέτη καταγράφηκαν οι πολιτικές και στρατηγικές εκτιμήσεις για την περιοχή της Μέσης Ανατολής όπως η σημασία της για την άμυνα της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO, η προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να διεισδύσει και να αποκτήσει απευθείας πρόσβαση στην Μεσόγειο και διαμέσου αυτής στον Ινδικό Ωκεανό και την Αφρική. Η εκτίμηση των επιτελών της διεθνούς γραμματείας του NATO ήταν ότι τυχόν σοβιετικός έλεγχος της Μεσογείου θα σήμαινε τη διείσδυση της Μόσχας στην Αφρική, κάτι που θα αποτελούσε ζωτική απειλή για τη συμμαχία⁶¹⁵.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τους συντάκτες της μελέτης, η αξία της περιοχής της Μέσης Ανατολής ήταν τεράστιας στρατηγικής σημασίας, αφού σε αυτήν περιλαμβάνονταν οι κύριες πηγές παραγωγής και διάθεσης πετρελαίου από τις οποίες τα κράτη του NATO προμηθεύονταν για τον ενεργειακό τους εφοδιασμό. Περαιτέρω, περιλάμβανε τις κυριότερες οδούς επικοινωνίας σε γη, θάλασσα και αέρα, που συνέδεαν τα κράτη του NATO, των Ινδιών και της Άπω Ανατολής. Επίσης, καταγράφηκε ότι η Μέση Ανατολή αποτελούσε τη χερσαία γέφυρα και διαχωριστική γραμμή μεταξύ Ρωσίας και Αφρικής και ότι σε περιοχές της Μέσης Ανατολής βρίσκονταν μερικές πολύτιμες στρατιωτικές βάσεις⁶¹⁶.

⁶¹⁴ PO (58) 990 The situation in the Middle East: Conditions, Dangers and Prospects, Analyses, Facts and Figures.

⁶¹⁵ Στο ίδιο.

⁶¹⁶ Στο ίδιο.

Στην εν θέματι μελέτη καταγραφόταν η επισήμανση για τη σημασία του ελέγχου των επικοινωνιών και θαλάσσιων εμπορικών οδών, αφού η περιοχή ήταν εξέχουσας σημασίας για τις αεροπορικές επικοινωνίες και διοικητική υποστήριξη τόσο για εμπορικούς όσο και στρατιωτικούς σκοπούς. Επιπρόσθετα, η Αίγυπτος, με τον άμεσο και απευθείας έλεγχο που ασκούσε στη διώρυγα του Σουέζ, είχε τη δυνατότητα να παρεμποδίσει τη διέλευση πλοίων που διέρχονται από τη Μεσόγειο προς την Ανατολή. Ο κίνδυνος παρεμπόδισης των διόδων επικοινωνίας, εμπορίου και προμήθειας πετρελαίου ήταν για το NATO βασικός άξονας για την ανάλυση της στρατηγικής σημασίας της Μέσης Ανατολής και της ανάγκης διαφύλαξης και προστασίας της από τη σοβιετική διείσδυση⁶¹⁷.

Καίτοι η Κύπρος δεν ανήκε στην περιοχή ευθύνης του NATO, αρκετές βρετανικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις στο νησί καταγράφονταν στη μελέτη ως σημαντικές βάσεις και υποδομές στην υπηρεσία της Δύσης. Συγκεκριμένα, γινόταν αναφορά σε αεροπορικές βάσεις στη Λευκωσία και στο Ακρωτήριο, στο περιφερειακό στρατηγείο των δυνάμεων Μέσης Ανατολής του Ηνωμένου Βασιλείου στην Επισκοπή και αριθμό άλλων στρατιωτικών εγκαταστάσεων σε διάφορες περιοχές του νησιού⁶¹⁸.

Τον Αύγουστο του 1958, μέσω της εν θέματι μελέτης, το NATO κατέγραφε την εκτίμησή του για τη σοβιετική απειλή για τη νοτιοανατολική πτέρυγα της συμμαχίας τονίζοντας ότι ενδεχόμενη παρουσία της ΕΣΣΔ στη Μέση Ανατολή θα ήταν σοβαρή απειλή για τις ζωτικές συμμαχικές οδούς επικοινωνίας και θα μπορούσε να προσφέρει δυνατότητα για σοβιετική χερσαία πρόσβαση στην Αφρική. Με την εκμετάλλευση τέτοιων δυνατοτήτων μπορούσε να οδηγήσει σε σοβιετικό έλεγχο των ανατολικών και νότιων ακτών της Μεσογείου. Αυτή η εξέλιξη με τη σειρά της, θα έδινε ανοικτή πρόσβαση στη Μεσόγειο για σοβιετικά υποβρύχια, διακοπή των οδών επικοινωνίας της Δύσης, αύξηση της στρατιωτικής παρουσίας στην περιοχή με δυνάμεις που θα ήταν εναντίον της Δύσης και που δυνατόν να οδηγούσε στην απομόνωση της Ελλάδας και της Τουρκίας από τα υπόλοιπα κράτη του NATO⁶¹⁹.

⁶¹⁷ Στο ίδιο.

⁶¹⁸ Στο ίδιο.

⁶¹⁹ Στο ίδιο. Η ακριβής αναφορά στο σημείωμα είχε ως εξής: "A Russian military foothold in the Middle East would seriously threaten vital Allied communication lines and could provide a Soviet land bridge to Africa. Exploitation of such possibilities could lead to Soviet control of the eastern and southern shores of the Mediterranean. This in turn, would open the Mediterranean to Russian submarines, cut the West's lines of communication, militate against Western use of the

Με την παρέλευση μιας δεκαετίας και την υιοθέτηση της έκθεσης Harmel⁶²⁰ το 1968, όταν το πολεμικό ναυτικό της Σοβιετικής Ένωσης έκανε πλέον συστηματική την παρουσία του στη Μεσόγειο με υποβρύχιες δυνάμεις, το NATO εγκαθίδρυσε όρους εντολής για την παρακολούθηση της σοβιετικής παρουσίας στη Μεσόγειο και υποβολή τακτικής ενημέρωσης του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου.

3.8 Η δημιουργία θεσμικού πλαισίου στο NATO για παροχή καλών υπηρεσιών και επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών μελών

Κατά την περίοδο 1955-1959, επιχειρήθηκαν τρεις προσπάθειες προσφοράς καλών υπηρεσιών εκ μέρους των δύο πρώτων γενικών γραμματέων του NATO, Lord Ismay και Paul-Henri Spaak, αντίστοιχα, για σκοπούς διαμεσολάβησης και επίλυσης διαφορών. Η πρώτη ήταν πρωτοβουλία από τον Lord Ismay και οι άλλες δύο από τον Spaak. Αυτές τους οι πρωτοβουλίες στηρίζονταν σε θεσμικό πλαίσιο που είχε διαμορφωθεί αφενός με τη συμμετοχή και υποβολή απόψεων από όλα τα κράτη μέλη και αφετέρου με την τελική έγκριση και συγκατάθεση από τους υπουργούς Εξωτερικών.

Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι να παρουσιάσει το συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο που δημιουργήθηκε τον Δεκέμβριο του 1956, το οποίο έδινε τη δυνατότητα και τα εργαλεία στον γενικό γραμματέα του NATO να παρέχει καλές υπηρεσίες και να επεμβαίνει για την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών της συμμαχίας. Περαιτέρω, στόχος είναι να θα παρουσιασθούν οι απόψεις που εξέφρασαν Ελλάδα, Τουρκία και Ηνωμένο Βασίλειο κατά τη διαδικασία προετοιμασίας των προτάσεων και συστάσεων που τελικώς υιοθετήθηκαν.

Mediterranean as an offensive-defensive area, and isolate Greece and Turkey from the rest of NATO”.

⁶²⁰ Service de l'Information de L'OTAN, 1968. Rapport Harmel: Rapport sur les futures taches de l'alliance. Bruxelles. Υιοθετήθηκε τον Δεκέμβριο του 1967 και στη βάση αυτής λήφθηκαν αποφάσεις για τις εισηγήσεις και συστάσεις που περιλαμβάνονταν σε αυτή. Σε ό,τι αφορούσε τη Μεσόγειο και Μέση Ανατολή, η Έκθεση σημείωνε στην παράγραφο 14: “The Allies will examine with particular attention the defence problems of the exposed areas e.g. the South-Eastern flank. In this respect the present situation in the Mediterranean presents special problems, bearing in mind that the current crisis in the Middle-East falls within the responsibilities of the United Nations”. Για το ζήτημα σοβιετικής ναυτικής παρουσίας στην Μεσόγειο, βλ. επίσης TNA FCO 28/830 Soviet presence in the Mediterranean.

Στη σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του NATO, στις 4-5 Μαΐου 1956, αποφασίστηκε όπως δημιουργηθεί η επιτροπή για τη μη στρατιωτική συνεργασία με εντολή όπως συμβουλευθεί το συμβούλιο για τους τρόπους και μέσα βελτίωσης και διεύρυνσης της συνεργασίας των κρατών του NATO σε μη στρατιωτικά ζητήματα και για μεγαλύτερη ενότητα εντός της ατλαντικής κοινότητας⁶²¹. Οι υπουργοί Εξωτερικών έκριναν ότι η χρονική συγκυρία ήταν κατάλληλη για την εξέταση μέτρων και εισηγήσεων για την προώθηση των κοινών συμφερόντων της ατλαντικής κοινότητας⁶²². Από τον Μάιο μέχρι τον Δεκέμβριο του 1956, η επιτροπή είχε αποστείλει ερωτηματολόγιο για τις γραπτές απόψεις όλων των κρατών μελών, πραγματοποίησε συναντήσεις με τους υπουργούς Εξωτερικών των κρατών μελών και ακολούθως συνέταξε την έκθεση με τις εισηγήσεις της, η οποία έγινε αποδεκτή χωρίς αλλαγές⁶²³. Η κρίση στο Σουέζ τον Νοέμβριο του 1956⁶²⁴, την οποία ο Philip Windsor χαρακτήρισε ως τη σοβαρότερη κρίση εντός της συμμαχίας, επιβεβαίωσε τη στόχευση και αναγκαιότητα δημιουργίας πλαισίου συνεννόησης και πολιτικής διαβούλευσης⁶²⁵. Είχε γίνει αντιληπτό ότι δεν ήταν λογικό τα κράτη του NATO να εμφανίζονται ως σύμμαχοι για ορισμένες περιοχές του πλανήτη και από την άλλη να εμπλέκονται ξεχωριστά σε πολεμικές επιχειρήσεις με άλλα μέλη⁶²⁶.

Όπως κατέγραψε ο Paul-Henri Spaak, αυτή η εξέλιξη ήταν αποτέλεσμα διαφόρων διεθνών και περιφερειακών εξελίξεων, από την ίδρυση του NATO το 1949 μέχρι το 1956, που συνέτειναν στο να δημιουργηθούν διαφορετικές προσεγγίσεις μεταξύ των κρατών μελών που δυνητικά μπορούσαν να απειλήσουν τη συνοχή και ενότητα της συμμαχίας⁶²⁷. Το NATO αποτελούσε μεν στρατιωτική συμμαχία όμως δεν είχε, ακόμη, αναπτύξει εσωτερικές διαδικασίες πολιτικής διαβούλευσης και επίλυσης διαφορών, με σκοπό την ενδυνάμωση της πολιτικής του ενότητας⁶²⁸. Σημειώνεται ότι τρία χρόνια νωρίτερα και συγκεκριμένα στις 25 Ιουνίου 1953, ο γενικός γραμματέας του NATO Lord Ismay επέσυρε

⁶²¹Final Communiqué, North Atlantic Council Meeting 4-5 May 1956, παράγραφος IV. Βλ. επίσης Αρχείο NATO CR (56) 23 Record of Council Meeting. Για όλα τα Κοινά Ανακοινωθέντα των Υπουργικών Συνόδων του NATO την περίοδο 1949-1959, βλ. <https://www.nato.int/docu/comm/comm4959.htm>. Ημερομηνία πρόσβασης 19 Μαρτίου 2019.

⁶²² Στο ίδιο, παράγραφοι I-III.

⁶²³ Spaak 1971, 257-258.

⁶²⁴ Περισσότερα για το Σουέζ και τις αντιδράσεις και επιπτώσεις εντός NATO, βλ. "NATO and the out of area Issue" σε Thies 2009, 202-221.

⁶²⁵ Windsor 1974, 184.

⁶²⁶ Spaak 1971, 259.

⁶²⁷ Στο ίδιο, 255-257.

⁶²⁸ Περισσότερα για το έργο της Επιτροπής των Τριών σε Spaak 1971, 255-261.

την προσοχή των κρατών-μελών στην ανάγκη εμβάθυνσης της συνεργασίας μεταξύ τους για επίτευξη των στόχων της συμμαχίας. Με σημείωμά του προς τα κράτη μέλη με τίτλο «NATO: Η παρούσα κατάσταση» σημείωνε ότι λάμβανε την εντύπωση ότι υπάρχει γενικότερη μείωση του ενδιαφέροντος για το NATO, γεγονός που μπορεί να είχε επικίνδυνες συνέπειες. Τόνισε ότι, ως είχαν τα πράγματα τη χρονική εκείνη συγκυρία, το NATO αντί να οδεύει προς τα εμπρός βιάζετο προς τα πίσω και συνεπώς χρειαζόταν η λήψη αποφάσεων και ενεργειών⁶²⁹. Αν και στο σημείωμα - προειδοποίηση του Ismay το 1953 δεν περιλαμβάνονταν εξειδικευμένες εισηγήσεις ως προς τη μη στρατιωτική συνεργασία, εντούτοις υπέδειξε ότι εντός του οργανισμού είχαν αναπτυχθεί διαφωνίες μεταξύ των κρατών μελών που αποδυνάμωναν τη λειτουργία του, αναφέροντας ως παράδειγμα την καθυστέρηση επίτευξης συμφωνίας για την οργάνωση της άμυνας της περιοχής της Μέσης Ανατολής, που έθετε σε κίνδυνο την νότια πτέρυγα της συμμαχίας⁶³⁰.

Το Άρθρο 2 της Συνθήκης του NATO προνοούσε ότι

«Τα Μέρη θα συμβάλλουν για την περαιτέρω ανάπτυξη ειρηνικών και φιλικών διεθνών σχέσεων μέσω της ενίσχυσης των ελευθέρων θεσμών τους, της επίτευξης κατανόησης των αρχών εφ' ων οι θεσμοί ούτοι έχουν εδραιωθεί και δια της προαγωγής συνθηκών σταθερότητας και ευημερίας, θέλουσιν επιδιώξει την εξάλειψιν των συγκρούσεων εις την διεθνή αυτών οικονομικήν πολιτικήν και θέλουσιν ενθαρρύνει την οικονομικήν συνεργασίαν μεταξύ τινών ή του συνόλου αυτών»⁶³¹.

Το εν λόγω Άρθρο σε γενικές γραμμές, καλούσε τα κράτη μέλη να ενδυναμώσουν τη μεταξύ τους συνεργασία και σε άλλους τομείς, πέραν της στρατιωτικής και αμυντικής συνεργασίας. Δεν είχε, όμως, μέχρι το 1956, εξειδικευθεί ή επεξεργασθεί έτσι ώστε το πεδίο της μη στρατιωτικής συνεργασίας να αναπτυσσόταν σε τομείς όπως η οικονομική και πολιτιστική συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών.

Η σύσταση της επιτροπής για τη μη στρατιωτική συνεργασία, που ονομάστηκε «Επιτροπή των Τριών»⁶³² ή «Επιτροπή Σοφών» αποτελείτο από τους υπουργούς Εξωτερικών του

⁶²⁹ Αρχείο NATO CM 53/87, Memorandum by the Secretary General, NATO: The present position.

⁶³⁰ Στο ίδιο, παράγραφος 11.

⁶³¹ Άρθρο 2 Συνθήκης Βορείου Ατλαντικού, όπως περιλαμβάνεται σε επίσημη σελίδα NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=el, ημερομηνία πρόσβασης στις 19 Μαρτίου 2019.

⁶³² Η Επιτροπή των Τριών αποτελείτο από τους ΥΠΕΞ Ιταλίας (Gaetano Martino), Νορβηγίας (Halvard Lange) και Καναδά (L.B Pearson). Οι όροι εντολής τους ήταν να ετοιμάσουν μια συνολική

Καναδά, Ιταλίας και Νορβηγίας, Lester B. Pearson, Gaetano Martino και Halvard Lange αντίστοιχα. Η Επιτροπή των Τριών, αφού διεξήγαγε σειρά διμερών διαβουλεύσεων με όλα τα κράτη μέλη του NATO, υπέβαλε τον Νοέμβριο του 1956 την τελική της έκθεση⁶³³ στην οποία συμπεραίνουν ότι όχι μόνο οι υπάρχουσες διαφορές μεταξύ των κρατών μελών συνεχίζουν να υφίστανται αλλά έχουν γίνει σημαντικές ενέργειες που επηρεάζουν τα κοινά συμφέροντα της συμμαχίας, χωρίς πρότερη διαβούλευση και ενημέρωση είτε του συμβουλίου είτε απευθείας με τις ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις. Όπως τόνιζαν, αν αυτές οι διαφορές δεν απαλειφθούν, θα συνεχίσουν να απειλούν όχι μόνο την αλληλεγγύη αλλά και την ασφάλεια της διατλαντικής κοινότητας⁶³⁴.

Η υποβολή της τελικής έκθεσης της Επιτροπής των Τριών είχε γίνει μόνο λίγες μέρες μετά τη στρατιωτική επέμβαση Γαλλίας και Βρετανίας στο Σουέζ, για την οποία τα δύο κράτη του NATO, ενέργησαν μονομερώς σε συνεργασία με το κράτος του Ισραήλ. Το γεγονός αυτό προσέδωσε περισσότερη σημασία στους σκοπούς της έκθεσης, αφού η κρίση του Σουέζ αποτέλεσε την πιο σημαντική εσωτερική κρίση του NATO⁶³⁵. Αρκετοί υπουργοί Εξωτερικών στις παρεμβάσεις τους κατά τη σύνοδο όπου εγκρίθηκαν οι συστάσεις της επιτροπής, συνέδεσαν τη γαλλοβρετανική επέμβαση με την ανάγκη για καλύτερο συντονισμό, συνεργασία και πολιτική διαβούλευση μεταξύ των κρατών μελών⁶³⁶.

Στο κοινό ανακοινωθέν μετά τη λήξη των εργασιών της υπουργικής συνόδου αναφερόταν ότι οι υπουργοί Εξωτερικών έλαβαν αποφάσεις που θα ενδυναμώσουν τη στρατιωτική και μη στρατιωτική συνεργασία της συμμαχίας, αφού λήφθηκε υπόψη η εμπειρία της ύπαρξης διαφορών μεταξύ των κρατών του NATO και η αναγνώριση της ανάγκης για ανάπτυξη αποτελεσματικότερης πολιτικής διαβούλευσης και συνεργασίας⁶³⁷. Περαιτέρω, σύμφωνα με το κοινό ανακοινωθέν, το συμβούλιο υιοθέτησε τις εισηγήσεις της Επιτροπής των Τριών, όπως υποβλήθηκαν στο συμβούλιο, υιοθετώντας έτσι ευρεία και στενή

έκθεση για όλες τις πτυχές της μη στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών του NATO, για να υιοθετηθεί στην υπουργική σύνοδο του Δεκεμβρίου 1956.

⁶³³ Η τελική έκθεση με τίτλο "Report of the Committee of Three on non-military cooperation in NATO", υποβλήθηκε από τους συντάκτες της στις 16 Νοεμβρίου 1956.

⁶³⁴ Αρχείο NATO C-M 56/127 Report of the Committee of Three on Non-Military Co-operation in NATO, November 1956.

⁶³⁵ Kaplan 2010, 7-26.

⁶³⁶ Βλ. πρακτικά συνόδου ΥΠΕΞ NATO Δεκεμβρίου 1956, CM (56) 70 Summary record of a meeting of the Council; CM (56) 71 Summary record of a meeting of the Council.

⁶³⁷ Final Communiqué, NATO Ministerial Council 11-14 December 1956.

διαβούλευση μεταξύ των κρατών μελών για πολιτικά θέματα. Επίσης το συμβούλιο υιοθέτησε διευθετήσεις για την παροχή βοήθειας για την επίλυση διαφορών και υιοθέτησε μέτρα για την ενδυνάμωση της οργάνωσης του NATO⁶³⁸.

Στο εισαγωγικό μέρος της έκθεσης οι συντάκτες προχώρησαν σε σημαντικές επισημάνσεις για τις απειλές και προκλήσεις για τη διατήρηση της ενότητας και συνοχής του NATO, υποστηρίζοντας ότι με τη στήριξη των κρατών μελών ο οργανισμός μπορούσε να μετασχηματιστεί σε έναν ενεργό και δυναμικό πολιτικό οργανισμό. Παρατίθενται τα πιο κάτω χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

A) Στην παράγραφο 29 της έκθεσης τονίζεται ότι το NATO αποδυναμώνεται όταν τα κράτη μέλη έχουν τα στενά εθνικά τους συμφέροντα πάνω από το συλλογικό συμφέρον και καλούνται τα κράτη μέλη να χρησιμοποιούν περισσότερο το NATO, περισσότερο από ότι συμβαίνει στο παρόν στάδιο, για ειλικρινή και γνήσια διαβούλευση και συνεργασία για ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος⁶³⁹.

B) Στην παράγραφο 32 της έκθεσης συμπεραίνεται ότι το NATO δεν πρέπει να ξεχνά ότι η επιρροή και τα συμφέροντα των μελών του δεν περιορίζονται μόνο στην περιοχή που καλύπτεται από τη συνθήκη και ότι τα κοινά συμφέροντα της ατλαντικής κοινότητας μπορούν να επηρεαστούν σοβαρά από εξελίξεις εκτός της περιοχής της συνθήκης. Επομένως, θα πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια για βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των κρατών μελών, και ενδυνάμωση και εμβάθυνση της μεταξύ τους ενότητας, όπως επίσης και εναρμόνισης των πολιτικών τους σε σχέση με άλλες περιοχές, λαμβάνοντας υπόψη τα ευρύτερα συμφέροντα του συνόλου της διεθνούς κοινότητας⁶⁴⁰. Τέλος, η επιτροπή κάλεσε τα κράτη του NATO όπως εργαστούν εντός του πλαισίου του ΟΗΕ για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και για την επίλυση των προβλημάτων που στην παρούσα φάση διχάζουν τον κόσμο⁶⁴¹.

Στην έκθεσή της η επιτροπή περιέλαβε αριθμό εισηγήσεων που αφορούσαν τόσο την ανάπτυξη της πολιτικής συνεργασίας όσο και την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών μελών. Ανάμεσα στις εισηγήσεις για την πολιτική συνεργασία περιλαμβάνονταν σημαντικές καινοτόμες προτάσεις για την εποχή, όπως α) η έγκαιρη ενημέρωση από τα

⁶³⁸ Στο ίδιο.

⁶³⁹ CM (56) 127.

⁶⁴⁰ Στο ίδιο.

⁶⁴¹ Στο ίδιο.

κράτη μέλη για εξελίξεις που μπορεί να επηρέαζαν τη συμμαχία, β) το δικαίωμα των κρατών μελών ή/και του γενικού γραμματέα εγγραφής προς συζήτηση στο συμβούλιο οποιουδήποτε θέματος κοινού ενδιαφέροντος για το NATO, γ) η αποφυγή υιοθέτησης θέσεων ή πολιτικών που μπορεί να επηρεάσουν τη συμμαχία ή οποιοδήποτε από τα μέλη της χωρίς να προηγηθεί εκ των προτέρων διαβούλευση, δ) κατά τη διαδικασία καθορισμού εθνικών πολιτικών, τα κράτη μέλη θα έπρεπε να λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα και θέσεις των κυβερνήσεων, όπως εκφράζονται εντός του NATO, ακόμη και αν δεν υπήρχε κοινότητα θέσεων και ομοφωνία εντός του συμβουλίου⁶⁴². Αν αναλογιστούμε ότι οι πλείστες από τις πιο πάνω προτάσεις είναι κατ' αναλογία το αντίστοιχο των διαδικασιών που ισχύουν σήμερα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Άμυνας για την κατάληξη και τήρηση των κοινών θέσεων της, οι προτάσεις της Επιτροπής των Τριών του 1956, ήταν καινοτόμες και προς όφελος της πολιτικής ευθυγράμμισης των κρατών μελών του NATO.

Σε ό,τι αφορούσε το σκέλος για την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ των κρατών μελών, η παράγραφος 58 της έκθεσης υποστήριζε ότι για την ανάπτυξη αποτελεσματικής πολιτικής συνεργασίας εντός του NATO ήταν εξέχουσας σημασίας η αποφυγή σοβαρών διαφιλονικιών μεταξύ των κρατών μελών και οι οποιοσδήποτε διαφορές θα πρέπει να επιλύονται άμεσα και ικανοποιητικά τη στιγμή που συμβαίνουν⁶⁴³. Περαιτέρω, τονιζόταν ότι η πρωταρχική ευθύνη για επίλυση διαφορών ανήκε στις ίδιες τις εμπλεκόμενες και ενδιαφερόμενες κυβερνήσεις, σύμφωνα με το Άρθρο 33 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ και του Άρθρου 1 της Συνθήκης της Ουάσιγκτον. Η εμπλοκή του NATO θα γινόταν μόνο σε περίπτωση αδυναμίας επίλυσης είτε απευθείας από τις κυβερνήσεις είτε μέσω του ΟΗΕ. Η επιτροπή με τις εισηγήσεις της έδιδε τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να δηλώσουν την επιθυμία τους για χρήση των καλών υπηρεσιών του NATO σε περίπτωση που αδυνατούσαν να επιλύσουν κάποιο μεταξύ τους πρόβλημα, προτού προσεγγίσουν άλλο διεθνή οργανισμό. Επίσης, αναγνώρισε ως δικαίωμα και καθήκον τόσο των κρατών μελών όσο και του γενικού γραμματέα να θέσουν ενώπιον του συμβουλίου ζητήματα που κατά την κρίση τους μπορεί να απειλούσαν την ενότητα ή αποτελεσματικότητα της συμμαχίας.

⁶⁴² Στο ίδιο.

⁶⁴³ Στο ίδιο.

Η επιτροπή κατέληγε με δύο συστάσεις που αφορούσαν εξ ολοκλήρου τον γενικό γραμματέα του ΝΑΤΟ, δίδοντάς του σημαντικές δυνατότητες και εργαλεία για την επίλυση διαφορών. Ειδικότερα, η πρώτη εισήγηση προνοούσε τη δυνατότητα του γενικού γραμματέα να προσφέρει καλές υπηρεσίες άτυπα, οποιαδήποτε στιγμή κρινόταν σκόπιμο, προς τα μέρη που εμπλέκονταν και με τη συγκατάθεσή τους να προχωρήσει στην έναρξη ή διευκόλυνση διαδικασιών διερύνησης, διαμεσολάβησης, συμφιλίωσης ή επιδιαιτησίας. Η δεύτερη εισήγηση έδιδε τη δυνατότητα στον γενικό γραμματέα, όπου το έκρινε ο ίδιος σκόπιμο στο πλαίσιο παροχής καλών υπηρεσιών, να ζητήσει τη βοήθεια και συνεργασία μέχρι τριών μονίμων αντιπροσώπων που θα επέλεγε ο ίδιος ανά περίπτωση⁶⁴⁴.

Η έκθεση της Επιτροπής των Τριών και οι συστάσεις και εισηγήσεις που περιλαμβάνονταν σε αυτήν υιοθετήθηκαν κατά την υπουργική σύνοδο που πραγματοποιήθηκε το διάστημα 11-14 Δεκεμβρίου 1956. Με μόλις λίγες εβδομάδες μετά την κρίση του Σουέζ, η χρονική συγκυρία και οι συστάσεις της επιτροπής ήταν επίκαιρες και αναγκαίες για την άμεση βελτίωση της εσωτερικής λειτουργίας του οργανισμού. Στο πλαίσιο των εργασιών της Επιτροπής των Τριών για την ετοιμασία της έκθεσης και των συστάσεών της, πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με αντιπροσωπείες όλων των κρατών μελών για σκοπούς ανταλλαγής απόψεων και διαβούλευσης. Παρουσιάζονται πιο κάτω οι θέσεις που εξέφρασαν η Ελλάδα, η Τουρκία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ΗΠΑ, σύμφωνα με τα πρακτικά που τήρησε η γραμματεία του ΝΑΤΟ.

Πριν τις κατ' ιδίαν συναντήσεις της Επιτροπής των Τριών με τις αντιπροσωπείες των κρατών μελών, είχε ετοιμαστεί και σταλεί σε όλα τα κράτη μέλη ενιαίο ερωτηματολόγιο για τη λήψη απαντήσεων και σχολίων. Το εν λόγω ερωτηματολόγιο ζητούσε απόψεις ως προς 1) την πολιτική διαβούλευση, 2) την οικονομική συνεργασία, 3) την πολιτιστική συνεργασία και 4) την οργάνωση και τις αρμοδιότητες της γραμματείας του ΝΑΤΟ⁶⁴⁵. Στο τέλος Αυγούστου 1956 κυκλοφόρησε σε όλες τις αντιπροσωπείες το έγγραφο στο οποίο περιέχονταν οι απόψεις εκάστου κράτους για τα προκαταρκτικά ερωτήματα που είχαν τεθεί⁶⁴⁶, όπου διαφάνηκε η διαφορά προσέγγισης Ελλάδας και Ηνωμένου Βασιλείου. Η

⁶⁴⁴ Στο ίδιο.

⁶⁴⁵ Αρχείο ΝΑΤΟ CT-D/1 Committee of Three Questionnaire.

⁶⁴⁶ Αρχείο ΝΑΤΟ CT-WP/3 Analysis of replies to Questionnaire.

Ελλάδα είχε θετική προσέγγιση ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο έθετε, σχεδόν σε όλες τις απαντήσεις του, προϋποθέσεις και δικλίδες ασφάλειας, ενώ τοποθετήθηκε αρνητικά στο ενδεχόμενο δημιουργίας ενός νέου δεσμευτικού μηχανισμού ή διαδικασίας για την επίλυση διαφορών μεταξύ κρατών του ΝΑΤΟ.

Ειδικότερα, στα ερωτήματα σε ποιο βαθμό μπορεί το ΝΑΤΟ να παράσχει βοήθεια για την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ κρατών μελών και αν μπορούσαν να υιοθετηθούν παρόμοιες διαδικασίες συμφιλίωσης και επίλυσης διαφορών που ίσχυαν στον ΟΗΕ, η απάντηση της Ελλάδας ήταν ότι τούτο θα μπορούσε να επιτευχθεί αν το ΝΑΤΟ δημιουργούσε «Επιτροπή Συλλογής Δεδομένων» (Fact Finding Mission), η οποία θα προέβαινε σε συλλογή στοιχείων προτού γίνει οποιαδήποτε προσπάθεια μεσολάβησης. Ακολούθως, στην απάντηση της Ελλάδας γινόταν αναφορά στην υπόθεση της Κύπρου και των συνεπειών που μπορεί να είχε για το ΝΑΤΟ, τονίζοντας την ανάγκη να υπάρξει μια συμφωνημένη διαδικασία για την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ κρατών μελών. Σημειώνεται ότι στο πλαίσιο της ίδιας ερώτησης και η απάντηση της Νορβηγίας υποστήριζε ότι τόσο το ζήτημα της Κύπρου όσο και της Ισλανδίας θα έπρεπε να εξεταστούν από το συμβούλιο, προβάλλοντας τη θέση της ότι το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο έπρεπε να έχει το δικαίωμα διερεύνησης οποιαδήποτε διαφοράς μεταξύ των κρατών μελών και ο γενικός γραμματέας να μπορεί να κάνει χρήση καλών υπηρεσιών για διαμεσολάβηση και συμφιλίωση⁶⁴⁷. Από τη μελέτη του πρακτικού της συνάντησης της ελληνικής αντιπροσωπείας, της οποίας ηγήθηκε ο ΥΠΕΞ Ευάγγελος Αβέρωφ, προκύπτει ότι ήταν ένα από τα κράτη μέλη του ΝΑΤΟ που είχαν ιδιαίτερα θετική προδιάθεση, τόσο για την ενίσχυση της πολιτικής διαβούλευσης, όσο και για τη δυνατότητα του οργανισμού να παρέχει καλές υπηρεσίες.

Η συνάντηση των μελών της επιτροπής με την ελληνική αντιπροσωπεία έγινε στο Παρίσι στις 13 Σεπτεμβρίου 1956. Από πλευράς Ελλάδας συμμετείχαν στη συνάντηση ο υπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ και οι διπλωμάτες Μιχαήλ Μελάς και Δημήτρης Νικολαρεΐζης⁶⁴⁸. Σημειώνεται ότι κατά τη διαδικασία υιοθέτησης της τελικής έκθεσης της Επιτροπής των Τριών ο υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Ευάγγελος Αβέρωφ, ανέφερε ενώπιον της Επιτροπής ότι η οποιαδήποτε παροχή καλών υπηρεσιών από πλευράς ΝΑΤΟ

⁶⁴⁷ Στο ίδιο.

⁶⁴⁸ Αρχείο ΝΑΤΟ CT-R/6 Committee of Three- Report on the Consultation with Greece.

δεν πρέπει να προκαταλαμβάνει ή να αποκλείει συζητήσεις ή πρωτοβουλίες σε άλλους διεθνείς οργανισμούς, υπονοώντας τις συζητήσεις περί της Κύπρου εντός του ΟΗΕ⁶⁴⁹.

Σε ό,τι αφορούσε τα θέματα διαβούλευσης, η άποψη της Ελλάδας ήταν ότι λόγω της αλλαγής της σοβιετικής τακτικής με την υιοθέτηση του δόγματος της «ειρηνικής επιθετικότητας», η πολιτική διαβούλευση μεταξύ των κρατών μελών αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία και εκφραζόταν η στήριξη στις προτάσεις που υπέβαλε η επιτροπή⁶⁵⁰. Σε ό,τι αφορούσε στο ζήτημα επίλυσης διαφορών, ο Ευάγγελος Αβέρωφ υποστήριξε ότι η Ελλάδα προτιμούσε όπως υιοθετηθεί μια δεσμευτική διαδικασία και όχι απλώς μια τυπική μη δεσμευτική διαδικασία επίλυσης διαφορών μεταξύ των συμμαχικών κρατών⁶⁵¹. Ο υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας εισηγήθηκε τη δημιουργία μιας διερευνητικής επιτροπής, η λειτουργία της οποίας θα ήταν δεσμευτικού χαρακτήρα και τα εμπλεκόμενα κράτη μέλη θα υποχρεώνονταν να συμμετείχαν. Περαιτέρω, ο Αβέρωφ είχε εκφράσει τη στήριξη της Ελλάδας στο να αποκτούσε το NATO επιδιαιτητικό ρόλο για την επίλυση εσωτερικών διαφορών, νοουμένου ότι τα επηρεαζόμενα και εμπλεκόμενα κράτη θα δεσμευόταν με τις αποφάσεις. Αργότερα κατά τη σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του NATO, τον Μάιο του 1957, ο Αβέρωφ θα επικαλείτο τα όσα υποστήριξε κατά την παρουσίαση των θέσεων της Ελλάδας στην Επιτροπή των Τριών Σοφών, στο πλαίσιο συζήτησης για το Κυπριακό και την εμπλοκή και ρόλο του NATO για την επίλυσή του⁶⁵².

Οι ΗΠΑ προσήλθαν στη διαδικασία διαβούλευσης με την άποψη ότι υπήρχε επείγουσα ανάγκη για την ενδυνάμωση της ενότητας μεταξύ των κρατών της ατλαντικής κοινότητας. Αυτή η ανάγκη μπορούσε, σύμφωνα με τους αξιωματούχους των ΗΠΑ, να καλυφθεί αν όλα τα κράτη μέλη ήταν προσηλωμένα και δεσμευμένα για την εξεύρεση τρόπων αποφυγής εντάσεων και μεταξύ τους διαφορών και εναρμονίζοντας σε μεγάλο βαθμό τις εξωτερικές πολιτικές τους. Οι ΗΠΑ εξέφραζαν την ετοιμότητά τους να εργαστούν για την εδραίωση νέας ενέργειας στους θεσμούς του NATO μέσω διαβούλευσης και κοινής δράσης και ανάπτυξης στενότερης συνεργασίας. Σε ό,τι αφορούσε την επίλυση διαφορών

⁶⁴⁹ Η έκθεση για τη διμερή διαβούλευση της Επιτροπής των Τριών με την ελληνική αντιπροσωπεία, στο Αρχείο NATO CT-R/6 Committee of Three- Report on the Consultation with Greece, και ηλεκτρονικά http://www.nato.int/archives/committee_of_three/6_records.pdf, 24. Ημερομηνία πρόσβασης 18 Μαρτίου 2019.

⁶⁵⁰ Στο ίδιο.

⁶⁵¹ Στο ίδιο.

⁶⁵² Στο ίδιο.

οι ΗΠΑ υποστήριξαν ότι είναι προς το συμφέρον του NATO όπως οι μεταξύ των κρατών μελών διαφορές επιλύονταν «εντός της οικογένειας του NATO» και να αποφεύγεται η εμπλοκή άλλων οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ, υποστηρίζοντας τη δημιουργία διαδικασιών και ρυθμίσεων για την επίλυση διαφορών⁶⁵³.

Το Ηνωμένο Βασίλειο εξέφρασε ιδιαίτερα αρνητικές απόψεις και επιφυλάξεις ως προς τις εισηγήσεις της επιτροπής. Οι απόψεις που παρουσιάστηκαν από τη βρετανική αντιπροσωπεία απείχαν από το γενικότερο θετικό πνεύμα και προσέγγιση των υπόλοιπων αντιπροσωπειών. Κατά τη διαδικασία υποβολής των απόψεων της Βρετανίας ως προς τις αρχικές εισηγήσεις, στη συνάντηση που είχε η τριμελής επιτροπή με τη βρετανική αντιπροσωπεία ηγείτο ο υφυπουργός Εξωτερικών Anthony Nutting. Παρόν επίσης στη συνάντηση ήταν και ο N. J. A. Cheetham, οποίος ήταν ο επικεφαλής του τμήματος για την Κύπρο και από τους βασικούς χειριστές του Κυπριακού στο Foreign Office κατά την υπό εξέταση περίοδο⁶⁵⁴.

Σε ό,τι αφορούσε τα θέματα πολιτικής συνεργασίας και διαβούλευσης η Βρετανία υποστήριξε ότι πρωτίστως το NATO αποτελεί στρατιωτική συμμαχία, υπονοώντας προφανώς ότι δεν αποτελεί πολιτικό οργανισμό και ότι δεν χρειάζεται η δημιουργία νέων μηχανισμών για διεξαγωγή πολιτικών διαβουλεύσεων αλλά «ανάπτυξη της συνήθειας για διαβουλεύσεις»⁶⁵⁵. Σχετικά με τη διαδικασία επίλυσης διαφορών, η βρετανική αντιπροσωπεία εξέφρασε την επιφύλαξή της να συμφωνήσει σε οποιαδήποτε πρόταση ή ιδέα για εμπλοκή του NATO προτού εξεταστεί σε άλλο διεθνή οργανισμό και κάλεσε όπως υπάρχουν εξαιρέσεις. Ο Nutting εξέφρασε επίσης την επιφύλαξη του Λονδίνου για την ενδεχόμενη δημιουργία Επιτροπής Συμφιλίωσης (Conciliation Committee) και τη δυνατότητα αυτής της επιτροπής να διερευνά και να εξετάζει περιπτώσεις διαφορών μεταξύ των κρατών μελών. Η Βρετανία υποστήριξε ότι αυτό τον ρόλο μπορεί κάλλιστα να τον διαδραματίσει το ίδιο το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο και ότι θα ήταν αντιπαραγωγικό να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι το NATO έχει τέτοιους μηχανισμούς και δυνατότητες, ενώ στην πραγματικότητα δεν θα μπορεί να ανταποκριθεί⁶⁵⁶. Τέλος, η αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου εξέφρασε και την αντίθεσή της στην ενδεχόμενη δημιουργία

⁶⁵³ Αρχείο NATO CT-R/11 Report on the Consultation with the United States.

⁶⁵⁴ Αρχείο NATO CT-R/14 Report on the consultation with the United Kingdom.

⁶⁵⁵ Στο ίδιο.

⁶⁵⁶ Στο ίδιο.

επιτροπής επιδιαιτησίας, προβάλλοντας ως επιχείρημα ότι η διαδικασία επιδιαιτησίας πρέπει να εφαρμόζεται αποκλειστικά σε ζητήματα νομικών διαφορών και ότι σε κάθε περίπτωση, αυτού του είδους οι διαφορές δεν ήταν στο πεδίο αρμοδιότητας του NATO⁶⁵⁷.

Ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας N. Birgi κατά τη συνάντησή του με την Επιτροπή των Τριών διατήρησε επίσης, συγκρατημένη προσέγγιση. Υποστήριξε ότι η Τουρκία θα συμφωνούσε μόνο εάν η διαδικασία πολιτικής διαβούλευσης δεν θα στηριζόταν στην ύπαρξη ομοφωνίας και υιοθέτησης επίσημων συστάσεων ή ψηφοφορίας και αποτελούσε απλώς συζήτηση προσανατολισμού για σκοπούς συμβουλευτικής καθοδήγησης των κρατών μελών για λήψη εθνικών αποφάσεων⁶⁵⁸.

Σχετικά με την εμπλοκή του NATO για την επίλυση διαφορών, αν και συμφωνούσε με την εισήγηση όπως τα κράτη μέλη ενημερώνουν το Συμβούλιο για ενέργειές τους που μπορεί να επηρεάσουν άλλο κράτος μέλος, ο Birgi εξέφρασε την επιφύλαξη της Τουρκίας ως προς τη δημιουργία ειδικού μηχανισμού στην υπηρεσία των κρατών του NATO. Η αιτιολόγηση του Birgi, είναι άξια παρουσίασης. Όπως υποστήριξε, με τη δημιουργία ενός ειδικού μηχανισμού στο NATO για την επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών μελών του, αν και δεν θα υπάρχει οποιαδήποτε νομικά δεσμευτική υποχρέωση για τα κράτη μέλη να καταφεύγουν σε αυτόν, εν τούτοις θα υπάρχει ισχυρή ηθική υποχρέωση για τη χρήση του για την επίλυση διαφορών⁶⁵⁹. Το αποτέλεσμα, αυτής της ηθικής υποχρέωσης, κατά την τουρκική αντιπροσωπεία, θα ήταν το σοβαρό ενδεχόμενο μείωσης του διεθνούς κύρους του NATO σε περιπτώσεις που κράτη μέλη επέλεγαν να μην κάνουν χρήση αυτού του μηχανισμού για την επίλυση των μεταξύ τους διαφορών. Κατά συνέπεια, η Τουρκία υποστήριξε ότι, ο ρόλος αυτός έπρεπε να αφηθεί στο Συμβούλιο, το οποίο θα έπρεπε να είχε την απαραίτητη ευελιξία για τον τρόπο χειρισμού τέτοιου είδους ζητημάτων⁶⁶⁰.

Η απόφαση για την αντικατάσταση του πρώτου γενικού γραμματέα του NATO, Lord Ismay, από τον Paul-Henri Spaak, λήφθηκε στην ίδια υπουργική σύνοδο όπου υιοθετήθηκαν οι

⁶⁵⁷ Στο ίδιο.

⁶⁵⁸ Αρχείο NATO CT-R/4 Report on the consultation with Turkey.

⁶⁵⁹ Στο ίδιο

⁶⁶⁰ Στο ίδιο

συστάσεις της Επιτροπής των Τριών τον Δεκέμβριο του 1956⁶⁶¹. Μέχρι την ολοκλήρωση της θητείας του Ismay, τον Μάιο του 1957, θα επιχειρούσε να δοκιμάσει τις νέες δυνατότητες που με την ομόφωνη απόφασή τους τα κράτη μέλη του παρείχαν για προσφορά καλών υπηρεσιών. Η μοναδική περίπτωση για την οποία ο Ismay επιχείρησε να θέσει σε εφαρμογή τις νέες διαδικασίες αφορούσαν την περίπτωση της Κύπρου, οι λεπτομέρειες της οποίας παρουσιάστηκαν ήδη σε προηγούμενη ενότητα. Στις 24 Απριλίου 1957, ο Ismay κυκλοφόρησε σημείωμα με τίτλο “Report by the Secretary General of Progress during the Period April 1952 to April 1957”⁶⁶², το οποίο καταπιάστηκε με την εξέλιξη του οργανισμού και της διεθνούς γραμματείας την περίοδο που διετέλεσε γενικός γραμματέας, ήτοι από την ημέρα ανάληψης των καθηκόντων του μέχρι την ολοκλήρωση της θητείας του.

Εν είδει ιστορικής και ημερολογιακής καταγραφής των κυριότερων σταθμών εξέλιξης του NATO την περίοδο 1952-1957, ο Ismay παρουσίασε επίσης το έργο και τις συστάσεις της Επιτροπής των Τριών και τις ενέργειες στις οποίες προέβη για την υλοποίησή τους. Οι παράγραφοι 81 και 82 της έκθεσης του Ismay ασχολήθηκαν με το ζήτημα της επίλυσης διαφορών μεταξύ των κρατών μελών, όπου αναφερόταν ότι η Επιτροπή των Τριών επεσήμανε τη σημασία αποφυγής σοβαρών προστριβών και διαφορών μεταξύ των κρατών μελών και όπως αυτές επιλύονται άμεσα και ικανοποιητικά. Έχοντας αυτά κατά νου, έγινε η εισήγηση, μεταξύ άλλων, ο γενικός γραμματέας να έχει τη δυνατότητα σε ενδεχόμενη τέτοια διαφορά, να προσφέρει καλές υπηρεσίες σε άτυπη βάση, σε οποιαδήποτε στιγμή προς τα ενδιαφερόμενά μέρη και με τη συγκατάθεσή τους να εκκινήσει ή να διευκολύνει τη διαδικασία διευθέτησης, διαμεσολάβησης, συμφιλίωσης ή επιδιαιτησίας.

Κατά συνέπεια, ο Ismay, όπως ανέφερε στην έκθεση πεπραγμένων του, έκρινε ως καθήκον του να προσφέρει τις καλές υπηρεσίες του προς τις κυβερνήσεις της Ελλάδας, της Τουρκίας και του Ηνωμένου Βασιλείου για τη διευθέτηση των διαφορών τους σχετικά με την Κύπρο. Οι κυβερνήσεις της Τουρκίας και του Ηνωμένου Βασιλείου αποδέχθηκαν

⁶⁶¹ Βλ. παραγράφους 3 και 8, ανακοινωθέντος Συνόδου Υπουργών Εξωτερικών NATO, 11-14 Δεκεμβρίου 1956. Διαθέσιμο σε σύνδεσμο <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c561214a.htm>.

⁶⁶² Αρχείο NATO CM 57/60 Report to the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Bonn, May 1957.

την πρότασή του, επί της αρχής, αλλά η κυβέρνηση της Ελλάδας μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν ένιωθε έτοιμη να πράξει το ίδιο⁶⁶³.

Ενδιαφέρον, για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης, έχει η παράθεση των απόψεων που εξέφρασε και ο δεύτερος γενικός γραμματέας του NATO, Paul-Henri Spaak, ενώπιον της τριμελούς επιτροπής τον Σεπτέμβριο του 1956. Υπενθυμίζεται ότι η απόφαση για ανάληψη της θέσης του γενικού γραμματέα του οργανισμού ελήφθη τον Δεκέμβριο 1956. Ο Spaak εξέφρασε τη διαφωνία του με τον γεωγραφικό περιορισμό που έθετε η καθορισμένη ως γεωγραφική περιοχή ευθύνης του NATO και ότι η πολιτική διαβούλευση μεταξύ των κρατών μελών έπρεπε να επεκταθεί και να καταπιάνεται με περιοχές εκτός αυτής⁶⁶⁴. Σημείωσε ότι ο «μη οικουμενικός χαρακτήρας του NATO» δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως πρόσχημα για τον αποκλεισμό συζήτησης θεμάτων στο Συμβούλιο, αφού τα πιο σημαντικά πολιτικά ζητήματα των τελευταίων ετών προέκυψαν εκτός της περιοχής ευθύνης του NATO. Ο Spaak, εισηγήθηκε επίσης τη σκοπιμότητα εκ των προτέρων διαβούλευσης και συντονισμού των θέσεων των κρατών μελών του NATO, για θέματα που ήταν σημαντικά για τη συμμαχία και που θα ήταν θέμα συζήτησης στο πλαίσιο άλλων οργανισμών⁶⁶⁵.

3.9 Ο ρόλος του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου ως χώρου διαβούλευσης και συζήτησης του κυπριακού ζητήματος (1956-1960)

Όπως παρουσιάστηκε ήδη, η Κύπρος δεν περιλαμβανόταν στην περιοχή ευθύνης ή αρμοδιότητας του NATO⁶⁶⁶. Όπως σκοπίμως καθοριζόταν με το Άρθρο 6 της Βορειοατλαντικής Συνθήκης, το NATO είχε συγκεκριμένο γεωγραφικό εύρος αρμοδιότητας και εμπλοκής και σε αυτό δεν περιλαμβάνονταν οι αποικίες των κρατών μελών. Παρά το γενικότερο αυτό δεδομένο, το NATO, αντιμετώπισε περιπτώσεις που είτε

⁶⁶³ Στο ίδιο. Το κείμενο της έκθεσης του Ismay κυκλοφόρησε και ως ειδική έκδοση της γραμματείας του NATO, βλ. NATO: APRIL 1952-APRIL 1957, Text of Lord Ismay's Report to the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council in Bonn, May 1957, NATO Information Division, Palais de Chaillot.

⁶⁶⁴ Αρχείο NATO CT-R/7, Report on the Consultation with Belgium.

⁶⁶⁵ Στο ίδιο.

⁶⁶⁶ Περισσότερα για τη μη συμπερίληψη της Κύπρου στην περιοχή ευθύνης και αρμοδιότητας του NATO, TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus, TNA FO 371/144660 Membership of international economic organisations by Cyprus after independence και Αρχεία NATO C7-D/23 Resolution on the accession of Greece and Turkey to NATO, S.G. 80/2 Report on association of Turkey and Greece with NATO military planning.

λόγω εθνικών και πολιτικών συμφερόντων κάποιων κρατών μελών του είτε ανυπαρξίας πλαισίου εσωτερικής διαβούλευσης και επίλυσης διαφορών, δημιουργούνταν προβλήματα στην ενότητα και συνοχή της συμμαχίας, γεγονός που αναδείχθηκε με την κρίση στο Σουέζ το 1956. Ωστόσο, αν και περιοχή εκτός αρμοδιότητας NATO η Κύπρος εθεωρείτο ως μια από τις πιο στρατηγικά τοποθετημένες βάσεις στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και μια από τις λίγες βάσεις που ελέγχονταν από ένα κράτος μέλος του NATO. Αναγνωριζόταν ότι έπρεπε να απέδιδαν ειδική στρατηγική σημασία στη δυνατότητα διατήρησης αυτής της βάσης προς υποστήριξη των συμμαχιών του ελεύθερου κόσμου⁶⁶⁷.

Όμως με την εξέλιξη της κατάστασης στην Κύπρο, λόγω της επαναστατικής δράσης της ΕΟΚΑ και της επακόλουθης τριβής μεταξύ τριών συμμαχικών κρατών σε διπλωματικό επίπεδο (Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας), το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο χρησιμοποιείτο αρχικά ως απλό βήμα ενημέρωσης και πληροφόρησης και αργότερα ως βήμα συζήτησης σε επίπεδο μονίμων αντιπροσώπων, υπουργών Εξωτερικών και αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων του NATO. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου ενημέρωσε το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο στις 6 Ιουλίου 1955 αναφορικά με την πρόσκληση της κυβέρνησης της Βρετανίας προς τις κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας για συνομιλίες που αφορούν θέματα άμυνας στην Ανατολική Μεσόγειο, συμπεριλαμβανόμενης και της Κύπρου⁶⁶⁸, πληροφορώντας για την αποδοχή της πρόσκλησης από αμφότερες τις κυβερνήσεις Αθηνών και Άγκυρας⁶⁶⁹.

Η πρώτη συζήτηση εντός του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου σε επίπεδο πρέσβων / μονίμων αντιπροσώπων, για την κατάσταση στην Κύπρο, πραγματοποιήθηκε στις 14 Μαρτίου 1956, σε ειδική κλειστή συνεδρία⁶⁷⁰, κατόπιν αιτήματος της μόνιμης αντιπροσωπείας της Ελλάδας λόγω της απέλασης και επακόλουθης εξορίας του αρχιεπισκόπου Μακαρίου που συνέβη στις 9 Μαρτίου 1956, μετά την κατάρρευση των συνομιλιών του με τον κυβερνήτη Harding. Ο γενικός γραμματέας του NATO, Lord Ismay συνόψισε τη συζήτηση υπογραμμίζοντας ότι η κατάσταση στην Κύπρο προκαλεί ζημιά στη

⁶⁶⁷ Αρχείο NATO PO 58-990 Note by the Secretary General on the Situation in the Middle East, Conditions, Dangers and Prospects: Analyses, Facts and Figures.

⁶⁶⁸ TNA FO 371/117641 Cyprus question and enosis.

⁶⁶⁹ Αρχείο NATO C-R 55-30 Record of Council Meeting.

⁶⁷⁰ TNA FO 371/123876 Cyprus and enosis.

συμμαχία και θέτει σε κίνδυνο την ενότητα των συμμάχων⁶⁷¹. Προχώρησε προτείνοντας όπως συσταθεί ειδική «Επιτροπή Καλών Υπηρεσιών», πρόταση όμως που δεν έγινε αποδεκτή, αφού η Βρετανία και η Τουρκία δεν επιθυμούσαν τη χρονική εκείνη συγκυρία εμπλοκή του NATO, ενώ η Ελλάδα επικέντρωνε τις διπλωματικές της προσπάθειες εντός του ΟΗΕ⁶⁷².

Η πρώτη φορά που συζητήθηκε η κατάσταση στην Κύπρο σε υψηλό πολιτικό επίπεδο, σε συμβούλιο υπουργών Εξωτερικών του NATO ήταν στην υπουργική σύνοδο του Δεκεμβρίου 1956 (11 Δεκεμβρίου). Σε αυτή τη σύνοδο ο τότε υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Ευάγγελος Αβέρωφ⁶⁷³, σε μια αποστροφή της συνολικής παρέμβασής του στην οποία παρουσίασε τις θέσεις της Ελλάδας για διάφορα διεθνή θέματα που απασχολούσαν τη συμμαχία, ανέφερε ότι το κυπριακό πρόβλημα συνεχίζει να αποτελεί κύριο ζήτημα για την ελληνική κυβέρνηση⁶⁷⁴. Αυτή η γενική τοποθέτηση περί του Κυπριακού αποτέλεσε έναυσμα για μια έντονη και εις βάθος συζήτηση της κατάστασης στην Κύπρο εντός της συνόδου, μεταξύ Τουρκίας, Ηνωμένου Βασιλείου και Ελλάδας. Ο τότε πρωθυπουργός της Τουρκίας, Menderes, εξέφρασε την έκπληξή του για την αναφορά του ΥΠΕΞ της Ελλάδας και την χαρακτήρισε ως προσπάθεια να εμπλέξει το NATO με το θέμα της Κύπρου⁶⁷⁵. Ο Menderes πρόσθεσε ότι η Ελλάδα ήδη αποφάσισε να θέσει το θέμα της Κύπρου εντός του ΟΗΕ και όχι εντός του συμβουλίου του NATO⁶⁷⁶. Από την πλευρά του ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Selwyn Lloyd, άδραξε την ευκαιρία, ανακοινώνοντας ότι οι προτάσεις του Lord Radcliffe θα παρουσιάζονταν τις προσεχείς ημέρες ως το πρώτο βήμα για την αυτοκυβέρνηση του νησιού⁶⁷⁷. Περαιτέρω, υπέδειξε ότι δεν πρέπει να διεξαχθεί καμία συζήτηση περί του ζητήματος της Κύπρου εντός NATO, μέχρι την παρουσίαση και εξέταση των προτάσεων του Radcliffe⁶⁷⁸.

⁶⁷¹ Αρχείο Ιδρύματος PHS D 6147 Chypre.

⁶⁷² Στο ίδιο.

⁶⁷³ Αυτή ήταν η πρώτη συμμετοχή του Ευάγγελου Αβέρωφ σε σύνοδο υπουργών Εξωτερικών του NATO.

⁶⁷⁴ Αρχείο NATO C-R 56/70 Record of Council Meeting.

⁶⁷⁵ Στο ίδιο

⁶⁷⁶ Αρχείο NATO C-R 56/71 Record of Council Meeting; C-VR 56-71 Verbatim Record of Council Meeting.

⁶⁷⁷ Στο ίδιο.

⁶⁷⁸ Στο ίδιο.

Στη δευτερολογία του και απαντώντας προς τους αντιπροσώπους της Τουρκίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, ο ΥΠΕΞ της Ελλάδας Ευάγγελος Αβέρωφ, υποστήριξε ότι για ψυχολογικούς και πολιτικούς λόγους είναι δύσκολο για την Ελλάδα να αφαιρέσει από την ημερησία διάταξη του ΟΗΕ το κυπριακό ζήτημα. Προχώρησε, αναφέροντας, ενώπιον του συμβουλίου υπουργών Εξωτερικών του ΝΑΤΟ ότι αν η Ελλάδα δεν δεχόταν να θέσει το ζήτημα της Κύπρου εντός του ΟΗΕ, τότε οι Κύπριοι θα ζητούσαν από τη Συρία να το κάνει, όπως έκαναν στο παρελθόν⁶⁷⁹. Σχετικά με την επικείμενη παρουσίαση των προτάσεων του λόρδου Ράντκλιφ, στις οποίες έκανε αναφορά ο ΥΠΕΞ του Ηνωμένου Βασιλείου, ο Αβέρωφ εξέφρασε την αμφιβολία του για το κατά πόσον οι Κύπριοι θα τις έκαναν αποδεκτές. Μάλιστα, πληροφόρησε το συμβούλιο του ΝΑΤΟ ότι η ελληνική κυβέρνηση προέτρεψε για μετριοπάθεια και συμβούλεψε τους Κυπρίους να μην παρουσιάζουν αιτήματα που μπορεί να προκαλέσουν ζημιά στη διεθνή κατάσταση⁶⁸⁰.

Η συζήτηση περί των προτάσεων του λόρδου Ράντκλιφ συνεχίστηκε στη συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, σε επίπεδο μόνιμων αντιπροσώπων στις 19 Δεκεμβρίου 1956. Ο μόνιμος αντιπρόσωπος του Ηνωμένου Βασιλείου ενημέρωσε για την πρόθεσή του να αποδεχθεί τις προτάσεις του λόρδου Ράντκλιφ⁶⁸¹ που επρόκειτο να ανακοινωθούν στη Βουλή των Κοινοτήτων το απόγευμα της ίδιας ημέρας και ότι στο ενδεχόμενο άσκησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης, οι Τούρκοι της Κύπρου θα πρέπει να έχουν το ίδιο δικαίωμα να αποφασίσουν το μέλλον τους, όπως και οι Έλληνες της Κύπρου⁶⁸². Στο πλαίσιο της συζήτησης ο Τούρκος μόνιμος αντιπρόσωπος καλωσόρισε την θέση του Ηνωμένου Βασιλείου προσθέτοντας ότι η τουρκική κυβέρνηση ήταν θετικά διακείμενη προς αυτές. Ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδος, πρέσβης Μιχαήλ Μελάς, εξέφρασε την απογοήτευσή του για το περιεχόμενο των προτάσεων του λόρδου Ραντκλιφ, για τις οποίες τόνισε ότι δεν μπορούν καν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για μια προσωρινή διευθέτηση του κυπριακού προβλήματος⁶⁸³, χαρακτηρίζοντας τις ως «συνταγματικό έκτρωμα»⁶⁸⁴.

⁶⁷⁹ Στο ίδιο.

⁶⁸⁰ Στο ίδιο.

⁶⁸¹ Οι προτάσεις του Λόρδου Ράντκλιφ ανακοινώθηκαν στις 19 Δεκεμβρίου 1956.

⁶⁸² Αρχείο ΝΑΤΟ C-R 56/77 Record of Council Meeting.

⁶⁸³ Στο ίδιο.

⁶⁸⁴ Στο ίδιο.

Οι δύο πρώτοι γενικοί γραμματείς του NATO, Lord Ismay⁶⁸⁵ και Paul-Henri Spaak⁶⁸⁶, κατά τη διάρκεια της θητείας τους ασχολήθηκαν με τη διαχείριση της κατάστασης στην Κύπρο αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες που αφορούσαν την εκτόνωση της κρίσης, τη διαβούλευση μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου και την ανάληψη πρωτοβουλιών για παροχή καλών υπηρεσιών προς διευθέτηση του Κυπριακού. Η σημασία της παρουσίας και ανάλυσης των ενεργειών και δράσεων που προέβησαν αντίστοιχα οι Ismay και Spaak αντανakλούσαν κατά τις αντίστοιχες χρονικές περιόδους, τα ισοζύγια δυνάμεων και τη διεθνή και περιφερειακή κατάσταση. Κυρίως, όμως, αποτελούν συμπληρωματική ανάλυση των διπλωματικών δράσεων και ενεργειών της Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου.

Ο Lord Ismay ανέλαβε ως ο πρώτος γενικός γραμματέας του NATO το 1952, σε μια περίοδο που η συμμαχία ήταν στα αρχικά στάδια διαμόρφωσης των μόνιμων δομών της. Ο Lord Ismay αποτέλεσε προσωπική επιλογή του Sir Winston Churchill, ως απόδειξη της σημασίας που απέδιδε το Ηνωμένο Βασίλειο – και ο ίδιος ο Churchill προσωπικά – στη δημιουργία του οργανισμού, δεδομένου μάλιστα ότι το συμβούλιο των αναπληρωτών (Council of Deputies) που αποτέλεσε την αρχική εκδοχή του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου έδρευε στο Λονδίνο στην οδό 13 Belgrave Square, στο ιστορικό βικτωριανό διπλωματικό τετράγωνο του Λονδίνου. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται η εξής αναφορά του Churchill προς τον μόνιμο αντιπρόσωπο του Βελγίου στο NATO, Andre de Staercke, τον Μάρτιο του 1952, μετά από συνάντησή τους: «όταν επιστρέψεις στο Συμβούλιο ενημέρωσε ότι θα σας δώσω το δεξί μου χέρι, τον Lord Ismay. Δεν μπορώ να προσφέρω καλύτερο δώρο ή να δώσω καλύτερο άνδρα. Τα υπόλοιπα θα ακολουθήσουν»⁶⁸⁷. Το κέντρο βάρους δόθηκε στην ανάπτυξη περισσότερο στρατιωτικών και αμυντικών δομών παρά πολιτικών δομών συντονισμού και διαβούλευσης.

⁶⁸⁵ Το προσωπικό αρχείο του Lord Ismay είναι διαθέσιμο στο Kings College London. Βλ. KCLMA Ismay (Gen. Hastings Lionel, 1st Baron Ismay of Wormington). Περισσότερα για τον Ismay, βλ. Wingate 1970.

⁶⁸⁶ Το προσωπικό αρχείο του Paul-Henri Spaak είναι διαθέσιμο στο Ιστορικό Αρχείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο European University Institute. Το Ίδρυμα Spaak (Fondation Paul-Henri Spaak) παραχώρησε κατόπιν γραπτού αιτήματος του υποφαινόμενου, πρόσβαση στο σύνολο του αρχείου του Spaak που αφορά την Κύπρο για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης.

⁶⁸⁷ Staercke 1985, 161. Η ακριβής αναφορά είχε ως εξής: “Go to that Council of yours and tell it I’m giving it my right arm, Lord Ismay. I could make no better gift, give no better man. The rest will follow”.

Η σύνοδος υπουργών Εξωτερικών του NATO στη Λισαβώνα τον Φεβρουάριο του 1952 ήταν αυτή όπου λήφθηκαν οι θεμελιώδεις αποφάσεις για την αναδιοργάνωση του οργανισμού με τη σύσταση και εγκαθίδρυση θεσμικών δομών του NATO, όπως της θέσης του γενικού γραμματέα και της δημιουργίας του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου⁶⁸⁸, στο οποίο τα κράτη μέλη θα διαπίστευαν πρέσβεις/μονίμους αντιπροσώπους, καθώς και της μετακίνησης της έδρας του NATO στο Παρίσι, όπου θα στεγαζόταν η διεθνής γραμματεία του NATO και το στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό της Συμμαχίας⁶⁸⁹.

Ο διορισμός του Lord Ismay ως αντιπρόεδρου του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου και πρώτου γενικού γραμματέα του NATO επικυρώθηκε με απόφαση της επιτροπής αναπληρωτών στις 12 Μαρτίου 1952⁶⁹⁰ και ανέλαβε τα καθήκοντα του στο Παρίσι στις 16 Απριλίου 1952⁶⁹¹. Ο Ismay με τη σημαντική στρατιωτική εμπειρία που διέθετε από τις προηγούμενες του θέσεις⁶⁹², επιδίωκε τη δημιουργία των αναγκαίων δομών και συνεργασίας μεταξύ των πρώτων μελών του NATO και τη δημιουργία θεσμών και λειτουργικής συνεργασίας.

Κατά τη διάρκεια της θητείας του, ο Ismay πραγματοποίησε μια επίσημη επίσκεψη εργασίας στην Ελλάδα, την περίοδο 11-14 Μαΐου 1953. Όπως ο ίδιος κατέγραψε τις εντυπώσεις του από τη συγκεκριμένη επίσκεψη: «Η γενική μου εντύπωση στο τέλος της επίσκεψης στην Ελλάδα είναι ότι είναι ιδιαίτερα ενθουσιώδεις υποστηρικτές του NATO και ότι κάνουν τη μέγιστη δυνατή προσπάθεια. Ο κόσμος στο σύνολό του φαίνεται να είναι καλύτερα ενημερωμένος για το NATO και τους σκοπούς του από πολλές άλλες χώρες που έχω επισκεφθεί»⁶⁹³. Στις συζητήσεις που διεξήχθησαν κύριο ζήτημα που ηγέρθηκε από

⁶⁸⁸ North Atlantic Council (NAC).

⁶⁸⁹ Lord Ismay's Progress Report during the period April 1952 to April 1957, http://archives.nato.int/uploads/r/null/1/3/137336/0096_Lord_Ismay_Report_North_Atlantic_Council_1957_ENG.pdf. Ημερομηνία πρόσβασης: 22 Φεβρουαρίου 2019.

⁶⁹⁰ Αρχείο NATO DD 52/67, Resolution on the appointment of Lord Ismay as Vice Chairman of the North Atlantic Council and Secretary General of the North Atlantic Treaty Organisation.

⁶⁹¹ Περισσότερα για την στρατιωτική σταδιοδρομία του Ismay προτού αναλάβει τη θέση του ΓΓ NATO βλ. Ismay 1960.

⁶⁹² Ιδίως κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου, κατείχε την θέση του κύριου στρατιωτικού συμβούλου του πρωθυπουργού της Βρετανίας Winston Churchill και συνδέσμου του με την ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων. Εκ της θέσεως αυτής συμμετείχε σε όλες τις σημαντικές διεθνείς διασκέψεις και συνεργάστηκε με πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες των συμμαχικών κρατών. Βλ. επίσης, Kaplan 2010, 27.

⁶⁹³ KCLMA Ismay, "My general impression at the end of visit to Greece was that they were most enthusiastic supporters of NATO, that they were making a maximum effort and that the people as

πλευράς ελληνικής κυβέρνησης ήταν η πρόσβαση σε χρηματοδότηση για την εκπόνηση κατασκευαστικών έργων και έργων υποδομής για την άμυνα της χώρας⁶⁹⁴. Στην επίσκεψή του στην Τουρκία, η οποία ακολούθησε αυτής στην Ελλάδα στις 15-18 Μαΐου 1953, ο Ismay κατέγραψε τη γενική του εντύπωση ότι η Τουρκία είναι προσανατολισμένη στο NATO και καταβάλλει τη μέγιστη δυνατή προσπάθεια για την άμυνά της⁶⁹⁵.

Κλήθηκε να διαχειρισθεί σε κατοπινό στάδιο προς το τέλος της θητείας του, την περίοδο 1955-1957, την κατάσταση στην Κύπρο και την αναδυόμενη διαμάχη μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας εντός του NATO και τις επιπτώσεις που είχε στη συνοχή της συμμαχίας. Ο Ismay επιχείρησε να μεσολαβήσει και να προσφέρει τις καλές του υπηρεσίες, υποβάλλοντας εισήγηση για εγγραφή του κυπριακού ζητήματος προς συζήτηση εντός του NATO.

Η κορύφωση των προσπαθειών και επισημοποίηση των ενεργειών του Lord Ismay για τον διαμεσολαβητικό ρόλο του NATO στην υπόθεση της Κύπρου έγινε τον Μάρτιο του 1957. Πριν παρουσιάσουμε την ακριβή του πρόταση, είναι σκόπιμο να σημειωθεί ότι μέχρι τον Δεκέμβριο του 1956, το NATO δεν είχε συμφωνημένη και λεπτομερή διαδικασία που να αφορούσε είτε πολιτική διαβούλευση ή να δίδει δυνατότητα διαμεσολαβητικού ρόλου και προσφοράς καλών υπηρεσιών στον γενικό γραμματέα του οργανισμού για διαφορές μεταξύ των κρατών μελών. Αυτό το θεσμικό κενό καλύφθηκε τον Δεκέμβριο του 1956 με την υιοθέτηση της έκθεσης και των συστάσεων της Επιτροπή των Τριών⁶⁹⁶.

Μέχρι την υιοθέτηση του πλαισίου που εισηγήθηκε η Επιτροπή των Τριών, ο Lord Ismay παρακολουθούσε την εξέλιξη της κατάστασης στην Κύπρο μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, τον Απρίλιο του 1955, και της επίδρασης που είχε εντός της συμμαχίας και στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου. Ο Ismay ήταν σε επαφή με μονίμους αντιπροσώπους και υπουργούς Εξωτερικών και σύμφωνα με το αρχειακό υλικό που μελετήθηκε, προκύπτει ότι εξέφραζε ανησυχία για τις συνέπειες που είχε η έκρυθμη

a whole seemed better informed on the reason for NATO and its purpose than many countries I have visited”.

⁶⁹⁴ Στο ίδιο.

⁶⁹⁵ Στο ίδιο.

⁶⁹⁶ NATO Archives C-M (56) 127 Report of the Committee of Three on Non Military Cooperation in NATO.

κατάσταση στην Κύπρο⁶⁹⁷. Ο Ismay ήταν και αποδέκτης μηνυμάτων από υπουργούς Εξωτερικών κρατών μελών του NATO, οι οποίοι, επίσης, ανησυχούσαν για την κατάσταση στην Κύπρο. Ενδεικτικά παραθέτουμε πιο κάτω την ανταλλαγή επιστολών μεταξύ του ιδίου και του υπουργού Εξωτερικών του Καναδά, Lester B. Pearson. Ο Pearson είχε διαβιάσει, μέσω του μονίμου αντιπροσώπου του Καναδά στο NATO, προς τον γενικό γραμματέα του NATO το πιο κάτω μήνυμα, ημερομηνίας 19 Μαρτίου 1956:

«Είμαι ανήσυχος, όπως είμαι βέβαιος ότι το ίδιο ανήσυχος είσαι και εσύ αναφορικά με τις σοβαρές επιπτώσεις στη συνοχή που έχουν για το NATO οι τρέχουσες εξελίξεις στις πτέρυγες της Μεσογείου. Αναφέρομαι συγκεκριμένα στην κατάσταση στην Κύπρο και τα σοβαρά γεγονότα στην Αλγερία. Και οι δύο περιπτώσεις έχουν επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις στην πολιτική και στρατιωτική αποτελεσματικότητα της συμμαχίας και αρκετές κυβερνήσεις εκφράζουν την απορία κατά πόσον οι άμεσα εμπλεκόμενες κυβερνήσεις θα πρέπει να σκεφθούν όπως η διαβούλευση μεταξύ των πολιτικών τους φίλων αποτελέσει βοήθεια και όχι εμπόδιο για την επίλυση των διαφορών τους. Θα μου ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο και βοηθητικό αν είχα, άτυπα, το συντομότερο δυνατόν τις όποιες απόψεις σου για το κατά πόσο πως θα μπορούσαν να ήταν χρήσιμα τα κράτη του NATO, ατομικά ή συλλογικά, σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Φυσικά δεν είναι νωρίς για να εξεταστούν πιθανά σχέδια δράσης που θα προετοιμάσουν την υπουργική συνάντηση του Μαΐου και θα επιθυμούσα να λάβω τις σκέψεις σου ως προς τους τρόπους που θα μπορούσε ο Καναδάς να προβεί σε μια χρήσιμη συμβολή είτε στις εργασίες της συνάντησης είτε στο πλαίσιο άτυπων διαβουλεύσεων με τις άμεσα εμπλεκόμενες κυβερνήσεις για αυτές τις κρίσιμες εξελίξεις»⁶⁹⁸.

Στις 26 Μαρτίου 1956, ο Ismay απέστειλε στον μόνιμο αντιπρόσωπο του Καναδά την εξής απάντηση, η οποία αντανακλούσε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε για την εξεύρεση συγκεκριμένου ρόλου για εμπλοκή στο Κυπριακό και την εξομάλυνση των σχέσεων

⁶⁹⁷ KCLMA Ismay.

⁶⁹⁸ KCLMA Ismay.

Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου που επηρέαζαν στο μεταξύ με αυξητική τάση τις εσωτερικές διεργασίες και συζητήσεις στο NATO. Στην απάντησή του ο Ismay έγραφε:

«...αυτή είναι η ενδιάμεση απάντησή μου. Είμαι όντως, όπως θα ανέμενες και ο ίδιος, εξαιρετικά ανήσυχος με τις εξελίξεις των τελευταίων εννέα μηνών και την επίδρασή τους για την ενότητα του NATO. Λαμβάνω την αίσθηση ότι έχουμε χάσει την πρωτοβουλία την παρούσα στιγμή και πρέπει πάση θυσία να την ανακτήσουμε. Αλλά το πώς θα το πράξουμε αυτό δεν μου είναι ξεκάθαρο. Προς το παρόν δεν μπορώ να σκεφθώ οτιδήποτε, το μυαλό μου σταμάτησε να σκέφτεται και ευτυχώς μεταβαίνω για διακοπές»⁶⁹⁹.

Μετά την υιοθέτηση από το NATO της έκθεσης της Επιτροπής των Τριών για τη μη στρατιωτική συνεργασία, την πολιτική διαβούλευση και την ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών μελών της συμμαχίας, ο Lord Ismay διερεύνησε με πιο εντατικό τρόπο, στις αρχές του 1957, την πιθανότητα προσφοράς των καλών υπηρεσιών του για το θέμα της Κύπρου. Προς αυτό τον σκοπό τον Φεβρουάριο του 1957 πληροφόρησε εμπιστευτικά τη μόνιμη αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου στο NATO ότι αν δεν γινόταν εφικτή πρόοδος στο ζήτημα της Κύπρου εντός του ΟΗΕ, θα πρότεινε την προσφορά καλών υπηρεσιών για σκοπούς επίλυσης των διαφορών (conciliation)⁷⁰⁰ μεταξύ των τριών εμπλεκόμενων κρατών μελών του οργανισμού.

Στις 15 Μαρτίου 1957, επισημοποίησε γραπτώς την ετοιμότητα για προσφορά των καλών υπηρεσιών, λίγες μόνο εβδομάδες προτού την προγραμματισμένη αποχώρησή του από το αξίωμα του γενικού γραμματέα του NATO, τον Μάιο του 1957. Με επιστολή του προς τους μόνιμους αντιπροσώπους της Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου ανάφερε τα ακόλουθα⁷⁰¹:

«Αντιλαμβάνομαι ότι το πιο κάτω ψήφισμα για την Κύπρο υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 26 Φεβρουαρίου [1957]. Η Γενική Συνέλευση έχοντας εξετάσει το ζήτημα της Κύπρου, πιστεύοντας ότι η επίλυση αυτού του προβλήματος χρειάζεται τη δημιουργία κλίματος

⁶⁹⁹ Στο ίδιο.

⁷⁰⁰ TNA CO 926/626 Political situation in Cyprus: NATO interest.

⁷⁰¹ Αρχείο NATO PO 57/339 Note to Permanent Representatives from the Secretary General: Cyprus.

ειρήνης και ελευθερίας έκφρασης, εκφράζει την ειλικρινή επιθυμία της για την εξεύρεση μιας ειρηνικής, δημοκρατικής και δίκαιης λύσης στη βάση των αρχών και σκοπών του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, και την ευχή ότι οι διαπραγματεύσεις προς αυτό τον σκοπό θα επαναρχίσουν.

Θα ενθυμείστε ότι το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο, κατά την τελευταία του υπουργική σύνοδο, υιοθέτησε ψήφισμα για την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ των μελών του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, όπου περιλαμβάνονται τα κάτωθι:

Το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο εξουσιοδοτεί τον γενικό γραμματέα όπως προσφέρει τις καλές υπηρεσίες του, άτυπα και σε οποιαδήποτε στιγμή σε κυβερνήσεις κρατών μελών που ευρίσκονται σε διαφορά και με τη συγκατάθεσή τους να αναλαμβάνει ή να διευκολύνει διαδικασίες για έρευνα, διαμεσολάβηση, συμφιλίωση ή επιδιαιτησία.

Είμαι βέβαιος ότι η κυβέρνησή σας θα συμφωνήσει ότι, προς το συμφέρον της διατήρησης της συνοχής και αποτελεσματικότητας της συμμαχίας δεν πρέπει να χαθεί καμία ευκαιρία για την εξεύρεση μιας ειρηνικής λύσης στο πρόβλημα της Κύπρου το συντομότερο δυνατόν. Για αυτό κρίνω ότι είναι καθήκον μου να διερευνήσω σε άτυπη βάση το κατά πόσον η προσφορά των καλών μου υπηρεσιών την παρούσα φάση θα γινόταν αποδεκτή από την κυβέρνησή σας. Εάν οι τρεις εμπλεκόμενες κυβερνήσεις, αποδεχθούν επί της αρχής την προσφορά μου, θα προτείνω, ως το επόμενο βήμα, την ανταλλαγή απόψεων ως προς την περαιτέρω διαδικασία.

Για σκοπούς ενημέρωσης της κυβέρνησής σας ως προς τη διαδικασία που έχω κατά νου, σκοπεύω να καλέσω τρία πρόσωπα υψηλής εκτίμησης και κύρους, από κράτη του ΝΑΤΟ εκτός των Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου, τα οποία θα είναι αποδεκτά από τις τρεις κυβερνήσεις, για να δημιουργήσουν μια επιτροπή Καλών Υπηρεσιών. Η επιτροπή, θα ετοιμάσει και θα υποβάλει εισήγηση για την ειρηνική επίλυση του κυπριακού προβλήματος, η οποία θα μπορεί να γίνει αποδεκτή από όλους τους εμπλεκόμενους το συντομότερο δυνατόν.

Οφείλω να προσθέσω την ευχή ότι αν η προτεινόμενη διαδικασία είναι αποδεκτή, όλοι οι εμπλεκόμενοι θα πράξουν το καλύτερο δυνατό για τη διατήρηση μιας εποικοδομητικής ατμόσφαιρας για τις διεργασίες και διαβουλεύσεις της επιτροπής που θα συσταθεί»⁷⁰².

Η πιο πάνω επιστολή του Lord Ismay προς τους μόνιμους αντιπροσώπους Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου κοινοποιήθηκε από τον ίδιο, για σκοπούς διαφάνειας και ενημέρωσης, στο σύνολο των αντιπροσώπων των κρατών μελών του NATO με καλυπτική επιστολή στις 25 Μαρτίου 1957. Είχε προηγηθεί στις 22 Μαρτίου 1957, σχετική ενημέρωση επί του θέματος στο Βορειοατλαντικό Συμβούλιο όπου και αποφασίστηκε όπως ο γενικός γραμματέας του NATO κοινοποιήσει την επιστολή σε όλα τα μέλη της συμμαχίας.

Την ίδια στιγμή, στις 18 Μαρτίου 1957, το Υπουργικό Συμβούλιο της βρετανικής κυβέρνησης στο Λονδίνο συνεδρίαζε υπό τον πρωθυπουργό Harold Macmillan για εξέταση της πρότασης του Ismay⁷⁰³. Κατά τις ημέρες που ακολούθησαν, μέχρι το τέλος Μαρτίου 1957, το Υπουργικό Συμβούλιο της Βρετανίας καταπιάστηκε εκτεταμένα με την εξέλιξη του Κυπριακού, τη διεθνή του διάσταση, την πρόταση του Ismay και τις μελλοντικές επιλογές του. Η περίοδος σηματοδεύτηκε με την τελική απόφαση του βρετανικού Υπουργικού Συμβουλίου, στις 28 Μαρτίου 1957 για τον τερματισμό της εξορίας του Μακαρίου στις Σευχέλλες και την επακόλουθη παραίτηση του Lord Salisbury⁷⁰⁴ από την υπουργική του θέση, λόγω διαφωνίας του με την απόφαση.

Κατά τη συνεδρία του Υπουργικού στις 18 Μαρτίου 1957, ο πρωθυπουργός Macmillan κάλεσε το σώμα να εξετάσει το ζήτημα της Κύπρου στη βάση προτεραιοτήτων. Έθεσε το ερώτημα αν ήταν προς όφελος της Βρετανίας να συνεχίσει τη στρατιωτική εμπλοκή στην Κύπρο μέχρι την εξάλειψη της τρομοκρατίας ή αν η κατάσταση στην Κύπρο ομοιάζε με το

⁷⁰² Για το αυθεντικό κείμενο της επιστολής, βλ. στο ίδιο.

⁷⁰³ Για τα πρακτικά της συνάντησης του υπουργικού συμβουλίου, βλ. TNA CAB 195/16/19 Cabinet Meeting Record.

⁷⁰⁴ Ο Robert Arthur James Gascoyne-Cecil, 5th Marquess of Salisbury ήταν από τα πιο σημαίνοντα στελέχη της συντηρητικής κυβέρνησης της υπό εξέταση περιόδου. Κατά τη χρονική στιγμή της παραίτησής του κατείχε τη θέση του επικεφαλής της κυβέρνησης στη Βουλή των Λόρδων (Leader of the House of Lords), ενώ είχε διατελέσει στο παρελθόν υπουργός για θέματα Κοινοπολιτείας και προσωρινός υπουργός Εξωτερικών.

εθνικό κίνημα στο Έιρε⁷⁰⁵. Ο Macmillan υποστήριξε ότι η κατάσταση στην Κύπρο δέσμευε σημαντικό αριθμό στρατιωτικών δυνάμεων και έθετε σε αμφιβολία το διεθνές κύρος της Βρετανίας⁷⁰⁶. Ο υπουργός Εξωτερικών Selwyn Lloyd μετέφερε την εκτίμηση της βρετανικής πρεσβείας στην Άγκυρα, ότι η Τουρκία αισθανόταν ότι μπορούσε να ασκήσει πίεση στη Βρετανία λόγω αδυναμίας της θέσεώς της. Ακολούθως υποστήριξε ότι η Βρετανία έπρεπε να μεταπείσει την Τουρκία να αποδεχθεί την πρόταση του Ismay για εμπλοκή του NATO, αφού η Άγκυρα υποστήριζε τη διεξαγωγή τριμερούς διάσκεψης. Η εκτίμηση του Lloyd ήταν ότι η διαδικασία καλών υπηρεσιών του γενικού γραμματέα του NATO ήταν πιο υποσχόμενη παρά τη διεξαγωγή κάποιας διάσκεψης⁷⁰⁷.

Το Υπουργικό Συμβούλιο της Βρετανίας κατέληξε στις 18 Μαρτίου όπως α) η πρόταση του NATO θα έπρεπε να γίνει αποδεκτή, β) τερματιστεί η παραμονή του Μακαρίου στην εξορία σε περίπτωση που αποκήρυσσε την τρομοκρατία, γ) προσφερθεί ασυλία σε μέλη της ΕΟΚΑ και δ) ετοιμαστεί έκθεση για τις μακροπρόθεσμες στρατιωτικές ανάγκες της Βρετανίας στην Κύπρο⁷⁰⁸. Η συζήτηση επί του θέματος της Κύπρου συνεχίστηκε στις 28 Μαρτίου 1957, όπου διαφάνηκαν διαφορές προσέγγισης και τακτικής. Ο υπουργός Αποικιών Lennox-Boyd παρουσίασε την τακτική της Βρετανίας, η οποία θα ήταν ο διαχωρισμός της διεθνούς με την εσωτερική διάσταση της κατάστασης στην Κύπρο. Θέση του Λονδίνου θα ήταν όπως δεν θα προχωρούσε σε συζητήσεις για τις εσωτερικές πτυχές αν δεν υπήρχε πρόοδος στην εξωτερική διάσταση του προβλήματος, μέσω της πρωτοβουλίας που θα αναλάμβανε εκ μέρους του NATO ο γενικός του γραμματέας.

Ο Macmillan, διέγινωσε ότι το Υπουργικό Συμβούλιο δεν στήριζε ομόφωνα την απόφασή του για τερματισμό της εξορίας του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες και υποστήριξε ότι αυτή η ενέργεια της Βρετανίας θα οδηγούσε στη δημιουργία συνθηκών για έναρξη συνομιλιών, για την επίτευξη πολιτικής λύσης, αφού η προοπτική εξάλειψης της δράσης της ΕΟΚΑ, ειδικά με την τοπική μορφολογία της Κύπρου, παρουσίασε δυσκολίες. Κατέληξε με την έκκληση όπως το Υπουργικό υιοθετήσει την άποψή του για τον τερματισμό της εξορίας του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες ως το μη χείρον βέλτιστο. Στο σημείο αυτό ο Lord Salisbury

⁷⁰⁵ TNA CAB 195/16/19 Cabinet Meeting Record.

⁷⁰⁶ Στο ίδιο

⁷⁰⁷ Στο ίδιο

⁷⁰⁸ Στο ίδιο

επανέλαβε την αντίθεσή του με αυτή την απόφαση και ανακοίνωσε την αποχώρησή του από το Υπουργικό Συμβούλιο⁷⁰⁹.

Παρενθετικά και για σκοπούς καταγραφής της πλήρους εικόνας όσων μεσολάβησαν τον Μάρτιο του 1957, ενδιάμεσα των δύο συνεδριάσεων του Υπουργικού Συμβουλίου της Βρετανίας στις 18 και 28 Μαρτίου, πραγματοποιήθηκε στις 21-23 Μαρτίου η Διάσκεψη Κορυφής ΗΠΑ και Ηνωμένου Βασιλείου στις Βερμούδες. Στη συγκεκριμένη διάσκεψη, πρωταρχικός στόχος του Harold Macmillan ήταν η επανασύσταση της ειδικής σχέσης των δύο κρατών⁷¹⁰ και η επούλωση των μεταξύ τους διαφορών που δημιουργήθηκαν μετά την κρίση του Σουέζ τον Νοέμβριο του 1956, λόγω των χειρισμών του Anthony Eden. Πέραν των διαφόρων στρατηγικών θεμάτων που συζητήθηκαν μεταξύ Eisenhower και Macmillan, όπως η ανάπτυξη πυρηνικών οπλικών συστημάτων και η συνεργασία ΗΠΑ και Βρετανίας, ανάμεσα στα θέματα που ηγέρθηκαν ήταν και οι εξελίξεις στο Κυπριακό και η πρόταση του Ismay για προσφορά των καλών του υπηρεσιών⁷¹¹.

Ειδικότερα, το Κυπριακό συζητήθηκε κατά την πρώτη ημέρα της Διάσκεψης, στις 21 Μαρτίου. Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Selwyn Lloyd εξέφρασε την ετοιμότητα του Λονδίνου να υποστηρίξει την πρωτοβουλία του Ismay. Πληροφόρησε ότι η Ελλάδα έδωσε ενδείξεις ότι δεν θα έκανε αποδεκτή την πρωτοβουλία του Ismay και εξέφρασε την εκτίμηση ότι η Τουρκία θα την αποδεχόταν. Ο πρωθυπουργός της Βρετανίας ζήτησε από τον πρόεδρο των ΗΠΑ όπως ασκήσει πίεση προς την Ελλάδα για να κάνει αποδεκτή την πρόταση του Ismay. Από την πλευρά του, ο Eisenhower δεν προχώρησε σε ρητή δέσμευση ως προς την ικανοποίηση του βρετανικού αιτήματος για άσκηση πίεσης προς την Ελλάδα. Ο Macmillan επανέφερε το αίτημά του προς τον Eisenhower κατά τη διάρκεια δείπνου στις 23 Μαρτίου, στο οποίο ήταν επίσης παρόντες οι υπουργοί Εξωτερικών Foster Dulles και Selwyn Lloyd. Όπως κατέγραψε σε σημείωμά του ο Dulles, ο Macmillan ήγειρε το ζήτημα της Κύπρου, υποδεικνύοντας την ισχυρή επιθυμία της Βρετανίας όπως οι ΗΠΑ εκφράσουν δημόσια, με κάποιο τρόπο, την υποστήρισή τους στην πρωτοβουλία του Lord Ismay. Ούτε

⁷⁰⁹ Στο ίδιο

⁷¹⁰ Περισσότερα για το ζήτημα αυτό και τη σχέση του με το Κυπριακό, βλ. Hatzivassiliou 1994.

⁷¹¹ Mumford 2017, 91.

ο Eisenhower, ούτε Dulles έδωσαν οποιαδήποτε απάντηση σε αυτό το αίτημα, ακούγοντάς το σιωπηρά και ο Macmillan δεν πίεσε περισσότερο επί του ζητήματος⁷¹².

Η κύρια στόχευση του προέδρου των ΗΠΑ, στο πλαίσιο των συζητήσεων για την Κύπρο, ήταν η μεταφορά του μηνύματος προς τη Βρετανία για τον τερματισμό της εξορίας του Μακαρίου από τις Σεϋχέλλες⁷¹³, τονίζοντας στον συνομιλητή του ότι η απελευθέρωση και επιστροφή του στην Κύπρο θα συνέτεινε στο να δημιουργηθούν οι συνθήκες για συνομιλίες με στόχο την επίλυση του προβλήματος⁷¹⁴. Από την πλευρά του ο Macmillan, όπως υποστηρίζει ο Χατζηβασιλείου⁷¹⁵, απέδειξε με τον τρόπο που χειρίστηκε τον τερματισμό της εξορίας του Μακαρίου στις Σεϋχέλλες, την ικανότητά του να προβαίνει σε διπλωματικούς ελιγμούς και να πιστωθεί έναντι του Eisenhower ότι έγινε προς ικανοποίηση του ενδιαφέροντος του τελευταίου. Η ανταλλαγή επιστολών μεταξύ Eisenhower και Macmillan, στις 29 και 31 Μαρτίου 1957 αντίστοιχα, αποτελεί δείγμα της σημασίας που απέδωσε ο πρόεδρος των ΗΠΑ σε αυτή την ενέργεια⁷¹⁶.

Ο Eisenhower απέστειλε επίσης στις 29 Μαρτίου 1957 επιστολή προς τον βασιλιά της Ελλάδας⁷¹⁷, εις απάντηση της αρχικής επιστολής του βασιλιά Παύλου, ημερομηνίας 13 Μαρτίου 1957⁷¹⁸, όπου του ζητούσε τη μεσολάβησή του για τον τερματισμό της εξορίας του Μακαρίου. Στην επιστολή του ο Eisenhower ενημέρωσε τον Παύλο ότι έθεσε επιτακτικά το θέμα κατά τη διάσκεψη στις Βερμούδες και πέραν της έκφρασης ικανοποίησής του για την απόφαση της βρετανικής κυβέρνησης, μετέφερε την προτροπή όπως η Ελλάδα εξετάσει την πιθανότητα εμπλοκής και χρησιμότητας του NATO για θέματα που άπτονταν των διεθνών διαστάσεων του προβλήματος, χωρίς όμως να προβεί σε ονομαστική αναφορά για την πρωτοβουλία του Lord Ismay, για την προσφορά των καλών του υπηρεσιών⁷¹⁹.

⁷¹² Βλ. σχετική υποσημείωση σε FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, vol. XXIV, Document 234.

⁷¹³ Mumford 2017, 88-92.

⁷¹⁴ FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, vol. XXIV, Document 232.

⁷¹⁵ Hatzivassiliou 1994, 160.

⁷¹⁶ Βλ. επιστολή Eisenhower προς Macmillan σε FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, vol. XXIV, Document 236, και την απάντηση Macmillan προς Eisenhower σε FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, vol. XXIV, Document 237.

⁷¹⁷ FRUS, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, vol. XXIV, Document 235

⁷¹⁸ Περισσότερα για επιστολή βασιλιά Παύλου προς Eisenhower βλ. FRUS, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, vol. XXIV, Document 228.

⁷¹⁹ FRUS, 1955-1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, vol. XXIV, Document 235

Ο Lord Ismay, στην έκθεση πεπραγμένων του για την πενταετία 1952-1957, περίοδο κατά την οποία ήταν γενικός γραμματέας του NATO, αναφέρει ότι θεώρησε ως καθήκον του να προσφέρει τις καλές του υπηρεσίες στις κυβερνήσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ελλάδος και της Τουρκίας, αφού υπήρχε το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο και για να αποφευχθούν οι προστριβές μεταξύ των κρατών μελών⁷²⁰. Το Ηνωμένο Βασίλειο και η Τουρκία εξέφρασαν την καταρχήν ετοιμότητά τους για αποδοχή της πρότασης του Lord Ismay για προσφορά καλών υπηρεσιών. Από την πλευρά της η Ελλάδα απέρριψε την πρόταση με γνώμονα ότι η θητεία του Lord Ismay ολοκληρωνόταν σε λιγότερο από δύο μήνες, τον Μάιο του 1957 και, όπως υποστηρίζει ο Χατζηβασιλείου, λόγω του γενικότερου κλίματος δυσπιστίας των Ελλήνων ιθυνόντων έναντι του Λονδίνου⁷²¹.

Η πίεση του χρόνου ασφαλώς ίσχυε και για τον Ismay, ο οποίος γνώριζε ότι δεν θα είχε ενώπιόν του το χρονικό περιθώριο για την οποιαδήποτε ουσιαστική και αποτελεσματική προσφορά των καλών του υπηρεσιών, μόλις λίγες εβδομάδες πριν την αντικατάστασή του. Ο επίλογος της προσπάθειας του πρώτου γενικού γραμματέα του NATO, Lord Ismay, να αποκτήσει ρόλο διαμεσολαβητή για το Κυπριακό γράφτηκε στην εαρινή σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του NATO, που έγινε το διήμερο 2-3 Μαΐου 1957 στη Βόννη⁷²². Ο ΥΠΕΞ της Ελλάδος ανέφερε στη σύνοδο ότι αν και η ελληνική κυβέρνηση εκτίμησε την προσπάθεια που κατέβαλε ο γενικός γραμματέας του NATO, δεν ήταν σε θέση να κάνει αποδεκτή την πρότασή του για την προσφορά των καλών του υπηρεσιών. Επιπλέον, εξέφρασε την άποψη ότι από τη στιγμή που, τελικώς, έγινε εφικτή η συμπερίληψη του θέματος της Κύπρου για συζήτηση εντός του ΟΗΕ, δεν θα ήταν ορθό και πρέπει το ζήτημα να συμπεριληφθεί εντός άλλου οργανισμού, εννοώντας το NATO⁷²³. Ο Ευάγγελος Αβέρωφ καταλήγοντας στην τοποθέτησή του τόνισε την πίστη της Ελλάδος στην ατλαντική κοινότητα και ότι οποιαδήποτε ενδεχόμενη εμπλοκή του NATO στο Κυπριακό θα πρέπει να γίνει με μεγάλη προσοχή για να διασφαλιστεί ότι δεν θα προκληθεί ζημιά στους σκοπούς και στόχους της ατλαντικής συμμαχίας⁷²⁴.

⁷²⁰ Αρχείο NATO C-M 57/60 Report by the Secretary General of progress during the period April 1952 to April 1957.

⁷²¹ Χατζηβασιλείου 2019, 71.

⁷²² Στο ίδιο και Αβέρωφ 1982, 206-214.

⁷²³ Αρχείο NATO C-R 57/29 Record of Council Meeting.

⁷²⁴ Στο ίδιο.

Σημειώνεται ότι λίγες εβδομάδες νωρίτερα, στις 31 Μαρτίου 1957, ο Lord Ismay απέστειλε προσωπική επιστολή στον στρατηγό Alfred Gruenther, ο οποίος είχε διατελέσει ανώτατος στρατιωτικός διοικητής του NATO στην Ευρώπη (SACEUR) την περίοδο 1953-1956 και με τον οποίο διατηρούσε επαφή και τακτική επικοινωνία μετά την αφυπηρέτησή του. Στην επιστολή του ο Ismay πληροφορούσε τον Gruenther για σειρά επίκαιρων ζητημάτων που τον απασχολούσαν, κάνοντας ιδιαίτερη αναφορά στο Κυπριακό, για το οποίο ανέφερε:

«Τέλος, είναι και η άθλια (wretched) υπόθεση της Κύπρου. Οι Έλληνες ενώ με είχαν παρακαλέσει τον περασμένο χρόνο να κάνω χρήση των καλών μου υπηρεσιών τώρα λένε «όχι, ευχαριστώ». Η κατάσταση παραμένει η ίδια, αν και προαισθάνομαι ότι τα πράγματα βελτιώνονται»⁷²⁵.

Μετά την πρώτη συζήτηση περί της καταστάσεως στην Κύπρο εντός του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου τον Μάρτιο του 1956, ο τότε μόνιμος αντιπρόσωπος του Ηνωμένου Βασιλείου, Sir Christopher Steel, με τηλεγράφημά του στο Λονδίνο προέβλεψε ότι το συμβούλιο θα ασχοληθεί με το θέμα της Κύπρου στο προσεχές μέλλον⁷²⁶. Το Foreign Office αποδέχθηκε το γεγονός ότι μετά την κατάρρευση των συνομιλιών Μακαρίου-Χάρντιγκ και την επακόλουθη απέλαση του πρώτου το θέμα της Κύπρου θα περιλαμβανόταν στις συζητήσεις του συμβουλίου του NATO⁷²⁷. Κατόπιν των πιο πάνω, το Foreign Office με τηλεγράφημα προς τη Μόνιμη Αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου στο NATO σημείωνε ότι υπάρχουν σημαντικές δυσκολίες, τόσο πρακτικές όσο και επί της αρχής, για να συζητηθούν εντός του NATO πιθανές λύσεις του κυπριακού προβλήματος⁷²⁸.

Περαιτέρω, στο ίδιο τηλεγράφημα, γινόταν σαφές ότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν επιθυμούσε την απευθείας εμπλοκή του NATO για τη διευθέτηση του Κυπριακού, αφού το Λονδίνο δεν ήθελε να δώσει κανένα κυριαρχικό δικαίωμα αναφορικά με τη χρήση στρατιωτικών ή άλλων υποδομών στο νησί⁷²⁹, αποκλειστικό μέχρι τότε προνόμιο του Ηνωμένου Βασιλείου. Το Λονδίνο ζήτησε όπως η Μόνιμη Αντιπροσωπεία του Ηνωμένου

⁷²⁵ KCLMA Ismay.

⁷²⁶ TNA FO 371/123876 Cyprus and enosis.

⁷²⁷ TNA FO 371/123879 Cyprus and enosis.

⁷²⁸ Στο ίδιο

⁷²⁹ Στο ίδιο

Βασιλείου στο NATO αντιληφθεί ότι το θέμα τη Κύπρου δεν ήταν αποκλειστικό θέμα του NATO και ότι θα ήταν καταστροφικό αν το NATO εμπλεκόταν⁷³⁰. Με βάση όμως τις εξελίξεις στην Κύπρο, το Foreign Office αναγκάστηκε να υιοθετήσει μια διττή στάση σχετικά με τον ρόλο του NATO, ήτοι «μη παρεμπόδισης συζήτησης αλλά όχι πρόκλησής της»⁷³¹. Αυτή η τακτική του Ηνωμένου Βασιλείου επεξηγήθηκε και στην Τουρκία αφού το Foreign Office ζήτησε στις 22 Μαρτίου 1956, από τον Βρετανό πρέσβη στην Άγκυρα να εξηγήσει τη διττή αυτή προσέγγιση, ζητώντας την κατανόηση και υποστήριξη της Τουρκίας σε ενδεχόμενη συζήτηση του θέματος της Κύπρου⁷³².

Από την πλευρά της η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν ενθουσιώδης με την ιδέα εμπλοκής του NATO λόγω της μη υποστηρικτικής στάσης των κρατών μελών του εντός του ΟΗΕ και κυρίως λόγω του ότι η Ελλάδα υποστήριζε ότι το Κυπριακό και το αίτημα για αυτοδιάθεση έπρεπε να τύχει χειρισμού εντός του ΟΗΕ⁷³³. Επιπρόσθετα, η επικρατούσα αντίληψη της ελληνικής κυβέρνησης ήταν ότι η Ελλάδα ήταν σε αδύναμη θέση εντός του NATO, αφού Βρετανία και Τουρκία είχαν περισσότερη ισχύ και επιρροή εντός της συμμαχίας⁷³⁴. Τέλος, ακόμη ένας αποτρεπτικός λόγος για την ελληνική πλευρά, ειδικά τα πρώτα δύο χρόνια δράσης της ΕΟΚΑ, ήταν το ότι γενικός γραμματέας της συμμαχίας, ήταν ο Βρετανός Lord Ismay, για τον οποίο υπήρχε δυσπιστία για τη δυνατότητά του να παραμείνει αμερόληπτος σε περίπτωση καταφυγής στις καλές υπηρεσίες του NATO.

Ο Paul-Henri Spaak προτάθηκε στο Βορειοατλαντικό Συμβούλιο τον Οκτώβριο του 1956, για να διαδεχθεί τον Lord Ismay στη θέση του γενικού γραμματέα του NATO. Η υποψηφιότητά του εγκρίθηκε ομόφωνα από τα κράτη μέλη κατά τη σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του NATO, τον Δεκέμβριο του 1956⁷³⁵. Ο Spaak ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 16 Μαΐου 1957, μετά την εαρινή σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών στη Βόννη, και αμέσως ξεκίνησε να επεξεργάζεται ιδέες για να εμπλακεί στο Κυπριακό. Ο Spaak⁷³⁶, προτού αναλάβει το αξίωμα του γενικού γραμματέα του NATO, ήταν πολιτικός

⁷³⁰ TNA FO 371/123888 Cyprus and enosis.

⁷³¹ TNA FO 371/123879 Cyprus and enosis.

⁷³² Στο ίδιο

⁷³³ Αβέρωφ 1982, 207-208.

⁷³⁴ Τερλεξής 1971, 291-295.

⁷³⁵ Βλ. παράγραφο 8, Ανακοινωθέντος Συνόδου NATO Δεκεμβρίου 1956, διαθέσιμο σε σύνδεσμο: <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c561214a.htm>

⁷³⁶ Περισσότερα για τη ζωή και το έργο του, βλ. Spaak 1971.

διεθνούς εμβέλειας, έχοντας ήδη διατελέσει δύο φορές πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών του Βελγίου, πρώτος πρόεδρος της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, πρώτος πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, εμπνευστής της σύστασης της BENELUX και συντάκτης της έκθεσης στη βάση της οποίας δημιουργήθηκε η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, με τη Συνθήκη της Ρώμης, τον Μάρτιο του 1957. Επρόκειτο δηλαδή για έναν ολοκληρωμένο πολιτικό άνδρα της ηπειρωτικής Ευρώπης, ο οποίος θεωρείται σήμερα ως ένας από τους κύριους θεμελιωτές της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁷³⁷.

Ένας από τους πολιτικούς που είχε ιδιαίτερη επαφή και συνεργασία με τον Sraak κατά την υπό εξέταση περίοδο ήταν ο τότε υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Ευάγγελος Αβέρωφ, ο οποίος έγραψε για τον Sraak ότι

«επανελημμένα υπουργός των Εξωτερικών και πρωθυπουργός του Βελγίου από το 1936 (την πρώτη φορά σε ηλικία 36 ετών), ένας από τους καλύτερους γαλλόφωνους ρήτορες της εποχής του, με ενεργό δράση κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δραστήριο μέλος του βελγικού σοσιαλιστικού κόμματος, χαριτωμένος άνθρωπος, ο Paul-Henri Sraak, ήταν μια πολιτική προσωπικότητα διεθνώς γνωστή [...] ήταν ένας από τους πρωτεργάτες των κινήσεων για την δημιουργία μιας Ενωμένης Ευρώπης, [...] ήταν από τα πιο τακτικά και δραστήρια μέλη στο Συμβούλιο της Ευρώπης και ήταν πρόεδρος της Συνέλευσής του από το 1949 ως το 1951»⁷³⁸.

Ο Sraak από την αρχή ανάληψης των καθηκόντων του κινήθηκε με ενεργητικότητα και δυναμισμό για να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην κατάσταση στην Κύπρο. Σε γενικότερο πλαίσιο, όπως υποστήριξε ο Αβέρωφ, ο Sraak είχε την έφεση και επιθυμία «να παίζει πρώτους ρόλους»⁷³⁹. Όπως ο ίδιος ο Sraak σημείωσε, τη συγκεκριμένη περίοδο της πολιτικής του καριέρας τον ενδιέφεραν περισσότερο διεθνή προβλήματα και ζητήματα παρά η εσωτερική πολιτική σκηνή του Βελγίου⁷⁴⁰. Σύμφωνα με τον ίδιο τον Sraak, το

⁷³⁷ Χατζηβασιλείου 2019, 79.

⁷³⁸ Αβέρωφ 1982, 206-207.

⁷³⁹ Στο ίδιο, 207.

⁷⁴⁰ Sraak 1971, 260.

Κυπριακό ήταν ένα πολύ σοβαρό ζήτημα, δύσκολο προς επίλυση και παρουσίαζε πραγματικό κίνδυνο για την ενότητα και συνοχή της συμμαχίας⁷⁴¹.

Ο Sraak, κατά την πρώτη συνέντευξη Τύπου που έδωσε ως γενικός γραμματέας του NATO στις 24 Μαΐου 1957, συμπεριέλαβε την κατάσταση στην Κύπρο ως μια από τις προκλήσεις του NATO, αφού αφορούσε άμεσα τρία κράτη μέλη και κατά συνέπεια τον οργανισμό ως σύνολο⁷⁴². Επισήμανε ότι ασχέτως του ότι ήταν εκτός της περιοχής ευθύνης του NATO ήταν ζήτημα που απασχολεί τον Οργανισμό. Ερωτώμενος για τις προθέσεις του αναφορικά με το Κυπριακό, και ειδικά αν είχε κατά νου την ανάληψη κάποιας πρωτοβουλίας, ο Sraak απάντησε χαρακτηριστικά με τη ρήση του Γάλλου πολιτικού, Λέον Gambetta, “Y penser toujours, n'en parler jamais” (σκέφτομαι συνεχώς, αλλά δεν μιλώ ποτέ), συμπληρώνοντας ότι δεν επρόκειτο να προβεί σε δημόσια παρουσίαση των σκέψεών του⁷⁴³. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι ο Sraak προτού αναλάβει το αξίωμα του γενικού γραμματέα του NATO, ως υπουργός Εξωτερικών του Βελγίου συμβούλευσε διμερώς σε αρκετές περιπτώσεις τον υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδος, να θέσει το θέμα της Κύπρου εντός του NATO, αντί στον ΟΗΕ, αφού πίστευε ότι η Ελλάδα είχε περισσότερα περιθώρια ελιγμών και επιρροής⁷⁴⁴. Αυτή του την άποψη, ότι δηλαδή το πλαίσιο του NATO ήταν καλύτερο για συζήτηση του Κυπριακού παρά εντός της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, είχε εκφράσει διμερώς τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Βρετανία⁷⁴⁵. Συγκεκριμένα, πίστευε ότι εντός του πλαισίου του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στην Νέα Υόρκη, το κυπριακό ζήτημα θα συνδεόταν με άλλα σημαντικά διεθνή προβλήματα της εποχής, όπως η Αλγερία και το Σουέζ και ότι το θέμα της Κύπρου θα ετύγχανε εκμετάλλευσης τόσο από την αφροασιατική Ομάδα όσο και από κομμουνιστικά κράτη εντός του ΟΗΕ⁷⁴⁶ καθιστώντας αδύνατη τη στήριξη στις θέσεις της Ελλάδας από δυτικά κράτη και δη κράτη μέλη του NATO.

⁷⁴¹ Sraak 1969, 136-138.

⁷⁴² Βλ. NATO Secretary General Press Conference, 24 May 1957, Palais de Chaillot, Paris XVIe. Το κείμενο της συνέντευξης τύπου στον σύνδεσμο: http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_17591.htm?selectedLocale=en, ημερομηνία πρόσβασης 18 Μαρτίου 2019.

⁷⁴³ Στο ίδιο.

⁷⁴⁴ PHS D6093 Τηλεγράφημα Sraak προς Πρέσβη Βελγίου στην Αθήνα.

⁷⁴⁵ Stephanidis 1999, 76.

⁷⁴⁶ PHS D6092 Τηλεγράφημα Πρέσβη Βελγίου στην Αθήνα προς τον Sraak.

Συνεπώς, ο Sraak διατηρούσε την προσωπική άποψη ότι το Κυπριακό έπρεπε να τύχει χειρισμού πρωτίστως εντός του ΝΑΤΟ, αφού τα τρία εμπλεκόμενα κράτη ήταν μέλη του, και όχι εντός του ΟΗΕ. Ως υπουργός των Εξωτερικών του Βελγίου είχε αποστείλει, τον Αύγουστο του 1956, οδηγίες στον πρέσβη του Βελγίου στην Ελλάδα να μεταφέρει αυτές τις απόψεις και την ετοιμότητά του να παράσχει βοήθεια στην Ελλάδα. Προς τον σκοπό αυτό εξέφρασε την ετοιμότητά του προς τον υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας όπως διερευνήσει το ενδεχόμενο ανάληψης πρωτοβουλίας για κοινό διάβημα προς το Ηνωμένο Βασίλειο από το Βέλγιο, την Ολλανδία και τη Νορβηγία⁷⁴⁷, για το θέμα της Κύπρου.

Στη σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του ΝΑΤΟ, τον Δεκέμβριο του 1956, ο Sraak πληροφόρησε για την πρόταση που είχε εισηγηθεί διμερώς στην ελληνική κυβέρνηση για να θέσει το θέμα της Κύπρου στο ΝΑΤΟ αντί στον ΟΗΕ όπου, σύμφωνα με τον ίδιο, πολιτικά πάθη θα εμποδίσουν την οποιαδήποτε αντικειμενική ή ισότιμη επίλυση του προβλήματος και ενδεχομένως να δημιουργήσουν ζημιά στα συμφέροντα της Δύσης⁷⁴⁸. Σημειολογικά αναφέρεται ότι όταν έκανε αυτή την παρέμβαση τον Δεκέμβριο του 1956 ως ΥΠΕΞ του Βελγίου, είχε ήδη αποφασισθεί ότι θα αναλάμβανε τα καθήκοντα του γενικού γραμματέα του ΝΑΤΟ.

Ως αποτέλεσμα της προηγούμενης δημόσιας προβολής της θέσης του υπέρ της εμπλοκής του ΝΑΤΟ για τη διευθέτηση του Κυπριακού, τόσο το Ηνωμένο Βασίλειο όσο και η Τουρκία διατηρούσαν επιφυλακτική και καχύποπτη στάση για τις μελλοντικές ενέργειες του ως γενικός γραμματέας του ΝΑΤΟ, αφού θεωρούσαν ότι θα ήταν πιο δεκτικός και επιρρεπής στις ελληνικές θέσεις και απόψεις. Σε μια κίνηση διερεύνησης των προθέσεων του, ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Selwyn Lloyd συναντήθηκε με τον Sraak στο περιθώριο της υπουργικής συνόδου στη Βόννη τον Μάιο του 1957, με σκοπό να τον ενημερώσει για την πολιτική του Λονδίνου αναφορικά με την Κύπρο⁷⁴⁹. Μετά από αυτή

⁷⁴⁷ PHS D6091 Τηλεγράφημα Sraak προς Πρέσβη Βελγίου στην Αθήνα.

⁷⁴⁸ Αρχείο ΝΑΤΟ C-R 56/71 Record of Council Meeting.

⁷⁴⁹ TNA CO 926/626 Political situation in Cyprus: NATO interest. Επίσης, PHS D6096 Επιστολή Μόνιμου Αντιπροσώπου ΗΠΑ στο ΝΑΤΟ προς ΓΓ ΝΑΤΟ. Σημειώνεται ότι από τις πρώτες μέρες που ανέλαβε καθήκοντα γενικού γραμματέα προσεγγίσθηκε από αρκετούς πρέσβεις για να αντιληφθούν τις προθέσεις του. Παράλληλα, η Μόνιμη Αντιπροσωπεία των ΗΠΑ στο ΝΑΤΟ διαβίβασε στον Sraak, στις αρχές Ιουνίου 1957, μελέτη σχετικά με τις προοπτικές και τα προβλήματα ενδεχόμενης διχοτόμησης της Κύπρου.

την διμερή συνάντηση το Foreign Office κατέληξε στο συμπέρασμα και εκτίμηση ότι «πρέπει να τον προσέχουμε επειδή δεν είναι προβλέψιμος». ⁷⁵⁰

Σε λιγότερο από ένα μήνα αφού κατέλαβε τη θέση του γενικού γραμματέα του NATO, ο Sraak υπέβαλε στις 13 Ιουνίου 1957 ένα άτυπο έγγραφο προς τις μόνιμες αντιπροσωπείες του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO, στο οποίο υποστήριζε ότι υπό τις παρούσες συνθήκες η πιο ιδανική και εφικτή λύση για το Κυπριακό θα ήταν να δοθεί στο νησί καθεστώς ανεξαρτησίας⁷⁵¹. Ζήτησε από τα τρία κράτη να διερευνήσουν πως αυτό μπορεί να γίνει εφικτό, επιλύοντας την αναγκαιότητα το Ηνωμένο Βασίλειο να αποκηρύξει την κυριαρχία του επί της Κύπρου και ξεκαθαρίζοντας ότι η ανεξαρτησία της Κύπρου δεν θα ήταν ένα ενδιάμεσο στάδιο για τη μετέπειτα ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ή για τη διχοτόμηση του νησιού⁷⁵².

Ο Sraak, επίσης, σημείωσε την ανάγκη ικανοποίησης του αιτήματος της Βρετανίας για διατήρηση στρατιωτικών εγκαταστάσεων / υποδομών στο νησί⁷⁵³. Σημειώνεται ότι, όπως αναφέρει ο ίδιος ο Sraak, λίγο μετά αφού είχε αναλάβει τη θέση του γενικού γραμματέα του NATO, είχε μυστική συνάντηση με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο στη Νέα Υόρκη, κατά την οποία ο τελευταίος με τα επιχειρήματά του ενθάρρυνε τον Sraak να συνεχίσει τις προσπάθειές του για διευθέτηση του Κυπριακού⁷⁵⁴. Σημειώνεται ότι σύμφωνα με τον Sraak, η συνάντησή του με τον Μακάριο ήταν «μια ιδιαίτερα ευτυχής περίπτωση σε προσωπικό επίπεδο», λόγω της ομοιότητας του Κύπριου αρχιεπισκόπου με τον πατέρα του Sraak και λόγω «των μετριοπαθών απόψεών του παρά τις έντονες πεποιθήσεις του»⁷⁵⁵. Αν και ο Sraak έλαβε υπόψη τις απόψεις και ευαισθησίες της Βρετανίας και της Τουρκίας, η ιδέα του για απόδοση καθεστώτος ανεξαρτησίας στην Κύπρο δεν έγινε θετικά αποδεκτή σε Λονδίνο και Άγκυρα.

Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών με μήνυμά του προς τον μόνιμο αντιπρόσωπο της χώρας στο NATO, στις 20 Ιουνίου 1957, εξέφρασε την απογοήτευσή του για την ενέργεια

⁷⁵⁰ Στο ίδιο

⁷⁵¹ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus.

⁷⁵² Για ενέργειες Sraak κατά την διάρκεια του έτους 1957 βλ. Xydis 1967, 136-148 και 267-270.

⁷⁵³ TNA CO 926/626 Political situation in Cyprus: NATO interest.

⁷⁵⁴ Sraak 1971, 282-283.

⁷⁵⁵ Στο ίδιο.

του Sraak και του ζήτησε όπως του μεταφέρει τη θέση ότι η λύση της «ανεξαρτησίας» θα ήταν «εντελώς μη πρακτική», «υπέρμετρα πολύπλοκη» και «δεν θα οδηγούσε σε μόνιμη επίλυση του κυπριακού προβλήματος»⁷⁵⁶. Περαιτέρω, ο Βρετανός ΥΠΕΞ, θεωρούσε, τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, την ενδεχόμενη ανεξαρτησία της Κύπρου ως χειρότερη λύση από την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, αφού τουλάχιστον με την ένωση, «το Κυπριακό θα διευθετείτο μια και καλή και θα απέκλειε την πιθανότητα για μια κομμουνιστική Κύπρο»⁷⁵⁷. Ανάμεσα στα βρετανικά επιχειρήματα εναντίον του σχεδίου του Sraak, περιλαμβανόταν ότι για την Ελλάδα και τους Ελληνοκύπριους η λύση ανεξαρτησίας θα θεωρείτο το πρώτο βήμα για την ένωση και ότι αν το νησί παράμενε ανεξάρτητο τότε οι δύο πιθανές εναλλακτικές για την εξουσία θα ήταν ο Μακάριος ή οι κομμουνιστές. Ο Selwyn Lloyd, στο μήνυμά του, σημείωσε ότι πολύ πιθανόν, η ενέργεια του Sraak, προήλθε κατόπιν συντονισμού με τις ΗΠΑ, αφού η συγκεκριμένη πρόταση για λύση ανεξαρτησίας της Κύπρου είχε ήδη προταθεί από τους Αμερικανούς στην Τουρκία ανεπιτυχώς⁷⁵⁸.

Η Τουρκία επίσης απάντησε αρνητικά στην ιδέα του Sraak για ανεξαρτησία της Κύπρου και θεώρησε ότι συνολικά το άτυπο έγγραφο εξυπηρετούσε και προωθούσε τα συμφέροντα της Ελλάδας⁷⁵⁹. Ως άμεση απάντηση, η τουρκική μόνιμη αντιπροσωπεία στο ΝΑΤΟ διεμήνυσε στον Sraak ότι η Άγκυρα δεν θα τον έκανε δεκτό για επίσκεψη, στο πλαίσιο της εθιμοτυπικής περιοδείας του σε όλα τα κράτη της συμμαχίας με την ευκαιρία ανάληψης των καθηκόντων του⁷⁶⁰.

Λόγω της έντονα αρνητικής αντίδρασης της τουρκικής κυβέρνησης, ο Sraak απέστειλε στον τότε πρωθυπουργό Menderes επιστολή ημερομηνίας 16 Ιουλίου 1957, στην οποία εξηγούσε λεπτομερώς τις θέσεις του επί του Κυπριακού. Στην επιστολή του, ο Sraak αναφέρθηκε στους κινδύνους που υπάρχουν για το ΝΑΤΟ και τη διατήρηση της ενότητας και συνοχής της συμμαχίας αν το Κυπριακό παραμείνει ανεπίλυτο και επεξήγησε την ιδέα του για μια ανεξάρτητη Κύπρο με διεθνείς εγγυήσεις⁷⁶¹. Σύμφωνα με τον Sraak, δεν

⁷⁵⁶ TNA CO 926/626 Political situation in Cyprus: NATO interest; Hatzivassiliou 1997, 108.

⁷⁵⁷ Στο ίδιο.

⁷⁵⁸ TNA CO 926/626 Political situation in Cyprus: NATO interest.

⁷⁵⁹ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus.

⁷⁶⁰ Στο ίδιο και Αβέρωφ 1982, 213-214.

⁷⁶¹ PHS D 6099 Επιστολή ΓΓ ΝΑΤΟ Sraak προς Πρωθυπουργό Τουρκίας Menderes.

υπήρχε κανένα νόημα να καταβληθεί προσπάθεια για συνομιλίες μεταξύ των εμπλεκόμενων κρατών αν η μια πλευρά δεν ήταν έτοιμη να ακούσει την άλλη, διερωτώμενος εάν η ιδέα για ανεξάρτητη Κύπρο θα μπορούσε να αποτελέσει έστω βάση για συζήτηση⁷⁶². Διαβεβαίωσε τον Τούρκο πρωθυπουργό ότι δεν θα προχωρούσε σε οποιαδήποτε ενέργεια αν δεν είχε τη στήριξη και συμφωνία όλων των εμπλεκόμενων μερών. Ταυτόχρονα, στην ίδια επιστολή προς τον Menderes, ο Spaak επιχειρηματολόγησε εναντίον της τουρκικής θέσης για τη διχοτόμηση του νησιού, τονίζοντας ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει εφικτό λόγω των δημογραφικών και οικονομικών δεδομένων και πραγματικοτήτων που υπάρχουν στο νησί. Επίσης, υπογράμμισε δηκτικά ότι στο ενδεχόμενο διχοτόμησης, θα πρέπει να γίνει μεταφορά πληθυσμών, κάτι που δεν θα ανταποκρινόταν στις σύγχρονες διεθνείς αρχές και αντιλήψεις⁷⁶³.

Περαιτέρω, επεξήγησε την πρότασή του για ανεξαρτησία της Κύπρου, αναφέροντας ότι αυτή θα δοθεί μέσω διεθνών εγγυήσεων και ότι οι δυνάμεις που είχαν συμφέροντα στην Κύπρο, εννοώντας τις Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία, θα έπρεπε να προχωρούσαν στην αποκήρυξη των κυριαρχικών δικαιωμάτων τους στο νησί. Προσέθετε ο Spaak στην επιστολή του προς τον Menderes ότι το γεγονός ότι αριθμός δυνάμεων θα συνδέονταν με τη συνθήκη ως εγγυητές – με τις ΗΠΑ να είναι ασφαλώς μια από αυτές τις δυνάμεις – θα ήταν υποβοηθητικό για να επιτευχθούν ικανοποιητικές διευθετήσεις⁷⁶⁴. Εξέφρασε επίσης την άποψη ότι στην παρούσα φάση, ήταν άσκοπη η όποια συζήτηση για θέματα προστασίας μειονοτήτων ή παραχώρησης στρατιωτικών βάσεων, αφού σύμφωνα με τον Spaak υπήρχαν αρκετά προηγούμενα μοντέλα για αμφότερα τα ζητήματα, στη βάση των οποίων μπορούσαν να εξευρεθούν ακόμη καλύτερες ρυθμίσεις και βέλτιστες διευθετήσεις⁷⁶⁵. Ο Menderes δεν απάντησε στην εκτεταμένη και λεπτομερή επιστολή του Spaak για τον τρόπο επίλυσης του κυπριακού ζητήματος. Παρά ταύτα, ο Spaak εξέλαβε ότι από τη στιγμή που δεν έλαβε αρνητική απάντηση, είχε περιθώριο να συνεχίσει την εμπλοκή του για την Κύπρο⁷⁶⁶.

⁷⁶² Spaak 1971, 283-284.

⁷⁶³ PHS D 6099 Επιστολή ΓΓ NATO Spaak προς Πρωθυπουργό Τουρκίας Menderes.

⁷⁶⁴ Στο ίδιο.

⁷⁶⁵ Στο ίδιο.

⁷⁶⁶ Spaak 1971, 286.

Η Ελλάδα, από την πλευρά της, εξέφρασε τον Ιούλιο του 1957 τη θετική της προδιάθεση στην αρχική πρόταση του Sraak για εγγυημένη ανεξαρτησία, ως βάση για διευθέτηση του Κυπριακού⁷⁶⁷. Ο υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας, Ευάγγελος Αβέρωφ, σε συνάντηση που είχε με τον Sraak στις 11 Σεπτεμβρίου 1957 στο αεροδρόμιο Orly του Παρισιού, «εξέπληξε»⁷⁶⁸ τον γενικό γραμματέα του NATO με τις απόψεις του. Όπως σημείωσε ο Sraak στο πρακτικό που τήρησε για τη συνάντησή του με τον Αβέρωφ, ο τελευταίος του ανέφερε ότι ήταν θετικά διακείμενος για λύση ανεξαρτησίας της Κύπρου με ταυτόχρονη παραμονή της στη βρετανική Κοινοπολιτεία τουλάχιστον για μια μεταβατική περίοδο 15-20 ετών, προτού ληφθεί η απόφαση για το τελικό καθεστώς της Κύπρου⁷⁶⁹.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τον Sraak, κατά τη διάρκεια της συνάντησής τους ρώτησε τον Αβέρωφ «αν ένιωθε όντως ικανός να αναλάβει τέτοια δέσμευση και να υπερασπιστεί αυτή την πρόταση και αν ο Μακάριος θα ήταν σύμφωνος»⁷⁷⁰. Σημειώνοντας την έκπληξή του ο Sraak, η απάντηση που έλαβε από τον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών ήταν καταφατική. Ακολούθως, ο Αβέρωφ ζήτησε τη γνώμη του Sraak για το κατά πόσον θα ήταν σκόπιμο όπως στην επικείμενη σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, εγερθεί η πρόταση για ανεξαρτησία υπό όρους. Ο Sraak ζήτησε όπως του διδόταν περιθώριο χρόνου για να σκεφτεί την πιο πάνω εισήγηση και διερωτήθηκε αν η Ελλάδα θα ήταν έτοιμη να προβεί σε δημόσια στήριξη αυτής της πρότασης. Η απάντηση και πάλι, εκ μέρους του Αβέρωφ ήταν καταφατική.⁷⁷¹ Στο σημείωμα του ο Sraak κατέληξε με την επισήμανση ότι

«η συζήτησή μου με τον κ. Αβέρωφ ήταν πολύ ικανοποιητική. Ο Έλληνας υπουργός έδειξε την ξεκάθαρη επιθυμία του για εξεύρεση λύσης. Αυτό που με προβληματίζει είναι ότι ψάχνει για αυτή τη λύση με αντιφατικούς τρόπους. Διερωτώμαι επίσης αν έχει την εξουσία να περάσει κάποιες λύσεις, οι οποίες, από ελληνικής πλευράς, θεωρούνται πολύ τολμηρές»⁷⁷².

⁷⁶⁷ Hatzivassiliou 1997, 108.

⁷⁶⁸ PHS D 6101 Σημείωμα συνάντησης ΓΓ NATO Sraak με Υπουργό Εξωτερικών Ελλάδας Ευάγγελο Αβέρωφ.

⁷⁶⁹ Στο ίδιο.

⁷⁷⁰ Στο ίδιο.

⁷⁷¹ Στο ίδιο.

⁷⁷² Στο ίδιο.

Σημειώνεται ότι ο Sraak κοινοποίησε το συγκεκριμένο πρακτικό της συνάντησής του με τον Αβέρωφ στη βρετανική μόνιμη αντιπροσωπεία στο NATO, με διαβιβαστική επιστολή ημερομηνίας 13 Σεπτεμβρίου 1957⁷⁷³.

Μέχρι την κορύφωση της δεύτερης προσπάθειάς του, την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 1958, ο Sraak συντηρούσε το ενδιαφέρον και την εμπλοκή του, είτε μέσω συναντήσεων με υπουργούς της Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας είτε διατηρώντας τακτική επαφή και διαβουλεύσεις με τους μόνιμους αντιπροσώπους των τριών κρατών στην έδρα του Οργανισμού, Sir Frank Roberts, Μιχαήλ Μελά και Selim Sarper.

Το πρώτο περίγραμμα λύσης του Κυπριακού, που ετοίμασε τον Ιούνιο του 1957, για την εγγυημένη ανεξαρτησία της Κύπρου, θα αποτελούσε τη βάση στην οποία θα ανέπτυσσε το σχέδιο του για το Κυπριακό το επόμενο έτος. Πιο κάτω θα παρουσιασθεί η τελευταία φάση της ενεργού εμπλοκής του Sraak για την προσπάθεια διευθέτησης του Κυπριακού, που είχε ως αποκορύφωμα την υποβολή του ομώνυμου σχεδίου του για την προσωρινή διευθέτηση του προβλήματος.

Η Μόνιμη Αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου στο NATO είχε δώσει στις 9 Ιουνίου 1958 στον Sraak τη σύνοψη των προτάσεων του Macmillan για την εκ των προτέρων ενημέρωσή του και τυχόν σχόλια από μέρους του⁷⁷⁴. Ο Sraak ανταποκρινόμενος ζήτησε επεξηγήσεις από τη βρετανική κυβέρνηση για το ζήτημα των διακρίσεων μεταξύ κοινοτικών και εσωτερικών θεμάτων⁷⁷⁵. Με την επίσημη ανακοίνωση του περιεχομένου του Σχεδίου Macmillan, η ελληνική κυβέρνηση διακήρυξε ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό. Περαιτέρω, η πρόθεση της Βρετανίας για τη μονομερή εφαρμογή του Σχεδίου, την 1^η Οκτωβρίου 1958 αποτελούσε μια δυσμενή διπλωματική και πολιτική εξέλιξη.

Ο γενικός γραμματέας του NATO διατήρησε κεντρικό ρόλο τις αμέσως επόμενες μέρες της υποβολής της πρώτης μορφής του Σχεδίου Macmillan. Οι μόνιμοι αντιπρόσωποι της Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας είχαν συνεχή επικοινωνία μαζί του για ανταλλαγή

⁷⁷³ PHS D 6100 Επιστολή ΓΓ NATO Sraak προς Cheetham σε Μόνιμη Αντιπροσωπεία Βρετανίας στο NATO.

⁷⁷⁴ Η ελληνική κυβέρνηση έλαβε τις προτάσεις του Macmillan στις 11 Ιουνίου 1958.

⁷⁷⁵ PHS D6102 Επιστολή Cheetham προς ΓΓ NATO Sraak.

ενημέρωσης και απόψεων⁷⁷⁶. Πριν από την υποβολή του αναθεωρημένου Σχεδίου Macmillan, το οποίο ανακοινώθηκε στις 15 Αυγούστου 1958, ο Sraak διευθέτησε την τριμερή ανταλλαγή απόψεων μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας στο γραφείο του στην έδρα του NATO στο Παρίσι.

Αναλαμβάνοντας πρωτοβουλία, ο Sraak ετοίμασε και απέστειλε στις 4 Αυγούστου 1958, στις αντιπροσωπείες Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας έγγραφο στο οποίο πρότεινε μια προσωρινή διευθέτηση του Κυπριακού που θα ίσχυε για επτά χρόνια, χωρίς να καθορίζεται η τελική λύση ή το καθεστώς του νησιού⁷⁷⁷. Η πρόταση του Sraak απέκλειε ως λύσεις, την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, τη διχοτόμηση της Κύπρου και την τριπλή συγκυριαρχία, όπως αυτή εκφραζόταν με το Σχέδιο Macmillan. Ουσιαστικά ο Sraak προσπάθησε να συγκεράσει τις τριμερείς συζητήσεις και συνομιλίες μεταξύ των μονίμων αντιπροσώπων των τριών κρατών με τις δικές του εκτιμήσεις. Ο Υπουργός Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου, Selwyn Lloyd, με μήνυμα προς τον Sraak στις 7 Αυγούστου 1958, εξέφρασε την εκτίμησή του για τις διαμεσολαβητικές προσπάθειες του, υπογραμμίζοντας ότι ο ίδιος παρακολούθησε με μεγάλο ενδιαφέρον τις κλειστές συζητήσεις υπό την προεδρία και καθοδήγησή του κάνοντας εφικτό να γίνουν αντιληπτά τα κύρια σημεία διαφωνίας⁷⁷⁸.

Στις 14 Αυγούστου 1958, μια μέρα πριν την επίσημη ανακοίνωση του αναθεωρημένου βρετανικού σχεδίου, ο Sraak ενημερώθηκε εκ των προτέρων με επιστολή του πρωθυπουργού Macmillan σχετικά με το περιεχόμενο των αλλαγών. Στην εν λόγω επιστολή του, ο Macmillan χαρακτήρισε τις προτάσεις του ως «ένα σχέδιο δράσης μέσω του οποίου οι Έλληνες και Τούρκοι μπορούν να συνεργαστούν, εάν επιδείξουν πνεύμα καλής θέλησης»⁷⁷⁹. Ο Sraak απάντησε μη αφήνοντας καμία αμφιβολία ότι δεν αισθανόταν ευτυχής με τις πρόνοιες του αναθεωρημένου σχεδίου Macmillan. Έγραψε σε επιστολή του προς τον πρωθυπουργό του Ηνωμένου Βασιλείου:

«Συμφωνώ μαζί σας ότι δεν θα ήταν σοφό να αμφισβητηθούν τα τουρκικά συμφέροντα στο ζήτημα της Κύπρου, αλλά οφείλω να

⁷⁷⁶ Χατζηβασιλείου 2019, 116

⁷⁷⁷ PHS D6116 Επιστολή Harold Macmillan προς ΓΓ NATO Sraak; Μπίτσιος 1975, 80-81

⁷⁷⁸ PHS D6108 Επιστολή Cheetham προς ΓΓ NATO Sraak.

⁷⁷⁹ PHS D6117 Επιστολή Cheetham προς ΓΓ NATO Sraak; PHS D6116 Επιστολή Harold Macmillan προς ΓΓ NATO Sraak.

ομολογήσω ότι κατανοώ την ελληνική διστακτικότητα για τη μη απόδοση στην τουρκική κυβέρνηση μέρους της διοίκησης του νησιού. Στην πράξη, αυτό δείχνει να προκαταλαμβάνει την τελική λύση του προβλήματος και ενδεχομένως να οδηγήσει στη διχοτόμηση του νησιού»⁷⁸⁰.

Καθώς η ημερομηνία μονομερούς εφαρμογής του Σχεδίου Macmillan πλησίαζε, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να αφήσει να νοηθεί ότι εξέταζε την ενδεχόμενη αποχώρησή της από το ΝΑΤΟ⁷⁸¹. Ο πρέσβης της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, Μιχαήλ Μελάς, διαβίβασε στον Sraak στις 22 Σεπτεμβρίου 1958, μήνυμα του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, στο οποίο προειδοποιούσε ότι αν η βρετανική κυβέρνηση προχωρήσει στη μονομερή εφαρμογή του σχεδίου της στην Κύπρο, η θέση της Ελλάδας εντός της συμμαχίας θα καταστεί προβληματική⁷⁸². Αυτό το μήνυμα ώθησε τον Sraak να μεταβεί την επόμενη μέρα, 23 Σεπτεμβρίου 1958, στην Αθήνα για διαβουλεύσεις με την ελληνική κυβέρνηση⁷⁸³. Κατά τη συνάντηση του με τον πρωθυπουργό της Ελλάδας, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής τόνισε στον Sraak ότι «εάν οι σύμμαχοι επιμείνουν να εφαρμοσθεί στην Κύπρο το βρετανικό σχέδιο, η ελληνική κυβέρνηση δεν θα δύναται να διατηρήσει τον έλεγχο της κατάστασης και θα αντιμετωπίσει το ενδεχόμενο της αναθεωρήσεως της εξωτερικής της πολιτικής»⁷⁸⁴. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης του Sraak με τον Καραμανλή, η οποία διεξήχθη σε εποικοδομητικό κλίμα, συμφωνήθηκε η τελική μορφή του σχεδίου που θα υπέβαλλε ο Sraak την επομένη ημέρα στο Παρίσι. Μετά το τέλος της συνάντησής του με τον Sraak, ο Καραμανλής συναντήθηκε με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, στον οποίο παρουσίασε τις εξελίξεις και τις προθέσεις του γενικού γραμματέα του ΝΑΤΟ. Ο Μακάριος εξέφρασε την υποστήριξή του στη διαδικασία που πρότεινε ο Sraak⁷⁸⁵, αφού αποτελούσε «ελπίδα για την αναστολή της εφαρμογής του Σχεδίου Macmillan»⁷⁸⁶. Επίσης, ο Μακάριος εξέφρασε την προτίμησή του όπως στη διάσκεψη που είχε πρόθεση να

⁷⁸⁰ PHS D6115 Επιστολή ΓΓ ΝΑΤΟ Sraak προς Harold Macmillan.

⁷⁸¹ Χατζηβασιλείου 2019, 121, 127-135

⁷⁸² PHS D6120 Επιστολή Μ. Μελά προς τον ΓΓ ΝΑΤΟ Sraak; PHS D6121 Μήνυμα Κ. Καραμανλή προς ΓΓ ΝΑΤΟ Sraak.

⁷⁸³ Σχετικά με την επίσκεψη Sraak στην Αθήνα και τις συνομιλίες του με την ελληνική κυβέρνηση, βλ. Αβέρωφ 1982, 70-74; Μπίτσιος 1975, 89-91; Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής 1992, 236-243.

⁷⁸⁴ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής 1992, 240

⁷⁸⁵ Χατζηβασιλείου 2019, 179, 218

⁷⁸⁶ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής 1992, 243

συγκαλέσει ο Spaak να μην περιλαμβανόταν το θέμα της οριστικής λύσεως και καθεστώτος της Κύπρου⁷⁸⁷.

Με την επιστροφή του Spaak στην έδρα της συμμαχίας, στο Παρίσι, συγκάλεσε συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, στις 24 Σεπτεμβρίου, με σκοπό να ενημερώσει για το περιεχόμενο των συνομιλιών του στην Αθήνα. Σύμφωνα με τα πρακτικά της συνεδρίας του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, ο Spaak ανακοίνωσε την απόφασή του να προβεί σε άμεσες ενέργειες για την προσφορά των καλών του υπηρεσιών, ως γενικού γραμματέα του NATO, λόγω του ενδεχομένου αποχώρησης της Ελλάδας από το NATO, αν το Σχέδιο Macmillan εφαρμοζόταν μονομερώς από τη Βρετανία και την Τουρκία⁷⁸⁸. Ακολούθως, στην ίδια συνεδρία, ο Spaak υπέβαλε δύο προτάσεις. Πρώτον, παρουσίασε σχέδιο επτά σημείων για την προσωρινή διευθέτηση του Κυπριακού⁷⁸⁹ που θα είχε διάρκεια επτά ετών και δεύτερον, την ιδέα για διοργάνωση διεθνούς διάσκεψης, υπό την αιγίδα του, στην οποία θα συμμετείχαν η Βρετανία, η Ελλάδα, η Τουρκία και αντιπρόσωποι των δύο κοινοτήτων της Κύπρου.

Το σχέδιο επτά σημείων του Spaak⁷⁹⁰ περιελάμβανε τα κάτωθι σημεία:

1. Δημιουργία Βουλής των Αντιπροσώπων για εκάστη των δύο κοινοτήτων με αρμοδιότητα κοινοτικών θεμάτων (εκπαίδευση, θρησκεία, δικαιοσύνη και ατομικά δικαιώματα).
2. Δημιουργία αντιπροσωπευτικού σώματος αρμόδιου για τις εσωτερικές υποθέσεις.
3. Δημιουργία κυβερνητικού συμβουλίου, υπό την προεδρία του κυβερνήτη του νησιού με ελληνοκυπριακή πλειοψηφία και ευθύνη για τις εσωτερικές υποθέσεις.
4. Η εξωτερική πολιτική, άμυνα και ασφάλεια θα παράμενε ευθύνη και αρμοδιότητα του κυβερνήτη.
5. Ο κυβερνήτης θα ήταν Βρετανός. Θα υποβοηθείτο στο εκτελεστικό έργο του από τους προέδρους των δύο Βουλών των Αντιπροσώπων.

⁷⁸⁷ Στο ίδιο

⁷⁸⁸ PHS D6123 Τηλεγράφημα Πρέσβη Βελγίου για συνάντηση ΒΑΣ 24 Σεπτεμβρίου 1958.

⁷⁸⁹ Για τη λεπτομερή παρουσίαση του Σχεδίου Spaak, βλ. TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest, PHS D6122 Reunion de Conseil le 24 September 1958: Propositions Paul-Henri Spaak, και Αρχείο NATO RDC 58/389 Note by the Executive Secretary: Cyprus.

⁷⁹⁰ Αρχείο NATO RDC 58/389 Note by the Executive Secretary: Cyprus.

6. Κάθε Βουλή των Αντιπροσώπων θα είχε το δικαίωμα να υποβάλει για εξέταση ενώπιον ανεξάρτητης διερευνητικής επιτροπής παράπονα για περιπτώσεις διακρίσεων ή προκατάληψης εναντίον της μιας ή της άλλης κοινότητας.
7. Η προσωρινή λύση θα είναι διάρκειας επτά ετών.

Στην παρουσίαση της πρότασής του, ο Sraak επεξηγούσε ότι το πρόβλημα της Κύπρου πρέπει να επιλυθεί αφενός προς το συμφέρον των κατοίκων του νησιού και αφετέρου για να αποκατασταθεί η φιλία και κατανόηση μεταξύ της Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας. Επιπρόσθετα, σημείωσε ότι λόγω πρόσφατων πολιτικών θέσεων και εξελίξεων δεν είναι δυνατή η επίτευξη τελικής και οριστικής λύσης του προβλήματος. Κατά συνέπεια, ο Sraak υποστήριξε ότι πρέπει να εξευρεθεί μια προσωρινή λύση η οποία, για να γινόταν αποδεκτή, δεν έπρεπε να προδικάζει την οριστική λύση που θα συμφωνείτο στο μέλλον. Ταυτόχρονα, υποδείκνυε ότι, η προσωρινή λύση θα έπρεπε να ήταν βήμα προς τα εμπρός για τον σεβασμό της αυτοκυβέρνησης από την κυπριακή κοινότητα, περιλαμβανομένων και διασφαλίσεων για την προστασία της μειονότητας⁷⁹¹.

Την επόμενη ημέρα, 25 Σεπτεμβρίου 1958, ο Sraak συγκάλεσε νέα συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου με σκοπό να ακούσει και να συλλέξει τις απόψεις των κρατών μελών επί των προτάσεων του. Όπως αναμενόταν, ο πρέσβης της Ελλάδος ενημέρωσε ότι η ελληνική κυβέρνηση μπορούσε να κάνει αποδεκτές τις προτάσεις του γενικού γραμματέα, προσθέτοντας ότι ακόμη και ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος εξέφρασε τη συγκατάθεση και συμφωνία του. Ο πρέσβης της Τουρκίας, Selim Sarper, απέρριψε τις προτάσεις του Sraak και τον κατηγορήσε για μεροληψία υπέρ των Ελλήνων και ότι παρέβηκε τους όρους εντολής του για την προσφορά καλών υπηρεσιών.

Ο πρέσβης του Ηνωμένου Βασιλείου ανέφερε ότι δεν είχε ακόμη λάβει οποιοσδήποτε οδηγίες, αφού οι προτάσεις του Sraak ετύγχαναν ακόμη επεξεργασίας και ανάλυσης στο Λονδίνο. Επισημαίνεται ότι οι πρέσβεις της Νορβηγίας και Ιταλίας επίσης εξέφρασαν τη στήριξή τους στις προτάσεις του Sraak ζητώντας του να συνεχίσει την ενεργό εμπλοκή του με το ζήτημα⁷⁹². Στις 30 Σεπτεμβρίου 1958, ο Sraak απέστειλε στα κράτη μέλη του NATO

⁷⁹¹ Στο ίδιο

⁷⁹² Πρακτικό της συνάντησης του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου σε PHS D6124 Τηλεγράφημα Πρέσβη Βελγίου για συνάντηση ΒΑΣ 25 Σεπτεμβρίου 1958 και PHS D6125 Τηλεγράφημα Πρέσβη Βελγίου για συνάντηση ΒΑΣ 26 Σεπτεμβρίου 1958.

προσχέδιο κειμένου απόφασης, υπό μορφή συμφωνημένου πρακτικού, του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου με σκοπό να αποσπάσει μια ξεκάθαρη απόφαση και εντολή από το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο ότι δεν υπήρχε κανένα εμπόδιο για τη διοργάνωση διάσκεψης με συμμετοχή των τριών ενδιαφερόμενων κυβερνήσεων, καθώς επίσης και της ελληνικής και τουρκικής κοινότητας της Κύπρου. Το Συμβούλιο θεωρούσε τη διάσκεψη αυτή αναγκαία και πίστευε στην επιτυχή έκβασή της⁷⁹³.

Στο μεσοδιάστημα, στην Αθήνα διεξάγονταν διαβουλεύσεις μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και του αρχιεπισκόπου Μακαρίου, που είχαν ως αποτέλεσμα την αλλαγή στάσης στις αρχικές προτάσεις του Sraak⁷⁹⁴. Ως αποτέλεσμα αυτών των διαβουλεύσεων, ο πρωθυπουργός Καραμανλής απέστειλε επιστολή στον Sraak ενημερώνοντάς τον σχετικά με τροποποιήσεις που εισηγείτο η ελληνική πλευρά επί των προτάσεών του. Ο Sraak γνωστοποίησε αυτές τις τροποποιήσεις σε συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου στις 6 Οκτωβρίου, όπου η συζήτηση επί των προτάσεων του συνεχίστηκε. Ο πρέσβης της Ελλάδας ζήτησε, πρώτον, την εγγραφή ως θέματος της απόδοσης τελικής λύσης του Κυπριακού στην ημερήσια διάταξη της διάσκεψης και δεύτερον τη συμμετοχή εκτός των ΗΠΑ, της Γαλλίας και Ιταλίας στην εν θέματι διάσκεψη ως παρατηρητές⁷⁹⁵. Ο πρέσβης Μελάς τόνισε ότι η εγγραφή ως θέματος του καθεστώτος της τελικής λύσης του Κυπριακού ήταν αναγκαία από τη στιγμή που ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος αποκήρυξε την επιδιωκόμενη λύση της ένωσης⁷⁹⁶.

Ο Τούρκος πρέσβης άσκησε εκ νέου δριμεία κριτική για τις προθέσεις και τις προτάσεις του Sraak. Αντίθετα, ο πρέσβης του Ηνωμένου Βασιλείου μετέφερε την αποδοχή του Λονδίνου στις προτάσεις, με την προϋπόθεση όμως ότι όλες οι ενδιαφερόμενες χώρες θα τις αποδέχονταν. Στη συνάντηση αυτή, η Τουρκία προκάλεσε γενική αρνητική εντύπωση με την αδιάλλακτη στάση της και ήταν εντελώς απομονωμένη. Σύμφωνα με τον διαπρεπή πρέσβη του Βελγίου στο NATO, Andre de Staercke (ο οποίος διετέλεσε πρύτανης του διπλωματικού σώματος στο NATO), η αντίληψη εντός του συμβουλίου ήταν ότι η

⁷⁹³ PHS D6126 Προσχέδιο κειμένου απόφασης ΒΑΣ 30 Σεπτεμβρίου 1958.

⁷⁹⁴ PHS D6132 Επιστολή Κ. Καραμανλή προς ΓΓ NATO Sraak. Ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής ενημέρωσε τον Sraak για τις συγκεκριμένες τροποποιήσεις με επιστολή ημερομηνίας 4 Οκτωβρίου 1958.

⁷⁹⁵ Βλ. πρακτικό συνάντησης του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου σε PHS D6133 Τηλεγράφημα Πρέσβη Βελγίου για συνάντηση ΒΑΣ 7 Οκτωβρίου 1958.

⁷⁹⁶ Στο ίδιο

Τουρκία θα γινόταν ιστορικά υπεύθυνη αν η πρωτοβουλία του Sraak αποτύγχανε εξαιτίας της⁷⁹⁷. Σε συνάντηση του Sraak με τον υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας Zorlu, στο Στρασβούργο στις 11 Οκτωβρίου, ο τελευταίος επανέλαβε στον Sraak ότι η Άγκυρα δεν αποδεχόταν το σχέδιό του⁷⁹⁸.

Στις 13 Οκτωβρίου, ο Sraak κυκλοφόρησε αναθεωρημένο κείμενο απόφασης του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου σχετικά με τις περί της Κύπρου συζητήσεις⁷⁹⁹. Η Ελλάδα αποδεχόταν την ιδέα διεθνούς διάσκεψης, επιμένοντας στις δύο προϋποθέσεις που τέθηκαν, ήτοι συζήτηση της τελικής λύσης και συμμετοχή της Γαλλίας και Ιταλίας. Το Ηνωμένο Βασίλειο και η Τουρκία εξέφρασαν τη διαφωνία τους και με τις δύο εισηγήσεις που πρότεινε η Ελλάδα⁸⁰⁰.

Στις 20 Οκτωβρίου ο Sraak ανακοίνωσε ότι σύμφωνα με την αντίληψή του το μοναδικό ζήτημα που εκκρεμούσε πριν τη διοργάνωση διεθνούς διάσκεψης υπό την αιγίδα του, ήταν το θέμα των κρατών που θα συμμετείχαν. Η Ελλάδα εκ νέου επέμεινε στην ανάγκη διεύρυνσης της διάσκεψης με τη συμμετοχή της Ιταλίας και Γαλλίας και όχι μόνο των ΗΠΑ. Στο σημείο αυτό η Βρετανία εξέφρασε αδυναμία να κάνει αποδεκτές τις ελληνικές προτάσεις υποστηρίζοντας ότι ήδη η βρετανική κυβέρνηση έκανε σημαντικές παραχωρήσεις όπως α) την αποδοχή παρουσίας του Μακαρίου στη διάσκεψη, β) τις Βρυξέλλες ως τόπο διεξαγωγής της διάσκεψης, γ) την προεδρία της διάσκεψης από τον Sraak και δ) τη συμμετοχή των ΗΠΑ⁸⁰¹. Υπό το φως αδιεξόδου, ο Sraak υπέβαλε στις 23 Οκτωβρίου συμβιβαστική πρόταση με στόχο να διευκολύνει το ελληνικό αίτημα για διεύρυνση των κρατών που θα συμμετείχαν στη διεθνή διάσκεψη, προτείνοντας τη συμμετοχή του μονίμου αντιπροσώπου της Νορβηγίας στο ΝΑΤΟ, ο οποίος θα εκτελούσε και χρέη βοηθού /αναπληρωτή προέδρου της διάσκεψης⁸⁰².

Την ίδια ώρα στην Αθήνα, η ελληνική κυβέρνηση και ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος μελετούσαν την τελική συμβιβαστική πρόταση του γενικού γραμματέα του ΝΑΤΟ, στην

⁷⁹⁷ Στο ίδιο

⁷⁹⁸ PHS D6147 Chypre.

⁷⁹⁹ PHS D6134 Προσχέδιο κειμένου απόφασης ΒΑΣ 13 Οκτωβρίου 1958.

⁸⁰⁰ PHS D6141 Ενημερωτικό σημείωμα Υπουργείου Εξωτερικών Βελγίου La question de Chypre.

⁸⁰¹ Στο ίδιο

⁸⁰² Στο ίδιο και TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest.

οποία τα συγκεκριμένα αιτήματα που είχαν προταθεί για συμπερίληψη του θέματος της τελικής λύσης και τη συμμετοχή της Ιταλίας και Γαλλίας δεν υιοθετήθηκαν. Ως αποτέλεσμα, δόθηκαν οδηγίες στον πρέσβη Μελά να μεταφέρει στη συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου της 29^{ης} Οκτωβρίου ότι «υπό τις παρούσες συνθήκες η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να αποδεχθεί την πρόταση για διοργάνωση διεθνούς διάσκεψης για συζήτηση του Κυπριακού προβλήματος»⁸⁰³. Ο πρέσβης Μελάς στην τοποθέτησή του πρόσθεσε ότι «ο κύριος λόγος διαφωνίας είναι το θέμα διεύρυνσης των κρατών που θα συμμετείχαν στη διάσκεψη»⁸⁰⁴.

Ακόμη και σε αυτό το σημείο ο Sraak προσπάθησε να εξεύρει λύση, προτείνοντας τη συμμετοχή της κυβέρνησης της Νορβηγίας και όχι τη συμμετοχή του πρέσβη της Νορβηγίας στο NATO, ανεπιτυχώς, καθότι η απόφαση των Αθηνών και του αρχιεπισκόπου Μακαρίου ήταν τελεσίδικη. Το βράδυ της 29^{ης} Οκτωβρίου, η ελληνική κυβέρνηση εξέδωσε ανακοινωθέν για να ενημερώσει τον ελληνικό λαό και τη διεθνή κοινή γνώμη για τους λόγους που οδήγησαν στην αποτυχία των προσπαθειών του γενικού γραμματέα του NATO⁸⁰⁵. Σύμφωνα με την ελληνική κυβέρνηση, οι δύο κυριότεροι λόγοι που οδήγησαν στην αποτυχία των προσπαθειών του Paul-Henri Sraak ήταν ότι δεν έγιναν αποδεκτές οι δύο εισηγήσεις α) για συζήτηση της πρότασης του αρχιεπισκόπου Μακαρίου για ανεξαρτησία της Κύπρου ως τελικής λύσης του προβλήματος και β) για τη διεύρυνση των κρατών που θα συμμετείχαν στη διεθνή διάσκεψη λόγω της άρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου και της Τουρκίας⁸⁰⁶.

Ύστερα από ένα μήνα έντονων και εντατικών διαβουλεύσεων και συζητήσεων εντός NATO για την Κύπρο, οι προσπάθειες του Sraak έληξαν ανεπιτυχώς⁸⁰⁷. Ωστόσο, αυτές του οι προσπάθειες έτυχαν εκτίμησης από όλες τις πλευρές, αφού μέσω των ενεργειών του

⁸⁰³ PHS D6137 Declaration Grecque de 29/10/1958. Το κείμενο της δήλωσης του πρέσβη Μ. Μελά στο αρχείο TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest. Περισσότερα για την απόρριψη της πρότασης Sraak από την Ελλάδα σε Τερλεξής 1971, 291-295; Μπίτσιος 1975, 98-100; Χριστοδούλου 2000, 22.

⁸⁰⁴ Στο ίδιο

⁸⁰⁵ TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest.

⁸⁰⁶ Στο ίδιο

⁸⁰⁷ Πλήρες χρονολογικό ιστορικό συζητήσεων εντός NATO για την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 1958 σε έκδοση "Discussion on Cyprus in the North Atlantic Treaty Organisation, September-October 1958", London, Her Majesty's Stationery Office, στο TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest.

αποκλιμακώθηκε η ένταση στις σχέσεις τόσο μεταξύ Βρετανίας και Ελλάδας, όσο και Ελλάδας και NATO, μετά την ελληνική απειλή για ενδεχόμενη αποχώρηση από τη συμμαχία τον Σεπτέμβριο του 1958. Όπως σημείωσε ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ John Foster Dulles, σε επιστολή του προς τον Spaak στις 6 Νοεμβρίου, εξυμνώντας την άσκηση δημιουργικής ηγεσίας εκ μέρους του Spaak για την επίλυση του Κυπριακού, «οι συζητήσεις εντός του συμβουλίου έφεραν όχι μόνο σημαντική μείωση των διαφωνιών σχετικά με τους όρους εντολής μιας διάσκεψης, αλλά είχαν επωφελή επίδραση στους Έλληνες και στη στάση τους έναντι του NATO. Ως αποτέλεσμα των προσπαθειών του Spaak, η ελληνική κυβέρνηση φαίνεται ότι αντιλήφθηκε ότι δεν πρέπει να διέπεται από καχυποψία για ενδεχόμενη μεροληψία του NATO εναντίον της Ελλάδας σχετικά με το θέμα της Κύπρου. Αυτή η βελτιωμένη ελληνική στάση θα διευκόλυνε μελλοντικές συζητήσεις εντός του NATO»⁸⁰⁸.

Με την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, τον Φεβρουάριο του 1959, ο Spaak έγινε δέκτης ευχαριστηρίων μηνυμάτων για τις προσπάθειες που κατέβαλε το προηγούμενο διάστημα. Ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Κ. Καραμανλής με επιστολή του ημερομηνίας 14 Φεβρουαρίου 1959, σημείωσε ότι μεγάλο μέρος της επιτυχίας ανήκει στον Spaak χάρη στην πρωτοβουλία που πήρε τον Σεπτέμβριο του προηγούμενου έτους⁸⁰⁹. Ο υπουργός Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου στις 20 Φεβρουαρίου 1959 απέστειλε προσωπικό μήνυμα στον Spaak αναφέροντας ότι κατά την υπογραφή των Συμφωνιών στο Lancaster House η σκέψη του ήταν στις ακούραστες προσπάθειές του, με τις οποίες συνέβαλε τα μέγιστα για να επιτευχθεί αυτό το αποτέλεσμα⁸¹⁰. Τέλος, ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Christian Herter με μήνυμά του προς τον Spaak, στις 25 Φεβρουαρίου 1959, ανέφερε ότι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το ενδιαφέρον που επιδείχθηκε από τον ίδιο τον Spaak και το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο τους τελευταίους μήνες υπογραμμίζει το πόσο σημαντικό ήταν για το NATO και για ολόκληρο τον ελεύθερο κόσμο η επίλυση του Κυπριακού⁸¹¹. Ο ίδιος ο Spaak σε συνέντευξή του στις 21 Φεβρουαρίου 1959 εξέφρασε την ευγνωμοσύνη του στις κυβερνήσεις Βρετανίας, Ελλάδας

⁸⁰⁸ PHS D6138 Επιστολή Υπουργού Εξωτερικών ΗΠΑ Dulles προς ΓΓ NATO Spaak 6 Νοεμβρίου 1958.

⁸⁰⁹ PHS D6143 Επιστολή Κ. Καραμανλή προς ΓΓ NATO Spaak 14 Φεβρουαρίου 1959.

⁸¹⁰ PHS D6145 Επιστολή Υπουργού Εξωτερικών Βρετανίας Selwyn Lloyd προς ΓΓ NATO Spaak 20 Φεβρουαρίου 1959.

⁸¹¹ PHS D6144 Επιστολή Υπουργού Εξωτερικών ΗΠΑ Herter προς ΓΓ NATO Spaak 25 Φεβρουαρίου 1959.

και Τουρκίας για την επιτυχή κατάληξη των διαπραγματεύσεων. Εξέφρασε την ικανοποίησή του γιατί η Κύπρος έλαβε την ανεξαρτησία της και τερματίστηκε μια σοβαρή πηγή έντασης που αφορούσε τρία κράτη μέλη του NATO⁸¹².

Στην ετήσια έκθεση πολιτικής αξιολόγησης του NATO για το έτος 1959, ο Sraak κατέγραψε την επίτευξη συμφωνίας για το Κυπριακό, ως γεγονός τεράστιας σημασίας στο πεδίο της ειρηνικής επίλυσης διαφορών⁸¹³, σημειώνοντας ότι η τελική διευθέτηση επήλθε μεταξύ των άμεσα εμπλεκόμενων κρατών χωρίς την παρέμβαση της συμμαχίας. Περαιτέρω, ο Sraak, έκανε έμμεση αναφορά στις προσπάθειες που προηγήθηκαν εντός του NATO εκφράζοντας την άποψη ότι, αυτές συνέβαλαν σε κάποιο βαθμό για την επιτυχή λήξη της διαφοράς⁸¹⁴. Εν είδει συνολικού απολογισμού για τον ρόλο που διαδραμάτισε το NATO για το ζήτημα της Κύπρου, υποστήριξε ότι η συμμαχία διαδραμάτισε πολύτιμο ρόλο για τη διατήρηση της ενότητας στους κόλπους της, ενώ την ίδια στιγμή έδειξε ευρεία κατανόηση και συμπάθεια στα αντίστοιχα συμφέροντα και αισθήματα της Ελλάδας, Τουρκίας και του Ηνωμένου Βασιλείου⁸¹⁵. Τέλος, ενδεχομένως επιθυμώντας να δημιουργήσει προηγούμενο ως προς τη διαδικασία ειρηνικής επίλυσης διαφορών μεταξύ των κρατών μελών του NATO, υπογράμμισε ότι τα γεγονότα που προηγήθηκαν επιβεβαιώνουν πλήρως τα συμπεράσματά του αναφορικά με την επιτυχία των διαβουλεύσεων στο πεδίο των σχέσεων Δύσης και Ανατολής, της ανάγκης έγκαιρης ενίσχυσης της διαδικασίας διαβούλευσης και της χρησιμότητας της διαδικασίας προσφοράς καλών υπηρεσιών εντός του πλαισίου της συμμαχίας⁸¹⁶.

3.10 Ίδρυση Κυπριακής Δημοκρατίας και NATO (1960-1963)

Όπως έχει ήδη παρουσιαστεί, το NATO επιδείκνυε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επίτευξη λύσης του κυπριακού ζητήματος, αφού ταλάνιζε κατά την περίοδο της επαναστατικής δράσης της ΕΟΚΑ (1955-1959), τόσο τη συνοχή και ενότητα της συμμαχίας, όσο και τις διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με το Ηνωμένο Βασίλειο και την Τουρκία. Η επίτευξη της τελικής συμφωνίας κατά τη Διάσκεψη του Λονδίνου, στο Lancaster House στις 19

⁸¹² TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest.

⁸¹³ Αρχείο NATO CM 59/88 Report by the Secretary General of progress during the period 1st January to 30th June 1959.

⁸¹⁴ Στο ίδιο

⁸¹⁵ Στο ίδιο

⁸¹⁶ Στο ίδιο

Φεβρουαρίου 1959, έγινε αντικείμενο παρουσίασης και συζήτησης εντός του NATO. Ειδικότερα, στη συνάντηση του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου στις 25 Φεβρουαρίου 1959, οι πρέσβεις της Ελλάδας, του Ηνωμένου Βασιλείου και της Τουρκίας παρουσίασαν το περιεχόμενο της συμφωνίας δίδοντας την ερμηνεία τους⁸¹⁷. Το πρακτικό της συνεδρίας του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου είναι ιδιαίτερος αποκαλυπτικό τόσο σε σχέση με το παρασκήνιο των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου όσο και για τη στάση που τήρησε εκάστη αντιπροσωπεία σε αυτές, συμπεριλαμβανομένης και της αντιπροσωπείας της ελληνικής κυπριακής κοινότητας υπό τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο.

Στη συγκεκριμένη συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, ο Τούρκος πρέσβης στο NATO, Selim Sarper, προέβη σε μια σύντομη ανασκόπηση της τελικής διαδικασίας που οδήγησε στη Διάσκεψη του Λονδίνου κάνοντας ειδική μνεία στις εντατικές διμερείς διαβουλεύσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας που ξεκίνησαν μετά τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1958. Ακολούθως, αναφέρθηκε στις διμερείς συνομιλίες και συναντήσεις που ακολούθησαν μεταξύ των υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας, Αβέρωφ και Zorlu, στο περιθώριο των υπουργικών διασκέψεων του NATO, τον Δεκέμβριο του 1958 και του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας⁸¹⁸ τον Ιανουάριο του 1959, όπου, ειδικά στην τελευταία συνάντηση, σύμφωνα με τον Τούρκο πρέσβη, σχηματοποιήθηκε η κοινή αντίληψη για τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης Δημοκρατίας της Κύπρου⁸¹⁹.

Περαιτέρω, ο πρέσβης Sarper εξέφρασε την πλήρη ικανοποίηση της Τουρκίας για την επιτυχή κατάληξη των συνομιλιών, η οποία αποτελούσε «θρίαμβο της λογικής και της καλής θέλησης»⁸²⁰. Πρόσθεσε ότι, αποτελεί απόδειξη της επιθυμίας της Τουρκίας να διατηρήσει τους στενούς δεσμούς της με τους συμμάχους της στο NATO και ότι η τελική συμφωνία αποτελεί επιστέγασμα της διπλωματίας. Ο Τούρκος πρέσβης κατέληξε σημειώνοντας ότι, αυτή η επιτυχής διαβούλευση μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα προς

⁸¹⁷ Αρχείο NATO C-R 59/8 Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, XVIe, on Wednesday 25th February 1959, παράγραφοι 10-24.

⁸¹⁸ Organisation for European Economic Co-operation (OEEC). Το 1961 μετονομάστηκε σε Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).

⁸¹⁹ Αρχείο NATO C-R 59-8, Summary Record of a meeting of the Council held at the Palais de Chaillot, Paris, XVIe, on Wednesday 25th February 1959, παράγραφος 11

⁸²⁰ Στο ίδιο, παράγραφος 12

μίμηση για την επίλυση άλλων σοβαρών ζητημάτων που μπορεί να αντιμετωπίσει στο μέλλον η συμμαχία⁸²¹.

Ο πρέσβης της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, Μ. Μελάς, εξέφρασε επίσης την ευαρέσκειά της ελληνικής κυβέρνησης για την επίλυση του κυπριακού προβλήματος⁸²². Από την πλευρά του, εξέφρασε την ελπίδα ότι τώρα η Ελλάδα θα μπορούσε να επανακτήσει το καλό επίπεδο διμερών σχέσεων που είχε με συμμάχους που ήταν εμπλεκόμενα μέρη, ήτοι το Ηνωμένο Βασίλειο και την Τουρκία. Ακολουθώντας, ο πρέσβης Μελάς, προσπάθησε να εξηγήσει τον ρόλο και τη στάση του Μακαρίου τονίζοντας ότι ο Αρχιεπίσκοπος κλήθηκε να αναλάβει τον ρόλο του πολιτικού ηγέτη των Ελλήνων της Κύπρου, σύμφωνα με την πάγια και εθιμική πρακτική σύμφωνα με την οποία ο εκάστοτε θρησκευτικός ηγέτης του νησιού αναλάμβανε αυτόματα και το καθήκον της πολιτικής τους εκπροσώπησης. Στη συνέχεια της τοποθέτησης του πρέσβη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, ενώπιον του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, ξεκαθάρισε ότι η παρούσα λύση δεν θα μπορούσε να γίνει εφικτή εάν ο Αρχιεπίσκοπος δεν είχε πάρει τη θαρραλέα απόφαση να αποκηρύξει την ένωση⁸²³. Για να τονίσει ακόμη περισσότερο αυτό το σημείο, ο πρέσβης Μελάς υπογράμμισε ότι αυτή η αποκήρυξη ουσιαστικά άνοιξε την πόρτα για την τελική επίτευξη λύσης και ενεργοποίησε τη μεταβατική περίοδο που θα έμπαινε σε ισχύ αποφεύγοντας έτσι τη διαιώνιση της ατυχούς κατάστασης πραγμάτων που ίσχυε μέχρι τότε⁸²⁴. Ολοκληρώνοντας την τοποθέτησή του, ο πρέσβης Μελάς μετέφερε τις οδηγίες της ελληνικής κυβέρνησης για το ότι η Ελλάδα επροτίθετο να σεβαστεί και να εφαρμόσει πλήρως τις πρόνοιες και διατάξεις της επιτευχθείσας συμφωνίας με πνεύμα αμοιβαιότητας και υπομονής⁸²⁵.

Από την πλευρά του ο πρέσβης του Ηνωμένου Βασιλείου στο ΝΑΤΟ, Sir Frank Roberts, προέβη σε εκτενή και λεπτομερή παρουσίαση της συμφωνίας που επιτεύχθηκε δίδοντας πληροφόρηση για το περιεχόμενο και τις πρόνοιες αυτής. Η αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου διένειμε κατά τη συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου τα δύο «Λευκά Έγγραφα» (White Papers) σχετικά με τη Διάσκεψη του Λονδίνου για την Κύπρο, προς ενημέρωση των υπολοίπων αντιπροσωπειών. Αφού παρουσίασε τις βασικές

⁸²¹ Στο ίδιο

⁸²² Στο ίδιο, παράγραφος 18

⁸²³ Στο ίδιο, παράγραφος 20

⁸²⁴ Στο ίδιο

⁸²⁵ Στο ίδιο, παράγραφος 21

πρόνοιες της συμφωνίας που επιτεύχθηκε στο Λονδίνο, στις 19 Φεβρουαρίου 1958, ο Sir Frank πληροφόρησε ότι εκτός από τα δύο κείμενα που είχαν δημοσιοποιηθεί, είχε συμφωνηθεί μια εμπιστευτική συμφωνία μεταξύ των υπουργών Εξωτερικών της Ελλάδας, της Τουρκίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, υπό τη μορφή συμφωνημένου πρακτικού⁸²⁶. Σύμφωνα με τον Sir Frank, τα ζητήματα που περιλαμβάνονταν σε αυτή την εμπιστευτική συμφωνία έτυχαν χειρισμού σε διακυβερνητική βάση, μεταξύ των τριών κυβερνήσεων, χωρίς την εμπλοκή ή την ενημέρωση των εκπροσώπων των κοινοτήτων της Κύπρου και για αυτό το λόγο ζήτησε τον σεβασμό και την αυστηρή τήρηση της εμπιστευτικότητας⁸²⁷. Εν συνεχεία, ο Sir Frank παρουσίασε τα βασικά σημεία που περιέχονταν σε αυτή την τριμερή εμπιστευτική συμφωνία, η οποία δεν κοινοποιήθηκε κατά την κρίσιμη ώρα, δηλαδή κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης του Λονδίνου στις αντιπροσωπείες των δύο κοινοτήτων της Κύπρου.

Τα πέντε κύρια σημεία αυτής της τριμερούς μυστικής συμφωνίας Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου⁸²⁸ ήταν ως ακολούθως:

1. Πριν από την τελική ανακήρυξη του νέου κράτους και πριν το πέρας της μεταβατικής περιόδου που θα ισχύσει για ένα χρόνο, είναι πρόωρο να συζητηθεί το ζήτημα ενδεχόμενης ένταξης της Κύπρου στο ΝΑΤΟ.
2. Ήταν αναγκαία η λήψη προνοιών για την ασφάλεια διαφόρων εγκαταστάσεων εκτός των περιοχών των βρετανικών βάσεων που είναι προς το συμφέρον της γενικότερης ασφάλειας της Δύσης.
3. Η Ελλάδα και η Τουρκία θα διαβουλευτούν και θα συνεργαστούν με το Ηνωμένο Βασίλειο σχετικά με την ανάπτυξη της κοινής άμυνας της Κύπρου και τη συμφωνία διευθετήσεων για την εγκαθίδρυση του τριμερούς στρατηγείου στο οποίο θα μετέχουν ελληνικές, τουρκικές και κυπριακές δυνάμεις.
4. Ήταν αναγκαία η λήψη μέτρων για την ασφάλεια του δημόσιου τομέα.
5. Το Άρθρο I της Συνθήκης Εγγυήσεως δεν αποκλείει την Κύπρο από του να παραμείνει είτε εντός της βρετανικής Κοινοπολιτείας ή να χρησιμοποιεί ως νόμισμα τη στερλίνα, είτε να συνεχίζει να επωφελείται από το σύστημα γενικευμένων προτιμήσεων που ισχύει εντός της βρετανικής Κοινοπολιτείας.

⁸²⁶ Στο ίδιο, παράγραφος 13

⁸²⁷ Στο ίδιο, παράγραφος 14

⁸²⁸ Στο ίδιο

Περαιτέρω, ο Sir Frank επεξήγησε ότι συμφωνήθηκε η σύσταση μεταβατικής επιτροπής, για την αντιμετώπιση όλων των θεμάτων που θα προέκυπταν κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου καθώς και ότι συστάθηκε ειδική συνταγματική επιτροπή για τελική οριστικοποίηση του νέου συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σε ό,τι αφορούσε απορρέουσες υποχρεώσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, ο Sir Frank ανέφερε ότι υπήρχε πρόνοια σύστασης κοινής επιτροπής, με έδρα το Λονδίνο, για εξέταση ζητημάτων που άπτονταν θεμάτων της βρετανικής κυριαρχίας στις βάσεις του Ηνωμένου Βασιλείου και για την αντιμετώπιση οικονομικών προβλημάτων⁸²⁹.

Συνοψίζοντας τις τοποθετήσεις των πρέσβων Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου, ο πρόεδρος του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου και γενικός γραμματέας του NATO, Paul-Henri Spaak, εξέφρασε την τεράστια του ικανοποίηση και χαρακτήρισε τη συμφωνία που επιτεύχθηκε ως θρίαμβο της διπλωματίας για τερματισμό μιας ατυχούς, κατά την έκφρασή του, διένεξης⁸³⁰. Ο πρέσβης των ΗΠΑ, από την πλευρά του, προσέθεσε ότι αξίζει ιδιαίτερη μνεία στον γενικό γραμματέα του NATO και στους πρέσβεις της Ελλάδας και Τουρκίας για τη συμβολή τους στην επίτευξη της τελικής διευθέτησης⁸³¹.

Το συμβούλιο του NATO τηρήθηκε επίσης ενήμερο για τα αποτελέσματα των διεργασιών που έγιναν κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου που ακολούθησε μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου μέχρι την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, τον Αύγουστο του 1960.

Συγκεκριμένα, στη συνεδρία του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου στις 6 Ιουλίου 1960, ο πρέσβης της Βρετανίας παρουσίασε το περιεχόμενο της τελικής συμφωνίας και τις κυριότερες πρόνοιές της⁸³². Σε ειδική δήλωση που αναγνώσθηκε ενώπιον του συμβουλίου, αναφέρθηκε στις τελικές διευθετήσεις και ενημέρωσε ότι η Βουλή των Κοινοτήτων θα ψήφιζε σύντομα τον νόμο περί της Κυπριακής Ανεξαρτησίας. Επί του περιεχομένου της τελικής συμφωνίας, αναφέρθηκε ότι αυτές βασίζονται στα κείμενα των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου και της εργασίας που επιτελέστηκε στο διάστημα των

⁸²⁹ Στο ίδιο, παράγραφος 16

⁸³⁰ Στο ίδιο, παράγραφος 22.

⁸³¹ Στο ίδιο, παράγραφος 23.

⁸³² Αρχείο NATO C-R 60/29 Summary record of a meeting of the Council.

δεκαέξι μηνών που ακολούθησαν. Πέραν από την παρουσίαση των κειμένων ο πρέσβης της Βρετανίας αναφέρθηκε στα κυριότερα σημεία ενδιαφέροντος από την πλευρά του Λονδίνου. Ειδικότερα, ανέφερε ότι η περιοχή των κυρίαρχων βρετανικών βάσεων θα αποτελείτο από 99 τετραγωνικά μίλια και ότι δύο χωριά εντός αυτών και ο κυριότερος ηλεκτροπαραγωγικός σταθμός θα ανήκαν σε ειδικό καθεστώς. Το χωριό Ακρωτήρι θα τελούσε υπό πλήρη βρετανική κυριαρχία⁸³³.

Αναφορικά με τη μελλοντική λειτουργία των βάσεων αναφέρθηκε ότι οι Κύπριοι δεσμεύτηκαν όπως μην πιέσουν το Ηνωμένο Βασίλειο να αποποιηθεί την κυριαρχία επί αυτών και ότι σε περίπτωση που το ίδιο το Ηνωμένο Βασίλειο αποφάσιζε να αποποιηθεί την κυριαρχία του τότε ήταν αντιληπτό ότι η κυριαρχία θα μεταφερόταν στην Κυπριακή Δημοκρατία. Περαιτέρω, έγινε ειδική αναφορά στην παροχή οικονομικής βοήθεια από το Ηνωμένο Βασίλειο με την παραχώρηση ποσού ύψους δώδεκα εκατομμυρίων στερλινών για την πενταετία 1960-1965 και επιπρόσθετων δυόμισι εκατομμυρίων στερλινών προς υποστήριξη της τουρκοκυπριακής κοινότητας και την κατασκευή νέου πολιτικού αεροδρομίου στην Λευκωσία. Επίσης, ο πρέσβης του Ηνωμένου Βασιλείου ανέφερε ότι το Λονδίνο θα καλωσόριζε τη σύναψη και εγκαθίδρυση διπλωματικών σχέσεων άλλων κρατών και κυβερνήσεων μελών του NATO με την Κυπριακή Δημοκρατία μετά την ανακήρυξή της⁸³⁴. Σημειώνεται ότι δεν έγινε καμία αναφορά στο ενδεχόμενο η Κυπριακή Δημοκρατία να ενταχθεί στο NATO ή στην ιδέα για υποβολή αίτησης ένταξης στη συμμαχία⁸³⁵.

Ο πρέσβης της Ελλάδας επανέλαβε την ικανοποίηση της ελληνικής κυβέρνησης για το τελικό αποτέλεσμα που οδήγησε στη λύση της ανεξαρτησίας. Σημείωσε ότι με τη συμφωνία θα επέλθει η ομαλότητα στις σχέσεις Ελλάδας, Τουρκίας και Ηνωμένου Βασιλείου. Ο πρέσβης της Τουρκίας καλωσόρισε εκ μέρους της κυβέρνησής του την τελική συμφωνία αναφέροντας ότι μέσω αυτής θα διασφαλισθεί η ειρήνη και η ευημερία του λαού της Κύπρου. Την αμέσως επόμενη εβδομάδα, στις 13 Ιουλίου 1960, ο υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας ευρισκόμενος στο Παρίσι, συμμετείχε εκτάκτως στην εβδομαδιαία σύνοδο του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου. Ο γενικός γραμματέας του

⁸³³ Στο ίδιο.

⁸³⁴ Στο ίδιο.

⁸³⁵ Στο ίδιο.

NATO, Sraak, εξέφρασε την ευαρέσκειά του για την παρουσία του Ε. Αβέρωφ, τονίζοντας ότι αυτή αποτελούσε απόδειξη της σημασίας που απέδιδε στις εργασίες του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου⁸³⁶.

Ο υπουργός Εξωτερικών της Ελλάδας στην παρέμβασή του ενώπιον του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, εξέφρασε την ικανοποίησή του για την επιτυχή κατάληξη των διαπραγματεύσεων για το τελικό καθεστώς της Κύπρου. Περαιτέρω, εξέφρασε τις ευχαριστίες του προς τη νέα τουρκική Κυβέρνηση και το Ηνωμένο Βασίλειο για το πνεύμα κατανόησης και συνεργασίας που επέδειξαν κατά τη μεταβατική περίοδο. Αμφότεροι οι πρέσβεις του Ηνωμένου Βασιλείου και της Τουρκίας ταυτίστηκαν με τα σχόλια του υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας σχετικά με την επιτυχή κατάληξη του Κυπριακού. Ο πρέσβης του Ηνωμένου Βασιλείου πληροφόρησε ότι η ημερομηνία ανακήρυξης της ανεξαρτησίας της Κύπρου θα ήταν η 16^η Αυγούστου και ότι οι κυπριακές αρχές δεν ανέμεναν παρουσία άλλων ξένων κρατών κατά την τελετή πέραν του Ηνωμένου Βασιλείου, της Τουρκίας και της Ελλάδας.

Η κρατούσα εκτίμηση και αντίληψη ήταν ότι πλέον το Κυπριακό είχε επιλυθεί με τρόπο που διασφάλιζε την ενότητα και συνοχή της συμμαχίας στην ευαίσθητη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO. Μετά την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας, η Κύπρος και το κυπριακό πρόβλημα ειδικότερα, σταμάτησαν προσωρινά να απασχολούν τη συμμαχία, μέχρι τα Χριστούγεννα του 1963.

Κατά τη διάσκεψη Ελλάδας-Τουρκίας που διεξήχθη στη Ζυρίχη στις 5 με 11 Φεβρουαρίου 1959, Καραμανλής και Menderes υπέγραψαν έγγραφο για σειρά ζητημάτων. Το εν λόγω έγγραφο έφερε τον τίτλο «Συμφωνίες Κυρίων μεταξύ των κ. Καραμανλή και κ. Menderes»⁸³⁷. Το εν λόγω έγγραφο αποτελούσε κείμενο προθέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και είχε υπογραφθεί προτού ολοκληρωθεί η τελική διαπραγμάτευση στη Διάσκεψη του Λονδίνου, στο Lancaster House, όπου και επισημοποιήθηκε η τελική συμφωνία μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας, Ηνωμένου Βασιλείου και της κυπριακής κοινότητας υπό του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του Fazıl Küçük.

⁸³⁶ Αρχείο NATO C-R 60/30 Summary record of a meeting of the Council.

⁸³⁷ Το έγγραφο βρίσκεται στα Βρετανικά Εθνικά Αρχεία, TNA CAB 129/96/32 Cyprus. Βλ. επίσης, Kyriakides 1992.

Σημειώνεται ότι οι εν λόγω Συμφωνίες Κυρίων μεταξύ Καραμανλή και Menderes δεν αφορούσαν αποκλειστικά και μόνο το ζήτημα της ενδεχόμενης μελλοντικής ένταξης της νεότευκτης Κυπριακής Δημοκρατίας στο ΝΑΤΟ, όπως τουλάχιστον έχει επικρατήσει να θεωρείται⁸³⁸. Αφορούσε αριθμό ζητημάτων εξ ου και η χρήση του πληθυντικού αριθμού στον τίτλο του εγγράφου. Προτού αναφερθούμε στην ειδική αναφορά για την ενδεχόμενη ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στο ΝΑΤΟ, αξίζει να αναφερθεί ότι το εν θέματι έγγραφο περιλάμβανε και τα εξής:

- α) Συμφωνία μεταξύ των δύο ανδρών ότι θα προέβαιναν σε παραστάσεις προς τον πρόεδρο και αντιπρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας αντίστοιχα για την απαγόρευση κομμουνιστικών δραστηριοτήτων.
- β) Συμφωνία ότι ο πρώτος διοικητής του τριμερούς στρατηγείου που όριζε το Άρθρο 3 της Συνθήκης Συμμαχίας μεταξύ Κυπριακής Δημοκρατίας, Ελλάδας και Τουρκίας θα επιλεγόταν μέσω κλήρωσης.
- γ) Συμφωνία ότι αμέσως μετά την υπογραφή των συνθηκών θα τερματίζονταν τα έκτακτα μέτρα ασφάλειας και θα κηρυσσόταν γενική αμνηστία.
- δ) Συμφωνία για τη σύσταση επιτροπής για τη σύνταξη του συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας με τη συμμετοχή ενός εκπροσώπου της ελληνοκυπριακής κοινότητας, ενός εκπροσώπου της τουρκοκυπριακής κοινότητας και από δύο εκπροσώπους των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας αντίστοιχα⁸³⁹.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στο ΝΑΤΟ, αυτό αποτέλεσε το πρώτο σημείο των Συμφωνιών Κυρίων Καραμανλή-Menderes. Η ακριβής αναφορά που συμφωνήθηκε είχε ως εξής: «η Ελλάδα και η Τουρκία θα υποστηρίξουν την είσοδο της Δημοκρατίας της Κύπρου στο ΝΑΤΟ. Η εγκατάστασις βάσεων του ΝΑΤΟ εις την νήσον, ως και η σύνθεσις αυτών, εξαρτάται εκ της συμφωνίας των δύο κυβερνήσεων»⁸⁴⁰.

Στις 16 Φεβρουαρίου 1959, ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας, Selwyn Lloyd, κοινοποίησε το κείμενο των Συμφωνιών Κυρίων Καραμανλή-Menderes στα υπόλοιπα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου της βρετανικής κυβέρνησης. Στο καλυπτικό σημείωμά

⁸³⁸ Περισσότερα για το εν λόγω ζήτημα σε Χατζηβασιλείου 2005, 380-383.

⁸³⁹ TNA CAB 129/96/32 Cyprus.

⁸⁴⁰ Στο ίδιο. Επίσης Τενεκίδης 1982, 36.

του, ο Lloyd σημείωνε ότι το συγκεκριμένο έγγραφο δεν είχε περιληφθεί στα συμφωνηθέντα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας έγγραφα που είχαν ήδη διανεμηθεί και χαρακτήρισε τις «Συμφωνίες Κυρίων» που είχαν μονογράψει οι δύο πρωθυπουργοί ως ιδιωτικής μορφής (private). Ο Lloyd σημείωνε επίσης, ότι αυτό το έγγραφο είναι διαφορετικού χαρακτήρα και ιδιαιτέρως μυστικό. Δεν υπήρχε πρόθεση για τη δημοσιοποίησή του σε κανένα στάδιο, και ούτε ασφαλώς ήταν πρόθεση της κυβέρνησης της Αυτού Μεγαλειότητας να γίνει μέρος αυτού⁸⁴¹.

Όμως όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω, στη Διάσκεψη του Λονδίνου συμφωνήθηκε, υπό τη μορφή συμφωνημένου διακυβερνητικού πρακτικού, ότι το ενδεχόμενο ένταξης του νέου κράτους της Κύπρου στο NATO ήταν πρόωρο⁸⁴². Με δεδομένο, όμως, ότι η οποιαδήποτε ένταξη νέου κράτους στο NATO αποτελούσε και αποτελεί διακυβερνητικό ζήτημα, ήτοι που απαιτεί τη σύμφωνο γνώμη όλων των υφιστάμενων κρατών μελών, η Συμφωνία Κυρίων Καραμανλή-Menderes πρακτικά αποτελούσε απλή διακήρυξη προθέσεων.

Η ένταξη του νεότευκτου κράτους της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν επίσης θεσμικό ζήτημα για το ίδιο το NATO, αφού η Κύπρος δεν ανήκε στην περιοχή ευθύνης του NATO. Στο μεσοδιάστημα των Διασκέψεων Ζυρίχης και Λονδίνου, στις 17 Φεβρουαρίου 1959, ο γενικός γραμματέας του NATO προσέγγισε τον πρέσβη του Ηνωμένου Βασιλείου, Sir Frank Roberts, για να του εκφράσει την ανησυχία του για την πρόθεση της Ελλάδας και της Τουρκίας να εισηγηθούν την ένταξη της Κύπρου στο NATO⁸⁴³. Σύμφωνα με τον Sraak αυτή η εξέλιξη θα αποτελούσε μεγάλο θεσμικό και διαδικαστικό ζήτημα, θα απαιτούσε την αναθεώρηση της συνθήκης εγκαθίδρυσης του NATO και την ομόφωνη έγκριση από το σύνολο των δεκαπέντε εθνικών κοινοβουλίων και κυβερνήσεων των κρατών μελών της συμμαχίας, η οποία θα ήταν χρονοβόρα. Από την πλευρά του, ο πρέσβης του Ηνωμένου Βασιλείου πρόσθεσε ότι εγείρονται και άλλα ζητήματα όπως ποια θα ήταν η στάση της

⁸⁴¹ Στο ίδιο. Η ακριβής αναφορά του Lloyd είχε ως εξής: "I did not then circulate the text of the private Gentlemen's Agreements which the two Prime Ministers initialled at the same time. This document is of a different character from the others and is particularly secret. It is not intended that it should be published at any stage, nor of course is it intended that Her Majesty's Government should become a party to it".

⁸⁴² C-R 59/8 Summary Record of the Council meeting.

⁸⁴³ TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest

Κύπρου εντός του συμβουλίου του NATO έχοντας μια ιδιαίτερα ασυνήθιστη σχέση με τρία υφιστάμενα κράτη της συμμαχίας⁸⁴⁴.

Τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία επιχείρησαν στις αρχές Μαρτίου 1959 να διερευνήσουν με τη γραμματεία του NATO το καθεστώς της Κύπρου έναντι του NATO και το αν η Κύπρος ανήκε στην περιοχή ευθύνης του NATO, ζητώντας με επιστολή προς τον αναπληρωτή γενικό γραμματέα Casardi, τα σχετικά έγγραφα που προηγήθηκαν της ένταξής τους στο NATO, τον Φεβρουάριο του 1952⁸⁴⁵. Κατά τη διαδικασία διαπραγμάτευσης των πρωτοκόλλων ένταξης της Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO, στα τέλη του 1951 που έλαβε χώρα στην Οτάβα, η αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου έθεσε το αίτημα συμπερίληψης της Κύπρου στην περιοχή του NATO, κατόπιν οδηγιών από το Λονδίνο. Κατά τις διαπραγματεύσεις, η Γαλλία έθεσε ως όρο για να αποδεχθεί τη συμπερίληψη της Κύπρου να λάβει ως αντάλλαγμα τη συμπερίληψη της Τυνησίας στην περιοχή ευθύνης του NATO. Κατόπιν αυτής της εξέλιξης και προτροπής των ΗΠΑ και οι δύο προτάσεις αποσύρθηκαν, αφού έτσι η περιοχή ευθύνης του NATO θα διευρυνόταν σε ανεπιθύμητο βαθμό⁸⁴⁶. Στελέχη της διεθνούς γραμματείας του NATO ενημέρωσαν τη βρετανική αντιπροσωπεία για τις διερευνητικές κινήσεις Ελλάδας και Τουρκίας και ζήτησαν τη συγκατάθεσή της για την απάντηση που θα έδιδαν⁸⁴⁷.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της μόνιμης αντιπροσωπείας του Ηνωμένου Βασιλείου στο NATO, αμφότερες Ελλάδα και Τουρκία γνώριζαν για τα δεδομένα που ίσχυαν σχετικά με το καθεστώς της Κύπρου ως περιοχής εκτός NATO καθώς και τα θεσμικά ζητήματα που προέκυπταν⁸⁴⁸. Από την πλευρά του το Ηνωμένο Βασίλειο έχοντας ουσιαστικά εξουδετερώσει σε πολιτικό και διαδικαστικό επίπεδο τη Συμφωνία Κυρίων Καραμανλή- Menderes για το ενδεχόμενο ένταξης της Κύπρου στο NATO, μέσω του συμφωνημένου διακυβερνητικού πρακτικού, στο οποίο αναφερόταν ότι η όποια συζήτηση για ένταξη της Κύπρου στο NATO ήταν πρόωρη, συγκεκριμενοποίησε τη θέση του για μη υποστήριξη αυτού του ενδεχομένου.

⁸⁴⁴ Στο ίδιο.

⁸⁴⁵ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus και Αρχείο NATO D.R 51/69 Deputies Minutes: Explanation regarding the Protocol to be given to the Greek and Turkish Government when being finally invited to accede to the North Atlantic Treaty.

⁸⁴⁶ TNA FO 371/137827 Jurisdiction of NATO over Cyprus.

⁸⁴⁷ TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest

⁸⁴⁸ Στο ίδιο.

Η μόνιμη αντιπροσωπεία του Ηνωμένου Βασιλείου στο NATO με μήνυμά της στις 17 Μαρτίου 1959 ενημέρωνε το Λονδίνο για την πραγματοποίηση επίσκεψης δημοσιογράφων, με πρωτοβουλία του NATO, σε χώρες της Ανατολικής Μεσογείου, περιλαμβανομένης και της Κύπρου. Σύμφωνα με το τηλεγράφημα, καθότι το ταξίδι της ομάδας των ξένων δημοσιογράφων στην Κύπρο θα διοργανωνόταν από τη γραμματεία του NATO και με ενδεχόμενο να προβληθούν ανταποκρίσεις για ενδεχόμενη ένταξη της Κύπρου στο NATO ή ότι οι στρατιωτικές εγκαταστάσεις στο νησί ήταν στη διάθεση του NATO, έγινε η εισήγηση όπως τονισθεί ότι οι βρετανικές στρατιωτικές βάσεις και εγκαταστάσεις στην Κύπρο δεν ανήκαν στο NATO προς αποφυγή παρερμηνειών και παρεξηγήσεων.

Ο Sraak διατήρησε το ενδιαφέρον του για το ενδεχόμενο υποβολής αίτησης της Κυπριακής Δημοκρατίας στο NATO και η βρετανική μόνιμη αντιπροσωπεία τον τηρούσε ενήμερο αφενός για την εξέλιξη της μεταβατικής περιόδου και αφετέρου για την ένταξη της Κύπρου σε διεθνείς οργανισμούς. Πριν από την επίσκεψη εργασίας του σε Ελλάδα και Τουρκία τον Ιούνιο του 1959, το Foreign Office ζήτησε από τον μόνιμο αντιπρόσωπο της Βρετανίας στο NATO, Sir Frank Roberts, να διαβιβάσει στον Sraak ότι η πάγια θέση του Λονδίνου ήταν ότι ήταν νωρίς για να συζητηθεί η προοπτική ένταξης της Κύπρου είτε στο NATO είτε στην Κοινοπολιτεία και ειδικά σε ό,τι αφορούσε το NATO, δεν μπορούσε να ληφθεί οποιαδήποτε απόφαση πριν τη συγκρότηση της νέας Δημοκρατίας⁸⁴⁹. Σημειώνεται ότι ο Sraak επιχειρηματολόγούσε σε Βρετανούς συνομιλητές τους υπέρ της ένταξης της Κύπρου στην Κοινοπολιτεία, ως απόδειξη της επούλωσης της σύγκρουσης και του κοινού μέλλοντος.

Ενδεχομένως ο Sraak, να είχε διαγνώσει την ασαφή και μη δεσμευτική στάση της Βρετανίας ως προς τη συμμετοχή της Κυπριακής Δημοκρατίας σε διεθνείς οργανισμούς, αφού και σε ό,τι αφορούσε το ζήτημα συμμετοχής στην Κοινοπολιτεία παρατηρήθηκε δυστοκία και ολιγωρία εκ μέρους του Λονδίνου⁸⁵⁰. Παρά το σαφές – και ιδιαίτερο προσωπικό ενδιαφέρον του Μακαρίου – αίτημα που υποβλήθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο

⁸⁴⁹ Στο ίδιο.

⁸⁵⁰ Για περισσότερα σε ό,τι αφορά το ζήτημα της ένταξης της Κύπρου στην Κοινοπολιτεία, βλ. TNA FO 371/152868 Prospective membership of Commonwealth.

για ένταξη της Κύπρου στην Κοινοπολιτεία, στη συνάντηση των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων της Κοινοπολιτείας τον Μάιο του 1960, ο Harold Macmillan παρουσίασε ως προβληματική την ενδεχόμενη ένταξη της Κύπρου και ζήτησε όπως δημιουργηθεί ειδική επιτροπή υπό τον γραμματέα του Υπουργικού Συμβουλίου της Βρετανίας, Sir Norman Brook για εξέταση του προβλήματος της Κύπρου και άλλων μικρών αποικιών και της μελλοντικής εταιρικής τους σχέσης με την Κοινοπολιτεία⁸⁵¹.

Με την έναρξη της μεταβατικής περιόδου μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1959, εκπονήθηκαν μελέτες, μέσω της Επιτροπής Brook⁸⁵², για τη συμμετοχή του νέου κυπριακού κράτους σε διεθνείς οργανισμούς⁸⁵³. Το Λονδίνο εκτιμούσε ότι η Κύπρος θα ήταν ελεύθερη να υποβάλει αίτημα για ένταξη σε οποιονδήποτε διεθνή οργανισμό το επιθυμούσε, νοουμένου ότι δεν θα έθετε εν αμφιβόλω τις Συνθήκες Εγκαθίδρυσης και δεν θα ήταν εναντίον των συμφερόντων των τριών εγγυητριών δυνάμεων. Ειδικότερα, το Λονδίνο εκτιμούσε ότι η ανεξάρτητη Κύπρος έπρεπε να ενταχθεί στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, στο Συμβούλιο της Ευρώπης και ενδεχομένως στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Σε ό,τι αφορούσε την ένταξη στο NATO υπήρχε επιφυλακτικότητα αφού υπήρχαν «ειδικές συνθήκες»⁸⁵⁴.

Καθοριστικό ρόλο στην τελική διαμόρφωση της θέσης του Ηνωμένου Βασιλείου για τη μη ένταξη της Κύπρου στο NATO είχε η άποψη του Υπουργείου Άμυνας, του οποίου οι απόψεις ζητήθηκαν με επιστολή του Foreign Office στις 18 Νοεμβρίου 1959⁸⁵⁵. Στην απαντητική επιστολή του Υπουργείου Άμυνας του Ηνωμένου Βασιλείου, ημερομηνίας 26 Νοεμβρίου 1959, αναφερόταν ότι από αμυντική οπτική γωνία είναι προτιμότερο όπως η Κύπρος μην ενταχθεί στο NATO⁸⁵⁶. Επιπρόσθετα, το Υπουργείο Άμυνας υπέβαλε τροποποιήσεις επί του κειμένου που θα υποβαλλόταν στην Επιτροπή Brook με κυριότερες αξιώσεις: α) η Κύπρος να παραμείνει εκτός του NATO και ότι αυτή η θέση πρέπει να κοινοποιηθεί σε Ελλάδα και Τουρκία με σκοπό να μεταπειστούν, β) για αμυντικούς

⁸⁵¹ TNA CAB 133/249 Meetings of Commonwealth Prime Ministers May 1960.

⁸⁵² Η Επιτροπή Brook (Brook Committee) συστάθηκε στο πλαίσιο της Cyprus Official Committee με αντικείμενο καθορισμού των διεθνών οργανισμών, στους οποίους θα μπορούσε να ενταχθεί η Κυπριακή Δημοκρατία. Επικεφαλής της είχε οριστεί ο Sir Norman Brook, Γραμματέας του Υπουργικού Συμβουλίου της Βρετανίας.

⁸⁵³ TNA FO 371/144660 Membership of international organisations by Cyprus after independence.

⁸⁵⁴ Στο ίδιο.

⁸⁵⁵ Στο ίδιο.

⁸⁵⁶ Στο ίδιο

σκοπούς ο προσανατολισμός της Κύπρου να είναι προς το CENTO και όχι προς το NATO και ότι όσο πιο στενή γίνει η συνεργασία Κύπρου-NATO θα είναι δύσκολο για το Ηνωμένο Βασίλειο να διατηρήσει ευελιξία και ελευθερία δράσης στη Μέση Ανατολή, αφού οι δυνάμεις που στάθμευαν στην Κύπρο δεν ανήκαν στον κατάλογο δυνάμεων του NATO και γ) δεν υπήρχε πιθανότητα δημιουργίας Επιχειρησιακού Στρατηγείου του NATO στο νησί⁸⁵⁷.

Οι βρετανικές επιφυλάξεις ως προς την ένταξη της Κύπρου στο NATO είχαν ήδη καταγραφεί σε εσωτερικά σημειώματα του Foreign Office, από τις 17 Φεβρουαρίου 1959, λίγες μόνο μέρες πριν την τελική διαπραγμάτευση και υπογραφή των Συμφωνιών στο Lancaster House στο Λονδίνο⁸⁵⁸. Ο Sir Frank Roberts είχε αποστείλει τηλεγράφημα στις 16 Φεβρουαρίου στο οποίο μετέφερε την εκτίμηση ότι θα προέκυπταν δυσκολίες για ενδεχόμενη ένταξη της Κύπρου στο NATO. Σχολιάζοντας το μήνυμα του Sir Frank, τα αρμόδια γεωγραφικά τμήματα του Foreign Office υποστήριζαν ότι η Κύπρος θα αποτελούσε ενόχληση (“nuisance”) σε οποιονδήποτε διεθνή οργανισμό εντασσόταν και ότι θα ήταν προτιμότερο όπως αυτή η ενόχληση να έμενε εκτός NATO⁸⁵⁹.

Το ζήτημα ένταξης της Κύπρου στο NATO ηγέρθηκε εκ νέου στα μέσα του 1963, περίοδο κατά την οποία διεξάγονταν συζητήσεις για αναθεώρηση του συντάγματος της Ζυρίχης. Ο Ύπατος Αρμοστής του Ηνωμένου Βασιλείου στην Κύπρο, Sir Arthur Clark, τηλεγράφησε στις 31 Μαΐου 1963 στο Λονδίνο, υποβάλλοντας εισήγηση για εξέταση του ενδεχομένου ένταξης της Κύπρου στο NATO απαριθμώντας σειρά επιχειρημάτων με κυριότερα⁸⁶⁰:

- Θα ήταν πλήγμα στις επιδιώξεις των κομμουνιστών.
- Θα συνέτεινε στη σύζευξη και συνεργασία NATO-CENTO.
- Θα διασφάλιζε τις τουρκικές ανησυχίες για την ασφάλεια των νότιων ακτογραμμών της λόγω κινδύνων που απέρρεαν από τη συμμετοχή της Κύπρου στο κίνημα των Αδεσμεύτων.
- Η συνθήκη εγγυήσεων δεν θα ήταν πλέον απαραίτητη αφού η ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου θα ήταν ευθύνη του NATO.

⁸⁵⁷ Στο ίδιο

⁸⁵⁸ TNA FO 371/144660 Membership of international organisations by Cyprus after independence.

⁸⁵⁹ Στο ίδιο.

⁸⁶⁰ TNA FO 371/168989 Cypriot membership of NATO.

- Το τριμερές στρατηγείο θα μετεξελισσόταν σε περιφερειακό στρατηγείο του NATO.
- Οι ΗΠΑ ενδεχομένως να πείθονταν να συμβάλουν οικονομικά για την ανάπτυξη προγραμμάτων και υποδομών στην Κύπρο.

Σε απαντητικό τηλεγράφημα του, το Commonwealth Relations Office υπενθύμισε στον Ύπατο Αρμοστή ότι το θέμα ενδεχόμενης ένταξης της Κύπρου στο NATO, εξετάστηκε κατά το 1960 και είχε αποφασιστεί όπως το Ηνωμένο Βασίλειο να μην εισηγηθεί την ένταξή της στο NATO. Περαιτέρω, ζητήθηκε από τον Ύπατο Αρμοστή όπως σε περίπτωση που συζητήσει το θέμα με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο ή τον υπουργό Εξωτερικών να αναφέρει ότι εκφράζει προσωπικές απόψεις⁸⁶¹.

Με αφορμή το τηλεγράφημα του Ύπατου Αρμοστή του Ηνωμένου Βασιλείου στη Λευκωσία και των συζητήσεων για τροποποιήσεις στο Σύνταγμα της Ζυρίχης έγινε εκ νέου επεξεργασία της ιδέας ένταξης της Κύπρου στο NATO. Με επιστολή του Commonwealth Relations Office στις 11 Ιουνίου 1963 προς το Foreign Office, το Υπουργείο Άμυνας και το Υπουργείο Αεροπορίας ζητήθηκαν οι απόψεις τους επί του θέματος, υπενθυμίζοντας τη θέση του Λονδίνου στο πλαίσιο της Υπουργικής Επιτροπής της Κύπρου την περίοδο 1959-1960 περί μη υποστήριξης της ένταξης της Κύπρου στο NATO⁸⁶².

Σε εσωτερικό σημείωμα ημερομηνίας 13 Ιουνίου 1963, το αρμόδιο γεωγραφικό τμήμα στο Foreign Office σημείωνε, επί της εισήγησης του Ύπατου Αρμοστή, ότι όντως η Τουρκία ανησυχεί για το ενδεχόμενο να επικρατήσουν οι κομμουνιστές στην Κύπρο αλλά στην παρούσα συγκυρία αυτό δεν αποτελεί σοβαρό κίνδυνο. Επιπρόσθετα, υποστηριζόταν ότι το NATO δεν μπορεί να επιλύσει ή να επιληφθεί διακοινοτικών διαφορών και ότι αυτή η αρμοδιότητα ανήκει στο Ηνωμένο Βασίλειο, την Ελλάδα και την Τουρκία.

Υπήρχε σημαντική επιφύλαξη για την προοπτική κατάργησης της Συνθήκης Εγγυήσεως με ανάληψη του ρόλου αυτού από το NATO, στην περίπτωση που η Κύπρος θα γινόταν μέλος του οργανισμού. Το Foreign Office εκτιμούσε ότι η Τουρκία ουδέποτε θα μπορούσε να αποδεχθεί κατάργηση της Συνθήκης Εγγυήσεως ή αντικατάστασής της μέσω της συμμετοχής της Κύπρου στο NATO, αφού έτσι θα έχανε τα σημαντικά δικαιώματα που είχε

⁸⁶¹ Στο ίδιο.

⁸⁶² TNA FO 371/168989 Cypriot membership of NATO.

και δεν θα ήταν σε θέση να προστατεύει τα συμφέροντα της τουρκικής κοινότητας στο νησί⁸⁶³.

Σε σημείωμα ημερομηνίας 28 Ιουνίου 1963 με τίτλο 'NATO Membership for Cyprus' αναφέρονταν ως επιπρόσθετοι λόγοι για τη μη υποστήριξη της προοπτικής ένταξης της Κύπρου στο NATO, η ενδεχόμενη απροθυμία των υπολοίπων κρατών μελών του NATO για διεύρυνση της συμμαχίας, ειδικά λόγω της άρνησης του Καναδά και των σκανδιναβικών κρατών για επέκταση του γεωγραφικού εύρους του NATO. Επίσης, υποστηριζόταν ότι το ίδιο το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν εναντίον διεύρυνσης του NATO, αφού ήδη με δεκαπέντε κράτη μέλη ήταν προβληματική η λήψη ταχύτατων και αποτελεσματικών αποφάσεων⁸⁶⁴. Κάτω υπό τις παρούσες συνθήκες, κατέληγε το σημείωμα του Foreign Office, το Ηνωμένο Βασίλειο δεν έπρεπε να πάρει καμία πρωτοβουλία για την ένταξη της Κύπρου στο NATO, επιβεβαιώνοντας ουσιαστικά την απόφαση που είχε ληφθεί το 1960 όταν το ζήτημα ετέθη για πρώτη φορά.

Από την πλευρά του το Υπουργείο Άμυνας, με επιστολή του ημερομηνίας 14 Ιουνίου 1963, τόνιζε ευθέως ότι ήδη υπάρχουν αρκετά θέματα διαφοράς μεταξύ των κρατών μελών του NATO και δεν χρειάζεται να προστεθεί ακόμη ένα υφιστάμενο πρόβλημα για το οποίο είναι σίγουρο ότι Ελλάδα και Τουρκία θα εκφράζουν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις εντός του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου⁸⁶⁵. Το Υπουργείο Αεροπορίας στην απαντητική επιστολή του προς το Commonwealth Relations Office, στις 26 Ιουνίου, επίσης υποστήριξε ότι το NATO δεν θα ήταν το ορθό πλαίσιο για διαχείριση των ενδοκυπριακών κοινοτικών διαφορών. Περαιτέρω, τονίστηκε εμφαντικά ότι τυχόν ενθάρρυνση από πλευράς Ηνωμένου Βασιλείου στην ιδέα ένταξης της Κύπρου στο NATO ενδεχομένως να ερμηνευόταν ως προσπάθεια αναθεώρησης ή τροποποίησης ζωτικών πτυχών των Συνθηκών Εγκαθίδρυσης και Εγγυήσεων και του Συντάγματος, κάτι που θα έπρεπε να αποφευχθεί⁸⁶⁶.

⁸⁶³ Στο ίδιο.

⁸⁶⁴ Στο ίδιο.

⁸⁶⁵ Στο ίδιο.

⁸⁶⁶ Στο ίδιο.

3.11 Η κρίση του Δεκεμβρίου 1963 και η επανάκτηση του ενδιαφέροντος του NATO για την Κύπρο. Το “Watching Brief” του γενικού γραμματέα του NATO.

Ως αποτέλεσμα της τουρκοκυπριακής ανταρσίας τα Χριστούγεννα του 1963 και της έντονης διπλωματικής δραστηριότητας που αναπτύχθηκε τις αρχές του 1964 για κατευνασμό της αντιπαράθεσης στο εσωτερικό της Κυπριακής Δημοκρατίας και την αποφυγή επέκτασής τους στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, το Κυπριακό πρόβλημα ξανάρχισε να απασχολεί το NATO, τόσο στις συνεδρίες του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, σε επίπεδο μονίμων αντιπροσώπων, όσο και στις συνόδους των υπουργών Εξωτερικών⁸⁶⁷. Σημειώνεται ότι η Κύπρος δεν είχε απασχολήσει καμία σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του NATO την περίοδο 1960-1963.⁸⁶⁸ Κατόπιν αιτήματος της Τουρκίας το θέμα της Κύπρου συζητήθηκε στις 25 Δεκεμβρίου 1963 εντός του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου. Στις 2 Ιανουαρίου 1964, η Ελλάδα αιτήθηκε έκτακτη συνάντηση του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου στην οποία κατηγόρησε την Τουρκία ότι σχεδίαζε μονομερή στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο. Το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο απαίτησε όπως μην αναληφθεί καμία μονομερής ενέργεια προτού γίνουν διαβουλεύσεις.⁸⁶⁹

Τον Ιανουάριο του 1964 το Ηνωμένο Βασίλειο σε μια προσπάθεια να αναλάβει την πλήρη πρωτοβουλία των διπλωματικών διεργασιών, εισηγήθηκε τη δημιουργία «Διεθνούς Ειρηνευτικής Δύναμης», τη διοίκηση της οποίας θα είχε το ίδιο το Ηνωμένο Βασίλειο και τον διορισμό διαμεσολαβητή⁸⁷⁰. Η συγκεκριμένη πρόταση του Ηνωμένου Βασιλείου προνοούσε ότι σκοπός της διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης θα ήταν α) η αποφυγή επανάληψης διακοινοτικών συγκρούσεων και η καταστολή των ταραξιών και β) η αποκλιμάκωση της διακοινοτικής έντασης και η δημιουργία συνθηκών επαναφοράς της τάξης, της ελεύθερης διακίνησης και της καθημερινότητας. Ο επιχειρησιακός διοικητής, ο οποίος θα διοριζόταν από το Ηνωμένο Βασίλειο, θα λάμβανε οδηγίες από το Λονδίνο για την επίτευξη των πιο πάνω στόχων. Σύμφωνα με το προσχέδιο των όρων εντολής της εν

⁸⁶⁷ Περισσότερα για τις εξελίξεις την περίοδο 1959-1963 βλ. Hatzivassiliou 2005.

⁸⁶⁸ Βλ. αρχείο με ανακοινωθέντα υπουργικών συνόδων NATO στον σύνδεσμο: <http://www.nato.int/docu/comm/comm6069.htm>

⁸⁶⁹ Αρχείο ΥΠΕΞ Βελγίου, Archives Diplomatiques, Chypre. Σημείωμα υπουργείου Εξωτερικών ημερομηνίας 10 Μαρτίου 1964, Portefeuille No. 15430. Επίσης στο ίδιο Réflexions sur le problème de Chypre, 8 Μαΐου 1964.

⁸⁷⁰ Ολόκληρη η πρόταση με τους όρους εντολής σε Αρχείο ΥΠΕΞ Βελγίου, Archives Diplomatiques, Revised Proposal for International Peace Keeping force in Cyprus, Portefeuille No. 15430.

θέματι ειρηνευτικής δύναμης, η οποία αποτελούσε πρωτοβουλία εκτός του θεσμικού πλαισίου ΟΗΕ και NATO, δεν θα επηρέαζε τα υφιστάμενα δικαιώματα και υποχρεώσεις που αφορούσαν το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ελλάδα και την Τουρκία και ειδικότερα της υποχρέωσης για τον σεβασμό στην ανεξαρτησία και εδαφική ακεραιότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας⁸⁷¹. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία ανήκε στη Βρετανία σε εθνικό επίπεδο και όχι στο NATO, ως θεσμική πρωτοβουλία.

Η πρόταση για δημιουργία διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης υπό την αιγίδα του Ηνωμένου Βασιλείου, με την πιθανή συμβολή κρατών μελών του NATO για σκοπούς διάθεσης δυνάμεων, δεν ευδοκίμησε καθ' ότι η Κυπριακή Δημοκρατία με την προσφυγή της στο Συμβούλιο Ασφαλείας πέτυχε, στις 4 Μαρτίου 1964, την υιοθέτηση του Ψηφίσματος 186 (που ετοιμάστηκε από τις Βολιβία, Βραζιλία, Ακτή Ελεφαντοστού, Μαρόκο και Νορβηγία), με το οποίο συστάθηκε η Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ και επιβεβαιώθηκε ότι η κυρίαρχη αρμοδιότητα για την επαναφορά της τάξης και της ομαλότητας ανήκε στην Κυπριακή Δημοκρατία⁸⁷².

Τον επόμενο μήνα, στην εαρινή σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών του NATO που πραγματοποιήθηκε στη Χάγη το διάστημα 12-14 Μαΐου 1964, συζητήθηκε η κατάσταση στην Κύπρο. Στο πλαίσιο της καθιερωμένης ανταλλαγής απόψεων περί της διεθνούς κατάστασης, τα πρόσφατα συμβάντα και οι μελλοντικές εξελίξεις για την περίπτωση της Κύπρου αποτέλεσαν αντικείμενο συζήτησης. Ο υπουργός Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου, R. Butler, χαρακτήρισε το Κυπριακό ως ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα της συμμαχίας τη δεδομένη στιγμή⁸⁷³. Πρόσθεσε ότι διαταράχθηκε το καλό κλίμα που έως τότε υπήρχε στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας με υπαρκτή πλέον την απειλή για διασάλευση της συνοχής της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO⁸⁷⁴.

Περαιτέρω, ο Butler έκανε ειδική μνεία στην πρωτοβουλία του Ηνωμένου Βασιλείου για σύσταση ειρηνευτικής επιχείρησης στις αρχές του 1964, αναφέροντας ότι το Ηνωμένο Βασίλειο προσπάθησε να δημιουργήσει μια ειρηνευτική δύναμη για αποστολή της στην

⁸⁷¹ Στο ίδιο.

⁸⁷² Ολόκληρο το ψήφισμα ΣΑ ΟΗΕ 186/1964 στον σύνδεσμο: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/186\(1964\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/186(1964))

⁸⁷³ Αρχείο NATO C-VR 64/22 Verbatim Record of Council Meeting.

⁸⁷⁴ Στο ίδιο.

Κύπρο αποτελούμενη από κράτη μέλη του NATO («drawn from NATO countries»), τηρώντας το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο πλήρως ενημερωμένο επί των εξελίξεων και ότι όταν αυτή η προσπάθεια δεν τελεσφόρησε έπρεπε να αναλάβει τον ρόλο της ο ΟΗΕ. Ο Butler εξέφρασε την υποστήριξη του Λονδίνου στις προσπάθειες του ΟΗΕ για εξεύρεση λύσης στο Κυπριακό πρόβλημα, σύμφωνα με το περιεχόμενο του Ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας της 4^{ης} Μαρτίου 1964.

Επίσης, ο Butler κάλεσε όλα τα κράτη μέλη του NATO να συνεργαστούν εντός του συμβουλίου του NATO, αποφεύγοντας ενέργειες ή τοποθετήσεις που ενδεχομένως να υπονομεύσουν τις προσπάθειες του ΟΗΕ. Κατέληξε ότι η πολιτική επίλυση του προβλήματος με ειρηνικά μέσα είναι προς το συμφέρον του συνόλου της ατλαντικής συμμαχίας⁸⁷⁵. Ο υπουργός Εξωτερικών του Καναδά, Paul Martin, στην τοποθέτησή του ανέφερε ότι η κρίση στην Κύπρο είναι κρίσιμης σημασίας για την ενότητα της συμμαχίας αφού δύναται να διαλύσει τη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO. Εξέφρασε την ετοιμότητα του Καναδά να συνεχίσει τη συμμετοχή του στην ειρηνευτική δύναμη του ΟΗΕ και κάλεσε και άλλα κράτη μέλη να προσφέρουν με προσωπικό ή με άλλες συνεισφορές. Περαιτέρω, ο Martin κάλεσε την Ελλάδα και την Τουρκία να προσπαθήσουν να λύσουν τις διαφορές τους, κάνοντας χρήση αν αυτό ήταν απαραίτητο, του θεσμικού πλαισίου του NATO έτσι ώστε να σταθεροποιηθεί η κατάσταση στην Κύπρο⁸⁷⁶. Την ίδια προτροπή προς Ελλάδα και Τουρκία εξέφρασαν κατά τη σύνοδο και οι υπουργοί Εξωτερικών της Ολλανδίας Joseph Luns και Γαλλίας Couve de Murville.

Η σύνοδος των υπουργών Εξωτερικών του NATO στη Χάγη αποφάσισε όπως δώσει εντολή στον γενικό γραμματέα του NATO για την προετοιμασία ετήσιας ενημερωτικής έκθεσης (“Watching Brief”) για την κατάσταση στην Κύπρο δίδοντάς του επίσης τη δυνατότητα παρέμβασης ή διαμεσολάβησης μεταξύ των μερών για την αποφυγή διατάραξης των σχέσεων των δύο χωρών της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO⁸⁷⁷. Με την εφαρμογή του “Watching Brief”, έδιναν στον γενικό γραμματέα την ευθύνη παρακολούθησης των διμερών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας, αναγνωρίζοντας την ευθύνη διαμεσολάβησης για το Κυπριακό στον ΟΗΕ. Ωστόσο ο Manlio Brosio⁸⁷⁸ κατέγραψε στο πρώτο “Watching

⁸⁷⁵ Στο ίδιο

⁸⁷⁶ Αρχείο NATO C-R 64/23 Record of Council Meeting.

⁸⁷⁷ Αρχείο NATO PO 64/688 Greek-Turkish Relations: Secretary General’s “Watching Brief”.

⁸⁷⁸ Ο Ιταλός Manlio Brosio ήταν ο 4^{ος} Γενικός Γραμματέας του NATO, την περίοδο 1964-1971.

Brief” ότι τα δύο ζητήματα, ήτοι διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας και η κατάσταση στην Κύπρο, αποτελούσαν αλληλένδετα ζητήματα που δεν μπορούσαν στην πράξη να διαχωρισθούν⁸⁷⁹.

Συγκεκριμένα, η απόφαση της συνόδου της 14^{ης} Μαΐου 1964 αναφέρει ότι το θέμα της Κύπρου είχε παραπεμφθεί ως αρμοδιότητα στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και τον διαμεσολαβητή του και ότι ο γενικός γραμματέας του NATO έλαβε εντολή παρακολούθησης των εξελίξεων, καλούμενος να διατηρήσει επικοινωνία με τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας και το συμβούλιο, με σκοπό την αποφυγή επιδείνωσης των σχέσεων μεταξύ των δύο συμμάχων στη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO⁸⁸⁰.

Στο ανακοινωθέν τύπου της συνόδου των υπουργών Εξωτερικών του NATO αναφέρεται ότι οι υπουργοί εξέφρασαν την ανησυχία τους για την κατάσταση στην περιοχή λόγω της συνεχιζόμενης αστάθειας στην Κύπρο και επανέλαβαν τη στήριξή τους στις προσπάθειες του ΟΗΕ που στοχεύουν στην επαναφορά της τάξης και ομαλότητας⁸⁸¹. Επίσης, οι υπουργοί Εξωτερικών του NATO εξέφρασαν τη στήριξή τους στις προσπάθειες του διαμεσολαβητή του ΟΗΕ για την αναζήτηση μιας συμφωνημένης λύσης για το Κυπριακό πρόβλημα⁸⁸². Η απόφαση αυτή δημιούργησε τη μεθοδολογία επόπτευσης των εξελίξεων για επίλυση του Κυπριακού καθώς και τον αναγκαίο μηχανισμό για διαμεσολάβηση του γενικού γραμματέα του NATO, για επίλυση διαφορών που ενδεχομένως να οδηγούσαν σε ένοπλη σύρραξη και αντιπαράθεση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

Από το 1964 μέχρι την τουρκική εισβολή το 1974, οι εκάστοτε γενικοί γραμματείς του NATO, Dirk Stikker, Manlio Brosio και Joseph Luns, υπέβαλλαν στο τέλος κάθε χρόνου το “Watching Brief” που αφορούσε την κατάσταση στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας και την κατάσταση πραγμάτων στο Κυπριακό⁸⁸³. Τα πιο σημαντικά, από άποψης περιεχομένου

⁸⁷⁹ Αρχείο NATO PO 64/688 Greek-Turkish Relations: Secretary General’s “Watching Brief”.

⁸⁸⁰ Στο ίδιο.

⁸⁸¹ Παράγραφος 8, ανακοινωθέντος συνόδου NATO, 12-14 Μαΐου 1964, όπως παρουσιάζεται στον σύνδεσμο: <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c640512a.htm>

⁸⁸² Στο ίδιο.

⁸⁸³ Αρχείο NATO Greek-Turkish Relations: Secretary General’s “Watching Brief” για τα έτη 1964-1974: PO 64/688, PO 65/593, PO 66/602, PO 67/873, PO 68/576, PO 69/564, PO 70/522, PO 71/658, PO 72/422, PO 73/160, PO 74/156.

ήταν των ετών 1964, 1967 και 1974⁸⁸⁴, από τα οποία οι ερευνητές και μελετητές μπορούν να αντλήσουν χρήσιμα στοιχεία για τον ρόλο και εμπλοκή που είχε ή δεν είχε το NATO στα ιστορικά γεγονότα του Κυπριακού, με αποκορύφωμα την τουρκική εισβολή στην Κύπρο τον Ιούλιο του 1974.

⁸⁸⁴ Αρχείο NATO Greek-Turkish Relations: Secretary General’s “Watching Brief” PO 64/688, PO 67/873, PO 74/156 αντίστοιχα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Συμπεράσματα

Η παρούσα διατριβή καταπιάστηκε με σειρά αλληλένδετων πολιτικοστρατιωτικών ζητημάτων που αφορούσαν τη στρατηγική και αμυντική πολιτική της Βρετανίας στα τέλη του 19^{ου} και τον 20^ο αιώνα, τη γεωστρατηγική θέση της Κύπρου στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, τις βρετανικές θεωρήσεις για την Κύπρο και το πώς αυτές διαμορφώθηκαν κατά την περίοδο που το νησί βρισκόταν υπό βρετανικό έλεγχο και διοίκηση. Περαιτέρω, καταπιάστηκε με την εξέλιξη και διαμόρφωση του μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος και την ενασχόληση του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) ως αποτέλεσμα της δράσης της ΕΟΚΑ την περίοδο 1955-1959, επιθυμώντας να μελετηθεί το Κυπριακό ζήτημα υπό το πρίσμα διεθνών παραγόντων όπως καταγράφεται σε αρχειακό υλικό εποχής.

Επιχειρήθηκε να αναδειχθούν οι πολιτικές, διπλωματικές και στρατιωτικές εξελίξεις που επηρέασαν τις διαδικασίες σχηματισμού και λήψης αποφάσεων, αναφορικά με τη στρατηγική χρησιμότητα της Κύπρου. Με αναφορά, αρχικά, στους λόγους απόκτησης της Κύπρου από τη Βρετανία, παρουσιάστηκε στη συνέχεια η πορεία διασύνδεσης του βαθμού εκτίμησης της Κύπρου ως στρατιωτικής και αμυντικής βάσης στην περιοχή με παράγοντες όπως τα ισοζύγια δυνάμεως, τη διατήρηση της παραδοσιακής βρετανικής ναυτικής ισχύος, τις εξελίξεις κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου και τη διαμόρφωση της περιφερειακής αμυντικής πολιτικής σχεδίασης του Λονδίνου στη Μέση Ανατολή και τις επιπτώσεις της για την Κύπρο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου. Για σκοπούς οργάνωσης των συμπερασμάτων, το υφιστάμενο κεφάλαιο διαχωρίζεται σε τρεις ενότητες και παρουσιάζονται ξεχωριστά τα συμπεράσματα α) περί της γενικότερης εξέλιξης της στρατηγικής και αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή και της γεωπολιτικής σημασίας της Κύπρου για τη Βρετανία, β) περί της σχέσης του NATO με την Κύπρο τη δεκαετία του 1950 μέχρι και την ανεξαρτησία της Κύπρου και γ) κάποια καταληκτικά σχόλια.

Το 2019 αποτελεί, όπως αναφέρθηκε ήδη στην εισαγωγή της παρούσας διατριβής, επετειακό έτος για σειρά λόγων. Το 2019 συμπληρώνονται εκατό χρόνια από τη Συνθήκη Ειρήνης του Παρισιού που υπογράφηκε το 1919 και σύμφωνα με την οποία διαμοιράστηκε η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής σε Βρετανία και

Γαλλία με άμεσες συνέπειες στο ισοζύγιο δυνάμεων στην περιοχή. Επιπρόσθετα, το 2019 συμπληρώνονται εβδομήντα χρόνια από την ίδρυση του NATO και της Κοινοπολιτείας. Συμπληρώνονται τέλος, εξήντα χρόνια από το τέλος του αγώνα της ΕΟΚΑ και την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης και Λονδίνου, με τις οποίες δημιουργήθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία. Τα εν λόγω ιστορικά ορόσημα αποτελούν ευκαιρία επικαιροποίησης ιστορικών ζητημάτων, αναστοχασμού και ει δυνατόν σύγκρισής τους με τα ισχύοντα δεδομένα που επικρατούν στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, καθώς επίσης και την τρέχουσα γεωστρατηγική αξία της Κύπρου και παρουσίας της Βρετανίας στην περιοχή. Κατά συνέπεια, η διατριβή επιχειρήσει να συνδέσει τρέχοντα ζητήματα όπως η απόφαση της Βρετανίας για αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση με την περίοδο καθορισμού του προσανατολισμού της Βρετανίας, μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου.

4.1. Η στρατηγική και αμυντική πολιτική της Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή και η γεωπολιτική σημασία της Κύπρου για τη Βρετανία μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα

Το ζήτημα της σημασίας που απέδιδε η Βρετανία για το ισοζύγιο δυνάμεων ισχύος και κατ' επέκταση επιρροής στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή αποτέλεσε κεντρικό άξονα γύρω από τον οποίο εξελίχθηκε η διατριβή. Οι διάφορες εκφάνσεις των ισοζυγίων ισχύος στην περιοχή, όπως ο παραδοσιακός ανταγωνισμός μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας κατά το τέλος του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο ανταγωνισμός μεταξύ Βρετανίας και Ιταλίας την περίοδο του Μεσοπολέμου, ο ανταγωνισμός μεταξύ Βρετανίας και ΗΠΑ και η προσπάθεια ανάσχεσης της σοβιετικής διείδυσης μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου απεικονίζουν το ανταγωνιστικό περιφερειακό περιβάλλον κατά την υπό εξέταση περίοδο.

Έχοντας ως κύριο θεωρητικό υπόβαθρο τον κλασικό και δομικό ρεαλισμό της θεωρίας των διεθνών σχέσεων υποστηρίχθηκε ότι η περιφερειακή προσέγγιση της βρετανικής πολιτικής ήταν ταυτισμένη με τη διατήρηση των ισοζυγίων ισχύος στην περιοχή και των ερεισμάτων της για την εκμετάλλευση του γεωπολιτικού και θαλάσσιου χώρου της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής. Η βρετανική πολιτική διατηρούσε περιφερειακή αντίληψη και περιεκτική προσέγγιση με τη χρήση και

εφαρμογή των διαφόρων συνιστωσών ισχύος της, όπως στρατιωτική ισχύ, διπλωματικά μέσα και τις μυστικές υπηρεσίες και υπηρεσίες συλλογής πληροφοριών.

Κατά συνέπεια, κεντρικός άξονας που καθόριζε την περιφερειακή πολιτική της Βρετανίας ήταν η διατήρηση της επιρροής της μέσω της μη διατάραξης των υπέρ της ισοζυγίων ισχύος στην περιοχή. Όπου χρειαζόταν και κρινόταν αναγκαίο, η Βρετανία αναλάμβανε τον ρόλο του εξωτερικού εξισοροπιστή στην περιοχή, είτε μέσω διμερών συμφωνιών με κράτη όπως τη Γαλλία και την Ιταλία, είτε μέσω ενεργειών σε πολυμερές πλαίσιο για διατήρηση του στρατηγικού και αμυντικού ελέγχου της περιοχής, όπως επιχειρήθηκε τα πρώτα χρόνια ίδρυσης του NATO αναφορικά με τη μορφή της Μεσογειακής Διοίκησης και του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής.

Η Βρετανία αντιμετώπιζε τη συνολική περιοχή της Μέσης Ανατολής ως μια ενιαία, ομογενοποιημένη ζώνη, με κύριο στόχο της στρατηγικής της την αντιμετώπιση οποιασδήποτε απειλής για τη διασφάλιση των συμφερόντων της. Το Λονδίνο θεωρούσε ότι η εκτίμηση απειλής που είχε το ίδιο για την περιοχή θα ήταν αυτομάτως αποδεκτή και λογική και από τις υπόλοιπες κυβερνήσεις των κρατών της Μέσης Ανατολής. Αντιθέτως, όπως διαφάνηκε μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου πολέμου, τα κράτη της περιοχής της Μέσης Ανατολής και οι τοπικοί πληθυσμοί τους δεν συμμερίζονταν τη βρετανική θεώρηση ως προς το ποια ήταν η κοινή απειλή και οι πηγές κινδύνων για την ασφάλεια της Μέσης Ανατολής. Κατά συνέπεια τα κράτη της περιοχής δεν αποδέχονταν τον πρωταρχικό ρόλο του Λονδίνου για την άμυνα της περιοχής μέσω της διατήρησης των διμερών συμφωνιών και διευθετήσεων που προϋπήρχαν⁸⁸⁵.

Με τη σταδιακή αποχώρηση από τα σημαντικά στρατιωτικά προπύργια και βάσεις που διατηρούσε η Βρετανία στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, σε Παλαιστίνη, Αίγυπτο, Ιράκ και Υπεριορδανία, η μόνη κτήση που παρέμενε στην απόλυτη κυριαρχία της και από την οποία μπορούσε να ανέπτυσσε δυνάμεις στην περιοχή, ήταν η Κύπρος⁸⁸⁶. Μετά το φιάσκο της επιχείρησης στο Σουέζ, παρά το γεγονός ότι η Κύπρος δεν ήταν η προτιμητέα επιλογή της Βρετανίας για να αποτελεί το κέντρο βάρους της παρουσίας της στη Μέση Ανατολή και Ανατολική Μεσόγειο, εκ των πραγμάτων από το 1957 και έπειτα δεν είχε άλλη

⁸⁸⁵ Woodhouse 1956.

⁸⁸⁶ Hatzivassiliou 2009, 1163-1164.

επιλογή⁸⁸⁷. Όπως χαρακτηριστικά, σημείωσε ο Cohen, μετά την κρίση στο Σουέζ, η δυνατότητα της Βρετανίας να προστατεύει τα συμφέροντα της στην Μέση Ανατολή, ειδικά σε περίπτωση παγκόσμιου πολέμου, στηρίζονταν σε μικρό νησί της Κύπρου⁸⁸⁸.

Παράλληλα, η σταδιακή αύξηση της σημασίας του απρόσκοπτου ενεργειακού και πετρελαϊκού εφοδιασμού της από τα τερματικά στις ακτές της Ανατολικής Μεσογείου αποτέλεσαν καταλύτη για την αναβάθμιση της γεωπολιτικής σημασίας της Κύπρου, τόσο για την παροχή διοικητικών διευκολύνσεων όσο και για σκοπούς γενικότερης παρακολούθησης της περιοχής. Συμπεραίνεται, λοιπόν, ότι επιμέρους περιοχές και κράτη στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, περιλαμβανομένης της Κύπρου, λειτουργούσαν ως ενεργοποιητές για την υλοποίηση των περιφερειακών στόχων του Λονδίνου, οι οποίοι εξελικτικά απέκτησαν υπαρκτή σημασία ως προς τη διεθνή θέση και κύρος της Βρετανίας και τη δυνατότητά της να θεωρείται μεγάλη δύναμη.

Στο πλαίσιο της διατριβής παρουσιάστηκαν επίσης οι επί χάρτου σχεδιασμοί και ιδέες της Βρετανίας για την πιθανή ανάπτυξη της Κύπρου ως στρατιωτικής βάσης. Οι σχεδιασμοί ετοιμότητας που εκπονούνταν από τους επιτελείς δεν μετουσιώθηκαν σε έργα, παρά μόνο μετά την οριστική συνειδητοποίηση της τερματισμού της αγγλοαιγυπτιακής συνθήκης και αποχώρησης των βρετανικών δυνάμεων από τις βάσεις που διατηρούσαν στην Αίγυπτο και τη μεταφορά του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής στην Κύπρο. Σημειώνεται ότι η μη αξιοποίηση της Κύπρου με την ανάπτυξη στρατιωτικών υποδομών κατά το μεγαλύτερο διάστημα που ευρισκόταν υπό βρετανική διοίκηση και κυριαρχία δεν συνεπάγεται άγνοια για τη στρατηγική αξία της από βρετανικής πλευράς.

Με τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου, η στρατιωτική ηγεσία της Βρετανίας παρέμενε εγκλωβισμένη στη λογική διατήρησης των αυτοκρατορικών κεκτημένων ανά την υφήλιο, με συνέπεια την αδυναμία ορθής εκτίμησης του νέου διεθνούς περιβάλλοντος, στο οποίο ανεδείχθη το δίπολο ΗΠΑ-Σοβιετικής Ένωσης και της δημιουργίας του διεθνούς πολυμερούς συστήματος. Το επίπεδο φιλοδοξίας, οι εθνικοί αμυντικοί σχεδιασμοί και οι επιμέρους στόχοι που τέθηκαν από τη στρατιωτική ηγεσία της Βρετανίας για την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής ήταν τόσο εκτός της περιφερειακής και

⁸⁸⁷ Cohen 2005, 187.

⁸⁸⁸ Στο ίδιο.

διεθνούς πραγματικότητας όσο και των εθνικών δυνατοτήτων της ίδιας της χώρας. Σε αυτό συνετέλεσε και η δεινή οικονομική κατάσταση της Βρετανίας καθώς και η απουσία στήριξης από φίλα κράτη της Κοινοπολιτείας που είχαν λειτουργήσει στο παρελθόν ως αρωγοί για τη βρετανική πολιτική στη Μέση Ανατολή. Οι σχεδιαστές και επιτελείς στο Λονδίνο διατήρησαν τον σχεδιασμό τους ωςάν η Βρετανία να βρισκόταν σε διαρκή φυσιογνωμία μάχης. Εύστοχα ο Louis περιέγραψε την πιο πάνω κατάσταση υποστηρίζοντας ότι υπάρχει κάτι μεθυστικό με τον στρατιωτικό σχεδιασμό, ειδικά όταν συνοδεύεται από μεγάλες δόσεις πατριωτισμού⁸⁸⁹. Η αποτυχία της Βρετανίας να διατηρήσει το καθεστώς της ως παγκόσμιας και κυρίαρχης δύναμης στο διεθνές σύστημα οφείλεται, σύμφωνα με την Kori Schake⁸⁹⁰, στην απλή εξήγηση ότι οι ΗΠΑ εξήλθαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο πιο ισχυρές και με περισσότερη αυτοπεποίθηση. Συνεπώς, η συγκεκριμένη ηγεμονική μετάβαση αν και έγινε με ειρηνικό τρόπο έδωσε τη δυνατότητα στις ΗΠΑ να θέσουν νέους όρους στον τρόπο λειτουργίας του διεθνούς συστήματος⁸⁹¹.

Στο πλαίσιο της διατριβής παρουσιάστηκε επίσης η διάσταση των υπηρεσιών συλλογής πληροφοριών και μυστικών υπηρεσιών της Βρετανίας, οι οποίες αμέσως μετά την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, δημιούργησαν ένα τεράστιο πλέγμα παρουσίας σε αποικίες και κτήσεις της Βρετανίας ανά την υφήλιο. Η διάσταση αυτή, επηρέασε σημαντικά και την Κύπρο αφού στην επικράτεια του νησιού εγκαταστάθηκαν σημαντικές υποδομές που την κατέστησαν ως μια από τις πιο σημαντικές πηγές λήψης πληροφοριών και υποκλοπών ηλεκτρονικών μηνυμάτων. Η σημασία του τομέα συλλογής πληροφοριών σχετίζεται επίσης άμεσα και με τον τρόπο διαχείρισης εκ μέρους της Βρετανίας ανταποικιακών κινημάτων.

Σύμφωνα με τον Walton⁸⁹², ο συγκεκριμένος τομέας αποτελεί μέχρι σήμερα τη χαμένη διάσταση της ιστορίας της διαδικασίας αποαποικιοποίησης, αφού όπως αναφέραμε στην εισαγωγή της διατριβής το μυστικό αρχείο που κρατείτο στο Hanslope Park στο Λονδίνο έχει μόνο μερικώς αποδεσμευθεί πριν από λίγα χρόνια⁸⁹³. Σε κάθε περίπτωση όμως, η διατριβή επιχείρησε να παρουσιάσει τη στενή και οργανική σχέση που διατηρούσε το

⁸⁸⁹ Louis 1984, 674.

⁸⁹⁰ Schake 2017, 272.

⁸⁹¹ Στο ίδιο.

⁸⁹² Walton 2014, 330.

⁸⁹³ Στο ίδιο, 348-349.

πολιτικό σύστημα και η εκτελεστική εξουσία της Βρετανίας με τις υπηρεσίες ασφάλειας και μυστικών υπηρεσιών προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων της Βρετανίας γενικότερα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής και ειδικότερα και σε ό,τι αφορούσε και την αντιμετώπιση της κυπριακής εξέγερσης την περίοδο 1955-1959.

Η περιφερειακή πολιτική Βρετανίας μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και τη δεκαετία του 1950 υπέπεσε σε αστοχίες, λόγω της εμμονής της ότι παρέμενε μεγάλη δύναμη διεθνούς εμβέλειας. Ο Sir Humphrey Trevelyan, εύστοχα συνόψισε τη βρετανική πολιτική στην περιοχή της δεκαετίας του 1950 υποστηρίζοντας ότι οι Βρετανοί δεν αντιλήφθηκαν εγκαίρως τις αναπόφευκτες εξελίξεις εναντίον των συμφερόντων τους στην περιοχή της Μέσης Ανατολής⁸⁹⁴. Η διαρκής διαχείριση κρίσεων και ανταποικιακών εξεγέρσεων που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η Βρετανία, επέφεραν σημαντικό κόστος, φθορά και ανάγκη διάθεσης σημαντικού αριθμού ανθρώπινου δυναμικού, μέσων και δυνατοτήτων για τις ένοπλες δυνάμεις της. Η λογική του Ψυχρού Πολέμου αποτελούσε τη μέθοδο για την αντιμετώπιση των εξεγέρσεων σε αποικίες και περιοχές που είχε υπό τη διοίκησή της. Η υπόθεση εργασίας των Βρετανών επιτελών και σχεδιαστών ήταν ότι τα ανταποικιακά κινήματα είχαν ως υποκινητή τη Σοβιετική Ένωση, με στόχο την αποσταθεροποίηση και αποδυνάμωση τόσο της Βρετανίας όσο και της Δύσης γενικότερα. Αντιθέτως, όπως υποστηρίζει ο Walton⁸⁹⁵, αυτή η τακτική της Βρετανίας δεν ήταν ιδιαίτερα επινοητική αφού, με εξαίρεση την εξέγερση στη Μαλάγια, οι ανταποικιακές εξεγέρσεις εναντίον της Βρετανίας σε Παλαιστίνη, Κένυα και Κύπρο δεν έγιναν με σοβιετική υπονόμηση, ούτε είχαν ως υπόβαθρο την κομμουνιστική ιδεολογία.

Επιπρόσθετο πρόβλημα που είχε να διαχειρισθεί το Λονδίνο στην υπό εξέταση περιοχή μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ήταν η ανάγκη μετασχηματισμού της πολιτικής του, ως αποτέλεσμα του νέου διεθνούς και περιφερειακού συστήματος που προέκυψε, με στόχο τη διαίωνη της θεσμικής παρουσίας της Βρετανίας στην περιοχή και προβολή της ως ισχυρής παγκόσμιας δύναμης⁸⁹⁶. Ο μετασχηματισμός αφορούσε πρώτον, την προσπάθεια συνομολόγησης αριθμού διμερών ή περιφερειακών συμφωνιών με κράτη της περιοχής, δεύτερον, την προσαρμογή της αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας στα πραγματικά

⁸⁹⁴ Cohen 2005, 37 και 37-48. Ο Sir Humphrey Trevelyan ήταν ο πρέσβης της Βρετανίας στην Αίγυπτο την περίοδο της κρίσης του Σουέζ.

⁸⁹⁵ Walton 2014, 334.

⁸⁹⁶ Louis 2001, 24.

δημοσιονομικά δεδομένα της χώρας και τρίτον στην προσαρμογή στο πλαίσιο λειτουργίας και τους θεσμούς του διεθνούς συστήματος και δη του NATO.

Όπως παρουσιάστηκε στο πλαίσιο της διατριβής, παρόμοιο ζήτημα προσανατολισμού και μετασχηματισμού της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας υπάρχει και σήμερα, λόγω της απόφασής της για αποχώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση (BREXIT). Υπό αυτό το πρίσμα, η τρέχουσα αναθεωρητική προσέγγιση του Λονδίνου περί της Παγκόσμιας Βρετανίας, της σημασίας της ναυτικής και στρατιωτικής παρουσίας της στη Μεσόγειο και Άπω Ανατολή και του κεντρικού ρόλου της Κοινοπολιτείας, ομοιάζει με τις πολιτικές της χώρας στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Εκτιμάται ότι η Βρετανία θα επιχειρήσει στο άμεσο μέλλον να ενδυναμώσει τις διμερείς της σχέσεις και την παρουσία της στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής.

Ομοιότητα με το σήμερα, υπάρχει επίσης και στον τρόπο λειτουργίας του βρετανικού κομματικού συστήματος και των επιπτώσεων που έχει για τη διακυβέρνηση της Βρετανίας, όταν υπάρχει μια δυναμική και δραστήρια ομάδα βουλευτών στα πίσω έδρανα (back benchers) του κυβερνώντος συντηρητικού κόμματος. Τη δεκαετία του 1950, η δράση της Ομάδας του Σουέζ, που αρχικά αριθμούσε μερικούς βουλευτές, κατάφερε να επιφέρει σημαντικό κόστος στην κυβέρνηση και να ασκήσει σημαντική πίεση για θέματα αποικιών και τη σημασία τους για την εικόνα και θέση της Βρετανίας στον κόσμο. Αντίστοιχα, την περίοδο 2016-2019, η Ομάδα Ευρωπαϊκής Έρευνας⁸⁹⁷ άσκησε έντονη πίεση στην κυβέρνηση με αποτέλεσμα την αδυναμία υπερψήφησης της Συμφωνίας Αποχώρησης της Βρετανίας από την Ε.Ε. και φέρνοντας σε τέλμα τη συντηρητική κυβέρνηση. Σημειώνεται επίσης, ότι οι βουλευτές μέλη της εν λόγω ομάδας στην αφηγηματική τους κάνουν χρήση επιχειρημάτων σχετικών με την πάλαι ποτέ ισχύ της βρετανικής αυτοκρατορίας και τη σημασία αναζωογόνησης της Κοινοπολιτείας και επένδυσής σε αυτή για εμπορική και οικονομική συνεργασία. Όπως συμπέρανε η Onslow⁸⁹⁸ επί του προκείμενου σημείου, το βρετανικό πολιτικό σύστημα υποφέρει από το προηγούμενο καθεστώς της χώρας ως μεγάλης δύναμης, λόγω της διατήρησης ψευδαισθήσεων.

⁸⁹⁷ European Research Group (ERG).

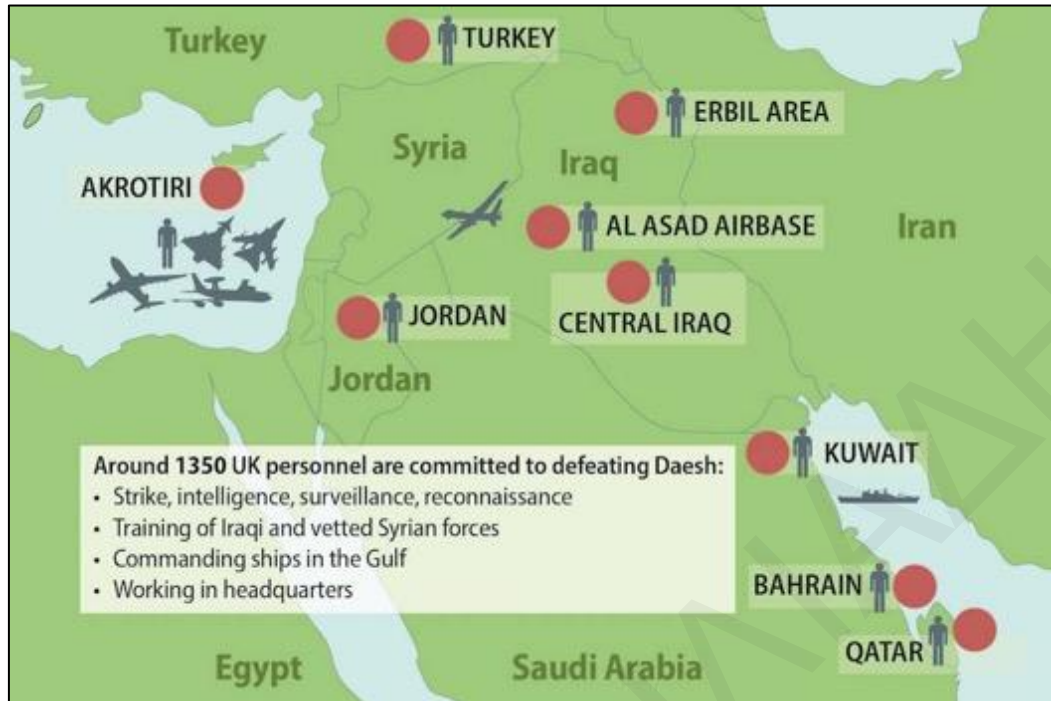
⁸⁹⁸ Onslow 1997, 235.

Στο πέρασμα των ετών, δύναται να τεθεί το ερώτημα αν οι συνθήκες ή το περιβάλλον ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου έχει μεταβληθεί με τέτοιο τρόπο που να καθιστά τη βρετανική παρουσία στην Κύπρο, μέσω των στρατιωτικών βάσεων, αναγκαία και απαραίτητη. Η παρούσα μελέτη εξέτασε την ανάπτυξη και εξέλιξη της πολιτικοστρατιωτικής αντίληψης του Λονδίνου για την περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου και της Κύπρου, ως αναπόσπαστου μέρους αυτής, για τα βρετανικά συμφέροντα.

Η παρούσα μελέτη και ανάλυση δεν θα μπορούσε να μείνει μόνο στο παρελθόν αλλά να εμπλουτισθεί με αναφορά στο σήμερα και στο πώς η Βρετανία θεωρεί τη στρατιωτική της παρουσία στην Κύπρο στο πλαίσιο της υφιστάμενης αμυντικής και διπλωματικής στρατηγικής της. Από το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου μέχρι σήμερα, η βρετανική αμυντική και στρατιωτική σκέψη διατηρεί την ίδια πεποίθηση και προσέγγιση για τη σημασία της Κύπρου στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και Ανατολικής Μεσογείου. Αυτό διαφαίνεται ξεκάθαρα στα έγγραφα, σημειώματα, μελέτες και αναλύσεις για τη στρατηγική, στρατιωτική, αμυντική και ενεργειακή σημασία που ιστορικά απέδιδε η Βρετανία για τη διατήρηση του ελέγχου της Κύπρου και της περιοχής, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια.

Εκατό χρόνια μετά το σημείωμα του υπουργού Ναυτικών Υποθέσεων Long, στο οποίο παρουσιαζόταν η σημασία της Κύπρου και της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου για την ασφάλεια και σταθερότητα στη Μέση Ανατολή, η Κύπρος συνεχίζει να αποτελεί περιοχή κεντρικής στρατηγικής σημασίας για το Λονδίνο. Σύμφωνα με το Υπουργείο Άμυνας της Βρετανίας το 2019 αποτελεί το έτος κατά το οποίο οι βρετανικές βάσεις στην Κύπρο μπορούν να χαρακτηριστούν οι μεγαλύτερες μόνιμες επιχειρησιακές βάσεις της Βρετανίας στο εξωτερικό με τον μεγαλύτερο σε αριθμό στρατιωτικού και πολιτικού προσωπικού. Αυτή η εξέλιξη έγινε εφικτή κατόπιν σημαντικής τεχνικής αναβάθμισης των υποδομών και εγκαταστάσεων των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο, πρωτίστως της αεροπορικής βάσης της Βασιλικής Πολεμικής Αεροπορίας στο Ακρωτήρι⁸⁹⁹.

⁸⁹⁹ Βλ. σχετικό ανακοινωθέν Υπουργείου Άμυνας Ηνωμένου Βασιλείου, ημερομηνίας 28 Μαρτίου 2017, <https://www.gov.uk/government/news/raf-akrotiri-opens-newly-renovated-runway>. Σύμφωνα με το ανακοινωθέν, “In 2019, British Forces Cyprus will become the largest Permanent Joint Operating Base and permanent deployment of British troops overseas and this latest upgrade has ensured it is more than ready”.

Εικόνα 6. Απεικόνιση της υφιστάμενης παρουσίας στρατιωτικών δυνάμεων του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή (Πηγή: UK Government⁹⁰⁰).

Ειδικότερα, την περίοδο 2015-2017 εκτελέστηκαν εκτεταμένα αναπτυξιακά έργα, συνολικού κόστους 46 εκατομμυρίων λιρών, για την αναβάθμιση της αεροπορικής βάσης στο Ακρωτήρι. Σύμφωνα με τον υπουργό Ενόπλων Δυνάμεων της Βρετανίας, η αεροπορική βάση της Βασιλικής Βρετανικής Αεροπορίας (RAF) στο Ακρωτήρι δεν αποτελεί μια απλή βάση για διευκολύνσεις και σκοπούς ανεφοδιασμού και εκπαίδευσης, αλλά έχει ειδική σημασία για τα συμφέροντα της Βρετανίας. Αποτελεί την προμετωπίδα των επιχειρήσεων της Βρετανίας, στο πλαίσιο της διεθνούς συμμαχίας για καταπολέμηση του Ισλαμικού Κράτους στη Συρία και στο Ιράκ⁹⁰¹. Από τις απαρχές της συμμετοχής της στον διεθνή συνασπισμό για καταπολέμηση του Ισλαμικού Κράτους (SHADER), η Βρετανία διενήργησε περισσότερες από 1600 αεροπορικές επιχειρήσεις εναντίον στόχων στη Συρία και το Ιράκ με βάση την Κύπρο⁹⁰². Το κέντρο βάρους της βρετανικής εμπλοκής στην επιχείρηση

⁹⁰⁰ Ο χάρτης ελήφθη από την ιστοσελίδα της κυβέρνησης Ηνωμένου Βασιλείου, <https://www.gov.uk/government/news/update-air-strikes-against-daesh>, ημερομηνία πρόσβασης 30 Δεκεμβρίου 2018.

⁹⁰¹ Στο ίδιο.

⁹⁰² Περισσότερα για τη συμμετοχή της Βρετανίας στο πλαίσιο της επιχείρησης SHADER και του ρόλου των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο, βλ. τα επίσημα στοιχεία της κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου στους συνδέσμους: <https://www.gov.uk/government/topical-events/daesh> και <https://www.gov.uk/government/news/update-air-strikes-against-daesh>, ημερομηνία πρόσβασης 8 Ιανουαρίου 2019.

SHADER, βρίσκεται στις βρετανικές βάσεις στην Κύπρο⁹⁰³, όπως δεικνύει και ο χάρτης που απεικονίζει τη βρετανική στρατιωτική παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή (Εικόνα 6).

Ο υπουργός Ενόπλων Δυνάμεων της Βρετανίας περιέγραψε επίσης τον σημερινό ρόλο και σημασία των βρετανικών βάσεων στην Κύπρο, με γραπτή του απάντηση στη Βουλή των Κοινοτήτων⁹⁰⁴. Η εν λόγω γραπτή τοποθέτηση δύναται να καταγραφεί ως ο σύγχρονος ορισμός του ρόλου και σημασίας της βρετανικής παρουσίας στην περιοχή, είτε για σκοπούς εξυπηρέτησης των εθνικών της συμφερόντων είτε για σκοπούς άσκησης ρόλου εξωτερικού εξισορροπιστή, είτε για τη διατήρηση των ισοζυγίων δυνάμεων στην περιοχή, λαμβάνοντας υπόψη το ενδιαφέρον άλλων κρατών της ηπειρωτικής Ευρώπης, συγκεκριμένα της Γαλλίας, για χρήση των υποδομών και εγκαταστάσεων στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας⁹⁰⁵. Υποστήριξε, λοιπόν, ότι οι βρετανικές δυνάμεις Κύπρου (British Forces Cyprus) προωθούν και διασφαλίζουν τα στρατηγικά συμφέροντα του Ηνωμένου Βασιλείου στην περιοχή, που περιλαμβάνουν την τρέχουσα εμπλοκή και συμβολή τόσο με δυνάμεις αεροπορίας όσο και χερσαίες δυνάμεις στην επιχείρηση SHADER⁹⁰⁶, σύμφωνα με τις δεσμεύσεις που αναλήφθηκαν στο πλαίσιο του διεθνούς συνασπισμού εναντίον του Ισλαμικού Κράτους. Περαιτέρω, από την Κύπρο, η Βασιλική Πολεμική Αεροπορία στο Ακρωτήρι διευκολύνει και ενεργοποιεί την ταχεία ανάπτυξη και αποστολή στρατιωτικών δυνατοτήτων στην περιοχή και ευρύτερα⁹⁰⁷. Συμπληρωματικά,

⁹⁰³ Mills 2017, <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN06995>

⁹⁰⁴ Περισσότερες πληροφορίες στον σύνδεσμο:

<https://www.parliament.uk/business/publications/written-questions-answers-statements/written-question/Commons/2018-04-30/139415/>, ημερομηνία πρόσβασης στις 3 Ιανουαρίου 2019.

⁹⁰⁵ Kington & Fisher 2019.

⁹⁰⁶ Για του σκοπούς της επιχείρησης SHADER, η Βρετανία διαθέτει εντός της βάσης Ακρωτηρίου τα ακόλουθα αεροπορικά μέσα και δυνατότητες: έξι Tornado GR4 fast jet aircrafts, έξι Typhoon combat aircrafts, Reaper Remotely Piloted Air Systems, Airseeker surveillance aircraft, Voyager air-to-air refuelling aircraft, δύο C130 transport aircrafts, E3-D sentry aircraft, Sentinel surveillance aircraft. Για περισσότερα, βλ. Mills 2017.

⁹⁰⁷ “British Forces Cyprus (BFC) protects and delivers against the UK's strategic interests, which includes its current contribution to both the air and land elements of OP SHADER, the UK commitment to the counter-Daesh coalition. RAF Akrotiri enables the rapid deployment of military capability within the region and beyond. The Sovereign Base Areas (SBAs) in Cyprus is the only UK Overseas Territory to be administered by the Ministry of Defence. The UK maintains sovereignty over the SBAs for military purposes, whilst protecting the interests of those who reside or who work in the Areas and administering them in cooperation with the Republic of Cyprus”, όπως παρουσιάζεται σε σύνδεσμο: <https://www.parliament.uk/business/publications/written->

αναφέρεται ότι εντός του πιο πάνω πλαισίου οι βρετανικές βάσεις στην Κύπρο αποτέλεσαν την πρώτη περιοχή εκτός της Βρετανίας όπου τα νέα μαχητικά βρετανικά αεροσκάφη F35-Lighting αναπτύχθηκαν για σκοπούς εξοικείωσης με το περιβάλλον και για σκοπούς εκπαίδευσης⁹⁰⁸.

Κατά συνέπεια, παρατηρούμε ότι σήμερα η Μέση Ανατολή, όπως καθόλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα αποτελεί περιοχή κρίσεων, εντάσεων, ένοπλων συγκρούσεων και όπως σημειώνει ο Paul⁹⁰⁹ περιοχή έντονου ανταγωνισμού ασφάλειας. Αποτελεί επίσης, περιοχή όπου συνεχίζουν τη δράση τους οργανώσεις που διεξάγουν μη συμβατική πολεμική εμπλοκή με νέες μορφές συγκρούσεων και αναδυόμενων απειλών, όπως ο υβριδικός πόλεμος⁹¹⁰.

4.2. NATO και Κύπρος κατά τη δεκαετία του 1950 μέχρι και την ανακήρυξη της Κυπριακής Ανεξαρτησίας

Η δημιουργία του NATO το 1949 και η εγκαθίδρυση του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας και διαδικασιών λήψης αποφάσεών του, δημιούργησε για όλα τα ιδρυτικά κράτη μέλη του την ανάγκη προσαρμογής και μετασχηματισμού της θεώρησης ως προς την πολυμερή πολυεθνική στρατιωτική συνεργασία. Εξ ορισμού κανένα κράτος μέλος από μόνο του δεν μπορούσε να ελέγχει και να καθορίζει όπως ήθελε τις αποφάσεις του NATO, αφού το πλαίσιο λειτουργίας του οργανισμού είχε – και συνεχίζει να έχει μέχρι σήμερα – ως βάση λήψης αποφάσεων τη συναίνεση μεταξύ των κρατών μελών.

Τούτο φάνηκε με την αδυναμία υλοποίησης των εθνικών σχεδιασμών της Βρετανίας για τη δημιουργία της Διοίκησης Μέσης Ανατολής και του Οργανισμού Άμυνας Μέσης Ανατολής, την περίοδο 1951-1953, που θα τελούσαν υπό βρετανική διοίκηση. Μέσω των δύο αυτών συστημάτων ασφαλείας και περιφερειακών δομών, το Λονδίνο επιδίωκε τη

[questions-answers-statements/written-question/Commons/2018-04-30/139415/](https://www.parliament.uk/questions-answers-statements/written-question/Commons/2018-04-30/139415/), ημερομηνία πρόσβασης στις 3 Ιανουαρίου 2019.

⁹⁰⁸ Βλ. σχετικά ανακοινωθέν του υπουργείου Άμυνας της Βρετανίας, ημερομηνίας 21 Μαΐου 2019, “F-35 Lightning aircraft take off for inaugural overseas exercise”, σε σύνδεσμο <https://www.gov.uk/government/news/f-35-lightning-aircraft-take-off-for-inaugural-overseas-exercise>.

⁹⁰⁹ Paul 2012, 81.

⁹¹⁰ Περισσότερα για την έννοια υβριδικού πολέμου σε Williamson & Mansoor 2012, 199.

διαιώνιση των διμερών συμφωνιών που διατηρούσε με κράτη της περιοχής και της σύνδεσής τους με τις δομές διοίκησης και ελέγχου του ΝΑΤΟ.

Η διατριβή ασχολήθηκε επίσης με τη σημασία που απέδιδε η Βρετανία στη διατήρηση και προβολή του διεθνούς κύρους της, μέσω της ισχύος της και το πόσο ζωτικής σημασίας ήταν για την ίδια η διατήρησή της ως Μεγάλης Δύναμης. Η εργώδης προσπάθεια της Βρετανίας να κρατήσει την Κύπρο υπό τον έλεγχό της ήταν απόρροια της πολιτικής της να διατηρήσει τη στρατηγική της θέση στη Μέση Ανατολή μέσω της οποίας θα συνέχιζε να θεωρείται ως Μεγάλη Δύναμη. Όπως συναφώς υποστηρίζει ο Χατζηβασιλείου, «αυτό το γεγονός δεν έγινε αντιληπτό από την ελληνική κυβέρνηση και την κυπριακή Εθναρχία, αφού το Λονδίνο μαχόταν για την ύπαρξή του ως Μεγάλης Δύναμης»⁹¹¹. Η αντιπαράθεση εντός της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ για το Κυπριακό ενείχε επίσης το στοιχείο της ανάγκης διατήρησης του διεθνούς κύρους και εικόνας της Βρετανίας ως Μεγάλης Δύναμης.

Η Βρετανία εξ αρχής προέβαλλε τόσο σε διμερές όσο και πολυμερές πλαίσιο τη σημασία που είχε η Κύπρος για την περιφερειακή και διεθνή ασφάλεια και σταθερότητα σε μια περιοχή με ασταθή καθεστώτα και φίλα προσκείμενα στη Σοβιετική Ένωση, τονίζοντας επίσης τις διεθνείς και περιφερειακές δεσμεύσεις της μέσω του ΝΑΤΟ και του CENTO. Η Βρετανία έδειξε περισσότερη ευελιξία και προσαρμοστικότητα στην εκμετάλλευση του πλαισίου του ΝΑΤΟ και καθόριζε την τακτική της αναλόγως των εξελίξεων. Την περίοδο 1955-1957 δεν επιθυμούσε την εμπλοκή του ΝΑΤΟ στην υπόθεση της Κύπρου. Ακολούθως, όταν συνειδητοποίησε ότι η εμπλοκή των γενικών γραμματέων Lord Ismay και Paul-Henri Spaak αντίστοιχα, ήταν αναπόφευκτη λόγω και της δημιουργίας του ανάλογου πλαισίου για παροχή καλών υπηρεσιών καθώς και του ενδιαφέροντος των ΗΠΑ, άλλαξε στάση. Η Ελλάδα ενώ το 1956 και αρχές 1957 υποστήριζε ότι ήθελε την εμπλοκή του ΝΑΤΟ, όταν ο Ismay τελικώς εξέφρασε τον Μάρτιο 1957 την πρόθεση προσφοράς των καλών υπηρεσιών του, αρνήθηκε. Η τελική αρνητική στάση της ελληνικής πλευράς – όπου σημαίνοντα ρόλο διαδραμάτισε η στάση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου – για απόρριψη της διαμεσολαβητικής πρωτοβουλίας του Spaak τον Οκτώβριο του 1958 είχε, όπως

⁹¹¹ Χατζηβασιλείου 2005, 291-292.

παρατηρεί ο Χατζηβασιλείου⁹¹² σοβαρές αρνητικές συνέπειες για τη διπλωματική προσπάθεια της Ελλάδας εντός του ΟΗΕ.

Η παρατεταμένη κρίση στην Κύπρο, λόγω της δράσης της ΕΟΚΑ, οδήγησε σταδιακά το ΝΑΤΟ να αποκτήσει ενδιαφέρον για την επίτευξη διευθέτησης. Η κατάσταση στην Κύπρο επηρέαζε άμεσα τρία από τα δώδεκα, τότε συνολικά, κράτη μέλη της συμμαχίας και τα δύο κράτη που αποτελούσαν τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Λόγω της ενασχόλησης του ΝΑΤΟ με την κατάσταση στην Κύπρο, διατηρήθηκε ένα ουσιαστικό κανάλι διπλωματικής ανταλλαγής απόψεων και θέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων κυβερνήσεων είτε μέσω του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου είτε μέσω της επαφής των εμπλεκόμενων κρατών με τον γενικό γραμματέα του ΝΑΤΟ. Αυτού του είδους η χρησιμότητα του ΝΑΤΟ, αποτέλεσε χρήσιμο πεδίο είτε για εκτόνωση κρίσεων, για επίλυση διαφορών μεταξύ κρατών μελών και για τη διατήρηση της ενότητας και συνοχής της συμμαχίας.

Αυτό που αποδείχθηκε με τη διαχείριση της κρίσης στους κόλπους του ΝΑΤΟ, τόσο λόγω της Κύπρου όσο και λόγω άλλων κρίσεων της περιόδου (π.χ. η κρίση του Σουέζ και η διένεξη για τα χωρικά ύδατα της Ισλανδίας) ήταν ότι στον μεταπολεμικό κόσμο και το διεθνές σύστημα που δημιουργήθηκε, τα δυτικά δημοκρατικά κράτη ενστικτωδώς επιδίωκαν την αμοιβαία συνεργασία και μεταξύ τους αποδοχή ως μελών της ίδιας κατηγορίας κρατών⁹¹³. Η ίδρυση και εξέλιξη του ΝΑΤΟ μετασχημάτισε τους παραδοσιακούς πρόσκαιρους σχηματισμούς συμμαχιών του παρελθόντος με έμφαση την εταιρικότητα, τη συνεργασία, την από κοινού συγκέντρωση και διάθεση δυνάμεων και τη δημιουργία βάσης κοινών συμφερόντων και επιδιώξεων.

Η διατριβή ασχολήθηκε σε έκταση με την προσωπικότητα και δράση του δεύτερου γενικού γραμματέα του ΝΑΤΟ, Paul-Henri Spaak αφού η συνολική ενασχόληση και το προσωπικό του ενδιαφέρον για το Κυπριακό δύναται να λεχθεί ότι είτε απουσιάζει από τη βιβλιογραφία είτε αποτελεί μέρος γενικευμένων παρατηρήσεων και αναλύσεων για τον ρόλο του ΝΑΤΟ έναντι της Κύπρου. Σε ό,τι αφορά τις ενέργειες που ανέλαβε ο Spaak, η

⁹¹² Χατζηβασιλείου 2019, 218.

⁹¹³ Thies 2009, 124.

μη προβλεψιμότητά του σε συνδυασμό με τον πρωτοβουλιακό χαρακτήρα του δημιούργησαν ένα πλαίσιο κινητικότητας για το Κυπριακό που απουσίαζε την περίοδο 1955-1957. Δύναται να λεχθεί ότι οι πρωτοβουλίες του αποτέλεσαν έκφανση αυθεντικής διεθνοποίησης του Κυπριακού, αφού ήταν απόρροια των διεθνών και περιφερειακών επιπτώσεων και ανησυχιών για τη συνοχή της συμμαχίας και όχι διότι ήταν εγγεγραμμένο στην ημερήσια διάταξη κάποιου σώματος του οργανισμού, όπως στην περίπτωση του ΟΗΕ. Η εμπλοκή του NATO, μέσω του γενικού του γραμματέα, ήταν πιο στοχευμένη και ουσιαστική από ότι οι διεργασίες της περιόδου 1954-1958 εντός του ΟΗΕ, με τις προσφυγές στη Γενική Συνέλευση.

Η γενικότερη στάση του Sraak, σε συνάρτηση και με άλλες κρίσεις και εσωτερικές διαφορές που κλήθηκε να διαχειρισθεί κατά τη διάρκεια της θητείας του, μπορεί να αξιολογηθεί ως εποικοδομητική και ενεργητική. Οι παρεμβάσεις του είτε στόχευαν στην εκτόνωση κρίσεων, είτε, την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 1958, στην υποβοήθηση της ελληνικής και κυπριακής πλευράς για την αναστολή εφαρμογής του Σχεδίου Macmillan και δημιουργίας νέων διπλωματικών δεδομένων. Ο Sraak, ήταν, όπως καταγράφει ο Χατζηβασιλείου⁹¹⁴, δηλωμένος αντίπαλος της διχοτομικής πολιτικής, θέση την οποία γνωστοποίησε στον ίδιο τον Macmillan. Εξίσου σημαντικό, όμως, ήταν το ότι ο Sraak ειλικρινώς θεωρούσε ότι το NATO αποτελούσε καταλληλότερο και αρμοδιότερο διεθνές σώμα για τη συζήτηση και επίλυση του Κυπριακού αντί του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, μέσω της διαδικασίας προσφυγών στη Γενική Συνέλευση. Αυτή του την άποψη την εξέφρασε από την περίοδο που ήταν υπουργός Εξωτερικών του Βελγίου προτού αναλάβει τη θέση του γενικού γραμματέα του NATO.

Το πλαίσιο του NATO θα μπορούσε να τύχει καλύτερης και πιο αποτελεσματικής χρήσης από την ελλαδική και κυπριακή πλευρά. Η μονοθεματική χρήση του πλαισίου του ΟΗΕ, μέσω των προσφυγών και αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης από το 1954 μέχρι το 1958, δεν είχε επιφέρει οποιοδήποτε ουσιαστικό αντίκρυσμα. Πέραν των γενικόλογων αποφάσεων και ψηφισμάτων σε επίπεδο Γενικής Συνέλευσης και επιτροπών του ΟΗΕ δεν αναλήφθηκε κάποια συγκεκριμένη πρωτοβουλία από τον ΟΗΕ, κατ' αναλογία της

⁹¹⁴ Στο ίδιο, 119.

περιόδου 1957-1958 με την προσωπική εμπλοκή και ενασχόληση του Paul-Henri Spaak από πλευράς NATO.

Ο ΟΗΕ και οι προσφυγές στη Γενική Συνέλευση δεν είχαν, ούτε έχουν, δεσμευτικό χαρακτήρα. Η στόχευση για στήριξη από αδέσμευτα, αραβικά και αφροασιατικά κράτη ουδετεροποίησε κράτη που μπορούσαν να ασκήσουν επιρροή υπέρ της κυπριακής υπόθεσης. Ο ΟΗΕ ήταν επίσης πρόσφορο έδαφος και πεδίο μετατροπής ανταποικιακών υποθέσεων σε διαφορές μεταξύ Ανατολής και Δύσης, τη στιγμή που το ζήτημα της Κύπρου και ο αγώνας της ΕΟΚΑ δεν σχετίζονταν με αυτού του είδους τη διαφορά.

Η ίδια η αριθμητική σύνθεση και κανόνες λειτουργίας της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ απέκλειαν εκ προοιμίου την πιθανότητα θετικών εξελίξεων για την Κύπρο. Επιπρόσθετα, ένα από τα άμεσα εμπλεκόμενα μέρη, ήτοι το Ηνωμένο Βασίλειο, ήταν και είναι μέχρι σήμερα, ένα από τα πέντε μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας με δικαίωμα αρνησικυρίας για οποιαδήποτε απόφαση του οργανισμού. Το αντίθετο ίσχυε εντός του NATO, όπου όλα τα κράτη μέλη είχαν ίσα δικαιώματα και οι αποφάσεις λαμβάνονταν και συνεχίζονται να λαμβάνονται με ομοφωνία (consensus) των κρατών μελών.

Η Κύπρος δεν ήταν μέρος της περιοχής ευθύνης και αρμοδιότητας του NATO. Συνεπώς, το NATO δεν είχε κανένα άμεσο θεσμικό ρόλο για να παρέμβει προς επίλυση του Κυπριακού προβλήματος. Όμως, η αδυναμία του Ηνωμένου Βασιλείου να σταματήσει την επαναστατική δράση της ΕΟΚΑ και η συνεχιζόμενη αδυναμία διευθέτησης του Κυπριακού δημιούργησε ανησυχίες εντός του NATO, αφού απειλείτο η συνοχή και ενότητα της συμμαχίας λόγω της εμπλοκής τριών κρατών μελών και δη δύο κρατών που αποτελούσαν την εύθραυστη νοτιοανατολική πτέρυγα της συμμαχίας.

Το Ηνωμένο Βασίλειο δεν επιθυμούσε την άμεση εμπλοκή του NATO στις προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος και δεν ήθελε το NATO να καταστεί μέρος της λύσης του προβλήματος. Το Λονδίνο επικεντρώθηκε στο να διασφαλίσει τα δικά του γεωπολιτικά συμφέροντα και γεωστρατηγικές ανάγκες στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Η ελλαδική πλευρά, την περίοδο της επαναστατικής δράσης της ΕΟΚΑ, δεν ανήγαγε το Κυπριακό πρόβλημα και το αίτημα της ένωσης της Κύπρου ως ζήτημα ασφάλειας και άμυνας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής, στο οποίο το ΝΑΤΟ μπορούσε να έχει ρόλο για τη διασφάλιση των συμφερόντων της Δύσης. Ειδικά, λαμβάνοντας υπόψη ότι την περίοδο του αγώνα της ΕΟΚΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο είχε, εκτός της Κύπρου, και άλλα ανοικτά μέτωπα όπως την κρίση στο Σουέζ το 1956 και τη διμερή διένεξή του με την Ισλανδία το 1958, μετά την απόφαση της τελευταίας να επεκτείνει μονομερώς τη ζώνη επιτρεπόμενης αλιείας στα 12 ναυτικά μίλια. Η ελλαδική και κυπριακή πλευρά επέλεξε να επικεντρώσει τις προσπάθειες διπλωματικής διεθνοποίησης του Κυπριακού ζητήματος την περίοδο 1954-1958 εντός του ΟΗΕ, χωρίς να γίνει εφικτό οποιοδήποτε αποτέλεσμα προς την επίτευξη του στόχου της αυτοδιαθέσεως του νησιού, γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι τα δυτικά κράτη – και ειδικά τα κράτη του ΝΑΤΟ – δεν θα ήταν σε θέση να υποστηρίξουν τις ελληνικές θέσεις εντός του ΟΗΕ⁹¹⁵, για να μην συνταυτιστούν με κράτη της αφροασιατικής ομάδας και τα κομμουνιστικά κράτη.

Όταν τον Σεπτέμβριο του 1958 η ελληνική κυβέρνηση και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για την εμπλοκή του Sraak προς διευθέτηση του Κυπριακού, το αίτημα για ένωση εγκαταλείφθηκε. Περαιτέρω, η ελλαδική πλευρά, με την απόρριψη της πρότασης για πραγματοποίηση διεθνούς διάσκεψης είχε πλέον να αντιμετωπίσει ζήτημα διεθνούς αξιοπιστίας της πολιτικής της και δυσκολίες στην προώθηση της εναλλακτικής, μετά την ένωση, λύσης ανεξαρτησίας⁹¹⁶. Η διεθνής διάσκεψη που προτάθηκε από τον Sraak, εκινείτο περισσότερο προς τις αρχικές επιδιώξεις της Ελλάδας και του Μακαρίου.

Ο Paul-Henri Sraak είχε μια προσωπικά φιλόδοξη και αποφασιστική στάση για εξεύρεση λύσης στο Κυπριακό πρόβλημα, η οποία ταίριαζε με τη γενικότερη προσωπικότητά του ως πολιτικού που επιθυμούσε να παίζει πρώτους ρόλους⁹¹⁷, προσπαθώντας να διαφυλάξει την ενότητα και συνοχή της συμμαχίας. Διατηρούσε την ισχυρή πεποίθηση ότι το ΝΑΤΟ ήταν πιο αρμόδιο και διέθετε καλύτερο πλαίσιο για τοποθέτηση του Κυπριακού προβλήματος κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ και όχι ο ΟΗΕ.

⁹¹⁵ Σχετικά με τους λόγους αποτυχίας των ελληνικών προσφυγών στον ΟΗΕ, βλ. Τενεκίδης 1982, 23-30.

⁹¹⁶ Hatzivassiliou 1997, 150-151.

⁹¹⁷ Αβέρωφ 1982, 207.

Ως γενικός γραμματέας του NATO ενεπλάκη προσωπικά προσφέροντας τις καλές του υπηρεσίες προτείνοντας την πραγματοποίηση διεθνούς διάσκεψης υπό την αιγίδα του και υποβάλλοντας σχέδιο προσωρινής διευθέτησης του Κυπριακού προσφέροντας περιθώρια διπλωματικών ελιγμών για την ελληνική εξωτερική πολιτική. Τα κίνητρα του Sraak ήταν η ανησυχία του για την ενότητα της συμμαχίας και των δικών του προσωπικών εμπειριών από τον τρόπο λειτουργίας του πολυεθνικού βελγικού κράτους και των βελγικών αποικιών. Η χρονική συγκυρία κατά την οποία ο Sraak επενέβη και υπέβαλε τις προτάσεις του δεν πρέπει να αγνοηθεί, αφού αυτή του η πρωτοβουλία δεν έγινε ούτε στο κενό⁹¹⁸, ούτε αυθαίρετα, ούτε ήταν προϊόν συνομωσίας, έχοντας τη στήριξη της ελληνικής κυβέρνησης και της συγκατάθεσης του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, τον οποίο είχε συναντήσει μυστικά το 1957 στη Νέα Υόρκη. Το Σχέδιο Sraak ήταν δημιούργημα του ίδιου και δεν ήταν αποτέλεσμα μηχανορραφιών από γραφειοκράτες και στελέχη της διεθνούς γραμματείας του NATO⁹¹⁹. Ο Sraak συνέχισε να ενδιαφέρεται για την Κύπρο και μετά την αποχώρησή του από τη θέση του γενικού γραμματέα του NATO. Από τη θέση του υπουργού Εξωτερικών του Βελγίου τον Οκτώβριο του 1962, συνάντησε στις Βρυξέλλες τους υπουργούς Εξωτερικών και Εμπορίου της Κυπριακής Δημοκρατίας με τους οποίους συζήτησε τον τρόπο λειτουργίας της Κοινής Αγοράς παρέχοντας την ετοιμότητά του για συνεργασία και παροχή βοήθειας προς την Κύπρο⁹²⁰.

Με τις προτάσεις του τον Σεπτέμβριο 1958 δημιούργησε ένα νέο πολιτικό και διπλωματικό περιβάλλον την στιγμή που το Ηνωμένο Βασίλειο – επικουρούμενο από την Τουρκία – πρότασε τη μονομερή εφαρμογή του Σχεδίου MacMillan. Δύναται δε να λεχθεί ότι αν και η πρωτοβουλία του Sraak απέτυχε, συνέτεινε στο να δημιουργηθούν εκείνες οι πολιτικές και διπλωματικές συνθήκες για την προσέγγιση Ελλάδας-Τουρκίας και Ελλάδας-

⁹¹⁸ Όπως υποστηρίζεται σε O'Malley & Craig 1999, 66.

⁹¹⁹ Αρχείο NATO RDC 58/389 Cyprus: Note by the Executive Secretary. Σημειώνεται ότι το έγγραφο με τις προτάσεις του Sraak καταχωρήθηκε στις 31 Οκτωβρίου 1958, για αρχειακή φύλαξη από τον εκτελεστικό γραμματέα του NATO Richard Coleridge, αμέσως μετά την ανεπιτυχή κατάληξη της προσπάθειας με την ένδειξη "Sraak Plan".

⁹²⁰ PHS D 6577 Επιστολή Σπύρου Κυπριανού προς Υπουργό Εξωτερικών Βελγίου Sraak 10 Οκτωβρίου 1962. Στην επιστολή που του απέστειλε μετά τη συνάντησή τους, ο υπουργός Εξωτερικών της Κυπριακής Δημοκρατίας Σπύρος Κυπριανός ανέφερε: "I was very glad to have the new opportunity of talking to you on the Common Market during my short visit to Brussels and I am grateful for the warmth and cordiality of your reception and the ready cooperation and assistance which Your Excellency extended us".

Τουρκίας-Ηνωμένου Βασιλείου τους μήνες που ακολούθησαν και οδήγησαν στην υπογραφή των Συμφωνιών στη Ζυρίχη και το Λονδίνο τον Φεβρουάριο του 1959⁹²¹. Αυτό ακριβώς διερμήνευσε ο Macmillan όταν στη συνάντησή του με τον Spaak στις 27 Οκτωβρίου 1958 στο Λονδίνο, εξέφρασε την εξής εκτίμηση:

«Πρέπει να είμαστε ξεκάθαροι στη σκέψη μας αν επιθυμούμε τη διάσκεψη. Από την πλευρά μου, είναι ξεκάθαρο ότι συμφωνώ. Αν όμως δεν υπάρχει ελπίδα για επιτυχή κατάληξη της διάσκεψης τότε ενδεχομένως να προκληθεί ζημιά. Πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι Έλληνες έχουν μετακινηθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις αρχικές θέσεις τους των προηγούμενων μηνών. Είναι πιο σημαντικό να δημιουργηθούν οι συνθήκες, με τις οποίες οι Έλληνες θα αισθάνονται ικανοί να συμμετάσχουν σε μια μελλοντική διάσκεψη, παρά να πετύχουμε μικρές, πρόσκαιρες νίκες εντός του Κοινοβουλίου»⁹²².

Η Βρετανία δεν επιθυμούσε την ένταξη της νεότευκτης Κυπριακής Δημοκρατίας στο NATO για δικούς της εθνικούς λόγους που σχετίζονταν με τη χρήση των βρετανικών βάσεων και εγκαταστάσεων στο νησί. Η Συμφωνία Κυρίων Καραμανλή-Menderes για τη σκοπιμότητα ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στο NATO ουσιαστικά αυτοματαιώθηκε αφού αργότερα συμφωνήθηκε ξεχωριστό διακυβερνητικό πρακτικό μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας, η ύπαρξη του οποίου ανακοινώθηκε εντός του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, και το οποίο κρατήθηκε μυστικό από τις δύο κοινότητες, ορίζοντας ότι το ζήτημα ένταξης της Κύπρου στο NATO ήταν πρόωρο. Σε κάθε περίπτωση όμως, το αίτημα για ένταξη θα έπρεπε να προέλθει και να υποβληθεί από το ενδιαφερόμενο κράτος, δηλαδή την ίδια την Κυπριακή Δημοκρατία, και όχι από οποιοδήποτε άλλο κράτος μέλος και θα έπρεπε να συμφωνούσαν όλα τα κράτη μέλη. Κατά συνέπεια, δεν μπορούσε να υπάρξει ζήτημα ένταξης της Κύπρου στο NATO χωρίς η ίδια η Κυπριακή Δημοκρατία να προχωρούσε σε υποβολή αίτησης. Με τη δημιουργία της νεότευκτης Δημοκρατίας προτεραιότητα εκ μέρους της Λευκωσίας δόθηκε, πέραν της αυτονόητης ένταξης στον ΟΗΕ, στην ένταξη στους κόλπους της Κοινοπολιτείας και του Κινήματος των

⁹²¹ Crouzet 2011, 1078.

⁹²² TNA CO 926/630 Political situation in Cyprus: NATO interest.

Αδεσμεύτων⁹²³. Αντιθέτως, η βρετανική πολιτική περί της συμμετοχής της νεότευκτης Κυπριακής Δημοκρατίας σε διεθνείς οργανισμούς ήταν ιδιαίτερα περιοριστική και στη βάση κριτηρίων που αφορούσαν τη διασφάλιση των περιφερειακών συμφερόντων του Λονδίνου.

Η θέση της Βρετανίας για τη μη επιδίωξη ένταξης της Κύπρου στο NATO, αποφασίστηκε κατά τη μεταβατική περίοδο μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και τελικής ανακήρυξης της ανεξαρτησίας, στο πλαίσιο των εργασιών της Υπουργικής Επιτροπής Κύπρου, της οποίας ηγείτο ο γραμματέας του Υπουργικού Συμβουλίου Sir Norman Brook. Στο πλαίσιο των εργασιών της εν λόγω επιτροπής το Λονδίνο καθόρισε τους Διεθνείς Οργανισμούς, στους οποίους θα ήταν σκόπιμο να ενταχθεί η Κυπριακή Δημοκρατία.

Η αρνητική στάση περί της συμμετοχής της Κύπρου στο NATO διατηρήθηκε αναλλοίωτη όταν το θέμα ηγέρθηκε εκ νέου από τον Ύπατο Αρμοστή του Ηνωμένου Βασιλείου στη Λευκωσία στα μέσα του 1963. Οι απόψεις που εξέφρασε τότε ο Βρετανός Ύπατος Αρμοστής στη Λευκωσία είχαν συγκεκριμένη λογική και συνοχή που σκοπό είχαν μέσω της ένταξης της Κύπρου στο NATO την πρόληψη της συνταγματικής κρίσης που ακολούθησε και τη δημιουργία κοινότητας συμφερόντων μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Βρετανίας.

Το οξύμωρο της βρετανικής προσέγγισης στο συγκεκριμένο ζήτημα της ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας σε διεθνείς οργανισμούς, ήταν ότι χρησιμοποιούσε ως αρνητικό επιχείρημα, ανάμεσα σε άλλα, τις συνταγματικές ρυθμίσεις τις οποίες η ίδια συνδιαπραγματεύτηκε και συμφώνησε, οι οποίες όριζαν ότι η Κυπριακή Δημοκρατία θα είχε ως εγγυήτριες δυνάμεις της ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητάς της, πέραν της ίδιας, τις Ελλάδα και Τουρκία. Σε ό,τι αφορούσε το ενδεχόμενο ένταξης της Κύπρου στο NATO υποστηριζόταν ότι λόγω των πιο πάνω ρυθμίσεων το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο θα αποτελούσε πεδίο αντιπαράθεσης και σύγκρουσης, ενώ σε ό,τι αφορούσε το ενδεχόμενο ένταξης της Κύπρου στην Κοινοπολιτεία υποστηριζόταν ότι θα ήταν παράδοξο να ενταχθεί στον οργανισμό ένα κράτος όπως η Κύπρος που διατηρούσε τέτοιου είδους

⁹²³ Χατζηβασιλείου 2019, 274-276. Περισσότερα για την διεθνή θέση της Κυπριακής Δημοκρατίας την περίοδο 1959-1963 βλ. Hatzivassiliou 2005, 532-534.

ρυθμίσεις για τις εξωτερικές τις σχέσεις που δεν ίσχυαν σε κανένα άλλο κράτος της Κοινοπολιτείας⁹²⁴.

4.3. Καταληκτικά σχόλια

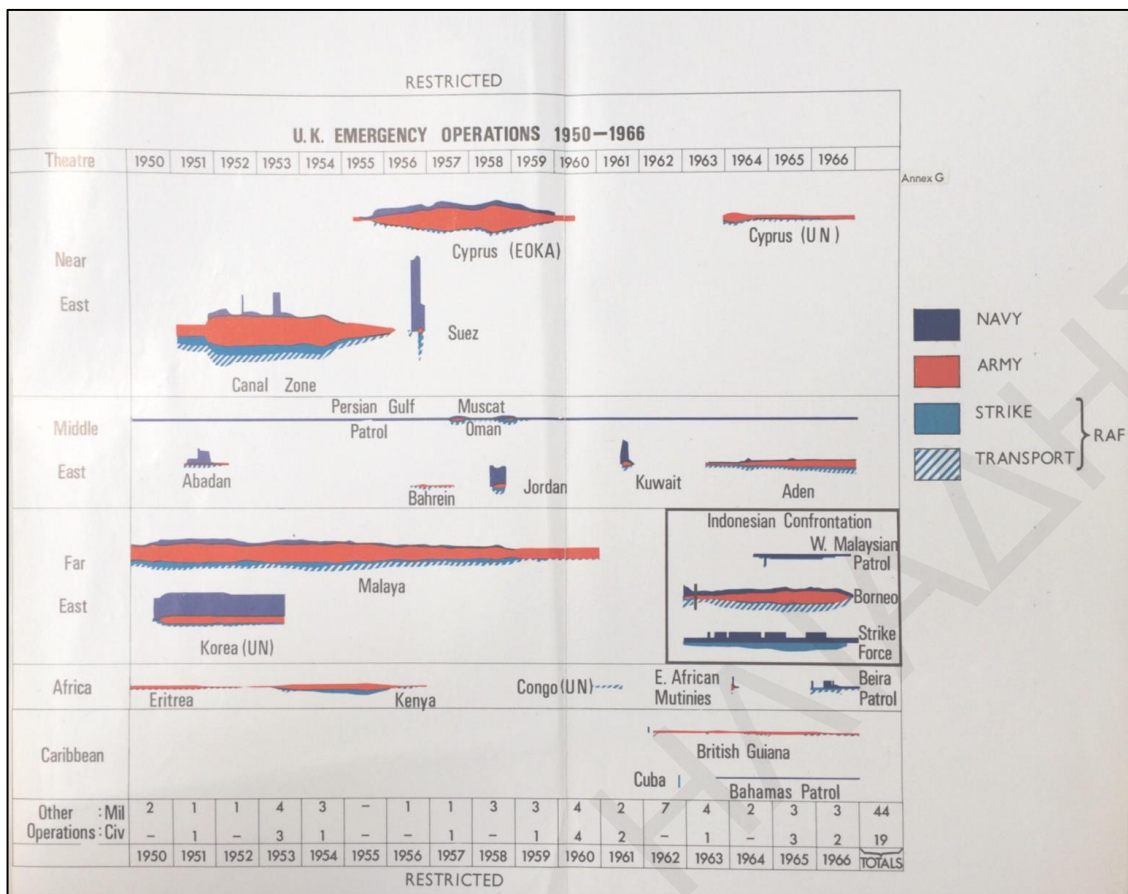
Σύμφωνα με τον Mumford⁹²⁵, όλα τα ανταποικιακά κινήματα ήταν στη φύση τους πολιτικά κινήματα και για τα οποία επιδείκνυαν ενδιαφέρον άλλα κράτη. Οι διάφορες ανταποικιακές εξεγέρσεις δεν βρίσκονταν σε απομόνωση από το διεθνές και περιφερειακό τους περιβάλλον και η Βρετανία προσπαθούσε να αποτρέψει την εντύπωση ότι οι διάφορες εξεγέρσεις που αντιμετώπιζε ήταν τα τελευταία σκιρτήματά της ως μεγάλης δύναμης, σε μια προσπάθεια να διατηρήσει την αυτοκρατορία της⁹²⁶. Η στρατιωτική διαχείριση του αγώνα της ΕΟΚΑ, δημιούργησε τις συνθήκες για διπλωματικό ενδιαφέρον και επέφερε, σύμφωνα με αναλύσεις του ιδίου του Υπουργείου Άμυνας της Βρετανίας, σημαντική στρατιωτική φθορά και κόστος για την παρουσία των δυνάμεων καταστολής της ΕΟΚΑ⁹²⁷. Σε επιχειρησιακό επίπεδο η ΕΟΚΑ, την περίοδο 1955-1959, έκανε εφικτό τον στόχο για πρόκληση διεθνούς κόστους στο πολιτικό και στρατιωτικό κύρος της Βρετανίας. Όπως παρουσιάζεται στην **Εικόνα 7**, κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1950, η Βρετανία δέσμευσε τον μεγαλύτερο αριθμό στρατιωτικών δυνάμεων της εκτός της Βρετανίας στην Κύπρο, προς αντιμετώπιση του αγώνα της ΕΟΚΑ.

⁹²⁴ TNA CAB 129/102/22 The Constitutional Development of the Commonwealth.

⁹²⁵ Mumford 2012, 9.

⁹²⁶ Στο ίδιο, 22.

⁹²⁷ Για το συγκεκριμένο θέμα, βλ. TNA WO 106/6020 Report on Cyprus emergency και CAB 21/2925/1 Internal security in the Colonies: annex, including 'Report on Colonial Security' by General Sir Gerald Templer.

Εικόνα 7. Πίνακας με τις περιοχές κρίσεων (UK Emergency Operations⁹²⁸), στις οποίες ενεπλάκη η Βρετανία κατά την περίοδο 1950-1966 (Πηγή: NAM Archives, 2001-06-1).

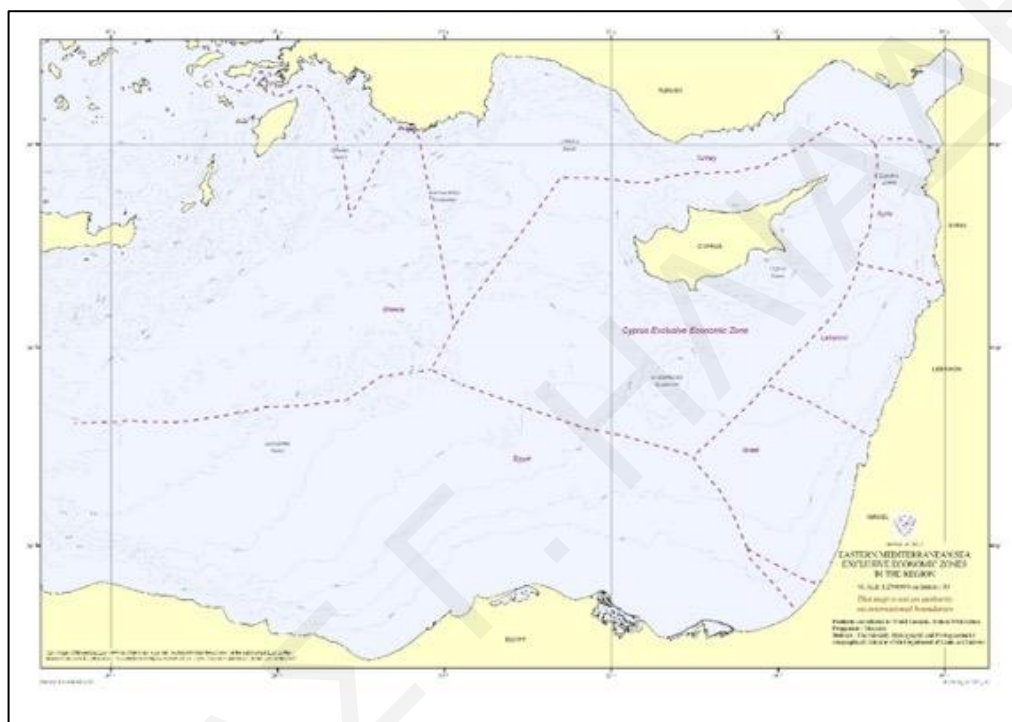
Σήμερα, όπως έχει επαναληφθεί, η Βρετανία κατατάσσει τις βάσεις της στην Κύπρο ως τις μεγαλύτερες – και ενδεχομένως πιο σημαντικές – στρατιωτικές βάσεις που διατηρεί στο εξωτερικό. Η Κύπρος μετεξελίχθηκε για τη Βρετανία από *place d'armes* του 19^{ου} αιώνα σε μια σημαντική υποδομή και εργαλείο της αμυντικής πολιτικής της Βρετανίας στον γεωπολιτικό χώρο της Μέσης Ανατολής⁹²⁹.

Την ίδια στιγμή η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και Μέσης Ανατολής συνεχίζει να παραμένει σε διαρκή αστάθεια με την προσθήκη, νέων μορφών αναδυόμενων απειλών και προκλήσεων ασφάλειας όπως η τρομοκρατία, η ριζοσπαστικοποίηση, η διακίνηση όπλων μαζικής καταστροφής, οι υβριδικές απειλές, οι κλιματικές αλλαγές, οι μεταναστευτικές ροές και η θαλάσσια ασφάλεια. Η Μέση Ανατολή όπως υποστηρίζει ο

⁹²⁸ NAM Archives, 2001-06-1 A Study of United Kingdom Emergency Operations from 1950 to 1966 by the Unison Planning Staff, November 1967.

⁹²⁹ Βλ. επίσης Markides-Weston 2019 και Markides-Weston 2001.

Amitav Acharya⁹³⁰ αποτελεί ίσως τη μοναδική σημαντική γεωγραφική περιοχή όπου δεν έγινε εφικτή η δημιουργία ενός κοινού εταιρικού πλαισίου συνεργασίας για την ασφάλεια μεταξύ των κρατών που την αποτελούν. Σε αντίθεση με άλλες γεωγραφικές περιοχές στην Ασία και Αφρική που μέσω των Οργανισμών ASEAN και Αφρικανικής Ένωσης υπάρχει εταιρική συνεργασία για την προώθηση ζητημάτων ασφάλειας και αναπτυξιακής συνεργασίας αυτού του είδους οι θεσμοί δεν ευδοκίμησαν στη Μέση Ανατολή⁹³¹.

Εικόνα 8: Οι Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου (Πηγή: Κυπριακή Δημοκρατία⁹³²).

Οι εξελίξεις στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου, όπως δείχνει η **Εικόνα 8**, συγκεκριμένα στον ενεργειακό τομέα με την ανακάλυψη επιβεβαιωμένων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων και πετρελαίου στις Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες της Κυπριακής Δημοκρατίας, Αιγύπτου, Ισραήλ και πιθανόν του Λιβάνου επιβεβαίωσαν εκ νέου τη στρατηγική σημασία της περιοχής. Όπως υποστηρίζει ο Τάσος Τζιωνής⁹³³, η «ανακάλυψη υδρογονανθράκων στο υπέδαφος του βυθού της θάλασσας της Ανατολικής Μεσογείου, ιδίως των δύο τεραστίων κοιτασμάτων του Zohr, στην Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη

⁹³⁰ "Amitav Acharya, Ideas, norms and regional orders", σε Paul 2012, 208-209.

⁹³¹ Στο ίδιο.

⁹³² Χάρτης Τμήματος Κτηματολογίου και Χωρομετρίας Κυπριακής Δημοκρατίας, Νοέμβριος 2011.

⁹³³ Τζιωνής 2017/2018, διαθέσιμο σε σύνδεσμο: <https://tetradiamagazine.gr/2017/issue70-71/tjiznhstasos/30/>

(ΑΟΖ) Αιγύπτου (2016) και του Leviathan στο Ισραήλ (2010), αλλά και των κοιτασμάτων Tamar στην ΑΟΖ Ισραήλ (2009), και Αφροδίτη στην ΑΟΖ της Κύπρου (ανακάλυψη, 2011, επιβεβαίωση 2013), έδωσαν άλλη διάσταση στη γεωστρατηγική και γεωοικονομική σημασία της Ανατολικής Μεσογείου⁹³⁴, όχι μόνο για τα κράτη της περιοχής που βρέχονται από την ίδια θάλασσα, αλλά και την Ευρώπη και πέραν αυτής. Η στρατηγική και γεωπολιτική σημασία της Κύπρου έχει αναβαθμιστεί σε πολύ μεγάλο βαθμό». Το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης και διαφοροποίησης των πηγών τροφοδοσίας της σχετίζεται πρωτίστως με την απεξάρτηση της ευρωπαϊκής ηπείρου από τις ενεργειακές διαδρομές που έχουν είτε ως αρχή ή διαμετακομιστικό σταθμό τη Ρωσία.

Η ανάπτυξη των τριμερών συνεργασιών μεταξύ της Κυπριακής Δημοκρατίας και της Ελλάδας με την Αίγυπτο, Ισραήλ, Λίβανο και Ιορδανία αντίστοιχα αποτελεί σύμφωνα με θεωρητικό πλαίσιο ερμηνείας των διεθνών σχέσεων που ακολούθησε η διατριβή, δημιουργία περιφερειακών εταιρικών συνεργασιών στη βάση εξυπηρέτησης και προώθησης κοινών συμφερόντων και για την αύξηση της ισχύος και περιφερειακής θέσης τους⁹³⁵. Ειδικά για την περίπτωση κρατών που υστερούν σε δυνατότητες ισχύος, όπως υποστηρίζει η Fawcett⁹³⁶, είναι αναμενόμενο ότι επιδιώκουν την δημιουργία συμμαχιών με πιο δυνατά κράτη για σκοπούς αύξησης της ισχύος και ασφάλειάς τους.

Το σύνολο της περιφέρειας της Βόρειας Αφρικής, Μέσης Ανατολής και του Κόλπου τελεί σε αστάθεια και η Κύπρος αποτελεί μια σταθερή χώρα στην περιοχή με δυτικό προσανατολισμό και δυνατότητες να παράσχει πολιτικό-στρατιωτικές διευκολύνσεις σε τρίτα κράτη. Αποτελεί κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη στιγμή που η Βρετανία διαπραγματεύεται τους όρους για την αποχώρησή της. Η Κύπρος όμως συνεχίζει να μην αποτελεί μέλος του NATO και να μην έχει καμία λειτουργική σύνδεση με το NATO ως τρίτο κράτος, καθιστώντας τη νοτιοανατολική πτέρυγά του ατελή. Με την ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. το 2004 προέκυψαν θεσμικά ζητήματα στις σχέσεις Ευρωπαϊκής Ένωσης και NATO για τη συνεργασία των δύο οργανισμών σε ότι αφορά τη διαχείριση κρίσεων⁹³⁷,

⁹³⁴ Παρίσης 2013.

⁹³⁵ Fawcett 2005, 174.

⁹³⁶ Στο ίδιο.

⁹³⁷ Περισσότερα για το ζήτημα των σχέσεων ΕΕ-NATO, βλ. Kriendler 2004; Hofmann, 2009; Hillmann & Hadjisavvas 2012; Αγαπίου-Ιωσηφίδου, Γεωργίου & Χατζησάββας 2012; Χατζησάββας 2012; Smith & Gebhard 2017; EU-NATO cooperation factsheet 2018; Lindstrom & Tard 2019.

αφού η Κύπρος λόγω της μη αναγνώρισής της από την Τουρκία δεν μπορεί να συνάψει διμερή Συμφωνία Ασφάλειας Ανταλλαγής Διαβαθμισμένων Πληροφοριών, ούτε να αποτελέσει μέρος των εταιρικών προγραμμάτων συνεργασίας του NATO. Περαιτέρω, ο ανταγωνισμός της Δύσης με τη Ρωσία, έχει κατ' αναλογία της περιόδου 1945-1960, επαναφέρει την προσοχή ως προς τη στρατιωτική και ναυτική παρουσία της Ρωσίας στη Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή και των ισορροπιών ισχύος στην περιοχή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

Α) Πρωτογενείς Αρχειακές Πηγές

Αρχείο Ιδρύματος Paul-Henri Spaak (PHS)

PHS D6091

PHS D6092

PHS D6093

PHS D6096

PHS D6099

PHS D6100

PHS D6101

PHS D6108

PHS D6115

PHS D6116

PHS D6117

PHS D6120

PHS D6121

PHS D6123

PHS D6122

PHS D6124

PHS D6125

PHS D6126

PHS D6132

PHS D6133

PHS D6134

PHS D6137

PHS D6138

PHS D6141

PHS D6143

PHS D6145

PHS D6144

PHS D6147

PHS D6577

Αρχείο NATO (NATO Archives)

AC/124-D 58/8

CM 53/87

CM 56/127

CM 56/70

CM 56/71

CM 57/60

CM 59/27
C-R 59/8
C-R 60/29
C-R 60/30
C-R 64/23
CT-D/4
CT-R/11
CT-R/14
CT-R/4
CT-R/6
CT-R/7
C-VR 56/71
C-VR 64/22
D.R 51/69
NATO C7-D/23
NATO C-R 55/30
PO 58/990
PO 64/688
PO 65/593
PO 66/602
PO 67/873
PO 68/576
PO 69/564
PO 70/522
PO 71/658
PO 72/422
PO 73/160
PO 74/156
S.G 80/2
SGM-1136-51
C-M 56/126
C-M 57/60
C-R 56/70
C-R 56/71
C-R 56/77
C-R 57/26
C-R 57/29
CT-R/6
C7-D/23
DD 52/67
PO 57/339

Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών Βελγίου

Archives Diplomatiques, Portefeuille No. 15430.

Emir Farid Chehab Archives, Wilson Centre

Emir Farid Chehab Collection, GB165-0384, Box 1, File 32/1, Middle East Centre Archive, St Antony's College, Oxford.

Emir Farid Chehab Collection, GB165-0384, Box 12, File 9/12, Middle East Centre Archive, St Antony's College, Oxford.

Kings College London Military Archives (KCLMA)

KCLMA, Ismay (Gen. Hastings Lionel, 1st Baron Ismay of Wormington)

KCLMA, Suez Oral History Project (SUEZOHP:1)

KCLMA, LINDSELL Lt Gen Sir Wilfred Gordon Lindsell

KCLMA, Liddell Hart Newspaper cuttings 15-5-147

Foreign Relations of the United States, U.S Department of State (FRUS)

FRUS, 1945, The Near East and Africa, Volume VIII, Document, 40

FRUS, 1945, The British Commonwealth, The Far East, Volume VI, Document 43

FRUS, 1945, The Near East and Africa, Volume VIII, Document, 711

FRUS, 1945, The Near East and Africa, Volume VIII, Document 950

FRUS, 1950, Western Europe, Volume III, Document 587.

FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1 Document 324

FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Page 592

FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 320

FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 326

FRUS, 1952–1954, Western European Security, Volume V, Part 2, Document 324

FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document 234

FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document 232

FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV Document 236

FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document 237

FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document 235

FRUS, 1955–1957, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume XXIV, Document 228

The National Archives (TNA)

TNA 80/11

TNA AIR 5/586

TNA CAB 122/418

TNA CAB 128/24

TNA CAB 129/1/44

TNA CAB 129/10
TNA CAB 129/11
TNA CAB 129/14
TNA CAB 129/16/11
TNA CAB 129/17
TNA CAB 129/37/9
TNA CAB 129/7
TNA CAB 129/96/32
TNA CAB 131/2
TNA CAB 133/249
TNA CAB 195/16
TNA CAB 24/2
TNA CAB 24/202
TNA CAB 24/273/41
TNA CAB 24/273/8
TNA CAB 24/274/26
TNA CAB 24/87/90
TNA CAB 24/89/62
TNA CAB 24/90/51
TNA CAB 38/1/6
TNA CAB 66/16/41
TNA CAB 66/63/52
TNA CAB 66/65/6
TNA CAB 66/67/5
TNA CAB 9/19/38
TNA CAB 84/81
TNA CAB 129/37
TNA CAB 129/2
TNA CAB 129/102/22
TNA CO 926/630
TNA CO 929/626
TNA COS 47/102/0
TNA DEFE 4/35/142
TNA DEFE 4/4/74
TNA DEFE 4/4/74
TNA DEFE 6/18
TNA DEFE 6/18/154
TNA DO (47) 44
TNA FCO 141/2515
TNA FO 371/117641
TNA FO 371/123876
TNA FO 371/123879
TNA FO 371/123888

TNA FO 371/137827
TNA FO 371/144660
TNA FO 371/152868
TNA FO 371/168989
TNA FO 371/179083
TNA FO 371/43384
TNA FO 371/69192/J255
TNA FO 371/96539
TNA FO 371/96551
TNA FO 566/476
TNA FO 93/33/201
TNA HW/80/2
TNA HW/80/9
TNA JP (51) 54
TNA KV 1/18
TNA KV 1
TNA KV 3/447
TNA KV 4
TNA KV 4/47
TNA KV 4/475
TNA KV 5
TNA MPI 1/648/8
TNA PREM 1/345
TNA WO 106/6020
TNA WO 106/6292
TNA WO 204/31
TNA WO 252/829

Churchill College Archives Centre

DOHP 154, THOMSON, Sir John Adam.

National Army Museum Archives

2001-06-1: "A Study of United Kingdom Emergency Operations from 1950 to 1966 by the Unison Planning Staff", November 1967.

Β) Δημοσιευμένες Πηγές

- Αβέρωφ, Ε., 1982. *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών*, Τόμος Α&Β. Αθήνα: Εστία.
- Αγαπίου-Ιωσηφίδου, Κ., Γεωργίου, Γ., Χατζησάββας, Κ. (επ.), 2012. *Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας: Το νέο περιβάλλον μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας*. Λευκωσία: Προεδρία Κ.Δ Συμβουλίου ΕΕ/Υπουργείο Άμυνας.
- Γιάγκου, Α., 2013. «Βρετανική διπλωματία και κυπριακό ζήτημα 1945-1950». Σε Παπαπολυβίου, Π., Συρίγος, Α., Χατζηβασιλείου, Ε. (επ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ηλιοπούλος, Η., 2010. *Ιστορία, Γεωγραφία και Στρατηγική της Ναυτικής Ισχύος*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, 1992. *Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Γεγονότα και Κείμενα*, Τόμος 2. Αθήνα: Η Καθημερινή, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής.
- Μάλλινσον, Ου., 2011. *Πικρές Ελιές: Η διπλωματία, η σύγκρουση των θεωριών και η σύγχρονη Κύπρος*. Αθήνα: Εστία.
- Μπίτσιος, Δ., 1975. *Κρίσιμες Ώρες*. Αθήνα: Εστία.
- Ντε Γκώλ, Κ., 1967. *Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1946*. Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη.
- Παρίσης, Ι., 2013. *Η καθ' ημάς θάλασσα, Γεωστρατηγική ανάλυση της Μεσογείου*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Συμφωνία για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (2019/C661/01).
- Συρίγος, Α., 2015. *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: Πατάκης.
- Τενεκίδης, Κ. Γ., 1982. *Διεθνοποίηση και Αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού*. Αθήνα: Εστία.
- Τερλεξής, Π., 2004. *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τερλεξής, Π., 1971. *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού Προβλήματος*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τζιωνής, Τ., 2017-2018. «Σκέψεις για δυο πτυχές του Κυπριακού (Θάλασσα, Βρετανικές Βάσεις)», *Τετράδια* 70-71. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο: <https://tetradiamagazine.gr/2017/issue70-71/tjiznhstasos/30/>, ημερομηνία πρόσβασης 18 Απριλίου 2019).
- Χαρίτος, Γ., 2018. *Κύπρος, το γειτονικό νησί: Το Κυπριακό μέσα από τα Κρατικά Αρχεία του Ισραήλ, 1946-1960*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Χατζηβασιλείου, Ε., 2019. *Ο διάλογος Γιώργου Σεφέρη-Ευάγγελου Αβέρωφ: Οι συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χατζηβασιλείου, Ε., 2012. «Γιατί δημιουργήθηκε το νέο Σύμφωνο». *Καθημερινή* 19/2/2012. Διαθέσιμο σε σύνδεσμο: <http://www.kathimerini.gr/450905/article/epikairothta/kosmos/giati-dhmiourgih8hke-to-neo-symfwno>, ημερομηνία πρόσβασης 27 Μαρτίου 2019.
- Χατζηβασιλείου, Ε., 2009. «Η Βρετανία, η γεωπολιτική της Μεσογείου και η Κύπρος 1878-1960». Σε Χωραφάς, Β. Ριζάς, Λ. (επ.), *Κύπρος Γεωπολιτικές εξελίξεις στον 21^ο αιώνα*, 229-233. Αθήνα: Monthly Review Imprint.
- Χατζηβασιλείου, Ε., 2005. *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*. Αθήνα: Πατάκης.

- Χατζηβασιλείου, Ε., 2001. *Η άνοδος του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξουσία, 1954-1956*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χατζησάββας, Κ., 2012. «Διαμόρφωση της Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Σε Αγαπίου-Ιωσηφίδου, Κ., Γεωργίου, Γ., Χατζησάββας, Κ. (επ.), *Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας: Το νέο περιβάλλον μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας*. Λευκωσία: Προεδρία Συμβουλίου ΕΕ/Υπουργείο Άμυνας.
- Χόλλαντ, Ρ., 1999. *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας*. Αθήνα: Ποταμός.
- Χριστοδουλίδης, Ν., 2009. *Τα Σχέδια λύσης του Κυπριακού, 1948-1978*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Χριστοδούλου, Μ., 2000. *Το ΝΑΤΟ και η Κύπρος*. Λευκωσία: Πρόοδος.
- Abulafia, D., 2012. *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*. London: Penguin.
- Aldrich, J. R., 1992. *British Intelligence, Strategy and the Cold War, 1945-51*. London: Routledge.
- Aldrich, J. R., Cormac, R., 2017. *The Black Door, spies, secret intelligence and British Prime Ministers*. London: William Collins.
- Aldrich, R., 2011. *GCHQ: The uncensored story of Britain's most secret intelligence agency*. London: Harper Press.
- Aldrich, R., Cormac, R., Goodman, M., 2014. *Spying on the World: The Declassified documents of the Joint Intelligence Committee 1936-2013*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Aldrich, R., Hopkins, M., 1994. *Intelligence, Defence and Diplomacy: British Policy in the Post-war world*. London: Frank Cass.
- Andrew, Chr., 2010. *The Defence of the Realm: The authorized history of MI5*. London: Penguin.
- Andrew, Chr., 2018. *The Secret World: A history of Intelligence*. London: Allen Lane.
- Aybet, G., Moore, R., 2010. *NATO. In search of a vision*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Baker, S.W., 1883. "Cyprus as a Strategic Position". *Royal United Services Institution Journal* 27 (119), 72-84.
- Baldwin, A. David (ed.), 1993. *Neorealism and Neoliberalism*. Columbia: Columbia University Press.
- Barr, J., 2011. *A Line in the Sand: Britain, France and the Struggle that shaped the Middle East*. London: Simon & Schuster.
- Barr, J., 2018. *Lords of the Desert: Britain's Struggle with America to Dominate the Middle East*. London: Simon & Schuster.
- Baylis, J., 1989. *British Defence Policy: Striking the right balance*. London: Palgrave Macmillan.
- Baylis, J., Macmillan, A., 1993. "The British global strategy paper of 1952". *The Journal of Strategic Studies* 16:2, 200-226.
- Beckett, E., 1950. *The North Atlantic Treaty, the Brussels Treaty and the Charter of the United Nations*. London: The London Institute of World Affairs, Stevens & Sons.

- Berridge, R. G., 2002. *Diplomacy: Theory and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bevin, E., 1948. "Bevin's Foreign Policy Address". *Current History* 14:79, 176-179.
- Bigart, H., 1956. "Cyprus gains importance as a Middle East base", *New York Times*.
- Blouet W. B., 2004. "The Imperial Vision of Halford Mackinder". *The Geographical Journal* 170:4, 322-329.
- Bond, B., 1980. *British Military Policy between the Two World Wars*. Oxford: Clarendon, Oxford.
- Bourke, St., 2018. *The Middle East: The cradle of civilization*. London: Thames & Hudson.
- Bowcott, O., 2017. "EU members abstain as Britain defeated in UN vote on Chagos Islands". *The Guardian*, Friday 23 June.
- Branden, E. K., Shelley, M. Fr., 2006. *Παγκόσμια Γεωπολιτική*. Αθήνα: Ποές.
- Brown, J., 2019. *No. 10: The Geography of power at Downing Street*. London: HAUS Publishing.
- Brown, L., 2001. *Diplomacy in the Middle East*. London: IB Tauris.
- Bull, H., 1977. *The Anarchical Society*. New York: Columbia University Press.
- Burk, K., 2018. *The Lion and the Eagle: The interaction of the British and American Empires, 1783-1972*. London: Bloomsbury.
- Buzan, B., 2001. "The English School: An Underexploited Resource". *Review of International Studies* 27: 3, 471-488.
- Buzan, B., 2012. "How regions were made and the legacies for world politics: an English School reconnaissance". Σε Paul, V.T. (ed), *International relations theory and regional transformation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cambon, L, Cambon, P., 1907. "Declaration between the United Kingdom and France respecting Egypt and Morocco, dated April 8, 1904". *The American Journal of International Law*, 1 (1) 6-8.
- Carr, H. E., 1937. "Great Britain as a Mediterranean power", Cust Foundation lecture, Nottingham University College.
- Carr, H. E., 2001. *What is History?* London: Palgrave Macmillan.
- Carver, M., 1978, *Harding of Petherton*, London: Weidenfeld&Nicolson.
- Catherwood, Chr., 2004. *Churchill's Folly. How Winston Churchill created modern Iraq*. New York: Carroll & Graf.
- Cavendish, A. (ed.), 1991. *Cyprus 1878: The Journal of Sir Garnet Wolseley*. Nicosia: Cyprus Popular Bank Cultural Centre.
- Chalmers, M., 2019. "Which Rules? Why There is No Single 'Rules-Based International System'", RUSI Occasional Paper.
- Chatham House Memoranda 1959. *Cyprus: The dispute and the Settlement*. London: Royal Institute of International Affairs, Oxford University Press.
- Chourchoulis, D., 2009. *High Hopes, Bold Aims, Limited Results: Britain and the Establishment of the NATO Mediterranean Command, 1950-1953*, *Diplomacy & Statecraft*, 20:434-452.
- Cohen, J. M., 1982. *Palestine and the Great Powers*. Princeton: Princeton Legacy Library.
- Cohen, J. M., 1997. *Fighting World War Three from the Middle East: Allied Contingency Planning 1945-1954*. London: Frank Cass.

- Cohen, J. M., 1998. "The strategic role of the Middle East after the war". Σε Cohen, J. M., Kolinsky, M. (eds), *Demise of the British Empire in the Middle East: Britain's responses to Nationalist movements 1943-55*, 23-40. London: Routledge.
- Cohen, J. M., 2005. *Strategy and politics in the Middle East, 1954-1960: Defending the Northern Tier*. London: Frank Cass.
- Cohen, J. M., 2017. *Britain's Hegemony in Palestine and in the Middle East, 1917-56: Changing Strategic Imperatives*. London: Valentine Mitchell.
- Cohen, J. M., Kolinsky, M. (eds), 1998. *Demise of the British Empire in the Middle East: Britain's responses to nationalist movements, 1943-55*. London: Routledge.
- Cohen, J. M., Kolinsky, M., 1992. *Britain and the Middle East in the 1930s: Security Problems 1935-39*. London: Macmillan.
- Conway, J., 1957. "The Changing Concept of the Commonwealth". *International Journal* 12: 1, 34-41.
- Cormac, R., 2013. *Confronting the Colonies: British intelligence and counterinsurgency*. London: Hurst & Company.
- Cormac, R., 2018. *Disrupt and Deny: Spies, Special Forces, and the secret pursuit of British Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Crouzet, Fr., 2011. *Η Κυπριακή Διένεξη, 1946-1959*. Τόμοι Α' και Β'. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Daalder, I. Goldgeier, J., 2006. "Global NATO". *Foreign Affairs* 85: 5, 105-113.
- Darwin, J., 1988. *Britain and Decolonisation: the retreat from the Empire in the post-war world*. London: Palgrave Macmillan.
- Davis Heaps, J., 1998. "Tracking Intelligence Information: The Office of Strategic Services". *The American Archivist* 61: 2, 287-308.
- Depledge, D., Dodds, K., Kennedy-Pipe, C., 2019. "The UK's Defence Arctic Strategy: Negotiating the Slippery Geopolitics of the UK and the Arctic". *RUSI Journal* 164 (1), 28-39.
- Desch, C. M., 1989. "The Keys that Lock Up the World: Identifying American Interests in the Periphery". *International Security* 14 (1), 86-121.
- Devereux, D., 1989. "Britain, the Commonwealth and the Defence of the Middle East 1948-56". *Journal of Contemporary History* 24 (2), 327-345.
- Devereux, D., 1990. *The Formulation of British Defence Policy towards the Middle East, 1948-56*. London: Macmillan.
- Dimitrakis, P., 2010. *Military Intelligence in Cyprus, From the Great War to Middle East crises*. London: IB Tauris.
- Dodds, K., Sidaway, J. D., 2004. "Halford Mackinder and the 'Geographical Pivot of History: A Centennial Retrospective". *The Geographical Journal* 170 (4), 292-297.
- Dougherty, E. J., Pfaltzgraff, L. R., 1992. *Ανταγωνιστικές θεωρίες διεθνών σχέσεων, Τόμοι Α & Β*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- East, G., 1938. "The Mediterranean Problem". *Geographical Review* 28 (1), 83-101.
- Easter, D., 2008. "GCHQ and British External Policy in the 1960s". *Intelligence and National Security* 23 (5), 681-706.
- Edwards, A., 2012. *Defending the Realm? The politics of Britain's small wars since 1945*, Manchester: Manchester University Press.

- EU-NATO Cooperation Factsheet, European External Action Service, November 2018.
- Evriviades, L. E., 2018. "Cyprus as an EU and Commonwealth Member State: Its Hopes and Ambitions". *The Round Table* 107 (2), 251-253.
- Fawcett, L., 2005. *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press.
- Fiammenghi, D., 2011. "The Security Curve and the Structure of International Politics: A Neorealist Synthesis". *International Security* 35 (4), 126-154.
- Fiennes, G., 1917. *Sea Power and Freedom*. London: Skeffington & Son Ltd.
- Final Communiqué, NATO Ministerial Council 11-14 December 1956.
- Final Communiqué, North Atlantic Council Meeting 4-5 May 1956.
- Fisher, J., 1999. *Curzon and British Imperialism in the Middle East 1916-19*. Oxford: Frank Cass.
- Fohs, F. J., 1948. "Middle East Oil". *Scientific American* 179 (3), 9-15.
- Foot, H., 1964, *A start in freedom*, London: Hodder and Stoughton.
- Freedman, L., 2003. "Patience as well as power is the key to coalition victory". *The Times*, 28 March.
- Freedman, L., 2017. *The Future of War A History*. London: Allan Lane.
- French, D., 1990. *The British way in warfare, 1688-2000*. London: Unwin Hyman.
- French, D., 2015. *Fighting EOKA*. Oxford: Oxford University Press.
- Friesel, E., 1987 "British Officials on the Situation in Palestine, 1923". *Middle Eastern Studies* 23 (2), 194-210.
- Gillard, D. R., 1960. "Salisbury's African Policy and the Heligoland and Offer of 1890". *The English Historical Review* 75 (297), 631-653.
- Gilpin, R., 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gorst, A., 2005. "We must cut our coat according to our cloth: The making of British Defence Policy 1945-1948". Σε Aldrich, J. R. (ed.), *British Intelligence, Strategy and the Cold War, 1945-51*, 143-163. London: Routledge.
- Grader, Sh., 1988. "The English School of International Relations: Evidence and Evaluation". *Review of International Studies* 14 (1), 29-44.
- Gwendolen, C., 1956. "The Expanding Commonwealth". *Foreign Affairs* 35 (1),
- Haas, E., Whitting, A. (eds), 1956. *Dynamics in International Relations*. New York: McGraw-Hill.
- Hall, H. D., 1953. "The British Commonwealth of Nations". *The American Political Science Review* 47 (4), 997-1015.
- Harding, R., 1999. *Seapower and Naval Warfare, 1650-1830*. London: Taylor & Francis.
- Hastings, M., 2012. *All hell let loose: the world at war 1939-1945*. London: William Collins.
- Hattendorf B. J. (ed.), 2000. *Naval Strategy and Power in the Mediterranean: Past, Present and Future*. London: Frank Cass.
- Hatzivassiliou, E., 1994. "Cyprus Question and Anglo-American Special Relationship". Σε Aldrich, R., Hopkins, M. (eds), *Intelligence, Defence and Diplomacy: British Policy in the Post-War World*, 149-168. London: Frank Cass.
- Hatzivassiliou, E., 1997. *Britain and the International Status of Cyprus, 1955-1959*. Minnesota: University of Minnesota.

- Hatzivassiliou, E., 2005. *Cyprus at the Crossroads, 1959-63*, *European History Quarterly*, Vol. 35(4), 523-540.
- Hatzivassiliou, E., 2009. *Cold War pressures, regional strategies, and relative decline: British Military and Strategic Planning for Cyprus, 1950-1960*, *The Journal of Military History*, 73:1143-1166.
- Hillmann J., Hadjisavvas C. (eds), 2012. *Military Capability Development in the Framework of the Common Security and Defence Policy*. Nicosia: Cyprus Presidency of the Council of the EU/Ministry of Defence.
- Hofmann, S.C., 2009. "Overlapping Institutions in the Realm of International Security: The Case of NATO and ESDP". *Perspectives on Politics* 7 (1), 45-52.
- Holden, R. B., 1985. "T.E. Lawrence and Liddell Hart". *History* 70 (229), 218-231.
- Holland, R., 2009. "The British, The Mediterranean and the Anglo-Cypriot relationship: What went wrong, and can it be put right?". *European Rim Policy and Investment Council Report*.
- Holland, R., 2013. *Blue-Water Empire: The British in the Mediterranean since 1800*. London: Penguin Books.
- Holland, R., Markides, D., 2007. *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες, Αγώνες εξουσίας στην ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960*. Αθήνα: Πατάκης.
- House of Commons Debate, 05 November 1936, 317, 275-386.
- House of Commons Debate, 22 January 1948, 446, 383-517.
- House of Commons Debate, Anglo-Italian Agreement, 2 May 1938.
- House of Commons Foreign Affairs Committee, Global Britain Report, HC 780, 12 March 2018.
- Howard, M., 1972, *The Continental Commitment: The Dilemma of British Defence Policy in the Era of Two World Wars*. London: Temple Smith.
- Howard, T. R., 2016. *Power and Glory: France's secret wars with Britain and America 1945-2016*, London: Biteback Publishing.
- Howel, D., 2016. "Brexit, the UK and the Commonwealth: Opportunities and Challenges". *The Round Table*, 30 August.
- Hughes L. J., 1988. "The Origins of World War II in Europe: British Deterrence Failure and German Expansionism". *The Journal of Interdisciplinary History* 18 (4), 851-891.
- Hurewitz, C. J., 1989. "The Historical Context". Σε Louis, W.R., Owen, R. (eds), *Suez 1956: The crisis and its consequences*, 19-29. Oxford: Clarendon Press.
- International Affairs, 2019. *100 years after the Paris peace conference*. 95: 1.
- Ismay, 1960, *The memoirs of General the Lord Ismay*, London: Heinemann.
- Jacob, I., 1950. "The North Atlantic Treaty, the Brussels Treaty and the Charter of the United Nations by W. Eric Beckett". *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) 26 (3), 382.
- James, L., 2017. *Empires in the Sun: The struggle for the mastery of Africa*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- James, M. W., 1948. *The Influence of Sea Power on the History of the British People*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, P., 1957. *The Suez War*. London: MacGibbon & Kee.

- Jones E. R., 1981. "The English School of International Relations: A Case for Closure". *Review of International Studies* 7 (1), 1-13.
- Jones, Ch., 1998. *E.H. Carr and International Relations: A duty to lie*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan, L., 2010. *NATO and the UN: A peculiar relationship*. Missouri: Missouri University Press.
- Kaplan, R., 2012. *The Revenge of Geography*. New York: Random House.
- Karam, J. G., 2018. "Diving into the papers of Farid Chehab, Lebanon's first spy chief." *Daily Star*, October 6.
- Kentas, G., 2018. "A Critical Assessment of the Cyprus Protocol Annexed to the UK's Withdrawal Agreement", *The Cyprus Review* 30 (1), 317-348.
- Keohane, O. R., 1986. *Neorealism and its critics*, New York: Columbia University Press.
- Khong, Foong, Y., 2019. "Power as prestige in world politics". *International Affairs* 95 (1), 119-142.
- Khoury, P.S., 1987. *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*. Princeton: Princeton University Press.
- Kington, T., Fisher, L., 2019. "Cyprus seeks French military help in snub to 'distracted' UK". *The Times*, 17 May 2019. Διαθέσιμο σε σύνδεσμο: <https://www.thetimes.co.uk/article/cyprus-seeks-french-military-help-in-snub-to-distracted-uk-xsfhx795q>, πρόσβαση στις 18 Μαΐου 2019.
- Kissinger, H., 2014. *World Order*. London: Penguin.
- Knapp, A. B., 1988. *The History and Culture of Ancient Western Asia and Egypt*. California: Dorsey Press.
- Koumas, M., 2011. *Patterns of the Future? British Mediterranean Strategy and the choice between Alexandria and Cyprus 1935-8*, *The International History Review*, 33:3, 489-500.
- Kriendler, J., 2004. "NATO Crisis Management: Cooperation with PfP Partners and Other International Organizations". *Connections* 3 (4), 59-68.
- Kyle, K., 1991. *SUEZ: Britain's end of Empire in the Middle East*, London: I.B. Tauris.
- Kyriakides, A. Kl., 1992. "NATO and Cyprus: The reaction of the British government to the 1959 Greco-Turkish proposal to admit an independent Cyprus to NATO". *Cambridge Review of International Affairs* 6 (1), 52-63.
- Lambert, A., 2018. *Seapower States: Maritime Culture, Continental Empires and the Conflict That Made the Modern World*. New Heaven and London: Yale University Press.
- Lamberton Harper, J., 2011. *The Cold War*. Oxford: Oxford University Press.
- Langer, L. W., 1937. "Tribulations of Empire: The Mediterranean Problem". *Foreign Affairs* 15 (4), 646-660.
- Leebaert, D., 2018. *The World after the War: America Confronts the British Superpower 1945-1957*. London: One world.
- Lees, G. M., 1940. "The Search for Oil". *The Geographical Journal* 95 (1), 16-18.
- Lemke, D., 2004. "Great Powers in the post-cold war world: a power transition perspective". Σε Paul, Wirtz & Fortmann (ed.), *Balance of Power*, . California: Stanford University Press.

- Levy, J. S., Thompson, W. R., 2010. "Balancing on Land and at Sea: Do States Ally against the Leading Global Power?". *International Security* 35 (1), 7-43.
- Lewin, R., 1971. "Sir Basil Liddell Hart: The Captain Who Taught Generals". *International Affairs* 47 (1), 79-86.
- Lewis, J., 1998. *Changing Direction: British Military Planning for Post-War Strategic Defence, 1942 – 1947*. London: Sherwood Press.
- Liddell Hart, B., 1925. *Paris or the Future of War*. London: Kegan Paul.
- Liddell Hart, B., 1929. *The decisive wars of history: A study in strategy*. London: G. Bell & Sons.
- Liddell Hart, B., 1934. *T.E. Lawrence: In Arabia and after*. London: Jonathan Cape.
- Liddell Hart, B., 1944. *Thoughts on War*. London: Faber and Faber.
- Liddell Hart, B., 1950. *Defence of the West: Some riddles of war and peace*. London: Cassell.
- Liddell Hart, B., 1954. *The Strategy of Indirect Approach*. London: Faber and Faber.
- Lindstrom G., Tard, T., 2019. *The EU and NATO: The essential partners*. Paris: EU Institute for Security Studies.
- Lord Ismay, 1954. "NATO: The first 5 years, 1949-1954", *NATO Reports*, October.
- Louis, R. W., 1984. *The British Empire in the Middle East 1945-1951: Arab Nationalism, the United States and post-war imperialism*. Oxford: Clarendon Press.
- Louis, R. W., 1986. "American anti-colonialism and the dissolution of the British Empire". Σε Louis, W. R., Bull, H. (eds), *The Special Relationship Anglo American Relations since 1945*. Oxford: Clarendon Press.
- Louis, R. W., 2001. "Britain and the Middle East after 1945". Σε Brown, C. (ed.), *Diplomacy in the Middle East: The international relations of regional and outside powers*, London: IB Tauris.
- Louis, R. W., Bull, H., 1986. *The Special Relationship Anglo American Relations since 1945*. Oxford: Clarendon Press.
- Louis, R. W., Owen, R., 1989. *Suez 1956: The crisis and its consequences*. Oxford: Clarendon Press.
- Louis, R. W., Stookey, R. W. (eds), 1986. *The End of the Palestine Mandate*. London: I.B. Tauris.
- Macdonald, A., 2019. "Review of the year: top ten international law cases of 2018". *The Law of Nations* (<https://lawofnationsblog.com/2019/01/28/review-of-the-year-top-ten-international-law-cases-of-2018/>, ημερομηνία πρόσβασης 25 Μαρτίου 2019).
- Mackinder J. H., 1904. "The Geographical Pivot of History". *The Geographical Journal* 170 (4), 322-329.
- Macmillan, H., 1984. *War Diaries: Politics and War in the Mediterranean 1943-1946*, London: Macmillan.
- Mahajan, Sn., 2002. *British Foreign Policy 1874-1914*. London: Routledge.
- Mansergh, N., 1948. "Postwar Strains on the British Commonwealth". *Foreign Affairs* 27 (1), 129-142.
- Mansfield, P., 2013. *A History of the Middle East*. London: Penguin.
- Markides-Weston, D., 2001. *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis: The key role of the Municipal Issue*, University of Minnesota.

- Markides-Weston, D., 2019. *The Cyprus Tribute and Geopolitics in the Levant, 1875-1960*. London: Palgrave Macmillan.
- Marshall, T., 2016. *Prisoners of Geography*. London: Elliot and Thompson.
- Mckay, D.V., 1945, "The French in Tunisia Source". *Geographical Review* 35 (3), 368-390.
- Mckay, S., 2016. *The spies of winter*. London: Aurum Press.
- McKay, S., 2010. *The Secret Life of Bletchley Park: The WWII Codebreaking Centre and the Men and Women Who Worked There*. London: Aurum Press.
- Mearsheimer, J. J., 2014. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.
- Mearsheimer, J. J., 2018. *The Great Delusion: Liberal dreams and international realities*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Menachem, B., 1978. *The Revolt: Memoirs of the Leader of the Irgun*. New York: Dell Books.
- Miller, D., 2001. *The Cold War a military history*. London: Pimlico.
- Mills, C., Brooke-Holland, L., Walker, N., 2018. "A brief guide to previous British Defence Reviews". Briefing Paper Number 07313, House of Commons Library, July.
- Mills, Cl., 2017. "ISIS/Daesh: the military response in Iraq and Syria". Briefing Paper Number 06995, House of Commons Library, March.
- Milton, G., 2016. *The Ministry of Ungentlemanly Warfare, Churchill's Mavericks: Plotting Hitler's Defeat*. London: John Murray Publications.
- Mitchell, B., 1976. "Politics, Fish, and International Resource Management: The British-Icelandic Cod War". *Geographical Review* 66 (2), 127-138.
- Monroe, E., 1938. *The Mediterranean in Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Monroe, E., 1948. "British Interests in the Middle East". *Middle East Journal* 2 (2), 129-146.
- Morgenthau, J. H., 1993. *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*. New York: McGraw-Hill.
- Mumford, A., 2012. *The Counter-insurgency Myth: The British experience of irregular warfare*. London: Routledge.
- Mumford, A., 2017, *Counterinsurgency wars and the Anglo-American Alliance*. Washington: Georgetown University Press.
- Newsinger, J., 2015, *British Counterinsurgency*. London: Palgrave Macmillan.
- Nicolson, H., 1937. *The meaning of Prestige*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nicolson, H., 2010. *Why Britain is at War*. London: Penguin.
- Nye, S. J., 2003. *Understanding International conflicts*. New York: Longman.
- O'Malley, B., Craig, I., 1999. *The Cyprus Conspiracy*. London: IB Tauris.
- Onslow, S., 1997. *Backbench Debate within the Conservative Party and its Influence on British Foreign Policy, 1948-57*. London: Palgrave Macmillan.
- Owen, N., 1998. "Britain and decolonization: The Labour government and the Middle East 1945-51". Σε Cohen, J. M., Kolinsky, M. (eds), *Demise of the British Empire in the Middle East: Britain's responses to Nationalist movements 1943-55*, 3-22. London: Routledge.
- Packwood, A., 2018. *How Churchill waged war*. London: FrontLine Books.
- Parry, C., 1950. "The North Atlantic Treaty, the Brussels Treaty and the Charter of the United Nations by W. Eric Beckett". *The International Law Quarterly* 3 (4), 606-607.

- Patalano, A., 2019. *Days of Future Past? British strategy and the shaping of Indo-Pacific security*. London: Policy Exchange.
- Paul, T.V. (ed), 2012. *International relations theory and regional transformation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paul, T.V., Wirtz, J.J., Fortmann, M., 2004. *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st century*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Peden C. G., 1984. "The Burden of Imperial Defence and the Continental Commitment Reconsidered". *The Historical Journal* 27 (2), 405-423.
- Peden, C. G., 2010. "Problems of Setting Strategic Priorities: The Inskip Defence Review of 1937-38". *Royal United Services Institute (RUSI) Commentary*, 19 August.
- Petersen, N., 1986. "Bargaining Power among Potential Allies: Negotiating the North Atlantic Treaty, 1948-49". *Review of International Studies* 12 (3), 187-203.
- Politico, "NATO at 70: Where next. Experts weigh in on the future of the military alliance", διαδικτυακή δημοσίευση 04/03/2019 (<https://www.politico.eu/article/nato-at-70-where-next/> ημερομηνία πρόσβασης 15 Απριλίου 2019).
- Poole, S. W., 1998. "History of the JCS". *The Joint Chiefs of Staff and National Policy* IV.
- Pratt, R. L., 1975. *East of Malta, West of Suez: Britain's Mediterranean Crisis, 1936-1939*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Roosevelt, K., 1948. "The Partition of Palestine: A Lesson in Pressure Politics". *Middle East Journal* 2 (1), 1-16.
- Roosevelt, K., 1949. *Arabs, Oil and History: The story of the Middle East*. London: Gollanz.
- Roskill, St., 1962. *The Strategy of Sea Power- Its development and application*. London: Collins.
- Roskill, St., 2016. *Naval Policy Between the Wars, Vols I-II*. Barnsley: Seaforth Publishing.
- Roucek S. J., 1953b. "The Geopolitics of the Mediterranean, II". *The American Journal of Economics and Sociology* 13 (1), 71-86.
- Roucek, S. J., 1953a. "The Geopolitics of the Mediterranean, I". *The American Journal of Economics and Sociology* 12 (4), 347-354.
- Roueché, Ch., 2001. "The Prehistory of the Cyprus Department of Antiquities". *British School at Athens Studies* 8, 155-166.
- Royal Institute of International Affairs, 1938. *The Anglo-Italian Agreement Source*. London: Oxford University Press.
- Royal Institute of International Affairs, 1939. *Political and Strategic Interests of the United Kingdom: An outline*. London: Oxford University Press.
- Royal Institute of International Affairs, 1943. *The Middle East, Information Notes No I*. London: Oxford University Press.
- Royal Institute of International Affairs, 1959. *Cyprus: the dispute and the settlement*. London: Oxford University Press.
- Samaan, J.L., 2018. "Strategic Hedging in the Arabian Peninsula". *Royal United Services Institute Whitehall Paper* 92.
- Sanderson G. N., 1963. "The Anglo-German Agreement of 1890 and the Upper Nile Source", *The English Historical Review* 78 (306), 49-72.

- Satow, E., 2011. *A guide to diplomatic practice*, Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schake, K., 2017. *Safe Passage: the transition from British to American Hegemony*. Harvard: Harvard University Press.
- Schneider, F.D., 1958. "The Commonwealth in Transition". *The Review of Politics* 20 (2), 181-195.
- Service de l'Information de L'OTAN, 1968. *Rapport Harmel: Rapport sur les futures taches de l'alliance*. Bruxelles.
- Shea, J., 2010. "NATO at Sixty and Beyond". Σε Aybet, G., Moore, R. (eds), *NATO: In search of a vision*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Shea, J., 2019. "NATO at 70: an opportunity to recalibrate". *NATO Review*, April.
- Shuckburgh, E., 1986. *Descent to Suez: Diaries 1951-56*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Smith, S.J., Gebhard, C., 2017. "EU-NATO relations: running on the fumes of informed deconfliction". *European Security* 26, 303-314.
- Smith, M., 1977. "The Royal Air Force, Air Power and British Foreign Policy, 1932-37". *Journal of Contemporary History* 12 (1), 153-174.
- Spaak, P. H., 1959. *Why NATO?* London: Penguin.
- Spaak, P. H., 1969. *Combats Inachevés*, Vols I-II. Paris: Fayard.
- Spaak, P. H., 1971. *The Continuing Battle: Memoirs of a European 1936-1966*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Staercke, A., 1985. *NATO's Anxious birth, The prophetic vision of the 1940s*. London: C.Hurst & Co.
- Stafford, D., 1975. "The Detonator Concept: British Strategy, SOE and European Resistance after the Fall of France". *Journal of Contemporary History* 10 (2), 185-217.
- Stavridis, J., 2017. *Sea Power: The history of geopolitics of the world oceans*. New York: Penguin Press.
- Stavridis, J., 2019. "Why NATO Is Essential For World Peace". *Time Magazine*, 4 April.
- Stephanides, I., 1999. *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, London and New York: Hurst & Company - New York University Press.
- Stephanides, I., 2007. *Stirring the Greek Nation: Political Culture, Irredentism and Anti-Americanism in Post-War Greece, 1945-67*, Aldershot: Ashgate Publishers.
- Storrs, R., 1937. *The memoirs of Sir Ronald Storrs*. New York: G.P. Putnam's Sons.
- Sykes, H. F., 1920. "Imperial Air Routes". *The Geographical Journal* 55 (4), 241-262.
- Theodore, A. C., 1985. "The Omaha Milkman: The role of the United States". Σε Staercke, A. (ed.), *NATO's Anxious birth, The prophetic vision of the 1940's*. London: C.Hurst & Co.
- Thies, J. W., 2009. *Why NATO endures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thorton, P. A., 1963. *The Imperial idea and its enemies: a study in British Power*. London: Macmillan.
- Till, G., 1984. *Maritime Strategy in the Nuclear Age*. London: Macmillan.
- Tunzelmann, A., 2016. *Blood and Sand: Suez, Hungary and the crisis that shook the world*. London: Simon & Schuster.

- Walton, C., 2014. *Empire of Secrets: British Intelligence, the cold war and the twilight of Empire*. London: William Collins.
- Walton, C., 2019. "The Spies who came in from the continent". *Foreign Policy*, April. Διαθέσιμο σε σύνδεσμο: <https://foreignpolicy.com/2019/04/27/the-spies-who-came-in-from-the-continent-espionage-britain-brexit/>, ημερομηνία πρόσβασης 29 Απριλίου 2019.
- Waltz, N. K., 2001. *Man, the State and War: A theoretical analysis*. Columbia: Columbia University Press.
- Waltz, N. K., 2011. *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Watt, C. D., 1956. *Britain and the Suez Canal*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Westad, A. O., 2017. *The Cold War: A world history*. London: Allen Lane.
- Whitman, R., 2019. "The UKs European Diplomatic strategy for Brexit and beyond". *International Affairs* 95 (2), 383-404.
- Wight, M., 1978. *Power Politics*. Leicester: Leicester University Press.
- Wight, M., 1991. *International Theory: The Three Traditions*. Leicester: Leicester University Press.
- Williamson, G., 2019. "Transforming UK Defence to Meet the Global Threats of Tomorrow". *Royal United Services Institute Journal*, February.
- Williamson, M., Mansoor, P. R. (eds), 2012. *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Windsor, Ph., 1974. *NATO's Twenty-Five Years*, *The World Today* 30 (5), 184.
- Wingate, R., 1970. *Lord Ismay: A biography*. London: Hutchinson & Co.
- Woodhouse, M. C., 1956. "Cyprus and the Middle Eastern Crisis". *International Journal* 11 (1), 1-15.
- Woods, N., 2002. *Explaining International Relations since 1945*. Oxford: Oxford University Press.
- Xydis, G. S., 1967. *Cyprus Conflict and Conciliation, 1954-1958*, Columbus Ohio: Ohio University Press.
- Yiangou, A., 2010. *Cyprus in World War II, Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*. London: IB Tauris.

Γ) Εφημερίδες, περιοδικά και ηλεκτρονικές πηγές

Η Καθημερινή

The Times

The Guardian

Foreign Policy

Politico

www.parliament.uk

www.nato.int

www.fco.gov.uk

thecommonwealth.org